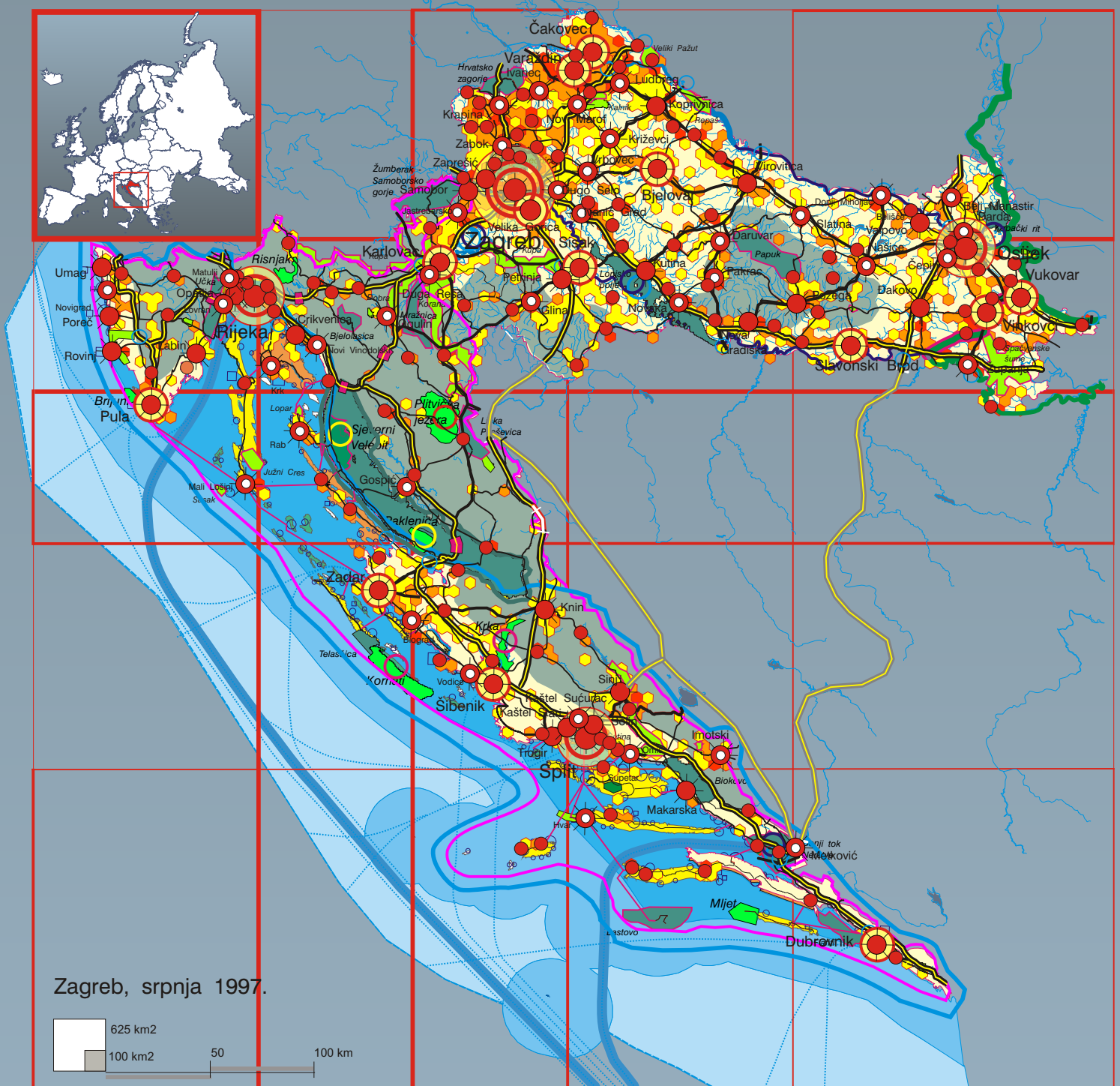

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Republika Hrvatska

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja
Zavod za prostorno planiranje

REPUBLIKA HRVATSKA

MINISTARSTVO
PROSTORNOG UREĐENJA, GRADITELJSTVA I STANOVANJA
Zavod za prostorno planiranje

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

ministar

Mr. Marko Širac, dipl.ing.

Zagreb, srpnja 1997.

Nakladnik:
Republika Hrvatska
Ministarstvo
prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja
Zavod za prostorno planiranje

Za nakladnika:
Mr. Marko Širac

Glavni urednik:
Matija Salaj

Tehnički urednik:
Ratko Cimerman

Uredništvo:
tekst
Mr. Tonko Radica
Antun Paunović
Matija Salaj
kartografski prikazi
Ratko Cimerman
Željko Veseli

Lektura:
Anđelka Kršinić-Batinić

Oblikovanje i obrada kartografskih prikaza,
naslovnice i kompjuterskog sloga:
Ratko Cimerman
Željko Veseli

Izvršni nakladnik:
priprema za tisak
"Naklada Zadro", d.o.o.

Tisak:

Naklada:
3.000 primjeraka, prosinca 1997.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
UDK 711.24 (497.5)
STRATEGIJA prostornog uređenja Republike Hrvatske /
(odgovorni koordinator rada: Matija Salaj).
- Zagreb: Ministarstvo prostornog uređenja,
graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske,
Zavod za prostorno planiranje, 1997.
240 str.: ilustr. (57 karata pretežno u bojama); 29 cm
ISBN 953-97403-0-4

971127068

Predgovor

Stjecanjem samostalnosti i suverenosti Republika Hrvatska je postala novi međunarodni pravni subjekt, te prvi put u svojoj povijesti, kao suverena država, utvrđujući Strategiju prostornog uređenja, samostalno usmjerava svoj prostorni razvitak i dugoročno određuje uređenje, korištenje i zaštitu prostora.

Promjenama političkoga, društvenog i gospodarskog sustava i ukupnih prostornih odnosa prema susjednim državama, stvorene su bitno drugačije osnove i pretpostavke za zaštitu, korištenje i uređenje prostora države. Istovremeno izmjenjene geopolitičke prilike u ovom dijelu Europe pokrenule su potrebu utvrđivanja nove politike razvoja i strategije prostornog uređenja, temeljenu na revaloriziranim vlastitim vrijednostima, potrebama i mogućnostima.

Kod toga, prije svega se polazi od strateških interesa hrvatskog naroda i hrvatske države, ali i vodi računa o djelotvornom i brzem uklapanju i povezivanju Hrvatske sa svojim europskim okruženjem.

Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske preispitana je dosadašnja koncepcija Prostornog plana Republike Hrvatske (iz 1988. g.), te na temelju novoutvrđenih strateških ciljeva i novih stremljenja predlaže se nova orijentacija dugoročnog prostornog razvitka, s posebnim obzirom prema zaštiti prirodne i kulturne baštine i ukupnoga vrijednog prostora Hrvatske, prema načelima održivog (obzirnog) razvitka.

Strategijsko planiranje zacrtava potrebne osnovne koridore i norme za budući razvoj te tako postaje učinkovita instrumentalizacija dugoročnih ciljeva iznalaženjem i usmjeravanjem na prioritete i oblikovanje ostvarivih kvalitetnih rezultata.

Strategija predviđa i moguće promjene tijekom ostvarivanja, ali ne odustajući od dugoročnih ciljeva i interesa Hrvatske, te je osobito bitna aktivna i trajna komunikacija i suradnja između svih zainteresiranih učesnika u provedbi ciljeva i pojedinačnih akcija, s onima koji donose i provode odluke.

S obzirom na ostvarivanje zakonskih obveza i u cilju učinkovitosti prostornog uređenja države Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske može i treba biti dokument na kojem će se temeljiti i usmjeravati uređivanje prostora države.

Usprkos mnogim otežavajućim okolnostima uvjereni smo da će ovaj dokument Hrvatskoj državi i narodu pružiti kvalitetna prostorno razvojna usmjerenja, osigurati prostorno planske preduvjete za gospodarski razvitak udovoljavajući općem cilju Strategije u postizanju višeg stupnja razvijenosti države te veće kvalitete života stanovništva na cijelom našem prostoru.

Ministar

Mr. Marko Širac, dipl.ing.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Dokument prostornog uređenja za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

SABOR REPUBLIKE HRVATSKE TAJNIŠTVO

Klasa: 350-02/97-01/01
Zagreb, 24. listopada 1997.

MINISTARSTVO PROSTORNOG UREĐENJA, GRADITELJSTVA I STANOVANJA REPUBLIKE HRVATSKE

Predmet:
Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske - obavijest

Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 27. lipnja 1997. donio je, na temelju članka 17. Zakona o prostornom uređenju ("Narodne novine", br. 30/94.), Strategiju prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske donijeta je u tekstu kako ju je predložila Vlada Republike Hrvatske uz izglasani amandman koji glasi:

"Brisati iz kartografskog prikaza 45-01, str. 217, pod naslovom "Sustav zbrinjavanja otpada - posebnog i opasnog", lokalitete planine Papuk kao i susjednih planina slavonskog gorja".

Sadržaj

	stranica
Uvod.....	13
1. Polazišta	17
1.1. Strategija - dokument u sustavu prostornog uređenja i razvitka Države.....	17
1.1.1. Zakonski okviri	
1.1.2. Značenje prostora za društvenu zajednicu	
1.1.3. Suvremeni pristup uređenju prostora	
1.1.4. Načela uređenja prostora	
1.2. Hrvatski prostor.....	21
1.3. Polazišta i okolnosti.....	22
1.3.1. Geopolitičke okolnosti	
1.3.2. Međunarodna uvjetovanost i primjena načela	
1.3.3. Obilježja stanja i procesa u prostoru	
- Stanovništvo	
- Gospodarstvo	
- Regionalna ravnoteža i procesi	
- Posljedice Domovinskog rata	
- Značajke dosadašnjega prostornog razvoja i korištenja prostora	
<i>Glavne zapreke i ograničenja razvoja</i>	
<i>Glavna obilježja dosadašnjega prostornog ustrojstva i model razvoja u prostoru</i>	
- Zaključak o stanju u prostoru	
2. Ciljevi prostornog razvoja	30
2.1. Opći ciljevi.....	30
2.2. Posebni ciljevi i interesi.....	32
2.3. Osnove za utvrđivanje prioritetnih intervencija u prostoru.....	33
3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvoja	
.....	35
3.1. Sustav dokumenata i smjernica za provođenje Strategije.....	35
3.1.1. Razine planskih određenja	
3.1.2. Određivanje područja prioritetnih djelatnosti	
kao osnov usklađivanja prostornog razvoja	
3.1.3. Načela racionalnog korištenja prostora	
3.1.4. Kriteriji za određivanje planskih cjelina zajedničkih obilježja	
3.2. Prostorno funkcionalne cjeline	37
3.2.1. Grupe županija kao velike prostorne cjeline	
A. <i>Županije Središnje Hrvatske</i>	
B. <i>Županije Jadranske Hrvatske</i>	
C. <i>Županije Istočne Hrvatske</i>	
3.2.2. Složeni infrastrukturni i gospodarski sustavi	
3.2.3. Područja osobitih obilježja i vrijednosti prostora	
3.2.4. Prostor županija i gradova	
3.3. Problemska područja	41
3.3.1. Obilježja područja s ograničenjima u razvoju	
3.3.2. Ratom zahvaćena područja	
3.3.3. Obnova i razvoj ruralnog prostora i sela	
- <i>Definicija i opis resursa</i>	
- <i>Politički, ekonomski, sociološki i tehnološki čimbenici</i>	
- <i>Identifikacija problema</i>	
- <i>Ciljevi, smjernice i mjere</i>	
3.3.4. Područja uz državnu granicu	
3.3.5. Osobiti problemi razvoja brdsko-gorskog područja	
3.3.6. Obalna područja	

3.3.7. Otoci - razvoj i prometno povezivanje	
- Tipizacija i sustav otoka za potrebe razvojnog planiranja	
- Cestovno-pomorsko povezivanje otoka s kopnom	
- Luke nautičkog turizma na otocima - marine	
- Zrakoplovne luke na otocima - aerine	
3.3.8. Područja velikih i većih gradova	
3.4. Informacijski sustav - uvođenje informacijske tehnologije u sustav prostornog planiranja i uređenja prostora.....	54
3.4.1. Ciljevi uvođenja informacijske tehnologije	
3.4.2. Ocjena stupnja informatizacije državnih upravnih organizacija i izgrađenosti državne informacijske infrastrukture u prostornom uređenju	
3.4.3. Prioritetni postupci za uvođenje informacijske tehnologije	
3.4.4. Nositelji aktivnosti uvođenja informacijske tehnologije i izgradnje informacijske infrastrukture	
3.4.5. Program razvitka informacijske infrastrukture za gospodarenje prostorom i okolišem	
4. Prostorno razvojna i planska usmjerenja	58
4.1. Stanovništvo - glavne odrednice demografskog razvitka.....	58
4.1.1. Suvremene demografske promjene kao posljedica Domovinskog rata	
4.1.2. Opći strateški ciljevi demografskog razvitka	
4.1.3. Buduće demografske promjene	
4.1.4. Smjernice, akcije i mjere	
4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih žarišta i glavne odrednice razvitka naselja	71
4.2.1. Polazišta	71
4.2.1.1. Urbanizacija kao civilizacijski proces	
4.2.1.2. Gradovi i naselja kao nositelji hrvatskog identiteta	
4.2.1.3. Odnos industrije i grada	
4.2.1.4. Nova politika prostornog uređenja u Europi	
4.2.1.5. Gradovi i održivi razvoj	
4.2.2. Ocjena procesa urbane preobrazbe naselja	75
4.2.2.1. Povijesni pregled razvoja stanovništva i naselja na tlu Hrvatske	
4.2.2.2. Broj i veličina naselja	
4.2.2.3. Preobrazba prostora i naselja	
- Kompleksni procesi urbanizacije s demografskih, sociokulturnih i prostorno -razvojnih - aspekata - Prostorna klasifikacija	
- Rezultati istraživanja i zaključci	
4.2.2.4. Urbanizacija	
- Gradska naselja - područja	
- Prijelazno - urbanizirana naselja	
- Seosko - ruralna naselja	
- Stupanj i dinamika urbanizacije	
- Urbanizirana područja	
4.2.2.5. Socio-ekonomske gradske regije	
4.2.2.6. Centri i osovine urbanizacije	
4.2.2.7. Gradovi prema funkciji rada i funkcionalnoj strukturi	
4.2.2.8. Zaključna ocjena sustava naselja Hrvatske	
4.2.2.9. Ocjena prostorno-planske dokumentacije	
- Dosadašnji prostorni planovi	
- Prostorni planovi gradova i većih naselja	
- Ruralni prostor u prostornim planovima	
4.2.3. Strateški ciljevi i usmjerenje urbanog razvoja	89
4.2.4. Smjernice i mjere razvoja naselja i uređenja prostora	91
4.2.4.1. Za razvoj gradova i ostalih naselja	
- Promijeniti razvojnu osnovu urbanizacije	
- Prijedlog mjera za ruralna područja i naselja	
4.2.4.2. Prioritetne smjernice	

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Sadržaj

Dokument prostornog uređenja za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

4.3. Gospodarski sustavi i društvene djelatnosti u prostoru	101
4.3.1. Opći okviri i usmjerenja	101
4.3.2. Šumarstvo	103
4.3.2.1. Opće stanje	
4.3.2.2. Smjernice, ciljevi i mjere	
4.3.2.3. Zaštita područja šuma	
4.3.3. Poljodjelstvo	106
4.3.3.1. Polazišta	
4.3.3.2. Potencijali budućeg razvitka	
4.3.3.3. Dugoročni ciljevi, smjernice i mjere	
4.3.4. Turizam	109
4.3.5. Društvene djelatnosti	111
4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka	113
4.4.1. Prometni sustav	113
4.4.1.1. Polazišta	
4.4.1.2. Ocjena stanja	
4.4.1.3. Opći strateški ciljevi razvitka	
4.4.1.4. Smjernice razvitka prometnih sustava	
1. Cestovni promet	
2. Žaljeznički promet	
3. Pomorski promet	
4. Riječni promet	
5. Zračni promet	
6. Telekomunikacijski sustavi	
4.4.2. Energetski sustav	123
4.4.2.1. Polazišta i ocjena stanja	
- Zatečeno stanje	
- Ratne štete	
- Proizvodni sustavi	
- Prijenosni sustavi	
4.4.2.2. Ciljevi, smjernice i mjere	
4.4.3. Vodnogospodarski sustav	126
4.4.3.1. Korištenje voda	
1. Opskrba vodom naselja i industrije	
2. Energetsko korištenje voda	
3. Navodnjavanje zemljišta	
4. Opskrba vodom ribnjaka	
4.4.3.2. Uređenje režima voda	
1. Zaštita od poplava	
2. Bujice i erozija	
3. Odvodnja hidromelioracijskih površina	
4. Uređenje vodotoka za plovidbu	
4.4.3.3. Zaštita voda i mora od zagađivanja	
4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti	138
4.5.1. Zaštita okoliša	138
4.5.1.1. Polazišta i opća načela	
4.5.1.2. Glavna usmjerenja zaštite okoliša u međunarodnom okruženju	
4.5.1.3. Konceptija zaštite okoliša u prostornom uređenju Republike Hrvatske - vrednovanje prostora	
4.5.1.4. Prostorna problematika otpada	
4.5.1.5. Ciljevi, smjernice i mjere	
4.5.2. Zaštita prirodne baštine	147
4.5.2.1. Uvod	
4.5.2.2. Značajniji prostorni objekti zaštite	
4.5.2.3. Korištenje prirodnih dobara	
4.5.2.4. Preporuke za gospodarenje u zaštićenim područjima i prioritetne smjernice i mjere zaštite	
4.5.3. Zaštita graditeljske baštine	157
4.5.3.1. Uvod	
4.5.3.2. Ocjena stanja	

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Sadržaj

Dokument prostornog uređenja za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

4.5.3.3. Temeljne odrednice zaštite	
4.5.3.4. Ciljevi i smjernice zaštite graditeljske baštine	
4.5.4. Krajolik	162
4.5.4.1. Pojam krajolika	
4.5.4.2. Krajobrazna regionalizacija Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja	
4.5.4.3. Zaštita identiteta i estetskih vrijednosti krajolika	
5. Program prioritetnih mjera i aktivnosti za provođenje Strategije	166
5.1. Funkcija Strategije prostornog uređenja	166
5.2. Obuhvat i ciljevi programa mjera	167
5.3. Mjere za unaprijeđenje sustava prostornog uređenja	168
5.4. Posebne mjere i aktivnosti	169
Kartografski prikazi (sastavni dijelovi 1., 3. i 4. poglavlja)	173
1. Polazišta	
Kartografski prikazi od broja 10-01 do 10-08	175
3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvoja	
Kartografski prikazi od broja 30-01 do 30-04	184
4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja	
4.1. Stanovništvo	
Kartografski prikazi od broja 41-01 do 41-06	188
4.2. Naselja	
Kartografski prikazi od broja 42-01 do 42-10	194
4.3. Gospodarski sustavi i društvene djelatnosti	
Kartografski prikazi od broja 43-01 do 43-03	204
4.4. Infrastrukturni sustavi - prometni, energetske i vodnogospodarski	
Kartografski prikazi od broja 44-01 do 44-15	207
4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti	
Kartografski prikazi od broja 45-01 do 41-09	222
6. Prilozi	231
6.1. Organizacija izrade	231
6.2. Znanstvene i stručne Studije	233
6.3. Dokumenti korišteni i konzultirani u radu	235
6.4. Pojašnjenje pojmova i planskih postupaka	238

Popis kartografskih prikaza

1.

Polazišta

Kartografski prikaz: 10-01

Hrvatska u europskom okružju

Geostrateški, geopolitički i prometni položaj u Europi

Kartografski prikaz: 10-02

Teritorijalna podjela Republike Hrvatske

po područjima županija, gradova i općina

Kartografski prikaz: 10-03

Reljef - Visinski pojasi

(do 100; 100-200; 200-500; 500 i više m n.m.)

Kartografski prikaz: 10-04

Geološka sinteza

Ograničenja s inženjersko-geoloških, hidroloških i seizmotektonskih gledišta

Kartografski prikaz: 10-05

Klimatsko-zonska vegetacijska područja

Pretpostavljena prirodna vegetacija

Kartografski prikaz: 10-06

Proizvodne skupine poljoprivrednih tala

Pedoekološka karta

Kartografski prikaz: 10-07

Potencijalne rezerve podzemnih voda

Evidencija podzemnih voda prve, druge i treće razine

Kartografski prikaz: 10-08

Prostorni plan Republike Hrvatske - iz 1988.g.

Korištenje i namjena prostora

3.

Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

Kartografski prikaz: 30-01

Područja očuvane biosfere i osobitih vrijednosti prostora

Kompleksni programi jedinstvenih kriterija zaštite prostora i okoliša

Kartografski prikaz: 30-02

Velike prostorno-planske cjeline

Županije Središnje, Istočne i Jadranske Hrvatske

Kartografski prikaz: 30-03

Područja velikih i većih gradova - sukob korištenja i zaštite prostora

Nužna izrada prostornih programa i primjerene dokumentacije prostornog uređenja

Kartografski prikaz: 30-04

Područja uz državnu granicu

Gustoća naseljenosti kopnenih graničnih općina

4.

Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.1. Stanovništvo

Kartografski prikaz: 41-01

6.694 naselja - broj stanovnika

Razmještaj naselja i veličinske skupine naselja

Kartografski prikaz: 41-02

Gustoće naseljenosti

Skupovi gustoća kao višekratnici prosječne gustoće naseljenosti

Kartografski prikaz: 41-03

Tipovi kretanja stanovništva

Egzodusni i imigracijski tipovi

Kartografski prikaz: 41-04

Dobna struktura stanovništva

Odnos mladih (0-19 g.) i starih (više od 60 g.) u ukupnom stanovništvu

Kartografski prikaz: 41-05

Obrazovna struktura stanovništva

Udio obrazovanih osoba sa srednjom i višim školama u ukupnom stanovništvu

Kartografski prikaz: 41-06

Sinteza demografskih pokazatelja

Obilježja područja: od ekspanzije do izrazitog zaostajanja u razvoju

4.2. Naselja

Kartografski prikaz: 42-01

Kretanje stanovništva naselja od 1857-1991.g.

Promjene broja stanovnika po veličinskim skupovima naselja

Kartografski prikaz: 42-02

Mala naselja po veličinskim skupovima

Razmještaj malih naselja do 1.000 stanovnika (skupovi: ; 50-100; 100-500; 500-1.000)

Kartografski prikaz: 42-03

Važnija središta rada

Naselja s više od 1.000 (900) radnih mjesta

Kartografski prikaz: 42-04

Sustav važnijih europskih gradskih regija- područja

Politika prostornog uređenja u europskom kontekstu - gustoće stanovništva i gradske regije

Kartografski prikaz: 42-05

Urbanizacija u europskim zemljama

Stupanj urbanizacije u 24 odabrane europske zemlje - po skupovima gradova

Kartografski prikaz: 42-06

Urbana i razvojna preobrazba prostora i naselja

Proces urbanizacije s demografskih, sociokulturnih i prostornoplanerskih gledišta

Kartografski prikaz: 42-07

Urbana i razvojna preobrazba prostora i naselja

Šira područja makroregionalnih središta:

Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka

Kartografski prikaz: 42-08

Razvojna središta- žarišta - oko 750 postojećih i potencijalnih

Područja s većom koncentracijom stanovništva - sinteza vrednovanja

Kartografski prikaz: 42-09

Važnija razvojna središta - oko 400 postojećih i potencijalnih

Područja s većom koncentracijom stanovništva 1991.g. odabir naselja s više od 2000 stanovnika

Kartografski prikaz: 42-10

Gradovi i naselja s gradskim obilježjima - oko 160 gradskih

područja; Prostori najdinamičnijih gospodarskih i graditeljskih aktivnosti - nužna izrada generalnih planova uređenja

4.3. Gospodarski sustavi i društvene djelatnosti u prostoru

Kartografski prikaz: 43-01

Turistički resursi

Područja osnovnih oblika turističke ponude i smještajni kapaciteti

Kartografski prikaz: 43-02

Turistička mjesta

Razvrstavanje turističkih mjesta u razrede: A, B, C i D - 1994.g.

Kartografski prikaz: 43-03

Agroekološke zone

Izrađeno za potrebe FAO

4.4. Infrastrukturni sustavi

4.4.1. Prometni sustavi

Kartografski prikaz: 44-01

Cestovni promet

Autoceste, (poluautoceste), brze ceste, magistralne i regionalne ceste (postojeće stanje)

Kartografski prikaz: 44-02

Cestovni promet

Autoceste - poluautoceste - brze ceste; pravci, koridori i trase (planovi i istraživanja)

Kartografski prikaz: 44-03

Željeznički promet

Generalna mreža brzih pruga, postojeće pruge I. i II reda

Kartografski prikaz: 44-04

Pomorski promet

Luke otvorene za javni promet i međunarodni plovni putovi

Kartografski prikaz: 44-05

Riječni promet

Klase plovnih putova i riječne luke

Kartografski prikaz: 44-06

Cjevni promet - naftovodi i plinovodi

Program razvoja magistralne mreže i objekata

Kartografski prikaz: 44-07

Zračni promet

Zrakoplovne luke: stanje i u postupku istraživanja mogućih lokacija

Kartografski prikaz: 44-08

Telekomunikacijski promet

Sustav mreža i objekata

Kartografski prikaz: 44-09

Granični prijelazi

Međunarodni, međudržavni i pogranični prijelazi te privremene kontrolne točke na državnoj granici

4.4.2. Energetski sustav

Kartografski prikaz: 44-10

Elektro-energetski sustav

Proizvodni, transformacijski i prijenosni objekti (400 / 220 / 110 kV) - stanje

Kartografski prikaz: 44-11

Elektro-energetski sustav

Proizvodni, transformacijski i prijenosni objekti (400 / 220 / 110 kV) - planirano

Kartografski prikaz: 44-12

Elektro-energetski sustav: termoelektre/toplane i hidroelektre; Izgrađeni objekti i program rekonstrukcije i proširenja postojećih kapaciteta

Kartografski prikaz: 44-13

Elektro-energetski sustav: termoenergetski objekti i hidroelektre;

Područja za daljnja istraživanja mogućih lokacija novih energetskih objekata

4.4.3. Vodnogospodarski sustav

Kartografski prikaz: 44-14

Vodoopskrba

Regionalni, grupni i veći vodoopskrbni sustavi

Kartografski prikaz: 44-15

Zaštita voda od zagađenja

Kakvoća vode u vodotocima i uređaji za pročišćavanje zagađenih voda

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora

4.5.1. Zaštita okoliša

Kartografski prikaz: 45-01

Sustav zbrinjavanja otpada - posebnog i opasnog

Raspodjela po županijama - istraživanjima odrediti razmještaj na najpodobnijim lokacijama

4.5.2. Zaštita prirodne baštine

Kartografski prikaz: 45-02

Zaštita prirodne baštine

Pregled značajnijih zaštićenih (i predloženih za zaštitu) dijelova prirode

Kartografski prikaz: 45-03

Zaštita prirodne baštine - nacionalni parkovi

Proglašeni nacionalni parkovi

4.5.3. Zaštita graditeljske baštine

Kartografski prikaz: 45-04

Zaštita graditeljske baštine

Rasprostranjenost arheoloških nalazišta

Kartografski prikaz: 45-05

Zaštita graditeljske baštine

Rasprostranjenost povijesnih graditeljskih cjelina i sklopova građevina

Kartografski prikaz: 45-06

Zaštita graditeljske baštine

Značajnija dobra graditeljske baštine

Kartografski prikaz: 45-07

Zaštita graditeljske baštine

Rasprostranjenost dobara graditeljske baštine i ratne štete

4.5.4. Krajolik

Kartografski prikaz: 45-08

Zaštita prirodne i graditeljske baštine

Sintezni prikaz

Kartografski prikaz: 45-09

Osnovne krajobrazne jedinice

Krajobrazna regionalizacija Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja

Strategija - dokument za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

Strategijsko planiranje podrazumijeva usmjeravanje na prioritete i kvalitetu ostvarenja, na aktivnu komunikaciju između strateških ciljeva i pojedinačnih akcija, između svih zainteresiranih i onih što donose i provode odluke, na primjenu iskustava stečenih tijekom provedbe radi korigiranja polazišta planskog postupka. Aktivna je komunikacija osobito važna radi boljeg razumijevanja budućih akcija i obveza svih sudionika provedbe planskog postupka.

Strategijsko i svako drugo planiranje nije samo instrumentalizacija ciljeva, ono je i proces kojim neko društvo može oblikovati svoju budućnost. Temelji se na sveobuhvatnom promišljanju prostora i okoliša radi stvaranja podloge za najpovoljnije gospodarenje prirodnim i antropogenim danostima i pronalaženje rješenja koja će omogućiti poboljšanja tehničke i društvene infrastrukture u danim prirodnim, društvenim i gospodarskim uvjetima.

Prostor je rangiran kao jedan od sedam najvećih problema sadašnjeg svijeta. Optimistička filozofija razvitka zamjenjena je filozofijom pesimističkog pristupa budućnosti. To znači da je pogled s dugoročnog skrenut na kratkoročni horizont, i da je vjera u razvitak bez zapreka zamijenjena sa znanjem o rastućem broju zapreka i sve kraćoj vremenskoj udaljenosti između pragova ograničenja.

Dvadeseto stoljeće je opterećeno golemim napretkom, eksponencijalnim rastom proizvodnje, stanovništva i tehničkog društva te strahovima za trajnu reprodukciju. To je vrijeme početka svjetskog procesa tranzicije. Temeljna značajka tog procesa je: "nužnost usustavljanja svijeta", razvitak utemeljen na velikom broju konvencija i zamjena spontaniteta s regulativom koja se oblikuje u upravljanju sa svime i na svim razinama. Upravljanje je, dakle, pojam koji je u najkraćem vremenu prihvaćen gotovo od svakoga. On se vrlo brzo proširio s različitim svojstvima u različita područja ljudskog djelovanja. Danas taj pojam označava preokret u društvu.

Upravljanje u području razvitka i prirodnih sistema pojavljuje se prvenstveno u funkciji zaštite. Budući da je okoliš izvan sfere profitnih djelatnosti to se upravljanje u toj oblasti pojavljuje kao izvedeni oblik nešto ranije razvijenog oblika upravljanja u profitnim djelatnostima. Upravljanje okolišem ili prirodnim sistemima kao neprofitna djelatnost nije se mogla zbog toga uspješno razviti izvan upravnog državnog ustrojstva. Stoga se oblici upravljanja prirodnim bogatstvom u mnogim zemljama svijeta pojavljuju kao administrativni sustavi.

Prostor se poistovjećuje s površinom zemlje, zemljištem, pejzažom i slično, zaboravljajući da je sve ono što se nalazi iznad i ispod zemljine površine i mora sastavni dio prostora. Ova *zaboravljivost* unosi zabunu i neshvaćanje biti pojma prostora, odnosno čovjekova okoliša.

Prostor se u ovom dokumentu promatra i kao vrijednost. Tri su svojstva prostora:

- prostor je konačan, to jest on je zadan, ograničen;
- prostor je neobnovljiv i
- prostor je djeljiv između većeg broja korisnika.

Konačnost jest u činjenici da je prostor fizički determiniran. Ograničenost prostora proizlazi iz odnosa razvitka i prostora. Naime, svojstva razvitka (stanovništva i proizvodnje) nalaze se u njegovoj *neograničenosti*. Ta dva svojstva suprotnosti (razvojna i prostorna) pokazuju da *konačnost* prostora određuje *konačnost* razvitka, pa samim tim i njegovu vrijednost za razvitak.

Kada se govori o svojstvu prostora da je djeljiv na veći broj korisnika, tad se pojavljuju tri situacije. Prva je onda kada se u određenom prostoru istovremeno nalazi veći broj korisnika. Druga situacija je onda kada isti prostor može poslužiti u različite svrhe. Treća situacija je da prostor po svojoj prirodnoj konstituciji može biti predodređen za određene aktivnosti ili indiferentan na njih. Onaj prostor koji je prirodno predodređen za određene aktivnosti (npr: plaža za kupanje, polje za poljodjelstvo, zaštićena uvala za luku i sl.), prvenstveno se koristi za te aktivnosti, bez obzira na to što se nekom drugom aktivnošću na tom prostoru mogu postići veći ekonomski efekti. Značenje ovog pristupa je u tome što aktivnosti koje se vezuju uz prirodnu predodređenost prostora ne mogu dati ekonomske efekte na drugim prostorima, a te druge aktivnosti svoje efekte mogu postizati najčešće bilo gdje drugdje.

Prostor se pojavljuje na tržištu i u obliku tržišta zemljištem. Na tom tržištu se suočava upotrebna i prometna vrijednost zemljišta, ponajčešće u vidu njihovog suprotstavljanja. Ta suprotnost koja se pojavljuje na tržištu zemljištem često je izvor sukoba interesa. O upotrebi i korištenju prostora odlučuje veliki broj subjekata, a ti subjekti imaju različite interese u korištenju prostora i različitu ekonomsku moć. Uzroci sukoba interesa su različiti i višeslojni:

- sukob nastao suprotstavljanjem-nadređenjem individualnog nad društvenim interesom;
- sukob nastao favoriziranjem vrijednosti kratkoročnih pred dugoročnim interesima;
- sukob nastao zbog načina korištenja prostora koji je suprotan prirodnoj predodređenosti;
- sukob vrijednosti ekonomskih efekata u korištenju prostora i vrijednosti koje proizlaze iz humanih, racionalnih ili ekoloških gledanja na korištenje prostora

Prostorno planiranje je najstariji oblik planiranja. Suvremeno prostorno planiranje, bez obzira što je njegov temeljni predmet uređenje prostora, temelji svoje plansko rješenje na elementima gospodarskog razvitka, socijalnih potreba i vrednovanju prirodnih

sustava. Predmet prostornog planiranja su naročito: korištenje zemljišta, tehnički infrastrukturni sustavi, mreža i sustav naselja i objekti gradskog standarda življenja.

U fazi oživotvorenja plana najvažnija je aktivnost *trajno praćenje* realizacije plana, razvitka pojedinih pojava, uočavanje zapreka ili iznalaženje boljih prostornih rješenja kroz detaljnije planiranje. Praćenje realizacije plana je jednako tako složena aktivnost kao i izrada plana, jer akteri u tom poslu moraju dobro poznavati pojave, međudnose, pragove ograničenja, poremećaje i drugo, na osnovi čega se priprema podloga za odlučivanje. Praćenje ostvarenja plana kao aktivnost vezana je usko uz aktivnost upravljanja razvitkom. Bez upravljanja razvitkom sve prethodno postaje beskorisno i nedovršeno.

ravnatelj
Zavoda za prostorno planiranje:
Matija Salaj, dipl.ing.arh.

Uvod

U skladu sa **Zakonom o prostornom uređenju** ("Narodne novine", broj 30. od 15. travnja 1994.) Vlada Republike Hrvatske je 26. svibnja 1994. donijela zaključak o pokretanju izrade "Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske".

U okviru aktivnosti na izradi Strategije prostornog uređenja Države izrađene su methodske i sadržajne osnove, osnove korištenja i zaštite prostora za područja gotovo svih bivših općina, obavljene su temeljne i detaljne analize postojeće prostorno-planske dokumentacije te nova dopunska znanstvena i stručna istraživanja bitnih razvojnih resursa. Nekoliko ministarstava utvrdilo je strategije djelatnosti svojih resora ili elemente strategije prostornog uređenja iz svoje nadležnosti. Uspostavljena je koordinacija za stalnu međuresorsku suradnju.

Vlada Republike Hrvatske, prihvativši **Izješće o aktivnostima na izradi Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske**, zaključila je 28. prosinca 1994. da Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja izradi i dostavi "Koncept Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske", koji treba sadržavati "Izješće o stanju u prostoru Republike Hrvatske", na osnovi kojega će se definirati ciljevi strategije i program unaprjeđenja stanja u prostoru Države, utvrditi prioritetni interesi Države i koncept obnove naselja u ratom zahvaćenim područjima.

Vlada Republike Hrvatske je na sjednici održanoj 16. studenoga 1995. razmotrila i prihvatila "**Koncept Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske**" te zadužila Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja da izradi i Vladi Republike Hrvatske dostavi "**Nacrt prijedloga strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske**" s "**programom mjera**" temeljem izvršenog, u suradnji s drugim nadležnim ministarstvima te ažurira stanje u prostoru države. Vlada Republike Hrvatske razmatrala je i prihvatila ovaj dokument prostornog uređenja na svojoj sjednici od 26. 9. 1996. s tim da se pribavi mišljenje predstavničkih tijela jedinica lokalne samouprave i uprave.

Sukladno navedenom zaključku, te članku 17. stavku 2. Zakona o prostornom uređenju, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja

dostavilo je županijama Prijedlog Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske. Proces javne rasprave o

Prijedlogu Strategije započeo je sjednicom Kolegija župana održanoj 18. listopada 1996. u Slavonskom Brodu i nastavljen pribavljanjem mišljenja predstavničkih tijela jedinica lokalne samouprave i uprave. Ukupno su dobiveni odgovori s područja 19 županija i od Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti s mišljenjima, primjedbama i prijedlozima, koji su svrstani u približno 250 točaka. Polazeći od stava da se zadržava sadržajna struktura, razina definicija i methodska osnova Prijedloga Strategije uvažavana su samo ona mišljenja, primjedbe i prijedlozi koji su u okvirima i na razini strateških odrednica i koji se odnose na prostorno uređenje.

Na temelju članka 9. Zakona o prostornom uređenju odlukom Vlade Republike Hrvatske donesenoj na sjednici održanoj 21. studenog 1996., osnovan je Savjet prostornog uređenja Države, koji u skladu sa člankom 17. stavak 3. Zakona o prostornom uređenju ocjenjuje Prijedlog Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske i pribavljena mišljenja predstavničkih tijela jedinica lokalne samouprave i uprave. Na sjednicama održanim 5. i 25. veljače 1997. Savjet je utvrdio odgovarajuće izmjene i dopune Prijedloga Strategije te donio ocjenu i zaključke.

Koordinacija za gospodarstvo Vlade Republike Hrvatske na svojoj sjednici od 11. ožujka 1997. razmatrala je i prihvatila Ocjenu i Zaključke Savjeta prostornog uređenja Države o Prijedlogu Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske te sukladno iznesenom predložila da Vlada Republike Hrvatske donese sljedeće zaključke, što je ona i donijela na svojoj sjednici od 13. ožujka 1997.:

1. Prihvaća se ocjena Savjeta prostornog uređenja Države s izmjenama i dopunama Prijedloga Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske.
2. Utvrđuje se Prijedlog Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske.
3. Zadužuje se Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja da izradi pročišćeni tekst Prijedloga Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske prije upućivanja Saboru Republike Hrvatske na raspravu i donošenje.

Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 27. lipnja 1997. donio je, na temelju članka 17. Zakona o prostornom planiranju ("Narodne novine", br. 30/94.), **Strategiju prostornog uređenja Republike Hrvatske**.

Po donošenju Strategije izradit će se "**Prijedlog Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske**".

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Uvod

Dokument prostornog uređenja za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

Nakon donošenja Strategije i Programa slijedi razdoblje **kontinuiranog praćenja primjene** njihovih postavki i realizacije te izrada **Dvogodišnjeg izvješća o stanju u prostoru** i **Dvogodišnjeg programa mjera za unapređenje stanja u prostoru Države**, kao i **uspostava cjelovitog sustava prostornih planova** (prostorni planovi županija, prostorni planovi uređenja

gradova i općina te prostorni planovi područja posebnih obilježja i drugi). Time će se omogućiti djelovanje u prostoru prema načelima utvrđenim Ustavom Republike Hrvatske, Zakonom o prostornom uređenju i u skladu s usvojenim dokumentom Strategije i Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Stručne poslove prostornog uređenja za Državu obavlja **Zavod za prostorno planiranje** u sastavu Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske. Zavod izrađuje i prati provođenje Strategije i Programa prostornog uređenja Države i drugih dokumenata koje donosi Sabor Republike Hrvatske.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

Uvod

Dokument prostornog uređenja za gospodarenje i upravljanje prostorom i okolišem

Republika Hrvatska

Osnovni podaci i pokazatelji

1. Površina, stanovništvo i naselja (1991.g.)

- Površina državnog prostora (ukupno)	87.677 km ²
- Površina teritorija (kopna)	(56.538) 56.610 km ²
- Površina akvatorija (mora)	31.067 km ²
- Površina gospodarskog pojasa (mora)	23.870 km ²
- Površina sveukupno (gospodarska)	111.547 km ²
- Gustuća naseljenosti stanovnika/km ²	84,51
- Broj naselja (samostalnih statističkih naselja)	6.694
- Prosječan broj stanovnika po naselju	722
- Broj stanovnika	100% 4.784.265
- Broj stanovnika od 0-19 godina	26% 1.252.000
- Broj stanovnika od 20-64 godina	61% 2.904.000
- Broj stanovnika 65 i više godina	13% 628.000
- Prosječna starost stanovništva g.	m-35,4 ž-38,7
- Očekivano trajanje života god.	m-65,6 ž-75,0
- Broj domaćinstava	1.544.250
- Prosječan broj članova domaćinstava	3,10

2. Površine visinskih pojaseva

- Ukupna površina	56.610 km ²	100,0 %
- od 0 do 200 m.nm.	30.208	53,4 %
- 200 do 500	14.478	25,6 %
- više od 500	11.582	21,0 %

3. Geografske koordinate krajnjih točaka

- Sjever	46 - 33 i 16 - 22 (stupnjeva i minuta)
- Jug	42 - 23 i 16 - 21 (Palagruža 42 - 22 - 40)
- Istok	45 - 12 i 19 - 27
- Zapad	45 - 29 i 13 - 30

4. Dužina granica

- Kopnenih	2.028 km
(sa Slovenijom 501 km, s Bosnom i Hercegovinom 932 km, sa Srbijom 241 km, s Crnom Gorom 25 km i Mađarskom 329 km)	
- Morskih oko	950 km
- Ukupno oko	2.928 km

5. Dužina morske obale

- Ukupno	5.834,9 km ¹	100,0 %	(zračna udaljenost od rijeke
- Kopno	1.777,7 km ¹	30,5 %	Dragonje do rta Oštro
- Otoci	4.057,2 km ¹	69,5 %	526 km; ind.razved. 1:3,4)

6. Otoci, hridi i grebeni

- Otoci ukupno	718
- Otoci naseljeni	66
- Otoci nenaseljeni	652
- Hridi	389
- Grebeni	78
- Sveukupno	1.185

7. Veći otoci (površina i dužina obale)

- Krk	405,8 km ²	189 km ¹
- Cres	405,8	248
- Brač	394,6	175
- Hvar	299,7	254
- Pag	284,6	269
- Korčula	276,0	182
- Dugi otok	114,4	171 km ¹
- Mljet	100,4	131
- Vis	90,3	77
- Rab	90,8	103
- Lošinj	74,7	112
- Pašman	63,3	65
- Šolta	59,0	73
- Ugljan	50,2	68
- Lastovo	46,9 km ²	46 km ¹

8. Najvažniji prometni prijevoji - tuneli

- Oštarijska vrata	Velebit (Gospić-Karlobag)	928 m.nm.
- Sveti Ilija	Biokovo (Podgora-Kozica)	897
- Kapela	V.i M. Kapela (Brinje-Oštarije)	887
- Vratnik	Kapela-Plješivica (Udbina-Gračac)	782

- Prezid	Velebit (Obrovac-Gračac)	766
- Delnička vrata	Kapela-Risnjak (Karlovac-Rijeka)	742
- Gorica	Kapela-Plješivica (Udbina-Gračac)	723
- Vratnik	Senjsko bilo (Senj-Josipdol)	694
- Grla	Kozjak-Mosor (Split-Sinj)	355
- Macelj	Maceljsko gorje (Krapina-Ptuj)	308
- Tunel "Učka"	Učka (Rijeka-Pazin)	oko 505
- Tunel "Tuhobić"	Tuhobić (Rijeka-Delnice)	oko 850
- Tunel "Sv.Rok"	J. Velebit (Zadar-Gospić)	oko 550
- Tunel "Kapela"	V.i M.Kapela (Bosiljevo-Ž.Lokva)	650
- Tunel "Vratnik"	S.Velebit (Senj-Ž.Lokva)	oko 600

9. Rijeke (dužine i površine porječja u Hrvatskoj)

- Dunav	135 km ¹	1.872 km ²
- Sava	518	23.243
- Drava	323	6.038
- Mura	72	-
- Kupa	293	10.032
- Neretva	20	430
- Una	107	636
- Bosut	151	2.572
- Korana	134	2.595
- Bednja	133	966
- Lonja	133	5.944
- Česma	124	2.608
- Vuka	112	644
- Dobra	104	900
- Cetina	101	1.463
- Glina	100 km ¹	1.426 km ²

10. Jezera

- Vransko jezero	30,7 km ²	0,1 m.nm.	4 m dubina
- Hidroelektrana Dubrava	16,6	-	-
- Peruća (Cetina-akumul.)	13,0	360	64
- Hidroelektrana Čakovec	11,9	-	-
- Prokljansko jezero	11,1	0,5	25
- Vransko jezero (Cres)	5,8	16	80
- Krušćičko jezero (Lika-akumul.)	3,9	554	-
- Kopačevsko jezero	3,5	80	-
- Borovik (Vuka-akumulacija)	2,5	-	-
- Lokvarsko jezero (akumul.)	2,1	770	40
- Mljetska jezera	2,0	0	46
- Plitvička jezera (ukupno)	2,0	503-636	3-46

11. Nacionalni parkovi (proglašeni)

- Kornati	23.400 ha	0-236	m.nm.
- Plitvička jezera	26.600	380-1280	
- Krka	10.900	0-253	
- Paklenica (Velebit)	9.600	50-1571	
- Mljet	5.375	0-391	
- Risnjak	6.400	680-1528	
- Brijuni	3.635 ha	0-55	
- Sjeverni Velebit	(planiran)		

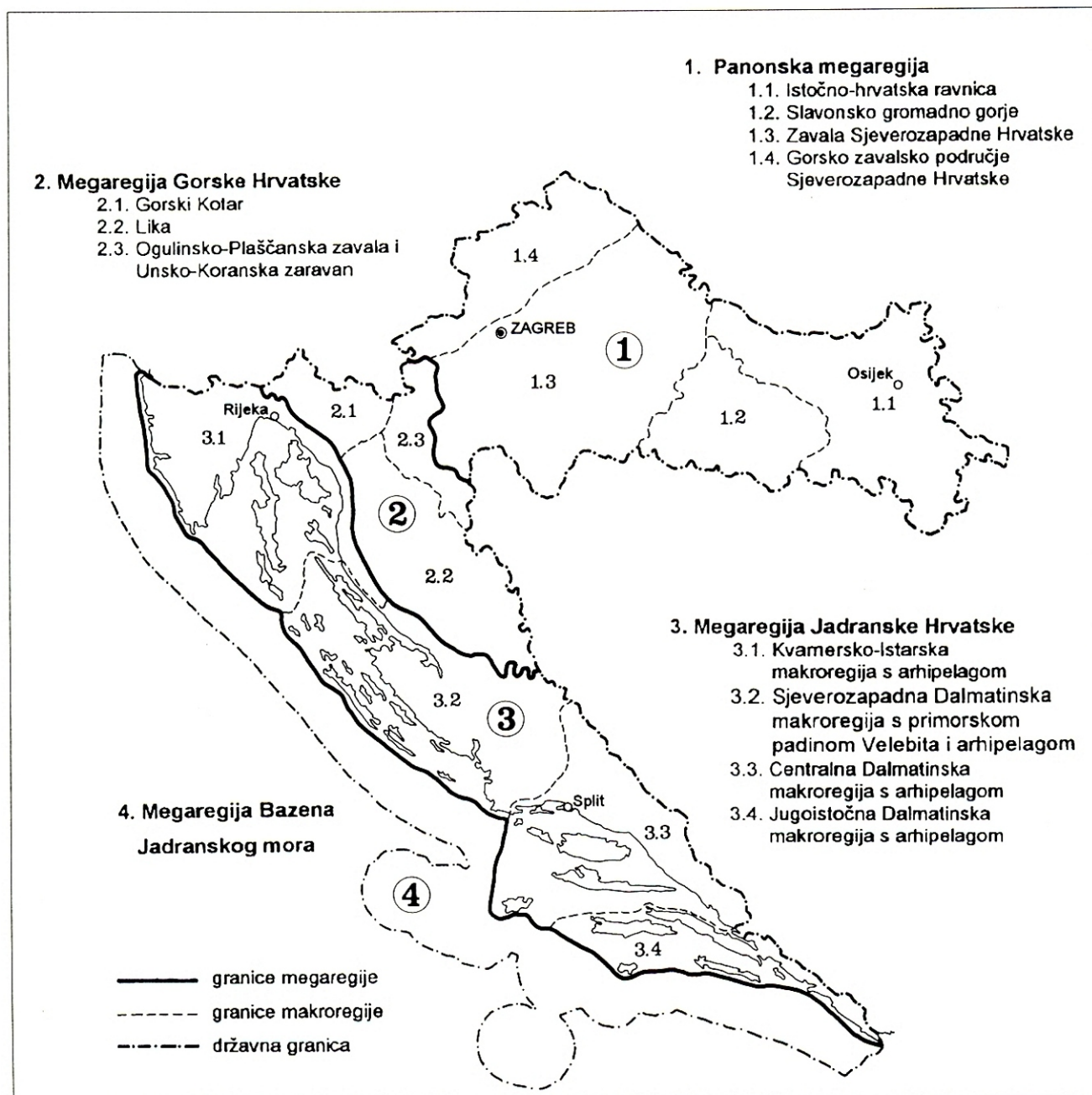
12. Veća polja u kršu

- Ličko polje (skup 5 polja)	465 km ²	565-590 m.nm.
- Imotsko polje (u RH)	95	248-283
- Gacko polje	80	425-481
- Krbavsko polje	67	626-740
- Sinjsko polje	64	295-301
- Ogulinsko polje	63	323
- Petrovo polje	57	260-330

Prirodno-geografska regionalizacija

Republike Hrvatske

(prema prof.dr. Andriji Bogнару)

1. Polazišta

Kartografski prikaz: 10-01

Hrvatska u europskom okruženju

Geostrateški, geopolitički i prometni položaj u Europi

Kartografski prikaz: 10-02

Teritorijalna podjela Republike Hrvatske

po područjima županija, gradova i općina

Kartografski prikaz: 10-03

Reljef - Visinski pojasi

(do 100; 100-200; 200-500; 500 i više m n.m.)

Kartografski prikaz: 10-04

Geološka sinteza

Ograničenja s inženjersko-geoloških, hidroloških i seizmotektonskih gledišta

Kartografski prikaz: 10-05

Klimatsko-zonska vegetacijska područja

Pretpostavljena prirodna vegetacija

Kartografski prikaz: 10-06

Proizvodne skupine poljoprivrednih tala

Pedoekološka karta

Kartografski prikaz: 10-07

Potencijalne rezerve podzemnih voda

Evidencija podzemnih voda prve, druge i treće razine

Kartografski prikaz: 10-08

Prostorni plan Republike Hrvatske - iz 1988.g.

Korištenje i namjena prostora

1.1. Strategija - dokument u sustavu prostornog uređenja i razvitka Države

1.1.1. Zakonski okviri

Temeljni zakonski okviri za izradu Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske su Ustav Republike Hrvatske i Zakon o prostornom uređenju.

Ustavne odredbe o korištenju i zaštiti prostora

Članak 2.

Sabor Republike Hrvatske i narod neposredno, samostalno, u skladu s Ustavom i Zakonom, odlučuje:

() - o očuvanju prirodnog i kulturnog bogatstva i korištenju njime.

Članak 3.

(...) očuvanje prirode i čovjekova okoliša (...) najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske.

Članak 52.

More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobitoga kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku, imaju njezinu osobitu zaštitu.

Članak 69.

Svatko ima pravo na zdrav život. Republika osigurava pravo građana na zdrav okoliš. Građani, državna, javna i gospodarska tijela i udruge, dužni su, u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti, osobitu skrb posvećivati zaštiti zdravlja ljudi, prirode i ljudskog okoliša.

Određenje prema Zakonu o prostornom uređenju

Zakonom o prostornom uređenju propisana je dokumentacija, dokumenti i postupci, koji se moraju donositi ili trajno obavljati, a koji su polazište ili osnova za izradu **Strategije i Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske**.

Strategija određuje dugoročne ciljeve prostornog razvoja i planiranja u skladu s ukupnim gospodarskim, društvenim i kulturnim razvojem te sadrži osnove za usklađivanje i usmjeravanje prostornog razvoja, organizaciju prostora Države, razvojne prioritetne djelatnosti te planske cjeline zajedničkih prostornih i razvojnih obilježja za koje će se donositi prostorni planovi ili drugi dokumenti prostornog uređenja (Čl. 14).

Programom se utvrđuju mjere i aktivnosti za provođenje Strategije. Sadrži, osim pobliže određenih osnovnih ciljeva razvoja u prostoru, još kriterije i smjernica za uređenje prostornih i drugih cjelina te prijedlog prioriteta za ostvarivanje ciljeva prostornog uređenja, a na temelju prirodnih, gospodarskih, društvenih i kulturnih polazišta određuje osnovu za organizaciju, zaštitu, korištenje i namjenu prostora, zaštitu i unaprjeđenje okoliša, sustav središnjih naselja i sustav razvojne državne infrastrukture (Čl.15.).

Strategijom i programom prostornog uređenja Republike Hrvatske, dokumentima kojima se uspostavljaju temeljne odrednice dugoročnog razvoja u prostoru, utvrđuje se sistematizacija prostornih jedinica, sustava i cjelina kao trajnom prostornom osnovom za planiranje, praćenje i provedbu mjera.

Strategija i Program izrađuju se na temelju **Osnova korištenja prostora Države** (u daljnjem tekstu: **Prostorna osnova Države**). Prostorna osnova Države sadrži podatke od značaja za prostor, te ocjenu postojećeg stanja u prostoru u odnosu na prostorne planove i druge dokumente prostornog uređenja (Čl. 16.).

O Prijedlogu Strategije i Programa pribavlja se mišljenje predstavničkih tijela jedinica lokalne samouprave i uprave. Prijedlog Strategije i Programa kao i pribavljena mišljenja, ocjenjuje Savjet prostornog uređenja Države. Strategiju i Program prostornog uređenja Države donosi Sabor Republike Hrvatske. Program prostornog uređenja Države objavljuje se u "Narodnim novinama" (Čl. 17.).

1.1.2. Značenje prostora za društvenu zajednicu

Za razvitak svake zemlje i naroda te njihovog najvišeg oblika države, osnovu života, uređenja i razvitka predstavlja nekoliko čimbenika:

- prostor i okoliš, sa svim resursima i elementima koji se u njima pojavljuju, predstavljaju prirodni temelj svakog života i razvitka te su ograničeni i vrlo često neobnovljivi,
- stanovništvo (pučanstvo), broj, struktura, raspodjela, osobine, način života i njihove potrebe,
- sustav zajedničkog života stanovništva, mreža ljudskih naselja, metropola, većih i manjih gradova, manjih središta u mreži seoskih naselja,
- povezanost pojedinih područja i dijelova države prometnicama, cestovnim, željezničkim, vodenim, zračnim i drugim infrastrukturnim sustavima, energetskim, vodoopskrbnim, telekomunikacijskim i informatičnim,
- postojeće gospodarske jedinice razmještene u prostoru, njihova proizvodna i uslužna funkcija i povezanost za podmirenje potreba pučanstva i cijele zajednice,
- sustav društvenih službi i njihovi objekti, obrazovanje, kulturne i znanstvene institucije, zdravstvo, socijalna skrb, itd., za podmirenje potreba pučanstva i društvene zajednice - Države,
- organizacija države u svim njenim oblicima od predstavničkih tijela, Sabora, Vlade s njenim resorima i tijelima, kao i cijeli sustav lokalne uprave i samouprave, koja funkcionalno i

hijerarhijski sudjeluje u procesu donošenja odluka važnih za tijek zajedničkog života i razvitka,

- geopolitički položaj, gospodarsko i strateško okruženje.

Dinamičnost života i kretanje odnosno proširenje potreba zahtjeva da svaka državna zajednica provodi svoju politiku sigurnosti i razvitka, kao temeljne potrebe svake države i njenog stanovništva. Od svih navedenih čimbenika koji se pojavljuju u državi, prostor i okoliš predstavljaju temeljno i iskonsko bogatstvo i okvir u kojem su prisutne sve druge pojave i odvijaju se sve ljudske djelatnosti.

U prirodnom prostoru i okolišu ljudi stvaraju prostorne zajednice i oblike transformirajući prvobitni prostor i okoliš dodavajući mu nove elemente, a svojim djelatnostima stvaraju, pored prirodnog, i takozvani po ljudima stvoreni okoliš.

Prirodni okoliš i njegovi elementi (zrak i atmosfera, voda i more, tlo i vegetacija, podzemlje, mineralne sirovine, itd) predstavljaju temelj postanka i opstanka i razvoja čovjeka.

Nešto prije sredine ovog stoljeća došlo je do dvadeset i trideset puta povećane proizvodnje nacionalnog bogatstva, a i potrošnje. To je dovelo i do pojave onečišćenja okoliša i prostora nepredvidivih i ogromnih razmjera u obliku krutoga, tekućega, plinskog i opasnog otpada koji ugrožavaju ne samo neposredni okoliš i zdravlje ljudi nego i do opasnih teško savladivih regionalnih i globalnih, svjetskih pojava ugrožavanja egzistencije ljudi (kisele kiše, efekt staklenika, probijanje ozonskih omotača, nestanak biološke raznolikosti i drugo).

Uslijed toga, prostor i okoliš, koji su se do početka, odnosno do prve četvrtine ovog stoljeća, ocjenjivali i iskorištavali kao data i besplatna pojava, a vrednovali samo kao besplatna podloga za proizvodnju i kao estetska kategorija, postali su u konačnosti kao egzistencionalna kategorija neophodna za preživljavanje ljudskog roda. Mjere zaštite prostora i okoliša, koje se moraju poduzimati u interesu zdravlja stanovništva i razvitka države, postale su nezaobilazna ekonomska kategorija.

Hrvatska ima veoma kvalitetan prostor i okoliš, a nije bogata naročito strateškim sirovinama i energetskim izvorima, pa uslijed toga svaki pristup razvitku, odnosno u okviru i kao temelj opće politike razvitka, traži da se najracionalnije i ekonomičnije gospodari s okolišem i prostorom.

1.1.3. Suvremeni pristup uređenju prostora

Hrvatska ima veoma jaku tradiciju u planiranju uređenja prostora i okoliša. Već od kraja 19. stoljeća rađeni su urbanistički planovi, a od 60-tih godina ovog stoljeća razvija se planiranje širih područja (regija). Hrvatska je u suradnji s UN 1967.-1977. godine provela planiranje prostora i okoliša Jadranskog područja i njegovog neposrednog zaleđa, a do godine 1974. izradila prostorne planove većih cjelina u zemlji i prvi prostorni plan Republike Hrvatske.

Ti su planovi, od kojih su neki predstavljali primjer za druge, ipak bili ograničenog značenja, budući da su s jedne strane rađeni skoro kao izdvojeni planerski pothvati (unatoč toga što su proceduralno bili usvojeni), ali nisu bili praćeni odgovarajućim zakonodavstvom te kontinuiranim praćenjem procesa primjene, odnosno kontrolom provedbe.

S druge strane, tokom izrade zadnje generacije prostornih planova u prošlom društvenom i političkom sustavu, bila je nametnuta određena želja sveobuhvatnog kontroliranja i onog što se pretpostavlja da će se dogoditi za sljedećih 10, 20 i više godina, pa su se veoma teško prilagođavali potrebama stanovništva i gospodarstva. Uslijed toga, dolazilo je do nepridržavanja i nesprovođenja planova od strane stanovništva, gospodarstva, pa i od organa uprave.

Međutim, i neovisno od toga, činjenica snažnog razvitka znanosti, tehnike, tehnologije, proizvodnje, potrošnje i procesa urbanizacije, i kao posljedica eksplozivna ugroženost prostora i okoliša, zahtijevali su novi realistični i efikasniji pristup planiranju i uređenju prostora. Takav pristup, postavljen u okviru i na svim razinama svjetske zajednice, UN i drugih međunarodnih tijela, te svih razvijenih zemalja, počiva na nekoliko načela:

- Planiranje i uređenje prostora mora obuhvatiti ne samo prostor i njegovo funkcionalno uređenje već i sve pojave okoliša koje se pojavljuju u tom prostoru (vode i more, zrak i atmosfera, tlo i vegetacija, mineralne sirovine i rude) i to ne samo kao površine, odnosno zapremine, već i kao supstancu i međusobno djelovanje.
- Temeljni cilj takvog planiranja prostora je postizanje održivog (trajnoga postojanog) razvoja koji će koristiti sadašnji prostor i okoliš tako da ne dođe do njegovoga nepovratnog uništenja, već će korištenje neobnovljivih i obnovljivih resursa (uključivši energetske izvore) koristiti tako, da se omogući trajan i kvalitetan održiv razvoj i u vrijeme kada će ih koristiti i buduće generacije.

- Planovi uređenja prostora i okoliša koji se izrađuju na temeljnom principu održivog razvoja, a za veće prostorne cjeline i za dulji rok, moraju obuhvatiti sve segmente koji se u prostoru pojavljuju (okoliš, potrebe i oblike života stanovništva, gospodarstvo, kao i temeljne ciljeve društva i države), ali u elastičnijem obliku, koji postavlja temeljna usmjerenja kao obvezna polazišta mogućih i prihvatljivih scenarija, alternativa i modela na način da ta Strategija predstavlja temelj za trajni proces gospodarenja (upravljanja, management) prostora i okoliša. Definitivne odluke u tom procesu se donose gospodarenjem u okviru zakonskih propisa, odlukama Vlade i njenih organa prije nego što dođe do određene realizacije.
- Takav sustav planiranja i gospodarenja prostorom i okolišem usvojen je u modernom pristupu u svijetu kao koncept sveobuhvatnog i međusobno koordiniranog planiranja i upravljanja prostorom i okolišem (integralni pristup planiranju prostora).

Dokumenti, odnosno planovi koji se donose na tim načelima imaju više značaj strateškog dokume koji uključuju i tehnički dio plana, ali i postupke i elemente za donošenje konačnih odluka organizacije prostora i odnosa prema planovima nižeg reda i načina provođenja cjelokupnog sustava planiranja prostora i okoliša.

- Kao jedno od osnovnih polazišta modernog pristupa usmjerenja prostornog uređenja je da se ciljevi zaštite prostora i okoliša u polazištu ravnopravno vrednuju s ciljevima razvitka, pa kad se u procesu donošenja odluka utvrdi što se dobija a što se gubi u provođenju određenog zahvata, potrebno je odrediti način ispravljanja šteta.

Hrvatski prostor, zbog svoje izuzetne vrijednosti, ljepote i regionalne raznolikosti, pruža najznačajnije razvojne mogućnosti novoj i samostalnoj državi. Sustavna skrb o prostoru, njegovo planiranje i uređenje neodvojivi su od cjelokupnoga gospodarskog razvitka. Optimalna strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske nužno zahtijeva i uspostavlja koordinaciju između svih korisnika prostora.

Multidisciplinarno istraživanje prostora, te njegovo planiranje i uređenje, imaju izuzetnu važnost u životu svakog naroda i države. Svaka ljudska aktivnost zahtijeva određeni prostor, ali se često događa da je za isti prostor zainteresirano i nekoliko korisnika ili im određeni prostor ne odgovara zbog susjednih prostora s neprikladnim djelatnostima. Gotovo da i nema ljudske djelatnosti koja se ne bi mogla poboljšati primjerenom uporabom i uređenjem prostora. Primjerenom uporabom, prostor dobiva na vrijednosti i postaje važnim čimbenikom u životu države, naroda i

pojedince, pa je zadatak svake države da čuva i oplemenjuje sveukupni prostor kojim raspolaže, kako bi bio pogodan za život i rad sadašnjih generacija i onih koje će tek doći.

Planiranje korištenja prostora i intervencija u njemu mora se temeljiti na strukturalnoj analizi svih stalnih i promjenljivih komponenata koje definiraju prostor i djeluju u njemu danas, te onih koje se mogu predvidjeti u budućnosti. Samo tako utemeljen projekt budućeg uređenja Republike Hrvatske bit će realan i ostvariv, a ne utopijski, kao što je često bio do sada.

Upravljanje i gospodarenje prostorom - okolišem u funkciji održivog razvoja zahtijeva stvaranje institucionalnog sustava i uspostavu upravnih struktura (od države preko županija do gradova i općina) za provedbu planova prostornog uređenja i razvoja.

Problemi prostora - okoliša, kao globalne pojave, moraju se rješavati globalno, tj. na svjetskoj razini te na nižim razinama: međudržavnoj, nacionalnoj (državnoj), regionalnoj (županijskoj) i lokalnoj (gradskoj i općinskoj), uz uvažavanje međudnosa pojedinih elemenata.

Problemi prostora - okoliša ne mogu se rješavati isključivo zakonodavstvom, zaštitnim tehnologijama, zabranama i kaznama nego je nužno djelovati preventivno, na izvor problema.

U proces rješavanja problema prostora - okoliša od samog početka moraju biti uključene sve društvene, a osobito zainteresirane strukture, pri čemu najznačajniju ulogu ima javnost, odnosno predstavnici stanovništva.

Probleme prostora - okoliša treba rješavati tako da, pri svakom zahvatu u prostor - okoliš, društvene strukture precizno utvrde ciljeve razvoja i zaštite prostora - okoliša, iako se može očekivati da će i pri donošenju razumnih odluka često biti nužni kompromisi na štetu jednog ili drugog.

1.1.4. Načela uređenja prostora

Strategija i Program prostornog uređenja Republike Hrvatske temelje se na načelima Ustava Republike Hrvatske i Zakona o prostornom uređenju te primjene suvremenih načela uređenja prostora.

Zakon o prostornom uređenju

Članak 1.

Prostornim uređenjem osigurava se gospodarenje, zaštita i upravljanje prostorom Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: Država) kao osobito vrijednim i ograničenim nacionalnim dobrom.

Prostorno uređenje obuhvaća mjere za ostvarivanje sustava prostornog uređenja te izradu i provođenje dokumenata prostornog uređenja.

Članak 2.

Gospodarenjem, zaštitom i upravljanjem prostorom ostvaruju se uvjeti za društveni i gospodarski razvoj, zaštitu okoliša, racionalno korištenje prirodnih i povijesnih dobara na načelu integralnog pristupa u planiranju prostora.

Članak 3.

Prostorno uređenje temelji se na načelima: ravnomjernoga, gospodarskoga, društvenog i kulturnog razvoja prostora Države, uz njegovanje i razvijanje regionalnih prostornih osobitosti,

- *održivog razvoja, racionalnog korištenja i zaštite prostora,*
- *zaštite integralnih vrijednosti prostora, zaštite i unaprjeđenja stanja okoliša,*
- *zaštite spomenika kulture i osobito vrijednih dijelova prirode,*
- *osiguranja boljih uvjeta života,*
- *usuglašavanja interesa korisnika prostora i prioriteta djelovanja u prostoru,*
- *usuglašenosti prostornog uređenja pojedinih dijelova prostora Države,*
- *povezivanja prostora Države s europskim prostornim ustrojem,*
- *javnosti i slobodnog pristupa podacima i dokumentima značajnim za prostorno uređenje u skladu s ovim i drugim posebnim propisima,*
- *uspostavljanja sustava informacija o prostoru u svrhu planiranja, korištenja i zaštite prostora.*

Primjenjujući ta načela i zakonske propise Strategija i Program prostornog uređenja Države primjenjuju sljedeće stavove:

- Strategija prostornog uređenja Države uključuje prostor i sve elemente okoliša, kao i politiku zaštite okoliša koja se pojavljuje u prostoru Države. Polazište je da se u jednom te istom prostoru ne mogu pojaviti dva reda, poseban za prostor, a poseban za okoliš.
- Činjenica je da ne postoji cjelovita strategija dugoročnog razvitka Države, a uzete su u obzir strategije razvitka pojedinih sektora, Strategija prostornog uređenja je takova da osigurava prostor za gospodarski razvitak od sadašnjeg stupnja do mogućeg stupnja razvitka najnaprednijih država. To je zahtijevalo dugoročna sagledavanja mogućnosti prostora i zaštite okoliša i predviđanja vremenskih etapa za

racionalnu izgradnju u svrhu postizanja prioriteta i konačnih ciljeva.

- Provedba Strategije je prvenstveno usklađenje interesa korisnika prostora uz njihovo aktivno učešće te se ne mogu donositi pojedinačne odluke bez sagledavanja utjecaja pojedinih zahvata na cjelinu prostora i okoliša Države i njenih dijelova.
- Prijedlozi određenog broja varijanti, scenarija ili modela korištenja prostora i okoliša razmatrali bi se u fazi donošenja konačne odluke i utvrđivanja prioriteta.
- Konačne odluke o provođenju izgradnje, uz sagledavanje utjecaja na prostor i okoliš na razini cijele Države, donosi Vlada. Predlaže se da Vlada Republike Hrvatske pri donošenju takovih odluka razmotri treba li zatražiti mišljenje u kojoj mjeri su takovi zahvati usuglašeni sa Strategijom prostornog uređenja Države.
- Strategija nije čvrsti plan uređenja prostora već ima cilj da za to postavi osnovne odrednice, a na temelju njih Vlada i organi kojima ona to povjeri donose konačna rješenja.
- Proces obnove zemlje predstavlja prioritetnu obvezu za usklađenje sa Strategijom prostornog uređenja Države.
- Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, kao i zaštita okoliša, uključuje u sebi sve elemente povezivanja s ustrojstvom prostora i zaštite okoliša Europe i svijeta.

Pri uređenju cjelokupnog prostora Republike Hrvatske moraju se uzeti u obzir regionalne prirodne osobitosti, socijalne i kulturne potrebe stanovništva te gospodarske i infrastrukturne potrebe uz svrhovito korištenje prirodnih izvora te zaštitu prirodne i graditeljske baštine.

Temeljne pretpostavke, polazišta i načela uređenja prostora Republike Hrvatske jesu:

- služiti na najbolji način oslobođenom isticanju osobnosti u društvenoj zajednici,
- osigurati zaštitu integralnih vrijednosti prostora (prirode i spomenika kulture) te njegovu i razvitak prirode - okoliša,
- osigurati racionalno i dugoročno različite mogućnosti korištenja prostora,
- ponuditi jednakovrijedne životne uvjete (gospodarskoga, društvenog i kulturnog razvoja) svim ljudima - građanima u svim dijelovima prostora ili tome optimalno težiti,
- nužno je stalno poticati integraciju cjelokupnoga državnog teritorija Republike Hrvatske,
- njegovati i razvijati regionalne prostorne osobitosti, tako da se uređenje dijela prostora

mora optimalno uklapati u uređenje cjelokupnoga prostora Republike Hrvatske, a uređenje cjelokupnog prostora mora uzeti u obzir sve posebnosti i potrebe pojedinih dijelova prostora,

- usuglašavati prostorno uređenje između pojedinih prostornih cjelina, odnosno usuglašavati interese korisnika prostora i prioriteta djelovanja u prostoru,
- uređenjem prostora moraju se stvoriti prostorne pretpostavke za međudržavnu suradnju i povezivanje državnog prostora s europskim prostorom,
- uspostaviti sustav informacija o prostoru u svrhu korištenja, zaštite i planiranja prostora.

1.2. Hrvatski prostor

Hrvatska s 56.609,59 km² kopnene površine i 4.784.265 stanovnika te gustoćom naseljenosti 84,51 st/km² ubraja se u red srednjih i rjeđe naseljenih europskih zemalja.

Glavna razvojna usmjerenja u europskim relacijama temelje se na pripadnosti Hrvatske mediteranskom i srednjoeuropskom podunavskom prostoru. Jasno su određeni pravci i područja koji definiraju tu pripadnost i način povezivanja.

Prema prirodno-geografskim obilježjima Hrvatska se dijeli na tri cjeline:

- panonski i peripanonski prostor
- brdsko-gorski prostor
- mediteranski prostor

Kopnena granica duga je 2028 km, a morska oko 950 km. Površina teritorijalnog mora je 33.200 km², a gospodarski pojas mora 23.870 km².

Dužina morske obale prema najnovijim istraživanjima iznosi 5.856 km, od čega je 4.078 km obala otoka, a 1.778 km obala kopna.

Ozemlje otoka hrvatskog Jadrana s udjelom od 6% u teritoriju Hrvatske uvećava hrvatsko teritorijalno more za više od 20 000 km².

Hrvatska ima:

- 32.081,05 km² poljodjelskih površina (1991.), odnosno 149 stanovnika na 100 ha,
- 20.226 km² šume i šumskog zemljišta, odnosno 230 st/100 ha,
- rijeke ukupne dužine 3.500 km, s površinom porječja većom od 70.000 km², i jezera ukupna površina kojih je 103,5 km²,

- obnovljive godišnje količine pitke vode procjenjuju se na 10.000 m³ po stanovniku.

Stanovništvo Hrvatske živi u 6.694 naselja - od toga 20% u 4 veća grada s više od 100.000 stanovnika, a 51% u 117 gradova (gradskih naselja), koji zauzimaju 16% površine teritorija Hrvatske. Najgušće su naseljena sjeverozapadna područja (više od 140 st/km²), a najslabije su naseljena područja Like, Gorskog kotara, podvelebitskog primorja, dijelovi unutarnje Istre i neki otoci (manje od 20 st./km², odnosno svega nekoliko stanovnika na km²).

Gustoća cestovne mreže je 48,4 km/1000 km² (znatno je manja od gustoće u zapadnoeuropskim zemljama), dužina plovnih putova je 918 km, a željezničkih 2.424 km.

Hrvatska ima 7 većih morskih luka, 4 glavna riječna pristaništa te 7 zračnih luka za međunarodni promet i nekoliko manjih.

Hrvatska ne raspolaže u dovoljnoj mjeri ni s jednim primarnim energentom za zadovoljavanje cjelokupnih sadašnjih i budućih potreba za energijom, a udjel hidropotencijala je 15%, uz ograničenu mogućnost povećanja.

Posebnim vrijednostima hrvatskog prostora smatraju se:

- zaštićena područja prirode: 38 prirodnih cjelina, od čega 7 nacionalnih parkova površine s preko 700 km² (Plitvička jezera upisana u Unescovu listu svjetske baštine) i 6 parkova prirode;
- 3.951 spomenik graditeljske baštine, od čega je 87 nulte kategorije (dvije su cjeline upisane u Unescovu listu svjetske baštine - stara gradska jezgra Dubrovnika i Dioklecijanova palača u Splitu - a još 7 cjelina kandidati su za upis);
- razvedena morska obala s 1.185 otoka, otočića, grebena i hridi te oko 90% volumena morske vode visoke kakvoće;
- resursi: prirodne šume velike biološke raznolikosti (biljne i životinjske zajednice), nezagađena tla (brdsko-gorski dio), rezerve pitke vode, termalni izvori, ležišta mineralnih sirovina, očuvani kultivirani krajobraz i veliki dio prirodne obale mora.

Stanje okoliša prije 1991. godine bilo je na granici zadovoljavajućeg uz lokalne pojave težeg ugrožavanja dijelova prostora.

Područja pretežitih (dominantnih) gospodarskih djelatnosti jesu: panonski dio kao poljodjelsko područje, jadranski prostor kao glavno turističko područje (oko 922.000 kreveta, od čega 220.000 u osnovnom smještaju) s lučkim i brodograđevnim kapacitetima te gradovi kao industrijska i uslužna središta.

1.3. Polazišta i okolnosti

1.3.1. Geopolitičke okolnosti

Stjecanjem samostalnosti i suverenosti, Republika Hrvatska je postala novi međunarodni pravni subjekt. Promjenama političkoga, društvenog i gospodarskog sustava i ukupnih prostornih odnosa prema susjednim državama stvorene su bitno drugačije osnove i pretpostavke za ustrojstvo, zaštitu, korištenje i uređenje prostora države. Istodobno, promijenjene geopolitičke prilike u ovom dijelu Europe zahtijevaju da se utvrdi nova politika razvoja i strategije prostornog uređenja, koja će se temeljiti na ponovnom utvrđivanju vlastitih vrijednosti, potreba i mogućnosti.

Hrvatska ima povoljan prometno-geografski, ali veoma osjetljiv geostrateški položaj. Vrijednost prometno-geografskog položaja i važnost geostrateškog položaja Hrvatske, kao jednog od trajnih razvojnih resursa, određena je činjenicom da se ona nalazi na dodiru velikih prostornih cjelina Europe: Mediterana, Podunavlja, Alpa i Balkana, ali i dviju velikih kulturnih i civilizacijskih sfera života: zapadnom, europskom i istočnom balkanskom. Iz toga proizlaze njezine prirodno prijelazne i posredničke funkcije. Ova vrijednost i važnost predstavlja razvojnu mogućnost koja se može iskoristiti tek nakon potpune integracije hrvatskoga državnog teritorija i povezivanja sa širim prostorima i zajednicama.

Vrednovanjem geostrateških i geopolitičkih položajnih, prirodnih i drugih vrijednosti i prednosti Hrvatske u širem europskom prostoru ističe se značenje Hrvatske u prometnom povezivanju Zapadne i Srednje Europe s Jugoistočnom Europom i Bliskim istokom te u prirodnoj, gospodarskoj i prometnoj usmjerenosti zemalja Srednjeg Podunavlja prema Jadranu, Mediteranu i izlazu na svjetska mora.

Zbog promjena društveno-političkog ustrojstva u Republici Hrvatskoj i njenom okruženju, a osobito zbog agresije na prostor Hrvatske, sa svim tragičnim posljedicama nastalim tijekom Domovinskog rata, bitno se mijenjaju uvjeti za razvoj i vođenje razvojne i prostorne politike u zemlji.

Uz hrvatske granice se prostire teritorij 128 gradova i općina s 1900 naselja u kojima je godine 1991. živjelo 887.000 stanovnika. Samo dvije županije nemaju kopnenu granicu s nekom susjednom državom. Ta okolnost upućuje na osobitu važnost definiranja

graničnih područja sa svih gledišta te se posebno upozorava na osjetljivost područja koja graniče s tzv. Saveznom Republikom Jugoslavijom i Republikom Bosnom i Hercegovinom, sve do stabiliziranja prilika u tom prostoru.

1.3.2. Međunarodna uvjetovanost i primjena načela

Statusom pridruženog člana Europske unije i uključivanjem u PHARE i srodne programe, Republika Hrvatska će, osim recipročnih obveza koje će tim udruživanjem prihvatiti, moći potpunije ostvariti integrativnu funkciju koja uvelike utječe na politiku prostornog uređenja.

Posebno je važno regionalno povezivanje i uključivanje u razvojne trendove sjevernog Mediterana i srednjeg Podunavlja. To znači da se u ovoj strategiji prostornog uređenja ističu prednosti koje ima Hrvatska - njezin geografski položaj i prirodna obilježja, postojeća i planirana infrastruktura, koncentracija znanja, razvijenost informatike i druge razvojne mogućnosti.

U budućnosti, posebno kada se potpuno stabiliziraju političke prilike i barem dijelom zaliječe posljedice ratnih razaranja, Hrvatska će moći potpunije iskoristiti svoje prostorne komparativne prednosti, ako prihvati sljedeća razvojna opredjeljenja, prihvaćena u većini zemalja Vijeća Europe, Europske unije i drugim razvijenim europskim državama:

- uključivanje u međunarodnu podjelu rada bilateralnim i multilateralnim programima na regionalnoj i europskoj razini, radi što skorijeg uključivanja u integralno europsko tržište;
- razvijanje policentričnog sustava među naseljima, koji u Hrvatskoj već ima polazište i oslonac u postojećoj mreži gradova i drugih središta, nasuprot tendenciji koncentracije i centralizacije koja se može uočiti i koja se može negativno odraziti na životni standard i demografski razvoj i strukturu pučanstva zemlje;
- razvoj i modernizacija prometne, telekomunikacijske i informatičke infrastrukture i njihovo uključivanje u europske sustave;
- očuvanje i zaštita prirodnih resursa i spomeničke baštine koji imaju europsku vrijednost, pa njihov status ima strategijsko značenje za razvoj turizma, kao jedne od temeljnih gospodarskih grana Hrvatske.

Prostorni razvoj Države mora se temeljiti na međunarodnim kodeksima ponašanja, koji uključuju i odnos prema drugima, prema svekolikom okruženju i kulturnom bogatstvu, a definirani su u AGENDI 21 te brojnim konvencijama i preporukama Europskog

savjeta (ECOVAST - Strategija za ruralnu Europu iz 1991. itd.), dokumentima koji se zasnivaju na novom svjetonazoru (ekološki i holistički pristup, održivi razvoj, integralna zaštita primjerenim gospodarenjem baštinom).

Vrijednosna načela Strategije usklađena su s načelima što ih je, u uvjetima globalizacije razvojnih i ekoloških pitanja, usvojio suvremeni svijet. Ta su se načela, usporedno s procesima europskih i svjetskih političkih i gospodarstvenih integracija, razvijala i usvajala u različitim prilikama, od poznate Stockholmske konferencije 1972., do Rio de Janeira 1992., te Aalborga 1994., u kojemu su na razini europskih gradova, a u Istanbulu 1996. na globalnoj razini, operacionalizirane temeljne poruke Rija i Europske godine zaštite prirode - 1995., kojom se ističe potreba **cjelovitog pristupa zaštiti okoliša i održivom razvoju.**

Program Ujedinjenih naroda za zaštitu okoliša (UNEP) provodi se u zemljama *Sredozemlja Mediteranskim akcijskim planom (MAP)*. *Plavi plan* regije Sredozemlja (1990.) sadrži predviđanja međutjecaja mogućeg razvoja i stanja okoliša. Jedno od tri najznačajnija regionalna središta, koje ima sjedište u Splitu, *Planom prioriteta aktivnosti* ističe značenje integralnog planiranja obalnih zona.

Komisija za prostorno uređenje i zaštitu okoliša Radne zajednice Alpe-Jadran djeluje u skupinama za utvrđivanje zajedničkih načela prostornog planiranja, prostorno-informacijskog sustava, tematske kartografije i studija utjecaja na okoliš kako bi se osigurali što kvalitetniji uvjeti života i rada stanovništva. Prostornim uređenjem teži se stvaranju uvjeta za trajno uravnotežen razvoj, uz istodobno uvažavanje socijalne, gospodarske i prostorne komponente. *Koncept suradnje između regija, gradova i luka podunavskog prostora* (Dunavska hanza) utvrđuje osnove za usklađenu razvojnu politiku podunavskog prostora, vodeći računa o njegovoj prostornoj strukturi.

U svijetu ima mnogo vladinih i nevladinih organizacija uz koje su vezani strateški programi. Posebno geopolitičko i kulturno značenje za Republiku Hrvatsku imaju europske prostorno-planerske i urbano-ekološki usmjerene strategije. Europska agencija za okoliš Europske zajednice (European Environment Agency) prihvaća i suradnju država koje nisu članice. Njezini prioritetni zadaci, koji su aktualni i za Hrvatsku, jesu: zaštita priobalja, kvalitete voda, kvalitete tla i biotopa, korištenje poljodjelskog zemljišta, upravljanje otpadom, osobito kemijskim tvarima opasnim po okoliš.

1.3.3. Obilježja stanja i procesa u prostoru

Stanovništvo

Republika Hrvatska relativno je slabije naseljen prostor u Europi bez SSSR-a (1991. godine 85 stanovnika/km² - prema 102 stanovnika/km² u Europi, 97 st/km² u Sloveniji, 190 st/km² u Italiji, 90 st/km² u Austriji i 119 st/km² u Mađarskoj).

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 1991. Republika Hrvatska je imala 4,784.265 stanovnika, što znači da se je od 1948. godine, kada je popisano 3,779.858 stanovnika, povećala za 1,004.407 ili 26,6% stanovnika. Posljednjih dvadeset godina prosječna godišnja stopa porasta stanovništva Hrvatske iznosila je 0,39%, što znači da je rast ukupnog broja stanovnika spor i znatno usporeniji nego u prethodnim razdobljima, pa se opće kretanje stabiliziralo na razmjerno niskoj razini.

Sva središta županija i gradska naselja bilježe porast broja stanovnika, a u 2/3 ostalih naselja, osobito u mnogo ruralnih naselja, broj se smanjuje. Brže rastu manja i srednja gradska naselja nego županijska središta i veliki gradovi. Najizrazitiji je porast stanovništva zabilježen u širem zagrebačkom i splitskom urbaniziranom području.

U Hrvatskoj je vrlo jaka depopulacija, pa je taj negativni proces uvjetovao u dijelu nacionalnog prostora "socio-demografsku depresiju", koja dovodi u pitanje globalnu ravnotežu i stabilan razvoj Hrvatske. Osim toga, Hrvatska je u dužem prošlom razdoblju imala negativan migracijski saldo. Takav je gubitak veoma nepovoljno utjecao na razvoj i današnju demografsku sliku Hrvatske.

Područje depopulacije i denataliteta uglavnom je široko ruralno područje, a posebno brdsko-planinsko (gorsko, krško), pogranično i otočno područje. Međutim, novije razdoblje pokazuje sve prisutniju regresiju u ravničarskim dijelovima Istočne i Središnje Hrvatske. Četiri županije su emigracijsko područje, a čak šest županija ima trend izumiranja stanovništva.

Među aktivnim stanovništvom u zemlji najviše je onih koji sredstva za život stječu radom u sekundarnim (industrija, rudarstvo i građevinarstvo) - 32,6%, u tercijarnim - 26,8% i u kvartarnim djelatnostima - 22,2% , a u primarnim djelatnostima radi još samo 14,9%.

Gospodarstvo

Društveni proizvod (DP) Hrvatske bio je 1990. godine oko 14,6 milijardi US \$ ili oko 3.070 US \$ po stanovniku. To je Hrvatsku svrstavalo u skupinu zemalja (25% više ili manje) kao što su Grčka, Portugal ili SSSR. DP 25-100% veći od Hrvatske imale su Italija i Španjolska, dok su 2 ili 3 puta veći DP od Hrvatske stvarale ove države: Austrija, Njemačka, Francuska, Švicarska, Švedska, SAD i Kanada. **Te godine Hrvatska je zauzimala 30. mjesto na svjetskoj ljestvici gospodarstva.**

Istodobno je gospodarska razvijenost pojedinih regija Hrvatske pokazivala veliku neujednačenost i velike razlike; DP Like 2,5 puta je bio manji od DP Rijeke ili 2 puta manji od DP Zagreba, kao i DP Gorskog kotara od DP Rijeke, DP Hrvatskog zagorja od DP Zagreba, DP Dalmatinske zagore od DP Splita ili Zadra, DP Đakovačkoga kraja od DP Osijeka.

Turističko tržište Hrvatske u normalnim je uvjetima doseglo dimenzije od oko 7-8 milijuna turista, odnosno oko 50-60 milijuna dana turističkog boravka. To odgovara veličini od oko 20% ukupne populacije.

Prirodni resursi nisu jednako raspoređeni u svim područjima Hrvatske, pa nisu jednaki ni uvjeti za ulazak novog kapitala ili za oplodnju kapitala. Zato ne mogu sva područja Hrvatske računati na jednaku razinu razvitka i jednaku uspješnost u razvitku.

Problem integralnosti razvojnog sustava Hrvatske otkriva se tek sada kad se Hrvatska kao samostalna država ustanovljuje na svim razinama i u svim domenama. Hrvatska se punih 50 godina razvijala kao dio većega, državnog sustava, s namjerom da se što više definira kao ovisni sustav. U trenutku osamostaljenja upravo su temeljni prostorni sustavi bili problematični za uspostavljanje komunikacija i povezivanja svih dijelova Hrvatske u jedinstven sustav.

Hrvatska neovisnost znači prekid s uvjetovanostima razvoja diktiranim u okvirima prijašnje države, ali ujedno upućuje na izuzetno povećanu važnost ovisnosti o vrijednosnim predlošcima Europe i svijeta. To prije se valja osloniti na razlike i specifičnosti Hrvatske i hrvatskog prostora u europskom okruženju.

Hrvatska počiva na bogatoj prirodnoj različitosti regionalne strukture i resursima koji po svojoj oplodnji imaju obilježje komplementarnosti, pa s tog razloga hrvatski prostorni i razvojni sustav u svim detaljima korespondira zahtjevima europske konstelacije.

Regionalna ravnoteža i procesi

U odnosu na generalnu sliku socio-ekonomskih prilika u Hrvatskoj, ima primjera regionalne neravnoteže koja ima svojstva procesa.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske stupanj prostorne iskoristivosti znatno je veći nego u priobalnom dijelu. Slika Hrvatske po tom indikatoru vrlo je slična onoj po rasporedu prirodnog bogatstva. U socio-ekonomskoj sferi prisutna su dva izrazita indikatora reakcije na takvo stanje obilježja prostora. U kontinentalnom dijelu Hrvatske koncentrirano je 67% stanovništva s gustoćom naseljenosti 100,5 st./km², a u priobalnom svega 33% i gustoćom 64 st./km². Na 3.300 km² otoka u 303 naselja živilo je 1991. godine 120.000 stanovnika s gustoćom naseljenosti 39 st./km².

Područje velikih razlika u razvijenosti ono je između pograničnih i drugih područja. Granična područja stalno su bila izložena vanjskim utjecajima koji nepovoljno utječu na razvitak. Stanovništvo tih područja stalno je emigriralo i živilo na veoma niskom stupnju razvijenosti. Prema tim se područjima nije vodila posebna ni demografska ni gospodarska politika koja bi stimulirala život u tim sredinama. Ta su područja posebno: istočna Lika, Posavlje, Dalmatinska zagora i otoci (prije svega vanjski), ali i neka druga. Posebna su područja regionalne neravnoteže i neke regije (županije). Razina gospodarske zrelosti i samostalnosti nije ni približno jednaka u svim županijama. Gospodarstvo pojedinih regija najvećim je dijelom zatvoreno u vlastite granice, iako ne posjeduju snagu autonomnog progressa.

Sve ove i mnoge druge razlike među pojedinim područjima Hrvatske uzrokuju određene procese, kao što su emigriranje stanovnika, raspadanje seoske baštine i seoskog gospodarstva, poremećaji demografske strukture, sve slabiji gospodarski razvoj, odlazak na rad u inozemstvo, pad društvenog standarda i pražnjenje određenih prostora.

Posljedice Domovinskog rata

Domovinski rat je potencirao negativne procese i pogoršao zatečeno demografsko stanje u Hrvatskoj. U vitalnim skupinama stanovništva porastao je mortalitet, osobito u krajevima gdje su se odvijale veće ratne operacije. Migracijski tokovi pojačavaju se iz periferne Hrvatske prema Zagrebu i regionalnim središtima. Pojačava se deruralizacija (danas se u Hrvatskoj bilježi depopulacija u oko 90% seoskih naselja) i urbanizacija (danas u Hrvatskoj ima više od 50% gradskog stanovništva, a gotovo 2/3 živi u jače urbaniziranim područjima), uz sve naglašenije socijalno-gospodarske probleme.

Hrvatska kao tradicionalno iseljenička, potom suvremeno emigracijska zemlja, u ovim vremenima postaje i ratno izbjeglička.

Posljedice agresije na Hrvatsku i Domovinskog rata su mnogobrojne ljudske žrtve i teško izmjerljive ljudske patnje i stradanja. Prema prethodnim privremenim procjenama, izravne ratne štete na gospodarskim objektima, stambenim i drugim objektima državnih infrastrukturnih sustava iznose više od 22 milijardi US\$, a neizravne ratne štete (ne računajući imovinu u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini) još oko 18,5 milijardi US\$. Društveni proizvod Hrvatske 1993.g. smanjen je na samo oko 7,3 mld US \$ ili na oko 1.530 US\$ po stanovniku, pa se Hrvatska našla u skupini najnerazvijenijih država Europe. Izazvane su velike ratne štete po gospodarsku aktivnost u zemlji. Izravna je posljedica ratne agresije i višestruko povećanje poslovnih gubitaka.

U ratnim razaranjima uništeno je više od 200.000 stambenih zgrada, oštećeno ili razoreno stotinjak zaštićenih objekata prirode, više od 500 objekata i cjelina zaštićene graditeljske baštine sve do potpunog uništenja nekih gradova. Goleme štete nastale su na infrastrukturnim - cestovnim, željezničkim i riječnim, energetskim, vodoopskrbnim i telekomunikacijskim sustavima uz isključenje značajnog dijela mreža iz funkcije.

Pri ratnim razaranjima nastao je vrlo težak oblik devastacije - zagađenje prostora (tla, vode) minskim poljima, štetnim i otrovnim kemikalijama, kao i uništenje biljnog i životinjskog svijeta, prirodne baštine.

Značajke dosadašnjega prostornog razvoja i korištenja prostora

Hrvatska se nalazi u razdoblju velikih društvenih i gospodarskih promjena, opterećena ratnim razaranjima, prognaništvom i izbjeglištvom velikog broja ljudi te privremenom izdvojenosti (područje pod privremenom upravom UNTAES-a) još oko 4,5% državnog teritorija. Osim neposrednih, brojne su i posredne štete prouzročene time što Hrvatsku zaobilaze europski prometni tijekovi, otežavajući gospodarsku razmjenu s inozemstvom i remeteći time unutarnje razvojne procese.

Trenutno postoje velike razlike po sektorima i područjima u funkcioniranju gospodarstva, infrastrukture, stanju okoliša i općim uvjetima života i rada stanovništva. Velik dio gospodarskih sustava ne djeluje punim kapacitetom, niti u skladu s objektivnim mogućnostima. Time je samo naglašena i ranija neučinkovitost i tehnološka zaostalost dijela gospodarstva, povećane su regionalne razlike u razvijenosti i nerazmjer resursnog potencijala zemlje u odnosu na aktivnost stanovnika (stupanj

iskoristivosti). Sve to nepovoljno utječe na ionako ograničene mogućnosti aktiviranja nekih područja.

Glavne zapreke i ograničenja razvoja:

- Dio nedostataka prostorno-razvojne strukture Države rezultat je dosadašnje nepovoljne (i dijelom neprirodne) orijentacije gospodarstva i infrastrukture (naročito prometne), a dio se pojavljuje kao neprilagođenost stvarne i planske strukture za prijem novih inicijativa i općih, svjetskih tijekova razvoja te pojave novih interesa i subjekata razvoja.
- Gradovi (naročito veliki) nisu bili u mogućnosti odgovoriti brojem radnih mjesta, stambenom izgradnjom i komunalnom opremom na migracijske tijekove, a proces deagrarizacije nije se mogao kontrolirati raspoloživim sustavom mjera. Stoga dolazi do opterećenja prigradskih prostora (često bez odgovarajućeg uređenja zemljišta), promjene krajobraza i devastiranja okoliša u zonama kontakta s ruralnim okruženjem (različito za pojedina područja).
- Istovremeno, uz koncentraciju stanovnika u gradovima, ostaje činjenica da inače povoljna mreža gradova Hrvatske (veliki, srednji, mali) nije dovoljno iskorištena kao temeljni razvojni sustav u prostoru i nositelj aktiviranja unutarnjih (perifernih) resursnih područja. Proces urbanizacije obilježuje kvantitativni rast gradova (dolazak seoskog stanovništva u gradove i oko gradova), ali ne i odgovarajući oblici kvalitativne urbanizacije i njezino širenje u sve dijelove zemlje.
- Planski su određene prevelike stambene i radne zone računajući na svekoliki rast, pa time i proširenje granica naselja, koje nije odgovaralo realnom demografskom potencijalu. Dio tih zona ostao je nedovršen (reducirane opreme, javnih površina i funkcija). Veliki radni kompleksi nalaze se u fazi transformacije i prestrukturiranja.
- Gustoće naseljenosti u naseljima (osim središnjih područja gradova) kreću se oko 10-30 st/ha, a potrošnja zemljišta po stanovniku u nekim gradovima znatno je veća i neracionalnija nego u uporedivim europskim gradovima.
- Nedostaci opreme naselja komunalnom infrastrukturom posebno su naglašeni u sustavu odvodnje i generalno neriješenih pitanja deponiranja otpada. Energetski sustav predstavlja ograničavajući čimbenik gospodarstva i raspolaže s malim mogućnostima korištenja domaćih energenata (nedovoljno iskorišten plin). Stanje vodoopskrbe, odvodnje i energetike osobito je nepovoljno u Južnom Hrvatskom primorju.

- Prometni sustav, jednim dijelom odgovara potrebama gospodarstva i unutarnjeg razvitka Hrvatske, ali u nekim segmentima ne odgovara suvremenim zahtjevima i potrebama (osobito na razini glavnih prometnih pravaca povezivanja s Europom), kako u cestovnom, tako i željezničkom prometu (što se posebno odražava na rad jadranskih luka), zatim u riječnom prometu i u povezivanju kopna s otocima.
- Čak se oko 123.580 ha obradivih površina ne obrađuje, a od 1965. godine do danas poljodjelske su površine smanjene za 167.000 ha.
- Stanje okoliša, koje se po Nacionalnom izvješću o stanju okoliša (1992.), ocjenjuje u cjelini relativno povoljno, bilježi nekoliko mjesta značajne ugroženosti: šume Gorskog kotara, zagađenost dijela tala, zagađujuća industrija zastarjelih tehnologija (naročito uz obalu mora), bespravna gradnja (također izrazito na jadranskom području i u okolišu gradova).

Iznad svega, i uvažavajući teškoće postupnih, pozitivnih promjena tehnološke, ekološke i organizacijske prirode, ostaje činjenica velikih ratnih razaranja gradova i sela, devastacije okoliša i prirodnih resursa, kao najveća i najteža zapreka kvalitativnim pomacima korištenja prostora i ravnomjernom razvoju u prostoru Hrvatske.

Ako se uzme u obzir da manji dio teritorija (gradovi, sela, resursi, prirodna i graditeljska baština, infrastruktura) nije dostupan zbog privremene izdvojenosti (područje pod privremenom upravom UNTAES-a) i da se dio nalazi u osjetljivim i još uvijek nesigurnim zonama (neka granična područja), još je očitija potreba za bitnim promjenama glavnih razvojnih usmjerenja.

Toj konstataciji ide u prilog to što poljodjelstvo raspolaže s izuzetno plodnim, vrijednim i velikim dijelom nezagađenim zemljištem, šumarstvo s velikim potencijalom šuma, (osobito prirodnih), turizam s najvrijednijim prostorom uz more, a dijelom i u unutrašnjosti zemlje, industrija s velikim površinama u gradovima i prostorom eksploatacije mineralnih sirovina, naselja s velikim građevinskim područjima, a vodnogospodarstvo sa značajnim vodnim resursima.

Međutim, većina ovih gospodarskih sustava postiže manji učinak od objektivno mogućeg u pogledu zauzimanja i raspolaganja prostorom. Uzroci tome nisu jednoznačni niti su na svim područjima isti te se u budućem razvoju moraju pažljivo utvrditi stvarni nedostaci s gledišta korištenja i uređenja prostora te odrediti primjerene intervencije koje ne zahtijevaju uvijek velike investicije i novi prostor.

U tom kontekstu poseban su problem zanemareni i nedovoljno iskorišteni potencijali (i oblici djelatnosti)

određenih tipova prostora kao što je ruralni prostor općenito, a posebno ruralni prostor kao regionalna osobitost.

Tako se seoska prostorno gospodarska struktura (domaćinstva, okućnice, građevine, tradicija, zemljište i dijelom infrastruktura) ocjenjuju kao neiskorišteni kapaciteti za zapošljavanje i stanovanje. Postoji višak stanova u naseljima, a poglavito je velik broj neprimjereno korištenih građevinskih i poljodjelskih parcela, pa sve do u najnovije vrijeme potpuno napuštenih ruralnih prostora.

Rijetka naseljenost u prostoru i male gustoće naseljenosti u naseljima, kao i nepotpuno opremljene (i nedovršene) zone nove gradnje u gradovima, rezultiraju povećanjem troškova opreme (društvena i komunalna infrastruktura), a poglavito u područjima disperzne naseljenosti.

Razvijenost prometne i ostale infrastrukture vezana je za stanje gospodarstva. Funkcionalna, a osobito ekološka komponenta infrastrukture, nisu imale primjeren udjel u investicijama i troškovima rada, pa će u budućem kvalitativno usmjerenom razvoju predstavljati značajno opterećenje.

Vodoopskrbnim sustavima pokriveno je 63% stanovništva Hrvatske (sa značajnim razlikama po regijama). Kontinuirani porast rezultat je pretežito razvoja gradskih sustava i doseljavanja u gradove, a manje razvoja područnih mreža.

Uređajima za pročišćavanje opremljeno je 35% sustava odvodnje otpadnih voda.

Hidroenergetski potencijal rijeka iznosi oko 20.000 Gwh, od čega se koristi 6100 Gwh, a iskoristivo je još 6100 Gwh.

Zapušteni su neki prostori i područja ocijenjeni kao posebno vrijedni, ali su istovremeno sačuvali osobita obilježja koja će dobiti na značenju u tendencijama europskih razvojnih i ekoloških kretanja te njihov razvoj treba posebno pažljivo usmjeravati (otoci, more, obala, Lika, Gorski kotar, dijelovi panonskog, a osobito peripanonskog prostora).

I unatoč zabilježenoj destrukciji urbane konzistentnosti, primjene općih obrazaca moderniteta i redukcionizma funkcija i formi, u gradovima su ostale očuvane povijesne jezgre, a dijelom i atraktivan okoliš, kao glavna uporišta identiteta, uporedo s atraktivnim prostorima jadranske obale, očuvanim ruralnim, krajobraznim strukturama te zaštićenim prirodnim i graditeljskim cjelinama.

Nužno je uočiti postignuti kvalitet planiranja razvoja i uređenja pojedinih gradova (u cjelini i po dijelovima) što može poslužiti kao pozitivno iskustvo u izgradnji sustava uređenja prostora, osobito s ustrojstvenog gledišta.

U navedenim okolnostima nije moguće pouzdano i racionalno utvrditi stvarne prostorne potrebe u odnosu na trenutnu učinkovitost gospodarstva i stupanj iskoristivosti resursa prije nego što se u postojećoj zauzetosti prostora utvrdi optimum, i to s gospodarskog i ekološkog stajališta. Iznimno, evidentan je nedostatak nekih segmenata infrastrukture kao uvjeta za pokretanje razvoja i sanacije kritičnih mjesta ugrožavanja okoliša.

S gledišta temeljne zadaće sustava uređenja prostora od važnosti su ove činjenice:

- **pojave neracionalnog korištenja prostora,**
- **povećan interes za izgradnjom na određenim dijelovima prostora.**

Glavna obilježja dosadašnjega prostornog ustrojstva i modela razvoja u prostoru:

U zadanim prirodnim uvjetima i položaju Hrvatske prema glavnim europskim razvojnim pravcima i žarištima, velikim je dijelom određeno prostorno razvojno ustrojstvo zemlje. Učinak i kvaliteta dosadašnjeg razvoja u prostoru određeni su time koliko se u razvojnim usmjerenjima koristila ta pogodnost. Tako su glavna obilježja modela bila sljedeća:

- Geopolitički položaj Hrvatske, u novim uvjetima, u novim razvojnim usmjerenjima i novom sustavu vrijednosti, stavlja u poseban položaj neka područja (granično, otočko, gorsko-brdsko) i neke gradove (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Vukovar, Dubrovnik, Karlovac, Gospić i drugi).
- Mogućnosti razvoja različite su za pojedina područjima. Istra, Kvarner, Slavonija, Karlovačko područje, Zagreb i sjeverozapadno urbano područje u povoljnijem su položaju zbog lakšeg priključivanja na glavne hrvatske i europske razvojne pravce. Osaživanje razvojnih pravaca kojim će se Hrvatska bolje povezati s europskim razvojnim sustavima stavlja ta područja u još povoljniji položaj što upućuje na opravdanost provođenja mjera poticaja za područja slabije razvijenosti i negativnih demografskih kretanja.
- Uvažavajući promjene imovinskopravnog sustava (privatno vlasništvo umjesto društvenog, javni

interes umjesto opće društvenog itd.), izrazito nepokriveno područje djelovanja je **usmjeravanje prostornog razvoja**, koje zahtijeva odgovarajuću pravnu osnovu za osiguranje zemljišta i izvedbu infrastrukture kao glavnih instrumenata usmjeravanja.

- Potpuna prometna definiranost i većim dijelom izgrađenost pravca I-Z (posavski koridor) zapadno do Zagreba te prema jugozapadu samo do Karlovca. Funkcioniranje tog pravca na međunarodnom planu ovisi o susjednim državama (nije prioritetan za Sloveniju, problematičan prema istoku). Pravci S-J tehnički su i funkcionalno nedostadni, a zanemaren je (trenutno i isključen) i dunavski pravac. Istovremeno u velikim gradovima (dijelom i nekim manjim) izgrađene su ili započete obilaznice. Tako je stvorena osnova za jačanje veza između gradova i prema susjednim državama, ali su postojeće trase (osim posavskoga autocestovnog koridora i novih dionica autocesta) opterećene izgradnjom i širenjem naselja uz prometnice.
- Mreža gradova, izrazito je povoljna s gledišta pokrivanja prostora (4 velika grada, oko dvadesetak srednjih i oko 100 manjih gradova). Gotovo sva županijska središta i većina ostalih gradova nalaze se na glavnim prometnim pravcima državne i međunarodne razine, a glavna područja naseljenosti nalaze se na prihvatljivoj udaljenosti oko razvojnih pravaca i središta (osim područja Like, dijelova Banovine i Korduna, nekih otoka i nekih drugih manjih područja). Unatoč tome, izražena je imigracija u veće gradove, a to upućuje na neiskorištenu mogućnost policentričnog razvoja.
- Često prisutna jednofunkcionalna gospodarska orijentacija različito se odrazila na razvojnu fizionomiju područja: turizam na Hrvatskom jadranskom primorju (u konfliktu s industrijom u gradovima), najveće koncentracije stanovništva, industrije i prometnica na sjeverozapadnom području zemlje, intenzivno poljodjelstvo područja Istočne Hrvatske. U takvoj strukturi izostali su razvojni modaliteti za brdsko-gorska područja, Dalmatinsku zagoru i za otoke, pa čak i za Istru, te za središnje dijelove Slavonije. Istovremeno veliki gospodarski prostorni sustavi se vlasnički i strukturno transformiraju (poljodjelstvo, industrija, turizam) s tendencijom disperzije.

Potencijalno najpovoljnije razvijenu prostornu strukturu imaju Središnja i Istočna Hrvatska, osobito jačanjem orijentacije na srednjoeuropske razvojne sustave. Područje Gorskog kotara i Like izuzetno je zanimljivo zbog očuvanosti prirodnih resursa, ali i zbog razvoja uvjetovanog prometnim i gospodarskim povezivanjem s turističkom kompleksom Hrvatskog jadranskog primorja. Linijska izrazitost i osjetljivost Hrvatskog

jadranskog primorja snažno uvjetuje modalitete razvoja i mogućnost prometnog povezivanja, uz očekivane najznačajnije transformacije, poglavito kvalitativne prirode.

Domovinski rat potvrdio je strateško značenje južnog cestovnog koridora (preko Kapele, Senja, paške niti - kombinirani cestovno trajektni promet) i sjevernoga cestovnog koridora (Bjelovar - Podravina - Osijek - Vinkovci). Time je naglašena važnost prostorne razvijenosti mreža i alternativnih pravaca, što u cijelosti odgovara značajkama hrvatskog prostora.

Zaključak o stanju u prostoru

Na temelju analize i ocjene stanja u prostoru zaključuje se da hrvatski prostor sadrži sve elemente potrebne za kvalitetan razvoj, na povoljnoj strukturi temeljnih kategorija korištenja prostora u europskim relacijama te da stupanj razvijenosti Hrvatske ne odgovara objektivnim razvojnim mogućnostima prostora.

Hrvatska kao samostalna država nalazi se u novom geopolitičkom okruženju, s bitno promijenjenim razvojnim i sigurnosnim položajem u Europi.

Dosadašnji razvoj u prostoru obilježuju velike regionalne razlike, neiskorištenost resursa, neprimjerena prometno-razvojna i gospodarska orijentacija u odnosu na pripadnost glavnim europskim prostornim sustavima, izrazito useljavanje u gradove i zapuštanje ruralnih prostora te na nekim područjima izrazito neracionalno korištenje prostora za gradnju u naseljima uz nedostatnu opremljenost komunalnom infrastrukturom.

Istovremeno, Hrvatska se nalazi u razdoblju tranzicije, velikih društvenih i gospodarskih promjena, opterećena posljedicama Domovinskog rata i negativnim demografskim kretanjima, tehnološkim zaostajanjem infrastrukturnih i gospodarskih sustava s bitno umanjenim gospodarskim učincima. Sve to, uz privremeno isključenje dijela sustava iz funkcije i otežanu razmjenu s inozemstvom, uvjetuje potrebu **ubrzanog razvoja, snažno određenog međunarodnim plansko - razvojnim i ekološkim nakanama i smjeranjima.**

Svi gospodarski sustavi i sva područja Hrvatske nisu jednako zanimljiva za kapital niti su u jednakom položaju u odnosu na dosadašnju razvijenost. Stoga postoje različiti interesi za ulaganja u prostoru, koji usmjeruju pažnju prije svega na ocjenu prostorno-planske dokumentacije s gledišta jasnoće kriterija za očuvanje vrijednosti prostora te s gledišta primjerenih planskih definicija za nove poduzetničke inicijative i za poticanje razvoja u prostorima nedostatne motivacije lokalnog stanovništva.

Sustav prostornog uređenja, određen Zakonom o prostornom uređenju, u fazi je ustrojstva na temelju nove političko - teritorijalne podjele prostora zemlje, novih pravnih temelja i novih geopolitičkih okolnosti, pri čemu se koriste do sada izrađeni planovi i dokumentacija, uz stvaranje postupno nove, s naglaskom na komponenti **usmjeravanja i stvaranja uvjeta za razvoj**, u uvjetima ograničenih materijalnih i stručnih mogućnosti.

Odredbom Članka 57. Zakona o prostornom uređenju, postojeći prostorni planovi vrijede do 1999. godine, ako nisu u suprotnosti s Ustavom Republike Hrvatske i Zakonom o prostornom uređenju. Ti planovi sadrže relevantne odredbe za korištenje i zaštitu prostora i okoliša, ali ne odgovaraju u cijelosti novim potrebama razvoja u novim okolnostima, i to osobito iz ovih razloga:

- promjene značenja i funkcija glavnih infrastrukturnih sustava,
- novi pristup iskorištavanju resursa napuštanjem pretežito kvantitativnih modela razvoja,
- novi položaj i razvojne funkcije nekih (osobito pograničnih) gradova, neprilagođenost pravnog osnova i planskih koncepcija novim inicijativama i subjektima i vlasničkim odnosima (dosadašnje uporište bilo je "društveno" zemljište).

Osnivanje županijskih zavoda za prostorno uređenje odvija se uz velike organizacijske i kadrovske teškoće. Tek je započela izrada ograničenog broja županijskih prostornih planova, kao osnova za planiranje na nižim razinama. Stoga se za prilagodbu prostornih planova novim interesima primjenjuje postupak izmjene i dopune prostornih planova općina i gradova po ranijem teritorijalnom ustroju, bez mogućnosti provjere s više (županijske) planske razine.

U nedostatku strategije cjelovitog društvenoga, gospodarskog i kulturnog razvoja, glavno polazište za utvrđivanje prioriteta određeno je objektivnim mogućnostima i funkcionalnim nedostacima prostorno razvojne strukture Države (sustav naselja, pravci veza, pripadnost europskim razvojnim i ekološkim sustavima, raspoloživi ukupni i posebno vrijedni resursi), Nacionalnim programom demografskog razvitka Republike Hrvatske, Koncepcijom obnove Republike Hrvatske, Nacionalnim programom razvitka otoka i drugim relevantnim dokumentima.

U tim okolnostima **djelovanje u prostoru raspoređeno je na sve segmente, subjekte i razine te ima strateško značenje.**

2. Ciljevi prostornog razvoja

2.1. Opći ciljevi

Općim ciljem može se smatrati postizanje višeg (objektivno mogućeg) stupnja sigurnosti i razvijenosti Države radi ostvarivanja razvitka i kvalitete života stanovništva na svim područjima.

Taj će se cilj ostvariti:

- **potpunom unutarnjom integracijom i konsolidacijom prostora Države,**
- **povećanjem vrijednosti i kvalitete hrvatskog prostora,**
- **uključivanjem Hrvatske u europske razvojne sustave.**

Ove globalne odrednice ostvarenja provodit će se sustavnim djelovanjem u okvirima okolnosti i nacionalnih interesa.

Hrvatski prostor treba prilagoditi novim geostrateškim, geopolitičkim, geografsko-prometnim, gospodarsko-razvojnim i kulturno-civilizacijskim odnosima i integracijama u prostoru Europe i svijeta, te ga osobito dobro i brzo funkcionalno i prostorno povezati sa susjednim srednjoeuropskim zemljama i cijelom europskom zajednicom.

Potpuno i čvrsto treba integrirati cjelokupni hrvatski državni i nacionalni teritorij te kvalitetno i djelotvorno međusobno povezati sve njegove sastavne dijelove.

U okviru toga, treba osigurati, promicati i zaštititi, prije svega, bitne, prioritetne i dugoročne, hrvatske nacionalne i državne probitke od strateškog značenja, koji istovremeno imaju visok stupanj podudarnosti s razvojnim ciljevima europskih sustava.

Način na koji će se glavni cilj postići označen je interesom Hrvatske da razvojem očuva osobitosti i poveća vrijednost prostora Države. Stoga se uspostava vrijednosnih predložaka (općih, državnih i nacionalnih), te izbor bitnih i trajnih odrednica u prostoru smatra polazištem i kriterijskim okvirom za planske i druge oblike djelovanja.

Strategijom prostornog uređenja opći se ciljevi promatraju kroz stvarnu prostornu strukturu Države, a intervencije se stavljaju u horizont poboljšanja te strukture prema općim, državnim i nacionalnim mjerilima funkcionalne i ekološke učinkovitosti te načelima održivog i ravnomjernog razvoja i zaštite okoliša.

S gledišta korištenja prostora težište je na očuvanju fizičke cjelovitosti područja resursa (racionalno korištenje prostora za gradnju), uz uvažavanje prirodnih značajki (prilagođavanje proizvodnje biološkim ciklusima i bez zagađenja) i strukturnih značajki (očuvanje krajobrazne fizionomije)

Osobito značenje ima stroga zaštita posebno vrijednih resursa: nezagađena tla (brdski-gorski i otočki areal), rezerve pitke vode, čisto more, prirodne šume.

Uvažavajući činjenice da hrvatski prostor sadrži sve elemente za uravnoteženu razvojnu strukturu i kvalitetu prostora i okoliša, opći se ciljevi i nacionalni interesi u prostoru odnose na:

- **OSNAŽIVANJE PROSTORNO RAZVOJNE STRUKTURE DRŽAVE** kroz uravnotežen razvitak područja, stvaranje okosnica i težišta razvitka osloncem na mrežu gradova i drugih središta, te definirane i inicijalne prometne pravce,
- **KVALITATIVNU PREOBRAZBU RAZVOJA U PROSTORU** osloncem na resurse - prirodna i kulturna dobra, ljudski potencijal, raznolikost i osobitosti dijelova prostora.

Unutarnja konsolidacija i izbor strategijskih prostornih opcija oslanja se na prirodnu i geostratešku uvjetovanost. Intervencije se odnose pretežito na osposobljavanje sustava unutar definiranih prostornih relacija te otklanjanje funkcionalno i ekološki kritičnih situacija.

Konsolidacijom se omogućava skladan, ravnopravan i ravnomjerniji razvitak zemlje, poštuje i vrednuje unutarnja razčlanjenost, raznolikost i kompletnost prostora, uspostavlja ravnoteža između pojedinih područja, njihova unutarnja i vanjska povezanost, s ovim ciljevima: pokrivenost prostora razvojnim sustavima i njihova što veća neovisnost, elastičnost i sigurnost.

Područja na kojima su potrebne sustavne intervencije zbog osobitih značajki i udjela u općoj gospodarskoj prepoznatljivosti Hrvatske ponajprije su: morsko obalno područje, otoci i brdsko-gorski predjeli (općenito ruralna struktura sagledana u krajobraznom kontekstu).

Hrvatska će svoj razvoj usmjeravati i određivati primjenom suvremenih svjetskih načela zaštite i unapređenja okoliša te isticanjem regionalnih i lokalnih obilježja, uvažavajući osjetljivost prostora, cjelovitost biosfere, utjecaj klimatskih promjena, integritet krajobraznih struktura, a posebno provođenjem mjera zaštite uključivanjem u razvoj posebno vrijednih dijelova prirodne i graditeljske baštine (primjerene djelatnosti i proširenje zaštite na nove cjeline te zaštita prostora koji nisu obuhvaćeni formalnim oblicima zaštite).

Zbog pripadnosti prostornih cjelina europskim gospodarskim i ekološkim sustavima te zbog položaja vrijednih resursa uz državnu granicu nužno je i u interesu Hrvatske, postavljati i primjenjivati kriterije zaštite usklađeno sa susjednim državama i međunarodnom zajednicom.

Među ključnim zaprekama u ostvarenju glavnih ciljeva su posljedice agresije, privremena izdvojenost dijela područja Hrvatske, što je uz ratna razaranja, dovelo do isključivanja dijelova gospodarskih i prometnih sustava, te tako usporilo potpunu integraciju hrvatskog državnog teritorija i otežalo međunarodne tijekove razmjene i time odgodilo brzu uspostavu jednog od glavnih uporišta razvoja: **uključivanje Hrvatske u europske razvojne sustave.**

Povezivanje Hrvatske s europskim prostornim ustrojem označeno je pripadnošću Hrvatske tom civilizacijskom, geopolitičkom, kulturnom i gospodarskom krugu, ali i načinom za postizanje ciljeva razvoja.

Glavna uporišta za postizanje ciljeva:

- geoprometni i geostrateški položaj Hrvatske u europskoj prostorno-razvojnoj konstelaciji,
- tradicionalne gospodarske veze i interesi (kontinuitet turizma, prometne veze, ostala infrastruktura),
- posebno zanimljiva područja i dijelovi prostora (poglavito očuvanost prirodnih obilježja),
- povoljan prostorni razmjesta i regionalne osobitosti gradova.

U ostvarivanju ciljeva Hrvatska mora imati jasan stav o:

- razvojnim modelima i tehnologijama koje napušta razvijeni svijet i o tom da se koristi prednošću koju daje očuvanost nekih vrijednosti kojima teži svijet,

- mogućnostima koje pruža povoljan položaj Hrvatske kao čvorišta europskih prometnih tijekova između Zapadne i Srednje Europe te Istočne i Jugoistočne Europe i Bliskog istoka,
- neprihvatanju nečistih tehnologija i rješenja koja bi mijenjala kvalitativna obilježja prostora i okoliša..

U postizanju općih ciljeva interes Hrvatske je:

- da se elementi europske integracije iskoriste kao poticaj (dijelom čimbenik) za unutarnju konsolidaciju (gospodarstvo, turizam, promet, infrastruktura, interes svjetskih institucija za ulaganje u zaštitu graditeljske baštine i prirode, razvoj specifičnih prostornih struktura i djelatnosti, afirmacija i razvoj ruralnog prostora),
- da se funkcionalna i ukupna ekološka cjelovitost i različitost područja (fizionomsko obilježje područja) očuva a razvoj planira po načelu pretežitosti i predodređenosti prostora za određene djelatnosti primjerene temeljnim značajkama prostora,
- da se pod teretom težnje za ubrzanim razvojem ne izgube temeljne osobitosti prostornih struktura po kojima su prepoznatljive, što će utjecati na primjenu osobitih modela razvoja (utjecaj će biti više na značajke područja, a manje na glavne razvojne sustave).

Istovremeno s procesima uključivanja u europske razvojne sustave, nužno je zaustaviti daljnju razvojnu polarizaciju u prostoru zemlje. Unutarnja konsolidacija prostorno-razvojne strukture Države i pojedinih područja isključit će mogućnost da procesi uključivanja Hrvatske u europske sustave djeluju negativno na unutarnju konzistentnost Države.

Prostorno uređenje u funkciji stvaranja uvjeta za razvitak gospodarstva

Zadaća sustava prostornog uređenja je da u okvirima Strategije stvori uvjete za razvitak djelatnosti u prostoru. Prostorni razvitak će se usmjeravati praćenjem stanja i procesa u prostoru, istraživanjem pojava te izradom planova prostornog uređenja i drugih dokumenata uređenja prostora.

Uvažavajući okolnosti postupnog oblikovanja ukupne gospodarske i društvene fizionomije Hrvatske, stanje tranzicije, ograničenja razvoja, te prijelaza u novo ustrojstvo sustava uređenja i planiranja prostora,

strateški je cilj utvrditi objektivnu i prihvatljivu prikladnost prostora za razvoj koji će zadržati temeljnu prostornu ravnotežu i osobitosti prostora Države.

Dokumenti prostornog uređenja moraju pregledno i pravodobno predočiti gospodarskim subjektima prostorne okvire, uvjete i mogućnosti s gledišta strateških ciljeva razvitka i zaštite prostora te tako ostvariti uvjete za prijem poduzetničkih inicijativa.

Istovremeno, pokretanje razvojnih programa i inicijativa gospodarskih subjekata treba staviti u kontekst ukupnih odnosa i činjenica u prostoru radi sagledavanja interakcija i međutjecaja svih čimbenika.

Pri tom je temeljna uloga sustava prostornog uređenja **koordinacija i integralan pogled na prostor i razvitak u prostoru.**

Zbog raznolikosti pojava, širokog spektra različitih utjecaja i osjetljivosti prostora ali i zbog razvojnih problema na određenim područjima, **primjena sustava integralnog gospodarenja** i planiranja složenih prirodnih i gospodarskih sustava i područja od osobite je važnosti.

Ključnim segmentom stvaranja uvjeta za gospodarstvo je razvitak infrastrukturnih sustava te uspostava kriterija i mjera korištenja prostora primjerenih prostornim i razvojnim značajkama područja.

Osim na velike sustave državnog značenja, interes i cilj prostornog razvoja usmjeren je i na prostore slabo razvijenih struktura, na dispergirane (točkaste) pojave malih dimenzija na svim područjima, zbog njihovog ukupnog značenja i uspostavljanja ravnoteže u prostoru.

2.2. Posebni ciljevi i interesi

Zbog svih okolnosti u kojima se Hrvatska nalazi stvarajući novu gospodarsku fizionomiju i oblikuje nov pristup prostoru, nužnost je ubrzati razvitak u kojem prioriteti prostorno funkcionalnih sustava i segmenata nemaju jednak položaj, važnost i uvjete ostvarivanja.

Posebni ciljevi i interesi u prostoru Hrvatske javljaju se u odnosu na kritične i naglašene aspekte kojima se osigurava cjelovit pristup i način djelovanja u ostvarenju ciljeva:

- **OBNOVA I RAZVOJ RATOM OPUSTOŠENIH I UGROŽENIH PODRUČJA**, i to prvenstveno

obnovom naselja koja su stradala u ratu, a u koja se vraćaju ili se uskoro trebaju vratiti povratnici, stvaranjem radnih mjesta (obnovom i razvojem gospodarstva), obnovom infrastrukture, te unosenjem sadržaja i objekata društvenog standarda, kako bi se osigurao povratnicima i cjelokupnom stanovništvu kvalitetan i siguran život i rad.

- **OČUVANJE PROSTORA I OKOLIŠA** kao najsnažnijega globalnog i strateškog resursa Hrvatske i kao bitnog elementa koji Hrvatskoj daje prednost u odnosu na europske zemlje, a koji se osobito odnosi na one resurse koji Europi sve više nedostaju i one na kojima se temelji nacionalni postorni i razvojni identitet.
- **MEĐUNARODNA SURADNJA** (internacionalizacije razvojnih programa) na izradi programa i projekata prostornog uređenja, zaštite okoliša i razvoja s ciljem ubrzanja razvoja, osiguranja stručne, znanstvene, tehnološke i materijalne potpore međunarodnih subjekata, usklađenja sa svjetskim intencijama kvalitativno usmjerenog razvoja, integracije u europske razvojne sustave te posebnog interesa zaštite nacionalnih dobara (naročito onih čija vrijednost ima svjetske i europske dimenzije).
- **UNAPRJEĐENJE UČINKOVITOSTI SUSTAVA GOSPODARENJA PROSTOROM** tako da se omogući djelovanje primjereno novim pogledima na razvoj, novim inicijativama i subjektima, a da pri tom osigura zaštitu i racionalno korištenje svih nacionalnih dobara.

Organizacijska osposobljenost sustava gospodarenja prostorom mora omogućiti transparentan prijenos razvojnih interesa i ciljeva s državne razine na lokalnu, na način primjene načela prostornog uređenja utvrđenih člankom 3. Zakona o prostornom uređenju u konkretnom prostoru. Stoga je nužno uspostaviti:

- **informacijski sustav** - praćenje stanja prostora i okoliša i uređenja prostora, te procesa na prostornim strukturama, kao osnove za primjenu mjera zaštite, usmjeravanje i usklađivanje razvoja,
- **učinkovitost na međusobnom usklađenju djelovanja sektora** u usuglašavanju sa Strategijom, čime će se postići primjereno gospodarenje prostorom, provedba zakona i propisa (uz poboljšanje regulative) i omogućavanje valoriziranja parcijalnih i sektorskih zahvata s gledišta interesa za Državu i cjelovitost (integralnost) prostornog razvoja,
- **učinkovitost na lokalnoj razini** - stručno, organizacijsko i materijalno osposobljavanje

subjekata gospodarenja prostorom i prostornog uređenja za djelovanje na razini uži prostorno-gospodarskih, upravnih i samoupravnih jedinica (prioritetno na županijskoj razini i na razini gradova).

Osobito je važno stvoriti uvjete za korištenje relevantne dokumentacije i podataka i time omogućiti izbor podataka i preglednost razina definicija u svim fazama koncipiranja prostornog razvoja i zaštite prostora.

2.3. Osnove za utvrđivanje prioriteta intervencija u prostoru

Provođenje strateških ciljeva i usmjerenja prostornog razvitka vezano je na jačanje materijalne osnove uz pretpostavku da će Hrvatska doseći stupanj razvijenosti koji omogućava ostvarivanje svih ciljeva i interesa u prostoru.

Uvažavajući prostorna i financijska ograničenja, okolnosti i dugo vrijeme potrebno za željene fizičke, funkcionalne i kvalitativne promjene na svim razinama, sustavima i područjima, Strategijom se opredjeljuje za prioritetno **osposobljavanje i poboljšanje postojeće razvojne strukture** u prostoru te **izvedbu nedostajućih sustava** o kojima ovisi razvoj u širem prostoru i prostoru posebne važnosti za državu.

Računajući na potrebu **ubrzanog razvoja i kvalitativne preobrazbe** prioriteti se odnose na one programe koji će brzo dati pozitivne ekonomske učinke, utjecati na pokretanje gospodarskih, a naročito proizvodnih aktivnosti i zaustavljanje negativnih kretanja u prostoru. Atraktivnost ulaganja nije jednaka za sva područja i segmente. Da bi ta disproporcija bila što manja prioritet imaju oni programi koji se uklapaju u već formirane i potencijalne sustave i oni koji bitno ne mijenjaju glavne pozitivne značajke formirane prostorne strukture.

Sve razvojne aspiracije i poduzetničke inicijative neće biti moguće uklopiti u takove prostore. Stoga je nužno uspostavljanje kriterija za korištenje prostora koji će biti u središtu interesa zbog određenih vrijednosti i mogućih brzih ekonomskih učinaka (jadranski prostor).

Intervencije u tim prostorima zahtijevaju primjenu visokih kriterija zaštite prostora i okoliša,

omogućavanje javnog korištenja posebnih vrijednosti i krajnje racionalno zauzimanje prostora za izgradnju.

Istovremeno s usmjerenjem pažnje na osobito atraktivna mjesta, nužno je skrbiti o svim područjima, svim razvojnim strukturama i svim djelovima prostora kako u novim interesnim relacijama nebi izgubili već postignutu razvijenost i perspektivnost.

Prioritetni zahvati u prostoru usmjeravaju se po sljedećim načelima:

- tehnološka i organizacijska poboljšanja (gospodarstvo, infrastruktura),
- korištenje rezervi postojećih struktura za djelatnosti i stanovanje (naselja),
- korištenje alternativnih, lokalnih, i posebnih oblika prometa, vodoopskrbe, energije i odvodnje na područjima rijetke naseljenosti i ograničenja razvoja,
- prilagođavanje uslužnih i društvenih djelatnosti prostornim ograničenjima (mobilni, dispergirani oblici, planirane dnevne migracije),
- sanacija područja i mjesta izrazite ugroženosti okoliša (utvrđivanje izvora i intervencije na mjestu emisija),
- usmjeravanje izgradnje u zone s dovoljnim kapacitetima postojeće infrastrukture, te izgradnja potrebne infrastrukture radi stvaranja uvjeta za razvoj, osobito na područjima oživljavanja gospodarstva i naseljavanja,
- izvedba onih sustava i dionica o kojima ovisi uključivanje u europske razvojne sustave i onih koje imaju višestruke generativno razvojne učinke,
- rezervacija i ograničeno korištenje prostora potencijalnog razvoja (turizam, infrastruktura, vodni resursi) koji se ne može realizirati u predvidivom razdoblju i za koje ne postoji dovoljan stupanj istraženosti.

Područja posebne pažnje zbog povećanog interesa i vrijednosti:

- područja pojačanog interesa za ulaganja (obala, lovna i rekreativna područja, marine, urbane jezgre),

- formirani razvojni koridori, potezi urbaniteta i atraktivnih lokacija gdje može doći do prevelikih opterećenja temeljne funkcionalne i fizionomske matrice (promet kao ograničavajući činbenik razvoja gradova),
- zone uz gradove s interesom lociranja malih poslovnih jedinica - zbog nemogućnosti organizirane pripreme lokacija u gradovima,
- depopulacijska područja zapuštanja tradicionalnih djelatnosti i resursa - zbog potencijalnosti u stabilnijim uvjetima (gorsko brdski, krški predjeli, neka granična područja).

Mjere racionalnog korištenja prostora i postojećih struktura moguće je provoditi unutar gospodarskih sustava i subjekata a poglavito na razini prostornih planova jedinica lokalne samouprave (gradski i općinski planovi, planovi naselja). U tom smislu treba koristiti postojeće prostorne planove u dijelu kojim se osigurava prilagodba prostora novim uvjetima razvoja bez zauzimanja novih površina.

Velik dio učinaka na poboljšanju uvjeta života i rada može se postići malim zahvatima i pomacima, mjerama bolje organiziranosti subjekata unutar svojih nadležnosti i unutar lokalnih zajednica. Takove mjere, ako se sustavno provode i podupiru, u datim okolnostima imaju strategijsko značenje.

Prioritetna problemska područja:

- smanjivanje razlika razvijenosti područja, zaustavljanje negativnih demografskih kretanja, korištenje nedovoljno valoriziranih potencijala nekih područja i resursa,
- funkcionalno osposobljavanje infrastrukturnih mreža (poglavito prometnih i vodoopskrbnih) kao

osnove za usmjeravanja razvoja i zaštite okoliša i to ravnomjernim pokrivanjem cijelog prostora Države (uz primjenu prostoru prilagođenih oblika),

- funkcionalno osposobljavanje gradova primjereno ulozi razvojnih i kulturnih središta, vođenje politike naseljavanja nerazvijenih i slabo naseljenih područja te smanjenje i kontrola rasta velikih gradova a posebno doseljavanja,
- prilagođavanje gospodarstva (posebno turizma) uvjetima i osobitostima prostora, a naročito s gledišta, nosivog kapaciteta prostora, fleksibilnosti, integriranosti u strukture naselja i krajobraza, energetske ograničenosti, zaštite okoliša i stvaranja prihoda iz domicilnih resursa,
- obnova ratom zahvaćenih područja s ciljem povratka stanovništva, obnove naselja i gospodarstva te uključivanje u razvojne sustave pod novim uvjetima (geopolitičkim, sigurnosnim) te obnova i sanacija prirodnih i kulturnih dobara,
- uspostava intervencijskih mjera za određeni oblik gospodarskih djelatnosti u područjima s ograničenjima u razvoju (trenutno neprofitabilne, ali ukupno gledano važne djelatnosti, osobit kvalitetan proizvod, ruralne, otočke i brdsko gorske sociogospodarske strukture).

Zbog potrebnog dužeg vremena i značajnih sredstava za ustrojstvo cjelovitog sustava uređenja prostora i izradu svih obveznih planova, prioritetno je potrebno osigurati nužnu preglednost svih relevantnih činjenica u prostoru koristeći raspoloživa sredstva te u najkraćem mogućem vremenu osigurati organizacijski i stručni minimum za obavljanje svih poslova prostornog uređenja.

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

Kartografski prikaz: 30-01

*Područja očuvane biosfere i osobitih vrijednosti prostora
Kompleksni programi jedinstvenih kriterija zaštite prostora i okoliša*

Kartografski prikaz: 30-02

*Velike prostorno-planske cjeline
Županije Središnje, Istočne i Jadranske Hrvatske*

Kartografski prikaz: 30-03

*Područja velikih i većih gradova - sukob korištenja i zaštite
prostora
Nužna izrada prostornih programa i primjerene dokumentacije
prostornog uređenja*

Kartografski prikaz: 30-03

*Područja uz državnu granicu
Gustoća naseljenosti kopnenih graničnih općina*

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije

Sustavom dokumenata prostornog uređenja uspostavlja se trajna osnova planiranja, gospodarenja i praćenja procesa u prostoru te osigurava preglednost odredbi i integralan pristup prostoru i okolišu. S tim ciljem utvrđuju se zajednički elementi prostornih i funkcionalnih cjelina koje prema složenosti i važnosti obuhvaćenog prostora (problema), podliježu obvezi izrade primjerenog oblika dokumenta i primjeni mehanizma koordinacije.

3.1.1. Razine planskih određenja

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske je dokument koji obuhvaća cjelovit teritorij Države i kojim se usmjerava daljnje planiranje prostornog razvitka i uređenja prostora.

Bilanca površina po osnovnim kategorijama korištenja prostora (prostor naselja, poljodjelski, šumski, vodnogospodarski prostor, more), razvijenost mreža, stanje resursa i stupanj pokrivenosti potreba stanovništva i gospodarstva prati se i planski usmjerava na razini Države. Stvarnim i planskim iskazom ovih segmenata Hrvatska se stavlja u odnos prema zemljama Europe i kontrolira ravnotežu temeljnih prostorno razvojnih veličina s gledišta gospodarskih učinaka u odnosu na angažirani prostor te stanja okoliša u duhu međunarodnih konvencija.

Strategijom se prostor države sistematizira na glavne prostorne cjeline i sustave koji predstavljaju okvir za utvrđivanje konkretnoga planskog obuhvata i oblika dokumenta putem Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Različitost područja u odnosu na položaj, razvojne okolnosti i resurse te političko teritorijalno ustrojstvo Države, osnova su za određivanje planskih jedinica (prostornih cjelina, sustava, problema).

Utvrđuju se sljedeća načela provedbe Strategije putem planiranja složenih cjelina:

- **uspostava mehanizma koordinacije** (međužupanijske, međuresorske) kojim se vrši usklađenje na prostorima i sustavima koji obuhvaćaju više županija i više aspekata
- **teritorijalni obuhvat:** temeljni oblik je Prostorni plan županije,
- **problemsko razvojni obuhvat:** temeljni dokument je "Program" i to društvenoga, gospodarskog i prostornog razvitka za Državu u cjelini, pojedine segmente, područja i prostorne cjeline.

Zakonom propisani planovi prostornog uređenja (županije, grada, općine) koriste se za integralan obuhvat teritorija. S ciljem učinkovitosti sustava planiranja treba izbjeći nepotrebno umnožavanje planskih razina.

Za obuhvat prostornih sustava koji nadilaze županijsku razinu, te onih koji predstavljaju višeznačan problem ili obuhvaćaju određenu prostorno i funkcionalno sagledivu cjelinu, treba koristiti oblike dokumenata prostornog uređenja koji odgovaraju problemu kojeg treba riješiti drugim dokumentima prostornog uređenja (prostorni program, prostorni projekt, studija trase, stručna podloga i drugi). Tim dokumentima uspostavljaju se kriteriji i elementi funkcionalne cjelovitosti (složene cjeline),

kao osnovama za konkretizaciju razvojnih projekata u okvirima propozicija korištenja prostora određenih u planovima i dokumentima prostornog uređenja širih područja i sustava. Pri tom, viša planska razina određuje elemente cjelovitosti koje mora uvažavati niža planska jedinica. Elementi više planske razine mogu se utvrditi u prvoj fazi izrade za veću cjelinu-sustav i poslužiti za planiranje na nižoj razini.

Uži sektorski programi i planovi moraju sadržavati prostornu komponentu u skladu s odredbama o korištenju i zaštiti prostora određenih u prostornim planovima, a ako ih mijenjaju mora se izvršiti usklađenje.

3.1.2. Određivanje područja prioriteta djelatnosti kao osnov usklađivanja prostornog razvoja

Člankom.14. Zakona određuje se obveza određivanja područja prioriteta djelatnosti. Prioritetna djelatnost određuje se Strategijom u pravilu kao pretežita namjena prostora, pri čemu se neke djelatnosti isključuju, a neke podliježu kriterijima za prioritetnu djelatnost.

S gledišta razvojnih ciljeva (funkcionalna cjelovitost) glavni kriterij lociranja je predodređenost prostora i to na temelju prirodne pogodnosti i formiranosti prostornih struktura (naselja, gospodarstvo, infrastruktura i drugo).

Na temeljnoj razini određuje se da je prostor djelatnosti, stanovanja i drugih funkcija za zadovoljenje potreba ljudi prioritetno prostor građevinskog područja (izuzevši infrastrukturne i gospodarske sklopove koji po prirodi funkcije i potrebom prostoru ne mogu biti u naseljima). Prostor izvan građevinskog područja je prioritetno prostor poljodjelstva, šumarstva, i vodnog gospodarstva, uključujući more kao pomorsko i nacionalno dobro.

Prioritetne djelatnosti određuju se za velike prostorne cjeline kao glavna gospodarska fizionomija područja i kao osobito značajna cjelina, a prema organizaciji prostora Države na planske cjeline zajedničkih obilježja.

Kapaciteti i način na koji se razmještaju djelatnosti u područjima ovisi o strukturnim obilježjima, krajobraznim značajkama, dosadašnjem opterećenju prostora i okoliša. Izuzimaju se zaštićene cjeline na kojima ne vrijede opći kriteriji lociranja nego se primjenjuju posebni uvjeti korištenja i zaštite prostora.

Na turističkim područjima (jadransko područje, područja prirodnih i drugih atraktivnosti), nužno je

uspostaviti kriterije lociranja sadržaja i korištenja prostora koji će stvoriti uvjete za kvalitetan i gospodarski učinkovit turizam. Time nisu eliminirane druge funkcije, osobito ne one koje služe ukupnoj gospodarskoj dinamici i potrebama stanovništva. Na razini određivanja namjene prostora prioritetna djelatnost se određuje u prostornim planovima i predstavlja osnov za utvrđivanje lokacije na području moguće namjene.

Gospodarske djelatnosti koje se zbog tehnološke vezanosti za resurs mogu obavljati samo na određenom prostoru (voda, obala, mineralne sirovine) imaju na tom prostoru prioritet a poblize se određuju prema lokalnim uvjetima, utjecaju na razvoj naselja, zaštitu okoliša i očuvanje prirodnih i kulturnih vrijednosti.

Sve ostale djelatnosti, koje mogu biti locirane na bilo kojem prirodno pogodnom prostoru, podliježu odredbama o općim i posebnim kriterijima za vrstu djelatnosti i kriterijima skladnog uklopanja u prostornu strukturu.

3.1.3. Načelo racionalnog korištenja prostora

Racionalnim korištenjem prostora mora se postići učinkovitija funkcionalna organizacija i štednja resursa. S gledišta temeljnih odrednica prostornog planiranja, to se prioritetno odnosi na zaustavljanje nepotrebnog zauzimanja prostora za izgradnju naselja, industrijskih kapaciteta (formiranje građevinskih područja) te na gradnju obnovu, rekonstrukciju i modernizaciju infrastrukturnih mreža.

Gospodarske djelatnosti prioritetno treba locirati u već formiranim zonama tih djelatnosti (a po potrebi s proširenjem) i tamo gdje to infrastruktura omogućava, bez zauzimanja novih površina šuma, obale, vrijednih poljodjelskih površina, a osobito prostora namijenjenog rekreaciji i turizmu. U prostornim planovima moraju se odrediti područja vrijednih resursa na kojima je isključena prenamjena prostora.

Postojeće djelatnosti koje po ovim kriterijima i usmjerenjima za sanaciju okoliša, ne odgovaraju prostoru u kom su locirane, postupno treba izmještati i ne mogu se planirati proširenja na istoj lokaciji. To se prioritetno odnosi na zagađujuću industriju obalnog područja i industriju u zaštićenim cjelinama.

U planiranju trasa velike infrastrukture treba prioritetno ispitati mogućnost korištenja postojećih koridora i izbjegavati zauzimanje novih površina vrijednih resursa (osobito prosjecanje vrijednih poljodjelskih i šumskih površina).

Strateški cilj je da se značajnije ne mijenja bilanca osnovnih kategorija korištenja prostora, osobito ne na štetu prirodnih resursa od osobitog značenja i vrijednosti, nego da se poboljšavaju kvalitativne značajke i racionalno koristi već angažirani prostor.

3.1.4. Kriteriji za određivanje planskih cjelina zajedničkih obilježja

Organizacijom prostora Države utvrđuju se plansko razvojne cjeline zajedničkih prostornih i razvojnih obilježja. Time se opći ciljevi razvitka prilagođavaju fizionomiji i razvojnom položaju područja.

Hrvatska prostorno razvojna struktura snažno je određena pripadnošću većim europskim sustavima, definiranim razvojnim koridorima i koncentracijama na ključnim točkama križanja prometnih tijekova. Ocjenjuje se da razvojne opcije treba tražiti unutar ovih geostrateških odrednica i da je glavno strateško usmjerenje povećanje učinkovitosti, dovršavanje i osposobljavanje prostornih sustava za funkcije unutarnje konsolidacije prostora Države i europske integracije.

Pri tom je strateški interes da se koridori europskih sustava koriste i za unutarnje povezivanje i time postigne veća iskoristivost prostora i realnost financiranja.. Županijska središta trebala bi biti sastavnim dijelom užih ili širih razvojnih koridora.

Srpast oblik i koridorsko obilježje hrvatskog prostora kao i tip prostorne strukture određuju neke elemente nacionalnoga prostornog modela koji se na određeni način pojavljuju u svim prostornim scenarijima razvoja:

- odnos glavnih razvojnih osi (koje će se u europskim integracijama još više osnažiti) i perifernog prostora (koji time može postati manje atraktivan za ulaganja),
- raznolikost i razmještaj prostornih oblika i resursa Hrvatske upućuju na nužnost finije diferenciranosti prostornih jedinica za planske odredbe,
- elementi razvojne policentričnosti koje hrvatski prostor sadrži, upućuju na traženje optimalnih i osobitih razvojnih modela za rijetko naseljena područja.

Kriteriji za definiranje prostornih i funkcionalnih cjelina:

- pripadnost širim (europskim i državnim) razvojnim i ekološkim sustavima,
- tip prostorne strukture i razvojne okolnosti,
- posebni uvjeti i interesi, izraziti razvojni i ekološki problemi,

- prioritarna djelatnost područja.

Po ovim kriterijima utvrđena je temeljna sistematizacija teritorija Države na cjeline zajedničkih plansko razvojnih obilježja. U okviru dokumenta za takve složene cjeline mogu se po istim ili sličnim kriterijima odrediti i manje cjeline ili segmenti zajedničkih obilježja za cjelovitu razradu.

3.2. Prostorno-funkcionalne cjeline

3.2.1. Grupe županija - kao velike prostorne cjeline

Pored opće planske podjele po djelatnostima, potrebno je odrediti veće prostorne cjeline koje omogućavaju kompleksno sagledavanje i cjelovit plansko razvojni pristup. Fizionomske razlike Hrvatskog teritorija s gledišta globalnoga planskog pristupa određuju velike prostorne cjeline:

- Županije Središnje Hrvatske
- Županije jadranske Hrvatske
- Županije Istočne Hrvatske.

Ove grupe županija predstavljaju obuhvat praćenja stanja i usmjeravanja prostornog razvoja na globalnoj razini. Pokazatelji se odnose na demografske prilike, gospodarske učinke, stupanj pokrivenosti potreba stanovništva i gospodarstva i druge važne pokazatelje prostorno razvojne ravnoteže na razini Države.

Dokumenti su Izvješće o stanju u prostoru i Program mjera za unaprjeđenje stanja u prostoru Države.

Na rubovima tih cjelina nalaze se prijelazni ili zajednički oblici koji podliježu postupku koordinacije. Strateško razvojna orijentacija je da se razvoj područja osloni na osnaživanje prometnih veza europske i državne razine, ali da pri tome zadrže osobitosti i vrijednosti prostorne strukture. Stoga je posebno važno planiranje kontakt zona relativno očuvanih prirodnih cjelina i jakih razvojnih pravaca na kojima se može očekivati povećan interes osobito za lociranje gospodarstva.

Neka područja pojavljuju se i razmatraju kao prostorne i problemske cjeline pri čemu se odredbe usklađuju i sistematiziraju prema obliku intervencija (prostorni zahvat, gospodarske i druge mjere). To su

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije; 3.2. Prostorno funkcionalne cjeline; 3.3. Problemska područja; 3.4. INFO-sustav

ponajprije prostori koji su ostali izvan interesa dosadašnjih razvojnih usmjerenja (unutarnja Istra, otoci, Lika i Gorski kotar, Dalmatinska zagora, Banovina, Kordun, središnja Slavonija). Ova područja planski će se uključivati u razvojne sustave države vezanjem na dominantne gospodarsko prometne okosnice te razvijanjem primjerenih oblika mreže naselja i gospodarstva. Temeljno plansko polazište je revitalizacija naselja (osobito malih urbanih cjelina i ruralnog prostora) osloncem na vrijedne i očuvane resurse kao bitne značajke upravo ovih, manje razvijenih i slabo naseljenih područja.

Planske odrednice velikih prostornih cjelina odnose se na teritorijalan obuhvat a temeljni dokument prostornog uređenja je **Prostorni plan županije** u kojem se zajednički elementi velikih cjelina definiraju u konkretnom prostoru, određuju manje prostorne cjeline i sustavi unutar obuhvata prostora županije te vrši koordinacija u segmentima zajedničkim za dvije ili više županija.

Globalna plansko razvojna usmjerenja, kriteriji zaštite prostora i okoliša, nacionalni interes i ciljevi, pripadnost velikim sustavima državnog i međunarodnog značenja, te pripadnost europskim gospodarskim i ekološkim sustavima (reguliranim konvencijama i drugim međudržavnim sporazumima) određuju obveze i način međudržavne koordinacije.

A. Županije Središnje Hrvatske

(županije: Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Sisačko-moslavačka i Karlovačka)

Najrazvijenije područje Hrvatske, koncentracija gospodarstva i kulturnih institucija, ključno čvorište europskih i regionalnih prometnih pravaca.

Prostorno razvojnu strukturu obilježava koncentracija gradova srednjeeuropskog kruga. Zagreb, glavni grad Države, s međunarodnim funkcijama i prsten gradova srednje veličine, te mreža malih gradova kao osnova za unaprijeđenje prostorno razvojne strukture policentričnog tipa. Budući da se očekuje još veći pritisak na gradove i pojačavanje ekoloških problema, planska orijentacija je na ublažavanje rasta i kvalitativno unapređenje Zagreba, osnaživanje mreže ostalih gradova s osobitom pažnjom na zaustavljanje izgradnje i sanaciju perifernih zona (izmještanje magistralnih pravaca, velika infrastruktura).

Uređenje prostora određeno je porječjima rijeka Save, Drave (srednji tokovi) i Kupe te prijelazom iz ravničarskog u brdsko područje Žumberka, Hrvatskog zagorja, Banovine, Korduna, Moslavine, Podravine i Podravskog prigorja na kojima je potrebna revitalizacija naselja i gospodarstva, a osobito poljodjelstva. Resursi i krajobraz su pod utjecajem urbanizacije s velikim promjenama prirodnog i kultiviranog krajobraza.

Planska usmjerenja se odnose na očuvanje prirodnog okoliša gradova u rekreacijskoj funkciji, razvitak kontinentalnog turizma vezanog na termalne vode, lov, kulturnu baštinu (dvorci), zatim na eksploataciju plina i nafte (Podravina, Bilogora) te na prometna čvorišta i gospodarsko - prometne funkcije gradova (Zagreb, Karlovac, Sisak, Varaždin, i drugi).

Planiranje cjelovitih sustava odnosi se na veliku državnu i međudržavnu infrastrukturu (osobito prometni pravci prema zapadnoj i srednjoj Europi) s pratećim djelatnostima, razvoj i funkcije Grada Zagreba s rješenjem ključnoga prometnog čvorišta transeuropskih, magistralnih i regionalnih pravaca, uređenje područja uz državnu granicu (osobito jugoistočnu), razvitak i uloga većih gradova u sklopu koncepta urbanizacije područja, rješenje uravnoteženja urbane koncentracije i nerazvijenih (slabo naseljenih) rubnih zona, sustavne mjere unaprijeđenja okoliša s osobitom pažnjom na uređenje voda, odvodnju i otpad.

B. Županije jadranske Hrvatske

(županije uz obalu hrvatskog Jadrana: Istarska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska)

Osnaživanje prostorno razvojne strukture uvjetovano je izrazito linijskim formiranjem funkcija duž obale sa snažnim urbanim aglomeracijama Istre i Kvarnera, srednjedalmatinskih gradova (s osobitim značenjem Rijeke i Splita kao velikim središtima širokih razvojnih područja i međunarodnih funkcija), Zadrom i Šibenikom među njima te Pulom i Dubrovnikom kao krajnjim točkama. Nerazvijena struktura zaleđa (unutarnja Istra, Gorski kotar, Lika, Dalmatinska zagora) zahtijeva širenje sustava u dubinu (gospodarsko i prometno povezivanje, usluge, cjelovit turistički prostor).

Uređenje prostora uvjetovano je značajkama dviju cjelina: obalno područje mora (obala, akvatorij i otoci) te brdsko-gorsko područje zaleđa, odnosno zajedničkim značajkama hrvatskog krša. Budući da postoje velike razlike između otoka i obalnog dijela, te njihovog zaleđa nužno je sustavno uspostavljati međusobnu razvojnu povezanost i primjenjivati prostorno razvojne modalitete za podcjeline (pretežito problemski obuhvat).

Planski elementi cjelovitih razvojnih sustava odnose se osobito na: turističku komponentu područja kao glavnu strateško razvojnu odrednicu, (kriteriji korištenja područja obale, mjere poboljšanja kvalitete prostora i okoliša).

Zajednički funkcionalni elementi odnose se na rješenje prometno gospodarskog sustava Jadrana kao dijela Mediterana, a u sklopu povezivanja

područja unutar hrvatske države, Srednje Europe i Mediterana, Europe i Bliskog istoka i to u segmentima cestovnoga, željezničkog i pomorskog prometa s važnom prometno - gospodarskom ulogom prometnih čvorišta i lučkih gradova u kojima treba riješiti konflikte lučkih i gradskih funkcija uz obalu (Rijeka, Split, Zadar, Šibenik, Pula i drugi).

Gospodarenje hrvatskim Jadranom temeljit će se na integralnom planu gospodarenja obalnim područjem koji obuhvaća obalu, epikontinentalni pojas - nacionalne teritorijalne vode i pomorsku granicu Hrvatske, a koji uključuje i plan namjene mora (površine i podmorja) s važnom gospodarskom funkcijom ribarstva i marikultura.

Za razvoj je osobito važno prometno povezivanje, revitalizacija i gospodarsko uključivanje gorsko brdskog područja Gorskog kotara i Like te Dalmatinske zagore u gospodarske sustave razvijenih područja (osobito komplementarno vezanje na turizam Jadrana, iskorištenje hidroenergetskog potencijala Dalmacije te uređenje područja uz državnu granicu s Federacijom Bosne i Hercegovine).

Područje obuhvaća i dvije velike problemske cjeline: razvoj otoka i zaobalnog, brdsko-gorskog prostora (otežanih uvijeta razvoja i posljedica ratnih djelovanja) za koje je potreban kompleksan obuhvat revitalizacije (gospodarenje obalnim područjem i razvitak ruralnih brdsko gorskih područja).

C. Županije Istočne Hrvatske

(Županije: Osiječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska, Virovitičko-podravska i Požeško-slavonska)

Osnaživanje prostorno razvojne strukture temelji se na povoljnoj mreži naselja, osobito manjih gradova, koja omogućava uravnotežen razvoj, pretežito definiranim koridorima prometnica i glavnim poljodjeljskim resursima Države. Za uravnotežen razvoj Hrvatske osobito je značajno istočno urbano područje (Osijek, Vukovar, Vinkovci, Županja, Ilok) i podunavski razvojni koridor.

Uređenje prostora uvjetuje dominacija riječnih tokova Dunava, Save i Drave koji određuju koridore velike državne i međunarodne infrastrukture, višenamjensko korištenje voda s kompleksnim uređenjem poljodjeljskih površina, te bogatstvo šuma središnjega brdskog dijela s potrebom revitalizacije ruralnog prostora i usmjerenjem na razvoj izletničkog, zdravstveno-rekreacijskog, tranzitnog i lovnog turizma.

Planski elementi cjelovitih sustava i pripadnost većim cjelinama odnose se osobito na transeuropske, magistralne i regionalne prometne pravce istok-zapad, poboljšanje poprečnih veza na središnjem

prostoru, porječja velikih rijeka kao područja cjelovitog uređenja i korištenja voda uz državnu granicu, podunavski prometno-gospodarski sustav, prometno i gospodarsko uključivanje središnje Slavonije u glavne razvojne sustave.

Razvitak ovog područja, a osobito istočnog dijela, treba promatrati kroz snažnije i neposrednije uključivanje u srednjoeuropsko gospodarsko - prometne sustave, kulturnu suradnju te unapređenje stanja okoliša.

Osnaživanje linije podunavskih gradova temelji se na funkcioniranju luka Osijek i Vukovar i brzom uključivanju kombiniranim prometom u glavne državne i europske tijekove razmjene roba, izgradnji višenamjenskog kanala Dunav-Sava, uređenju graničnih područja te razvoju prometno - gospodarskih funkcija gradova s rješenjem ključnih prometnih čvorišta (Osijek, Slavonski Brod, Vukovar, Vinkovci i drugi).

3.2.2.

Složeni infrastrukturni i gospodarski sustavi

Cjelovit programsko planski obuhvat složenih infrastrukturno - gospodarskih sustava odnosi se na koridore i funkcionalne sklopove koji sadrže više segmenata državne i međudržavne infrastrukture, prateće gospodarske funkcije (terminali, slobodne zone) i obuhvaćaju kontakt područja naselja i drugih površina pod neposrednim utjecajem trasa i kapaciteta.

Koridori su temelj za uspostavu integralnog i kombiniranog prometa te obuhvaćaju cestovne prometnice, željeznicu, pomorski i riječni promet- luke i cjevovode (produktovode).

a) Transeuropski prometni koridori:

- koridor smijera Z - I (Zapadna Europa - Bliski istok) i kao dio veze Srednja Europa-Mediteran
- koridor smijera S-J (Srednja Europa-Mediteran) veza na smjer Z - I, i dalje povezivanje sa Zapadnom Europom i Južnim Jadranom.

b) Prometni koridori Državne i međudržavne razine s funkcijom povezivanja velikih središta i područja Hrvatske te koji nadopunjuju (ili su dio) europske mreže:

- Podravski koridor
- Jadranski (obalni i zaobalni)
- veza sjeverne i južne Hrvatske preko područja Federacije Bosne i Hercegovine.

c) Složeni prometno-gospodarski i infrastrukturni kompleksi s elementima funkcija koridora:

- sustav prometnog križanja europskih i državnih prometnica, terminala i gospodarskih zona Zagrebačke županije,
- sustav Kvarnerskog zaljeva: sustav luka Rijeka,
- sustav Hrvatskog podunavlja: sustav luke Vukovar, kanal Dunav-Sava, pri čemu prioritet ima luka Vukovar uz osposobljavanje cestovnih i željezničkih veza za kombinirani promet prema morskim lukama,
- kompleks luka Ploče i Split (veze s Federacijom Bosne i Hercegovine),
- veći zahvati korištenja voda s kompleksnim uređenjem prostora, komasacijama i melioracijama vezanim uz hidroelektrane na Dravi, Savi, Lici i Gackoj,
- veliki industrijski i energetske kompleksi (rafinerije, željezare, termoelektrane, LNG i drugi).

Planiranje integralnoga prometnog i energetskog sustava uspostavlja se u ključnim elementima na razini države kao cjelovita mreža. Osobito se to odnosi na optimalizaciju luka hrvatskog Jadrana s prometnim zaleđem, kao i na kriterije lociranja energetskih sklopova s gledišta sigurnosti opskrbe, korištenja resursa i uravnoteženog opterećenja prostora.

Planiranje ovih sustava temelji se na gospodarskoj valorizaciji i programima s prostornom i ekološkom komponentom koja mora osigurati prihvatljivost lokacija i utjecaja na prostor i okoliš. Te elemente preuzimaju prostorni planovi županija i definiraju ih kao plansku obvezu u projektima i podprojektima. Dokumenti ovih sustava i cjelina imaju karakter stručne podloge-studije.

3.2.3. Područja osobitih obilježja i vrijednosti prostora

Utemeljenim se smatra da Hrvatska, u skladu s postavljenim ciljem, sa sadašnjih 7,5 % poveća zaštićeni prostor na oko 15%, s obzirom na postojanje osobito atraktivnih dijelova prirode, rijetkih u europskim relacijama od kojih neke cjeline, predstavljaju kompleksnu i osjetljivu strukturu, izloženu velikom interesu za izgradnju. Za područja nacionalnih parkova i parkova prirode obvezni su prostorni planovi unutar zakonom utvrđenih granica.

Osobite vrijednosti prostora, raznolikost pojava i oblika, ako pripadaju područjima izvan neposredne zaštite, štite se i unapređuju mjerama u planovima prostornog uređenja na temelju stručnih i znanstvenih osnova u kojima će se sagledati ukupnost pojava u krajobraznom kontekstu i time stvoriti osnovu za stupnjevanu zaštitu te primjereno uključivanje u razvoj.

Područja očuvane biosfere i osobitih vrijednosti prostora određuju se kao cjeline na kojima treba uspostaviti jedinstvene kriterije zaštite prostora i okoliša. Takve cjeline svrstavaju se u rang kompleksnih programa i znanstveno stručnih osnova s usmjerenjima za primjerene oblike gospodarstva, organizaciju naselja i revitalizaciju dijelova prostora.

Određuju se sljedeće cjeline zajedničkih obilježja:

- područje hrvatskog Jadrana u cjelini - integralni plan gospodarenja prema Mediteranskom akcijskom planu u okviru Barcelonske konvencije,
- područje Hrvatskog podunavlja - integralni plan u sklopu međunarodnih projekata za zaštitu Podunavlja,
- područje središnje Slavonije,
- područja Žumberak i Hrvatsko zagorje,
- dijelovi panonskog i peripanonskog područja te Dalmatinske zagore
- područje unutarnje Istre,
- šire dubrovačko područje,
- cjeline zaštićene kao svjetska baština: Dubrovnik, Split, Nacionalni park Plitvička jezera te potencijalna i druga predložena područja.

Dokumenti za te cjeline odnose se prioritarno na valorizaciju i uspostavu vrijednosnih kategorija prostora te načina zaštite kao odrednica za sustavnu skrb i za planiranje na nižoj razini i pripadaju resursnoj osnovi Države u sklopu Prostorne osnove Države (ČL.16. Zakona). Osobito je od interesa da se na ovim područjima okupe i motiviraju znanstveni, istraživački i edukativni programi s ekološkom orijentacijom na međunarodnoj razini.

Dijelovi ovih cjelina pripadaju područjima s ograničenjima u razvoju. Zato treba provesti niz zajedničkih mjera i sustavno djelovanje uz koordinaciju.

3.2.4. Prostor županija i gradova

U Prostornom planu županija (PPŽ) strateško razvojne odrednice dobivaju oblik plana prostornog uređenja. Stoga PPŽ sadrži elemente sustava i prostora od važnosti za Državu, na način koji omogućava u prostoru detaljnije planiranje.

S gledišta i integralnog gospodarenja resursima PPŽ mora na temelju usmjerenja Strategije odrediti područja i kriterije za korištenje prostora osnovne i sekundarne namjene. Osobito je važno odrediti kriterije za građenje izvan građevinskog područja prema tipu, vrijednosti i osjetljivosti krajobraza.

S gledišta razvojnih sustava PPŽ mora odrediti prostore i sustave na razini županije ili više županija, njihovu funkcionalnu cjelovitost i ulogu lokalnih elemenata kao dijela cjeline te time usmjeriti i oblik gospodarenja.

Državne građevine mogu se odrediti kao definitivna trasa-lokacija, samo ako postoji potreban stupanj razrađenosti i stručne verifikacije. Za složene sustave koji nadilaze lokalnu razinu nužna je studija ili program s prostornom definicijom. PPŽ može nedovoljno definirane (potencijalne) sustave odrediti programski, kao razvojnu-namjeru, a u prostornom planu zadržati širi rezervat do detaljnije razrade.

Na županijskoj razini nužno je odrediti:

- širi prostor oko gradova bez obzira na teritorij grada što je osobito izraženo za velike gradove, kako bi se u planovima obuhvatili procesi u prostoru i elementi infrastrukture koji služe gradu ali su izvan obuhvata plana grada,
- kriterije za razmještaj funkcija u naseljima u svrhu optimalizacije mreža, osobito u rijetko naseljenim područjima,
- kriterije za formiranje građevinskih područja po načelu racionalnog korištenja prostora, iskorištenja rezervi formiranih struktura i oblikovanja krajobraza,
- korištenje i zaštitu prostora u kontaktnim zonama uz zaštićena područja (nacionalnih parkova, parkova prirode i drugih) radi mogućih utjecaja na područje pod zaštitom.

Za područja koja su Strategijom i Programom, te dokumentima prostornog uređenja prostornih cjelina i sustava određena kao prostorne cjeline zajedničkih obilježja, PPŽ mora odrediti okvir i lokalne kriterije za planiranje konkretnih zahvata. Ako obuhvat prelazi područje jedne županije uspostavlja se mehanizam koordinacije i usklađenja (međužupanijski i međuresorski).

Važno je integrirati prigradske rubove u urbani sustav ali i zaustaviti širenje na račun slobodnih površina, osobito dijelova koji imaju poljodjelsku, ekološku i rekreacijsku važnost.

Strateški je interes da se površine za razvoj i novi program traže prvenstveno unutar formiranoga gradskog prostora. Ključni čimbenik unutarnje konsolidacije urbanih i suburbanih prostora je opremanje komunalnom infrastrukturom. Stoga se u planovima mora utvrditi granični kapaciteti prostornih struktura i sustava preko kojih razvoj zahtijeva velike sustavne promjene, novi prostor i velika ulaganja.

Kvalitativne promjene odnose se na pažljiv odnos prema okolišu, graditeljskoj baštini i zelenom fondu gradova uključujući i vodne površine, revitalizaciju

povijesnih cjelina, osobito kroz integriranje primjerenih djelatnosti u tkivo naselja.

3.3. Problemska područja

3.3.1. Obilježja područja s ograničenjima u razvoju

Područja s ograničenjima u razvoju zbog negativnih demografskih procesa, nerazvijenosti mreže naselja, funkcija i gospodarstva, područja s oskudnim resursima i perifernog položaja u odnosu na glavne pravce razvoja te iz drugih razloga koji se odnose na prostor, zahtijevaju posebne mjere i primjerene planske koncepcije razvoja.

Dokumenti za takve cjeline imaju zadaću da u okvirima prostornih činjenica i kriterija korištenja utvrđenih u prostornim planovima i drugim dokumentima prostornog uređenja, ostvare sustav odgovarajućih, pretežito poticajnih mjera poglavito za gospodarstvo i naseljavanje odnosno ukupnu revitalizaciju. Oblik dokumenta je kompleksan **Nacionalni program obnove i razvitka**. Program mora sadržavati i komponentu prostornog uređenja koja se u temeljnim elementima definira na razini prostornih planova županija (kriterijski okvir i određenje područja obuhvata).

Određuju se sljedeće problemske cjeline zajedničkih obilježja:

- ratom zahvaćena područja,
- područja uz državnu granicu,
- ruralni prostor i selo,
- brdsko gorsko ruralno područje,
- otoci hrvatskog Jadrana

Ta područja su ujedno i područja vrijednih ali neiskorištenih potencijala. Osobito je važno razvojne programe koncipirati prema utvrđenim kriterijima zaštite okoliša i resursa. Na tim područjima u pravilu će biti potrebni primjereni modeli organizacije javnih službi, društvenog standarda pa se u planiranju moraju uzeti u obzir rijetka naseljenost, dostupnost i racionalnost mreža infrastrukture i društvenih djelatnosti.

Jedna od glavnih zadaća je definiranje funkcionalne hijerarhije naselja kao lokalnih žarišta razvitka.

Budući da je riječ o prostorima ograničenog ili uvjetovanoga investicijskog interesa, Strategija potiče

izradu dokumenata za ta problemska područja, koji će biti pregledan ponudbeni materijal za ulaganja i prijem domaćih i inozemnih projekata-programa te osnova za poticajne mjere.

Stoga je nužno da se ovi dokumenti zadrže na razini planskih definicija dovoljnih da zaštite opći i poseban interes i time budu jasan prostorni i pravni okvir za operativne dokumente (projekte) pojedinih dijelova i segmenata.

3.3.2. Ratom zahvaćena područja

Obnova ratom zahvaćenih područja je složen i višeznačan proces u kojem postoje dva strateška zadatka:

- povratak stanovništva i obnova života,
- dugoročnija razvojna perspektiva vezana na ukupno osnaživanje hrvatskog gospodarstva i druge razvojne procese.

Temeljne odrednice jesu:

- **fizička, funkcionalna i ekološka obnova naselja** - razorenih objekata i sustava na osnovama ukupne preobrazbe naselja i područja, uz uklanjanje ranijih nedostataka a uvažavajući nov položaj (granična područja) i stvaranje uvjeta za dugoročni razvoj,
- **stvaranje osnova za povratak stanovništva i obnovu** - osiguranje životnog optimuma, stvaranje radnih mjesta, obnova društvenih funkcija, nova gospodarska fizionomija i transformacije postojećih sklopova,
- **primjena odgovarajućih modela i oblika obnove** koji će uvažiti fleksibilnost, raznolikost, lokalne osobitosti graditeljstva i djelatnosti s ciljem obnove identiteta područja i naselja uz pažljivu i stručnu obnovu graditeljske i prirodne baštine.

Obnova ratom zahvaćenih područja mora se provoditi kompleksnim i sustavno vođenim nacionalnim programom s projektima i podprojektima za posebne tematske, problemske i teritorijalne cjeline. Prostorno uređenje se temelji na dokumentima obnove i povratka prognanika i izbjeglica na razini Države.

Strateški prostorno planski pristup obnovi naselja i povratku stanovništva temelji se na sljedećim polazištima:

- prostor aktivnosti i uređenje naselja planski se dimenzionira prema predratnom broju stanovnika (popis iz 1991.), a nesklad između broja povratnika u prvoj etapi i ukupnog kapaciteta prostora je osnov za planiranje etapnosti realizacije,

- obnova infrastrukturnih sustava treba uvažiti nov strateško sigurnosni položaj, ispraviti ranije nedostatke a posebno sanirati ekološki ugrožene dijelove,
- zbog racionalnosti treba odrediti optimalne poteze i dijelove mreža koji će poslužiti kao osnov za usmjeravanje izgradnje,
- osobito treba obuhvatiti pažljivom valorizacijom i posebnim projektom prostor kulturnog identiteta, tradicije, povijesnih jezgri i vitalnih javnih funkcija,
- posebno treba rekonstruirati i obnoviti i restrukturirati gospodarstvo (industriju) uvažavajući nužnu kvalitativnu transformaciju, nove uvjete poslovanja te sukladno tome predvidjeti promjene starih i prioritetnu uspostavu novih programa (osobito treba omogućavati zapošljavanje i stvaranje dohotka),
- u koncipiranju fizičke i funkcionalne obnove treba uključiti lokalno stanovništvo i gospodarske subjekte.

S gledišta prostornog uređenja i obnove urbane strukture, osnovni dokument obnove većih naselja i gradova je **Prostorni program obnove naselja**. Izrada treba biti usklađena s Konceptijom obnove Republike Hrvatske i drugim dokumentima na razini Nacionalnog programa obnove i povratka prognanika i izbjeglica te zakonskim oblicima dokumenata prostornog uređenja s ciljem da posluže do izrade novih prostornih planova prema članku 13. Zakona o prostornom uređenju.

Smjernice za izradu Prostornog programa obnove su sljedeće:

- postaviti program prostorno gospodarske transformacije naselja i područja,
- provjeriti postojeće planske osnove, utvrditi nedvojbene postavke namjene prostora i sustava te označiti nužne promjene,
- zonirati područja prema značenju, mogućnosti obnove u fazama, opremljenosti infrastrukturom te strukturnim, funkcionalnim i oblikovnim obilježjima,
- uspostaviti operativnu sistematizaciju prostornih i funkcionalnih cjelina prema oblicima intervencija tako da predstavlja podlogu za projekte (ponudbeni materijal za donacije, međunarodnu i domaću pomoć) i sadrži osnovne programske pokazatelje (položaj subjekata, kapacitete, način izgradnje-rekonstrukcije i druge),
- valorizirati i ocijeniti podobnost infrastrukturnih mreža
- dimenzionirati i odrediti prioritete (lokacije) za objekte vitalnog značaja.

Opredjeljenje je da se za povratak izaberu određena područja-zone u naseljima u kojima će se obnoviti postojeći stanovi i poslovni prostor za smještaj stanovnika odmah po povratku.

Takav pristup temelji se na ocjeni da :

- postoje ograničenja u angažiranju obitelji na obnovi višestambenih građevina (osobito visokim),
- treba postići optimalnu gustoću radi racionalizacije komunalnih i uslužnih mreža.

Obnova seoskih naselja moguća je pretežitim parcijalnim zahvatima na stambeno - gospodarskim jedinicama uz brže pokretanje proizvodnje (poljodjelstvo). Istovremeno s fizičkom obnovom individualnih jedinica treba izvršiti transformaciju velikih poljodjelskih sustava (organizacijski, pravno - vlasnički). Važnu komponentu čini osposobljavanje površina u smislu sigurnosti i otklanjanja zagađenja.

Problem obnove nema istu težinu na svim prostorima i u svim segmentima. Uz razaranja i ranije je postojala neravnoteža prostornih segmenata kao posljedica nerealnih koncepcija i nedovršenosti cjelina te je zbog toga nužno razlučiti i tome primjereno obraditi dvije temeljne komponente obnove i povratka stanovništva:

- osnovna i dugoročna prostorna osnova (plan) za kontinuirano uređivanje naselja ili područja i
- operativni program po segmentima, etapama i intervencijama za vođenje samog procesa povratka i uključivanja ljudi u životne tijekove svog mjesta i šireg okruženja.

Obnova prirodnih, zaštićenih i drugih cjelina i sustava (Nacionalni park Plitvička jezera, Kopački rit i druga) zahtijevaju posebnu pripremu i primjenu znanstvenih i stručnih metoda sanacije te se trebaju uključiti u program internacionalizacije razvojnih projekata.

3.3.3. Obnova i razvoj ruralnog prostora i sela

Definicija i opis resursa

Pod ruralnim prostorom smatra se cjelokupni prostor izvan gradova. Pri određivanju granica ruralnog prostora, trebaju se iz ukupnog prostora izdvojiti građevinska područja gradova i naselja gradskog karaktera. Ruralna područja su predmet zanimanja u sociološkom i gospodarskom pogledu, kao prostor u kojem se rasprostiru mala ruralna društva ili ruralne zajednice, usko povezane životno i radno s pretežitom prirodnim okolišem.

Sve kategorije poljodjelskog zemljišta pružaju se na 3,208.105 ha (57%). Oko 370.000 ha (7%) pripada izgrađenom i *ostalom* zemljištu, dakle, prostoru koji zauzimaju gradovi, sela, prometna i druga infrastruktura, neplodne površine i ostalo.

U Hrvatskoj 1/5 stanovništva živi u ruralnom području, a ako im se priključe prigradska naselja još i više, od čega se 265.000 stanovnika aktivno bavi poljodjelstvom.

Politički, ekonomski, sociološki i tehnološki čimbenici

Procesi deagrarizacije odvijali su se bolno i u drugim zemljama. U tu svrhu i Hrvatska treba utvrditi potreban program. Jedna od orijentacija (primijenjenih u zemljama Europe) je poticanje turizma na seljačkim gospodarstvima.

Pristup obnove i razvoja, koji uključuje aktivno sudjelovanje državne uprave, lokalne samouprave i stanovništva, prihvatljiviji je od pasivne sanacije, pri čemu bi se pustilo da selo prirodno odumre, dok bi se preostalim stanovnicima pasivno pomagalo da održe minimalni životni standard.

Prostor je jedan od determinirajućih sastavnica društvenoga, gospodarskog i kulturnog identiteta sela. Svaka neadekvatna, nasilna i nepromišljena egzogena intervencija u taj uravnoteženi sustav, može izazvati neželjene posljedice na duži rok.

Upravno-teritorijalna podjela zemlje dobar je *organizacijski resurs*, jer neophodno je da za upravljanje razvitkom (razvojnim projektima) postoji upravna hijerarhija do što je moguće niže teritorijalne razine i da je do određene razine autonomna lokalna vlast.

Svjetsko i europsko tržište zasićeni su poljodjelskim proizvodima. Svjetske cijene poljodjelskih proizvoda u prosjeku su niže od domaćih. *Ulazak* nepoljodjelskih djelatnosti u seljačku obitelj/domaćinstvo u pravilu znači veću, gospodarski i društveno stabilniju obitelj. Veći udio mješovitih domaćinstava predstavlja i demografsku stabilnost kraja.

Poljodjelstvo je, više od svih ostalih djelatnosti, način života, čvrsto vezano (još uvijek i sve više) uz obiteljsku radnu snagu. Život i rad u poljodjelskoj obitelji snažno se prepliću.

Seljaci u selu čine važan društveni sloj, iako ne i nužno dominantan. U seoska naselja, naročito ona u blizini većih gradova, doseljavaju se novi stanovnici, koji se uglavnom ne bave poljodjelstvom. Ti stanovnici (kao i vikend stanovnici ili sezonski stanovnici) čine važan element u stvaranju nove socijalne dinamike. Stoga su mjere za poticanje doseljavanja u seoska naselja neophodan element u planu obnove seoskih područja.

Stupanj primjene suvremene tehnologije ukupno je nizak. Povećanjem primjene suvremene tehnologije moguća je veća proizvodnost u poljodjelstvu.

U Europi se smanjuju površine poljodjelskog zemljišta, a takav je trend i u Hrvatskoj. Tako se u ruralnim prostorima otvara mjesto za nove korisnike.

Identifikacija problema

Negativni učinci dosadašnjih procesa u ruralnom prostoru toliko su drastični da ih je vrlo lako identificirati. Potpuno je razoren nekadašnji prostorni, ekonomski, socio-kulturni i ekološki sklad između ruralnog stanovništva i prirodnog okoliša.

Neracionalno su rasparcelirani poljodjelsko zemljište i šume, a naročito dijelovi koji pripadaju privatnom sektoru.

Osim ekonomskog osiromašjenja, u ruralnom prostoru je nedostatna komunalna i društvena infrastruktura. Pao je društveni ugled seljaka.

Ovi prostori su izvrgnuti depopulaciji, koja je drastična u pojedinim dijelovima. Budući da se pretpostavlja kako se seosko stanovništvo ne seli samo u najbliže male gradove i lokalna središta, nego i u regionalna središta ili glavni grad zemlje, briga za obnovu sela istovremeno je i briga za ravnomjernu naseljenost Republike Hrvatske. U Hrvatskoj u naseljima veličine do 2000 stanovnika živi 41% stanovništva. S obzirom na činjenicu da će politika obnove i razvoja sela imati utjecaja na velik dio stanovništva Hrvatske, jasan je i značaj te politike.

U posljednjih pedesetak godina proces deagrarizacije bio je znatno brži od procesa deruralizacije, jer Hrvatska u 1991. ima samo 9,1% poljodjelskog stanovništva. Poljodjelski proizvodi u Hrvatskoj skuplji su nego u inozemstvu. Uz te cijene ostaju vrlo niski prihodi seljaka. Ukoliko dođe do porasta plaća u ostalom gospodarstvu, ostat će mali prihodi na selu, jer su cijene poljodjelskih proizvoda već sada iznad svjetskih te je time iscrpljena mogućnost povećanja prihoda. Eventualno povećanje proizvodnosti malo će pomoći, jer je tržište već sada zasićeno nekim poljodjelskim proizvodima. Kao posljedica, doći će do pojačane emigracije iz ruralnih područja. Zbog usitnjenosti posjeda, usprkos povećane proizvodnosti, kroz deset godina nitko više neće živjeti isključivo od poljodjelstva. Zato je neophodna hitnost u obnovi i razvoju ruralnog prostora i sela.

Poljodjelska proizvodnja orjentirana prema kvantiteti suočava se s iznimno jakom konkurencijom na tržištu. Kvalitetni i čisti poljodjelski proizvodi kao komparativna prednost, traže očuvan okoliš. Slična situacija je i s turizmom. Tako nositelji obnove i razvoja sela od destruktivnih korisnika prirodnih resursa postaju bitan čimbenik očuvanja okoliša.

Uz mnoge ostale pozitivne utjecaje obnove sela, viša kulturna svijest stanovništva inicira i povećanu brigu za kulturna dobra. S druge strane, očuvana kulturna dobra motivacijski su faktor stanovništva.

Međutim, uređenje seljačkih gospodarstava, cijelih sela i okolnog zemljišta podvrgnuto je urbanističkom, a ne ruristič

Ciljevi, smjernice i mjere

Obnova i razvoj sela treba omogućiti prihode stanovništva, u skladu sa standardom gradskog stanovništva. Pri tome treba očuvati karakter sela, prirodna i kulturna dobra, kulturu uopće i unaprijediti stanovanje. U ruralnom prostoru treba ostvariti optimalne uvjete za poljodjelsku proizvodnju, u skladu s karakterom krajolika, zaštitom okoliša, kulturnim potrebama, potrebama i mogućnostima provođenja slobodnog vremena stanovništva i općim potrebama.

Integrirano planiranje posebno dobro dolazi do izražaja u obnovi i razvoju ruralnog prostora i sela. Mjere prostornog uređenja moraju biti usklađene s mjerama gospodarske, kulturne, socijalne i političke zaštite, kako bi se postigli zadovoljavajući rezultati.

Principi integralnog planiranja moraju biti:

- cjelovitost i individualnost,
- integracija i suradnja,
- inovacije i investicije,
- sudjelovanje i pluralizam,
- informiranje i osposobljavanje,
- strpljenje i hladnokrvnost.

Svaki razvojni projekt mora sadržavati mjere uključivanja i sudjelovanja lokalnog pučanstva, za što treba osigurati organizacijske i materijalne pretpostavke; Općinske čelnike valja dodatno specifično obrazovati i tako ih uključiti u ozbiljan projekt uređenja, obnove i razvitka ruralnih područja. Priprema složenog zadatka sveukupne revitalizacije ruralnih područja uključuje:

- usuglašeni nacionalni koncept (strategiju) cjelovitoga razvitka ruralnih prostora,
- jasne i usklađene nacionalne, regionalne i lokalne interese i ciljeve,
- izradu konkretnih projekata temeljenih na znanstveno-stručnim osnovama,
- institucionalizaciju upravljanja razvitkom (koji nije primarno sektorski već primarno teritorijalno koncipiran).

Uzimajući u obzir konfiguraciju Hrvatske, njezina povijesna iskustva, gospodarske mogućnosti, te strategiju razvitka, valjalo bi odrediti kritičnu granicu do koje se može dozvoliti pražnjenje ruralnog prostora. Smatra se da je ta granica dostignuta.

Mjere za usporavanje emigracije iz ruralnih područja:

- poticati opstanak, makar skromnim, ali sigurnim, redovitim ulaganjem u životni standard na selu,
- dekuražirati odlazak radi odlaska (dakle, eventualno ga planirati i pripremiti),
- promicati temeljne vrijednosti ruralnog nasljeđa, od duhovnih do materijalnih, i njegovati afirmativniji odnos prema seljacima i selu,
- obogaćivati veze između sela i grada, izgrađivati odnos ravnopravnosti i međusobnog uvažavanja između seoske i gradske civilizacije.

Može se zaključiti da u Hrvatskoj, osim obnove ratom razrušenih gradova i sela, predstoji obnova i ostalih sela. Za takovu akciju valja izraditi model uređenja ruralnog prostora, kako s prostornog, tako i s gospodarskoga, političkoga, socio-kulturnoga, ekološkog i povijesnog aspekta.

3.3.4. Područja uz državnu granicu

U okviru međunarodnih okolnosti, međudržavnih (međususjedskih) odnosa i nove hrvatske državne politike, posebno je značenje graničnih područja, kao dodirnih područja s neposrednim susjedima. Razvoj graničnih područja postaje jedna od opcija strategije gospodarskog i prostornog razvitka zemlje.

Veliko je i posebno strateško značenje graničnih područja Hrvatske, zbog veoma duge državne kopnene granice (2.028 km), od čega s Republikom Mađarskom 329 km, Republikom Slovenijom 501 km, Republikom Bosnom i Hercegovinom 932 km te sa Srbijom - Vojvodinom 241 km i s Crnom Gorom 25 km te više od 950 km državne morske granice (granica teritorijalnog mora) većim dijelom okrenuto prema Republici Italiji. Posebno je interesantno i značajno za granična područja Republike Hrvatske da velikim dijelom granicu čine vodeni tokovi (1.100 km rijeka Dragonja, Čabranka, Kupa, Sutla, Mura, Drava, Dunav, Sava, Una, Glina, Korana i Butišnica).

Zbog svoje raznolikosti prema prirodnim obilježjima, demografskim prilikama, društveno - gospodarskoj orijentaciji i razvitku, kao i stupnju urbanizacije, treba različito razmatrati i usmjeravati razvitak i prostorno uređenje graničnih područja u Istri, Riječkom metropolitanskom području, Gorskom kotaru, Pokuplju, Žumberku, Zagrebačkom metropolitanskom području, Hrvatskom zagorju, Međimurju, Podravini, Baranji, Slavoniji, Srijemu, Posavini, Banovini (Pounju), Kordunu, Lici, Dalmatinskoj zagori, Neretvanskom kraju, Dubrovačkom priobalju i Konavlima, te duž čitavog otočnog područja Republike Hrvatske.

U okviru političko-teritorijalne podjele Republike Hrvatske 18 županija i 46 bivših općina svojim

teritorijem participira u kopnenom graničnom području. Najuzi pogranični pojas može se poistovjetiti s ukupno 128 graničnih gradova i novih općina, koji zapremaju površinu od 14.663,92 km² na kojoj je godine 1991. živjelo 886.988 stanovnika, pa je prosječna gustoća naseljenosti iznosila 60,49 stanovnika na km². Ono zaprema 25,94% državnog kopnenog teritorija, a na njemu živi svega 18,54% stanovnika Hrvatske. Oko 1/5 tog stanovništva živi od poljodjelstva, što je iznad prosjeka za cijelu zemlju (9,1%).

Granično područje Hrvatske znatnim dijelom je bilo obuhvaćeno ratnim razaranjem i etničkim čišćenjem, što se odrazilo na novu demografsku sliku.

Unutar hrvatskog prostora postoje velike razlike u razvijenosti između pograničnih i drugih područja, ali i između samih graničnih područja. Neka su granična područja stalno bila izložena eksternim utjecajima koji su kod većine nepovoljno utjecali na razvitak. Problematična je struktura gospodarstva s malim izgledima za održavanjem.

Republika Hrvatska preko prostora Republike Slovenije obavlja najintenzivnije gospodarske i prometne aktivnosti i kontakte sa Zapadnom Europom, pa ovo pogranično područje treba prioritetno riješiti.

Granično područje s državom Mađarskom treba redefinirati sukladno novoj hrvatskoj strategiji (problem izgradnje hidrocentrala, hidromelioracija, plovnost Dravom i sl).

Posebno osjetljiv problem bit će utvrđivanje granične linije i graničnih odnosa prema tzv. SR Jugoslaviji (Srbiji-Vojvodini i Crnoj Gori).

Različiti pristup trebat će biti kod uređenja graničnih odnosa na pojedinim dionicama najduže granice prema Republici Bosni i Hercegovini, zbog njezine unutarnje složenosti.

Specifičnost graničnog područja s državom Italijom je u tome što je to morski prostor (površina, vodni stupac, dno i podmorje) i što se sav prekogranični promet odvija plovilima (zone ulova ribe - ribarstvo, zone plinskih polja u podmorju, pomorski promet - trase (rute), turizam - marine i sl.).

Razvojna politika i primjerena aktivna populacijska (demografska) politika trebaju stvoriti uvjete za razvitak funkcija i za demografski rast u graničnim područjima. Tek kad se ostvare potrebni uvjeti koji će stimulativno djelovati na razvijanje pojedinih raznovrsnih funkcija i koji će osigurati privlačne uvjete za život ljudi u tim područjima, može se računati s privlačenjem novog i mlađeg stanovništva u ove krajeve i popravljanje demografskih kretanja. U tom

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije; 3.2. Prostorno funkcionalne cjeline; 3.3. Problemska područja; 3.4 INFO-sustav

smislu trebat će utvrditi i razraditi odgovarajuće posebne stimulativne mjere.

Razvojna usmjerenja nužno su određena povratničkom i useljerničkom politikom. Treba povezati politiku povratka i useljavanja s politikom odmjerjenog i usmjerenog naseljavanja tih krajeva i to baš onih skupina stanovništva koji su najpotrebniji za njihovu obnovu i razvitak.

Stoga su prioritetni ciljevi razvitka graničnih područja Hrvatske:

- integracija graničnih područja u cjelokupan prostor Republike Hrvatske i stvaranje uvjeta za povratak prognanika i izbjeglica u svoje domove u graničnim područjima Hrvatske,
- obnova gradskih i seoskih naselja u graničnim ratom zahvaćenim područjima Hrvatske,
- stvaranje uvjeta i poticanje razvitka funkcija radi revitalizacije naselja u pograničnim područjima Hrvatske, utjecajući tako na smanjenje interesa za iseljavanjem i poticanje povratka i naseljavanja hrvatskog stanovništva iz drugih zemalja u ovaj prostor.

Mogu se utvrditi četiri pravca razvitka funkcija graničnih područja Hrvatske:

- u graničnim područjima Hrvatske treba se razvijati nacionalno graničarsko gospodarstvo. Postojat će i dalje razlike u uspješnosti razvitka i regionalne posebnosti između pojedinih pograničnih područja. Treba ublažavati neravnotežu primjenom politike aktiviranja povoljnih resursa unutar pojedinih graničnih područja. Treba stvarati uvjete za međusobnim povezivanjem graničnih i drugih njima susjednih razvojnih područja Hrvatske. Tako se ističe tranzitna funkcija graničnih područja (prolaz ljudi i dobara) u skladu s činjenicom da su tu granični prijelazi preko kojih prolaze odgovarajuće prometnice, koje u nastavku samo prolaze i sijeku granično područje. Razvijaju se neke funkcije koje su potrebne i smještene su na samim graničnim prijelazima,
- drugi poticaj razvijanju graničnih područja daje uspostavljanje međudržavne suradnje susjednih država, osobito suradnje između stanovnika, tvrtki, sela, gradova i općina susjednih graničnih područja u malograničnom prometu, industrijskoj kooperaciji, međusobnom zapošljavanju, u radu slobodnih carinskih, industrijskih i trgovačkih zona, u ostalim oblicima suradnje, u pružanju usluga na području rekreacije, zabave, odmora, športa, lova, ribolova i drugom,
- treći značajni pravac razvijanja funkcija u graničnim područjima treba proizaći iz

vrednovanja njihovih prirodnih i od čovjeka stvorenih resursa (toplice, rijeke, jezera, more, šume, planine, nacionalni parkovi i drugi zaštićeni spomenici prirode, kulture i graditeljske baštine, kulturne manifestacije, pojedine proizvodne i uslužne djelatnosti), a na temelju toga razvijanje pojedinih aktivnosti i privlačenje posjetitelja i korisnika usluga drugih zemalja, koji će se zadržati u ovom području duže vrijeme,

- četvrti pravac razvitka funkcija graničnih područja treba biti usmjeren na uspostavljanje kooperacijskih odnosa između graničnih područja i drugih dijelova Hrvatske.

Prijedlozi i pravci razmišljanja o konceptu i mjerama gospodarske politike Republike Hrvatske spram pograničnih područja polazi od potrebe aktivne politike države te povezivanja i usklađivanja problematike pograničnih područja s konceptom svekolikoga regionalnoga uravnoteženog razvitka Hrvatske.

Ovakom mogućem razvijanju funkcija, stanovništva i naselja u graničnom području Hrvatske treba prilagoditi i unaprijediti razvitak prometa (osobito cestovnog, željezničkog, ali i pomorskog, riječnog te telekomunikacijskog) i ostale infrastrukture (međunarodno povezivanje i opsluživanje graničnog područja). Jedino dobrim infrastrukturnim povezivanjem s razvojnim središtima u zemlji i sa susjednim zemljama i rješavanjem drugih složenih infrastrukturnih problema, može se očekivati brži razvitak graničnih područja u Republici Hrvatskoj.

3.3.5.

Osobiti problemi razvoja brdskog područja

Područje obuhvaća više županija i odnosi se na podcjeline: Gorski kotar, Lika, Banovina, Kordun, Dalmatinska zagora. Glavno obilježje je depopulacija, rijetka naseljenost, nedostatak prometnih veza i funkcija naselja. U tim područjima vrlo je teško organizirati poljodjelstvo a način je specifičan. S obzirom na pogoršano stanje nastalo ratnim djelovanjima i smanjen broj stanovnika na ovom području treba računati na uključivanje novih stanovnika.

Istovremeno ovo područje nije dovoljno valorizirano i zahtijeva sustavan programsko razvojni pristup uvažavajući osobite vrijednosti prostora, dosadašnju nerazvijenost i nedostatak komunalne infrastrukture.

Razvojne opcije temelje se ponajprije na uključivanju u razvojne sustave turističkog područja Jadrana i povezivanje s tržištima velikih urbanih prostora Središnje Hrvatske i to kao dio ukupne turističke ponude i kao poljodjelstvo u funkciji turizma, ali i kao

proizvodnja zdrave hrane za tržište Hrvatske i Europe. Temelj je stočarstvo (prvenstveno sitna stoka) primjereno uvjetima i ratarstvo u funkciji stočarstva. Atraktivnost prirode i kultiviranog krajobraza pogoduje razvitku vlastite turističke ponude (izletnički, rekreativni, znanstveni, zdravstveni uz važnu ulogu tranzitnog).

Interes je očuvati cjelovitost i raznolikost krajobraza, a osobito rijetkih prirodnih oblika. Stoga je od osobitog značenja pažljivo korištenje prostora izvan građevinskih područja. Nužno je uspostaviti kriterije i osigurati uvjete za osnivanje obiteljskih gospodarstava, koja bi u ovim uvjetima morala obuhvaćati velike površine te dobro razvijenu mrežu usluga i distribucije.

Velik dio ovih područja objektivno može imati status parka prirode - rezervata prirode, s mogućnostima obavljanja primjerenih djelatnosti. Opravdano je razmatranje mogućeg uređenja manjih akumulacija na nekim područjima kao elementa stvaranja uvjeta za poljodjelstvo i svojevrsnog obogaćivanja ambijenta.

Do uspostavljanja potrebne znanstvene i stručne osnove na razini cjeline uputno je pažnju usmjeriti na osposobljavanje naselja i centara za aktiviranje djelatnosti i motivaciju stanovništva te posebnu prometnu funkciju koju ovaj prostor dobiva u novim geostrateškim relacijama.

Obnovu i razvitak gorsko - brdskih ruralnih područja treba promatrati u sklopu dva temeljna okvira:

- podudarnost s područjem uz državnu granicu,
- pripadnost ratom zahvaćenim područjima,
- pripadnost općem problemskom okviru razvoja ruralnih područja.

Obnova i razvoj sela, a osobito u području uz državnu granicu, neophodni su iz niza razloga, koje nije uvijek moguće direktno kvantitativno iskazati. Međutim, ukupni doprinos uravnoteženju razvitka i okolišu opravdava materijalnu podršku.

3.3.6. Obalna područja

Svugdje gdje se susreću more i kopno uspostavlja se veoma složena zajednica prirodnoga, ekonomskog i društvenog života. Isticanje jednog, na račun drugih dijelova prirodne zajednice prije ili kasnije rezultira konfliktima i zaprekama u razvitku. Nadređenost jednog nad ostalim dijelovima u početnoj fazi proizvodi negativne učinke u čitavom sustavu, međutim, u kasnijim fazama, kada međuovisnost jednih i drugih postaje presudna, degradira i sam inicijator nesklada.

Luke i obale dolaze u središte ekonomskog interesa. Na obalnim područjima, zbog mora kao jeftinog prijevoznog puta, smještaju se značajni gospodarski kapaciteti. Započinje dugogodišnji proces litoralizacije, izraženiji u razvijenim nego u nerazvijenim zemljama. Povećana privlačnost morskih obala dovodi do snažnog priliva stanovništva u priobalna naselja i relativno uski obalni pojas. Pretjerana kongestija ima za posljedicu neprimjereno korištenje obalnih područja i degradaciju pogodnosti morskih obala. Narasli konflikti prerastaju u razvojna ograničenja.

Devastirana i zagađena obalna područja doživljavaju stagnaciju svog razvitka. Stjecajem svih tih okolnosti na obalnim područjima se traži nova razvojna paradigma. Jedna od mogućnosti, koja nudi rješenja za kvalitetni razvojni skok obalnih područja, je koegzistencija ekosistema i proizvodnje nazvana "održivim razvitkom". Iako se danas tek za pojedina obalna područja može kazati da su principe održivog razvitka prihvatila kao cjelovit razvojni koncept, općenito stoji konstatacija da ekonomika proizvodnje obalnih područja u mnogim svojim segmentima postupno prerasta u ekonomiku održivog razvitka. U tom smislu, koncept održivog razvitka može se smatrati i suvremenom filozofijom ekonomije obalnih područja.

Brojke nas upozoravaju da koncentracija stanovništva i gospodarskih aktivnosti, koja je neposredan uzrok degradacije prirodnog okoliša, a time i razvojnih disekvilibracija na obalnim područjima, nikako nije problem koji se može zanemariti. Na obalnim područjima širom svijeta danas živi oko 1,1 mlrd stanovnika (procjena za 1990. godinu), što znači da se više od jedne petine ukupnoga svjetskog stanovništva smjestilo na relativno uskom obalnom pojasu. Obalna područja čine između 7 i 8 % ukupnog kopna na Zemlji, proizlazi da je gustoća naseljenosti na obalnim područjima oko tri puta veća od prosječne svjetske gustoće.

Na Mediteranu, koji spada među tzv. zatvorena mora, odnosi su još izraženiji. Od oko 370 milijuna stanovnika koji (1990. godine) žive u mediteranskim zemljama, 138 milijuna, ili 37,3 % živi na obalnim područjima. Od svih mediteranskih zemalja najnižu koncentraciju stanovnika na obalnim zonama imaju Slovenija, Crna Gora i Sirija, te Francuska i Maroko (koje međutim, imaju i drugu obalu), dok u Grčkoj, Izraelu, Libanonu, Cipru i Malti, gotovo cijelo stanovništvo živi u obalnim područjima. Radi usporedbe sa svjetskim prilikama, treba navesti, da se obalna područja prostiru na 12% ukupne površine mediteranskih zemalja.

Koncentracija stanovništva na obalnom području Hrvatske (ako se obalna područja definiraju prema istim kriterijima kao i u prethodnim slučajevima) nešto je viša od svjetske, a niža od mediteranske. Međutim, hrvatska obala izuzetno je razvedena što povećava kapacitet ekosistema. Obala se proteže na ukupno 5856 km dužine, od čega je kopnena obala duga 1778 km, a ona na otocima 4078 km. Brojne uvale, zaljevi i poluotoci, 66 nastanjenih i 652 nenastanjena otoka te nekoliko stotina manjih otočića, grebena i

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije; 3.2. Prostorno funkcionalne cjeline; 3.3. Problemska područja; 3.4. INFO-sustav

hridi, prirodno su bogatstvo koje tek očekuje odgovarajuće vrednovanje.

Na tom obalnom području, koje zauzima 22,0 % površine Hrvatske, živi 25,6 % stanovništva, a 29,3 % zaposlenih ostvaruje 30,8 % društvenog proizvoda hrvatskog gospodarstva (sve za 1989. godinu). Radi se, dakle, o području na kojemu su se očitovale goleme razvojne prednosti, ali koje je na nekim lokacijama u znatnoj mjeri degradirano, da je i međunarodna zajednica pozvana da pripomogne u nekim slučajevima (npr. bakarski i kaštelanski zaljev).

Na kopnenim i otočkim obalama Jadranskog mora u Republici Hrvatskoj smješteno je oko 350-400 gradova i ostalih naselja (zavisno od kriterija što je obalno naselje). Ti gradovi i naselja *zauzeli* su oko 550 - 600 km obalne linije (generalna procjena - koju treba korigirati detaljnim stručnim istraživanjima) ili oko 10% ukupne obalne linije mora. Razumljivo u tu *zauzetost* ili *okupiranost* obale uvrštene su sve stambene zone (za stalno i povremeno stanovanje), sve vrste gospodarskih i komunalnih zona, lučki kompleksi, prometni terminali, izdvojene turističke zone, uređene kupališne zone, privezišta za plovila i drugo. Znači sve ljudske graditeljske aktivnosti koje su prirodni krajolik obale mora pretvorile u uređeni urbani prostor.

Prema mjerodavnim procjenama do 1960.g. (od kada na Jadranu započinje intenzivna gradnja) ukupno je *potrošeno* ili *okupirano* oko 100 km obale mora. Opseg graditeljskih aktivnosti uz samu obalu, u posljednjih tridesetak godina je takav da je *potrošeno* oko 5 puta više morske obale no što su to *potrošile* sve prethodne generacije. To se pretežito i najčešće odnosi na najkvalitetnije dijelove obale.

Polazišta za donošenje propisa o uređenju i zaštiti obalnih područja mora i voda

Zakonsko određenje

Zakonska obveza za donošenje propisa kojim će se određivati područje uz obalu mora (i drugih vrijednih voda - rijeka, jezera i akumulacija), unutar kojeg je potrebno pomoću pokazatelja i kriterija i nastavno dokumenata prostornog uređenja štiti opći javni interes kroz zaštitu i racionalno korištenje prostora, sadržana je u članku 45. Zakona o prostornom uređenju.

Ovaj skup propisa može se nazvati *nadteritorijalni* jer uređuju prostor Republike Hrvatske *preko* granica administrativno-teritorijalne upravne i samoupravne podjele, a u tu skupinu dokumenata (prema odredbama Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske) pripada i prostorno-planska dokumentacija

koja će se izrađivati i za objekte od značaja za Državu kao što su veliki infrastrukturni sustavi (za koridore-trase cesta, željeznica, cjevovoda (produktovoda), elektrovoda i drugo).

Sljedeće desetljeće jadransko područje Hrvatske bit će najinteresantnije poduzetničko područje cijele države - a prostori uz obalu mora - i danas jesu, a i u budućnosti će biti, i najugroženiji dio cjelokupnoga državnog prostora Hrvatske.

Vlada Republike Hrvatske donosi PROPISE za provođenje ovoga Zakona o uređenju i zaštiti:

- *obalnog područja mora i voda,*
- *kulturno-povijesnih spomeničkih cjelina i područja uz državnu granicu, a koja su od posebnog interesa za Državu.*

Stručnu podlogu za izradu ovih propisa izrađuje:

- *Zavod za prostorno planiranje pri Ministarstvu prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja*
- *u suradnji s županijskim zavodima za prostorno planiranje,*
- *Gradskim zavodom Grada Zagreba i*
- *izvršnim tijelima općina, odnosno gradova.*
- *(i uz suradnju s mjerodavnim stručnjacima iz cijele Hrvatske).*

Za očekivati je da će budući poduzetnički interes, iz Hrvatske ali i iz cijele Europe, idućih godina biti još intenzivniji i da se može očekivati "prava invazija graditeljskih aktivnosti" upravo u morskome obalnom području.

Zato Republika Hrvatska mora, u interesu svih njenih građana, hitno pripremiti odgovarajuće propise i dokumente prostornog uređenja, kako bi te graditeljske procese spremno dočekala i kako bi ih mogla usmjeravati i kontrolirati.

Pri tome bi trebalo zastupati polazište da odlučivanje o gospodarenju, uređivanju i zaštiti obalnog područja mora, ne bi smjelo biti pretežito ili samo u nadležnosti lokalnih samoupravnih jedinica i njenih građana. Obalno područje je nacionalno bogatstvo te bi stoga i drugi građani Republike Hrvatske morali imati pravo suodlučivanja o optimalnom korištenju tih vrijednih nacionalnih prostora.

3.3.7. Otoci - razvoj i prometno povezivanje

Tipizacija i sustav otoka za potrebe razvojnog planiranja,

Za svako buduće kvalitetnije i primjerenije razvojno planiranje hrvatskih otoka, osobito planiranje prometnih sustava za i na otocima: cestovnog s trajektnim prjelazima, zračnog - *aerine* i pomorskog - *marine*, nužan je uvjet - razvrstaj svih bitnih otoka u nekoliko tipova - prema mjerodavnim zajedničkim obilježjima i prema njihovoj dostupnosti različitim vrstama prometa.

Takva tipizacija poslužila bi da se za svaki tip otoka predlože i utvrde opće smjernice i mjere s gospodarskih, socijalnih, prometnih, komunalnih, zaštitnih i drugih gledišta. Te smjernice i mjere bi se koristile kao polazišta i usmjerenja za prostorno planiranje i druge vrste planiranja na pojedinim tipovima otoka. Time bi se jednostavnije i brže utvrdio i širi društveni interes, ujednačio planski pristup prema pojedinom tipu otoka i omogućilo djelotvornije određivanje obveza i nadležnosti pojedinih državnih i drugih institucija. Kasnije bi se ta opća usmjerenja za svaki pojedini otok (tijekom izrada razvojnih programa, planova i poduzetničkih projekata) detaljnije razradila i prilagodila lokalnim obilježjima i potrebama.

Tipizaciju je, kao sintezni iskaz, moguće obaviti na temelju sljedećih pokazatelja, kriterija ili obilježja otoka: veličina otoka (veliki, srednji, mali i sl.); kretanje broja stanovnika (imigracijski, emigracijski, i sl.); demografska obilježja stanovnika (vitalni, umirući, obrazovna struktura i sl.); geografski položaj (sjeverni, južni, obalni, pučinski, u otočkom arhipelagu ili izdvojen i sl.); struktura i broj gospodarskih djelatnosti koje se na njima obavljaju (primarne, sekundarne, tercijarne, jedna ili više djelatnosti i sl.); vrste prometnog povezivanja i uvjeti dostupnosti (za cestovni, pomorski, zračni); opremljenost infrastrukturnim-komunalnim sustavima (vodoopskrba, elektroenergetika, odvodnja otpadnih voda, telekomunikacije) i drugo.

U priloženim kartografskim prikazima iznesen je pristup koji tipizaciju otoka bazira na tri bitna prostorno-planska pokazatelja: prostoru (teritoriju i akvatoriju otoka), ljudima (stalno nastanjeni otoci, povremeno nastanjeni i nenaseljeni otoci) i prometnoj dostupnosti (otoci mostom povezani s kopnom, bliži i daljnji od kopnenih središta i sl.

Sustav otoka - optimalni model obnove i razvitka otočkih zajednica

Zbog sadašnjega sveukupnog stanja na otocima i gospodarskih mogućnosti Republike Hrvatske u bliskoj budućnosti, uvažavajući vrijeme kao presudno bitnu

razvojnu kategoriju, predlaže se modelsko istraživanje koje bi utvrdilo: je li opravdano i optimalno razvitak hrvatskih otoka provoditi kroz uspostavljanje "Sustava otoka" i ciljnog odabira skupa "otoka nositelja razvitka". Uloga tih otoka bila bi prije svega zaustaviti- usporiti negativne trendove na njima kao i na njima pripadajućem arhipelagu, preusmjeravanjem trendova i podržavanjem stupnjevanog razvitka cijelog sustava.

To znači da treba odabrati *zdrave* otočke društvene zajednice i na njima temeljiti model obnove svih otoka. Odabir mora biti racionalan i primjeren sadašnjim društveno-gospodarskim mogućnostima Hrvatske. Zato treba prioritetno sačuvati *zdravi dio tkiva* (čak i uz neke privremene žrtve) kako bi se u budućnosti život vratio u optimalnom opsegu. Ne učini li se taj *težak i nepopularan* korak danas vjerojatno će se desiti da *spasavajući sve* uskoro se i *gotovo sve* nepovratno izgubi.

Predlaže se sljedeća struktura otoka:

- otoci nositelji razvitka (oko 15 otoka) podržavani od države svim mogućim gospodarsko-socijalnim mjerama,
- manji otoci razvitka (u pripadajućem arhipelagu) komplementarnim djelatnostima povezani s "uporišnim" otocima. Svoj razvitak ostvaruju u harmoniji, a ne u sukobu, s otokom "nositeljem razvitka". Država za njih mora "otvoriti zakonski prostor" raznovrsnim poduzetničkim djelovanjima.
- otoci i područja mora s posebnim načinima korištenja i zaštite te stupnjevanim i kontroliranim pristupom (od izletnika, turista i vikendaša do lokalnog stanovništva).

Cestovno-pomorsko povezivanje otoka s kopnom

Budući da je ukupna dugoročna politika Republike Hrvatske usmjerena na povezivanje unutrašnjosti zemlje s jadranskim područjem, da se najveći investicijski zahvati na gradnji autocesta usmjeravaju u pravcima prema morskoj obali, nužno se nameće i potreba za bržim razvojem prometne infrastrukture obalnog i otočnog područja i njihovoga sveukupnoga cestovnog i pomorskog povezivanja, kao nastavnog dijela cjelokupne planirane investicijske izgradnje autocesta-poluautocesta i brzih cesta tog područja. Tu se prije svega misli na trajektno terminalno-pristaništa gdje se kopnena cestovna mreža pomoću trajektnih linija povezuje s otočkom cestovnom mrežom. Razumljivo da će primarno za prijevoz putnika (stalnih stanovnika i povremenih posjetitelja) trebati koristiti brza plovila koja omogućavaju višekratnu dnevnu vezu naseljenih otoka s kopnom i među otocima.

Trajekti su bitni za odvijanje gospodarskih i svih drugih aktivnosti (graditeljstvo) na otocima jer omogućavaju prijevoz roba i ljudi. Zato bi svaki značajniji otok morao imati trajektni pristan za iskrcaj/ukrcaj roba i drugih tereta.

Kako je trajektima svojstveno da povezuju otoke s kopnom najkraćim (ili što kraćim) plovnim putovima (da bi se postiglo što kraće ukupno vrijeme putovanja), s povoljnim maritimnim obilježjima i primjerenim pristaništima, nužno je istražiti, odrediti i osposobiti takve nove plovne putove i time omogućiti češću vezu i veći opseg prometa na tim prometnim pravcima. Samo redovni i kvalitetan putnički i robni pomorski promet omogućuju dnevno povezivanje otoka s regionalnim upravnim, kulturnim i gospodarskim središtima te uvjetuje i određuje izvorno - ciljne prometne tokove i volumen prometa.

Trajekt, za razliku od klasičnih brodova linijske plovidbe, dotiče otok samo u jednom pristaništu, pa su putnici i roba upućeni na kombinirani prijevoz trajekt-cesta. Gotovo su sva veća otočka naselja uz morsku obalu, ali postojeće cestovne prometnice ne omogućuju pristup do svih naselja na otoku. To je i razlog da se izgradnji nužno novih i rekonstrukciji postojećih cesta na otocima mora prići u optimalno najkraćem roku. Razvoj cestovne mreže na otocima je nužan i s obzirom na naselja, na ambijentalne gospodarske potencijale ili prirodne datosti otoka.

Međutim kao što postoji potreba da se na nekim otocima bitno poboljšaju prometne mogućnosti (gradnjom pristaništa i cesta), bez sumnje je da na pojedine manje naseljene otoke, koji su zaštićeni kao prirodna, graditeljska ili krajobrazna vrijednost, treba selektivno ograničiti ili čak onemogućiti pristup cestovnim vozilima pa i nautičkim plovilima.

Trebat će odmjereno razlučiti prava pristupa osobnim ili gospodarskim vozilima stalnoga lokalnog stanovništva od prava pristupa povremenih posjetitelja (turista i vikendaša). Naseljeni otoci će i u buduće biti prometno povezani brodovima za prijevoz putnika, ali zasigurno bržim, udobnijim, učestalijim i sigurnijim.

Ostali mali nenastanjeni otoci, osobito oni koji su proglašeni posebnim prirodnim rezervatom (na kopnu i/ili u moru), trebali bi imati status s ograničenim selektivnim pristupom posjetitelja (za znanstvena istraživanja, organizirane stručne posjete ili za usmjerene turističke posjete).

Luke nautičkog turizma na otocima - *marine*

Posljednjih godina nakon izmijenjenih političkih, društvenih i gospodarskih odnosa u Hrvatskoj, poreznih propisa u zemljama Europske unije (za korištenje nautičkih objekata) i velike potražnje za nautičkim vezovima, kao i izuzetne ljepote i podobnosti hrvatskog dijela obale Jadranskog mora za nautičare, zasigurno se može očekivati ogroman interes europskog kapitala (poduzetnika i nautičkih

sustava) za ulaganje u gradnju objekata nautičkog turizma u Hrvatskoj.

Ovu najavljenju i očekivanu *graditeljsku invaziju* nautičara na hrvatski dio obale Jadranskog mora treba spremno dočekati. To će se najprimjerenije postići (pored ostalog) donošenjem odgovarajuće prostorno-planske dokumentacije: Strategije i Programa prostornog razvitka Republike Hrvatske; Prostornih planova županija, gradova i općina te drugih dokumenata prostornog uređenja.

Suvremeni čovjek sve intenzivnije traži psiho-fizičku ravnotežu, obnavljanje radne energije i povratak prirodi i na vodenim-morskim prostorima. Turizam na tim prostorima najpotpunije se objašnjava pojmom "nautički turizam". Radi se prije svega o turizmu, o turističkom kretanju i aktivnostima koje se odvijaju posredstvom plovnih objekata i plovidbe, uključujući i stanje mirovanja na vodama. Unutar turističke djelatnosti, koja je jedna od najdinamičnijih gospodarskih aktivnosti i najznačajnija svjetska gospodarska grana - 1995.g. preko 10% svjetskog DBP s 215 milijuna zaposlenih i s 550 milijuna turista godišnje - nautički turizam je tip turističke ponude i potražnje s izrazito najvišim godišnjim stopama rasta i gospodarskim učincima.

Relativno je vrlo kratko razdoblje nastajanja i razvoja suvremenog nautičkog turizma u svijetu i na Mediteranu. Prijelomne inicijative u naglom širenju nautičkog turizma javljaju se šezdesetih godina ovog stoljeća. Do tada se nautički turizam u svijetu kretao u svojim, već više od stotinu godina, starim tradicijama i s vrlo polaganim trendovima rasta. Nautički turizam je sve do šezdesetih godina pretežno ostajao isključivo turistička mogućnost i privilegija malobrojnih, elitnih i imućnih slojeva tadašnjih društava. Od šezdesetih godina, međutim, nastaju masovni prodori nautičkog turizma i korjenite promjene u broju, strukturi i socijalnoj pripadnosti nautičkih turista.

U pojedinim europskim zemljama dinamika porasta nautičkog turizma znatno prelazi prosječni godišnji porast općega turističkog prometa u tim istim zemljama. Tijekom proteklih godina u zemljama Zapadne Europe porast proizvodnje i potražnje plovnih objekata za nautički turizam kretao se oko 15-20% godišnje. Učešće nautičkog turizma u ukupnom turističkom prometu nekih svjetskih regija ili subregija dostiže i do 30% od ukupnoga turističkog prometa. U Zapadnoj Europi se procjenjuje, da ima preko 10 milijuna ljudi uključenih u nautički turizam i oko 5 milijuna plovnih objekata. U masama nautičkih turista suvremenog svijeta zastupljeni su svi društveni slojevi, a najbrojnije su skupine turista mlađe dobi.

Osnovni ciljevi strategije svekolikog razvoja Hrvatske su stvaranje gospodarski razvijene i tržišno usmjerene zemlje široko uključene u europske i svjetske civilizacijske tokove. Pri tome se naročito značenje pridaje zaštiti i iskorištavanju svih onih resursa, koji predstavljaju trajnu osnovicu razvoja i komparativna su prednost hrvatske države. U jadranskom području to su otoci i kopneni obalni prostori u kojima treba razvijati pomorsko-prometne, turističke, poljodjelske i industrijske djelatnosti, sukladno načelima održivog razvoja, zaštite okoliša

te mogućnostima i kvalifikacijskim obilježjima lokalnog stanovništva.

Nautički turizam u prostornim planovima

Za hrvatske otoke (i prostore uz kopnenu morskou obalu) tijekom proteklih desetljeća (od 1960-1995.g.) izrađeni su brojni razvojno- strateški prostorno-planski dokumenti. Treba naglasiti da su ti planovi svojom kvalitetom (metodskim pristupom, sadržajnom strukturom i određenjima korištenja i zaštite prostora) bili sukladni europskim planskim standardima. Svi ti dokumenti su, razumljivo, sadržavali i ideološka i planska obilježja svoga vremena.

Ocjenjujući danas ulogu, značenje i djelotvornost tih dokumenata prostornog uređenja na razvitak otoka tj. otočkih društvenih zajednica može se i mora utvrditi sljedeće: u to vrijeme ovi planovi su bili jedini dokumenti dugoročnoga-strateškog razvitka na kojima je bio omogućen (donekle) demokratski postupak sudjelovanja bitnih subjekata lokalnih zajednica u donošenju ciljeva i planskih opredjeljenja razvitka otoka, kao i provođenje-oživotvorenje tih planova (kroz mjere i smjernice korištenja, namjene i zaštite otočkog prostora). Svi ostali razvojni dokumenti gospodarskog i društvenog razvoja, u to doba, uglavnom su donošani bez sudjelovanja lokalne zajednice ili građana.

Stoga se preporuča dio te velike znanstvene i prostorno-planske stručne građe upotrijebiti pri izradi novih dokumenata prostornog uređenja za otoke. Nužno ju je uskladiti sukladno novim europskim te hrvatskim zakonskim i planerskim metodama.

Pri tome novi dokumenti prostornog uređenja kao i cijeli sustav gospodarenja i zaštite prostora hrvatskih otoka ubuduće bi trebali imati posebno kvalitetno razrađen i u praksi ostvarivan organizacijski model provođenja-oživotvorenja razvojnih planova uz osiguranje povratnog utjecaja detaljnog planiranja (omogućiti da kvalitetnija rješenja u detaljnim planovima mogu korigirati ili dopuniti razvojne prostorne planove).

Smjernice i mjere uređenja prostora

- Nove nautičke centre treba prije svega smještati i graditi unutar gradskog područja ili područja važnijih naselja s već izgrađenom lukom. Kod izgradnje nautičkih centara ne dozvoljavaju se veće promjene obalne linije (nasipavanjem i otkopavanjem obale).

Ograničiti gradnju nautičko-turističkih centara (NTC) i marina na lokacije predviđene Prostornim planom Republike Hrvatske i razrađene prostornim planovima obalnih općina, dok se ne izradi cjelovit **Program razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske.**

- Turističke i gospodarske (industrijske) zone, utvrđene u važećim prostornim planovima, u kojima su već djelomično ili u cjelini izgrađeni planirani smještajni i drugi kapaciteti, treba prioritarno kvalitativno prestrukturirati i dograđivati. Zone, utvrđene tim planovima, ali danas bez izgrađenih objekata, ne izgrađivati do vremena izrade nove generacije prostornih planova, koji će biti u skladu sa Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Zrakoplovne luke na otocima - *aerine*

Strategija razvoja primarnih, sekundarnih i tercijarnih zrakoplovnih luka

Hrvatska ima (pored primarne zračne-zrakoplovne luke u Zagrebu) u jadranskom obalnom području 5 sekundarnih zračnih luka (Pula, Rijeka-Krk, Zadar, Split i Dubrovnik), 2 tercijarne zračne luke (Lošinj i Brač) i nekoliko drugih vrsta uzletišta na kojima se ne odvija javni promet: Vrsar, Grobnik, Udbina, Sinj i Ploče (za sportsku, poljodjelsku i požarnu avijaciju, te za potrebe oružanih snaga).

Stajalište je nadležnih institucija da je u Hrvatskoj već izgrađena mreža glavnih zrakoplovnih luka (primarnih i sekundarnih) te dugoročnije nema potrebe za gradnjom novih. Ove zračne luke će se ubuduće samo, temeljem stvarnih potreba, osuvremenjivati, proširivati i/ili rekonstruirati. Predviđena je izgradnja još nekih tercijarnih i ostalih zrakoplovnih luka u Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj kao i na priobalju i na većim otocima. Izgradnju županijskih (sekundarnih i tercijarnih) zračnih luka treba podržati i pomoći, no inicijativa za izgradnju istih mora doći od lokalne samouprave ili gospodarstvenih subjekata tih područja.

Postojeća mreža zračnih luka na jadranskim otocima sastoji se od zračnih luka: Krk, Lošinj i Brač. Na njima se odvija međunarodni i domaći promet. Zbog bolje prometne povezanosti jadranskih otoka, kao i zbog daljnjeg gospodarskog razvoja - osobito turizma, postoje realne potrebe za gradnjom novih manjih zračnih luka i na još nekim otocima. Danas postoji zainteresiranost za gradnju manjih zračnih luka (s poletno-sletnim stazama dužina do 1200 m) na otocima: Rab, Dugi Otok, Hvar, Korčula, Vis, Lastovo i Mljet. Predstavnici nekih lokalnih vlasti pokrenuli su inicijativu za utvrđivanje mogućnosti izgradnje ovih zračnih luka.

Prostorni razmještaj i kvaliteta mreže postojećih zračnih luka (uz neke planirane) već sada zahtijeva da se hitno, na razini Republike Hrvatske, odredi državni interes u korištenju i/ili financiranju gradnje novih tercijarnih (županijskih) i ostalih zračnih luka, naročito na hrvatskim otocima. Za manje zračne luke

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije; 3.2. Prostorno funkcionalne cjeline; 3.3. Problemska područja; 3.4. INFO-sustav

na lokacijama, gdje prirodni uvjeti omogućuju gradnju, a država nema poseban interes, kroz dokumente prostornog uređenja treba precizno odrediti prostorne i ekološke elemente gradnje i zaštite, te prepustiti njihovo financiranje i korištenje zainteresiranim poduzetnicima.

Hrvatska u buduću treba još bolje koristiti prednosti zračnoga prometnog sustava (javnog i privatnog), osobito na jadranskom turističkom području. Stoga je nužno razviti optimalnu i kvalitetnu mrežu tercijarnih zračnih luka te manjih specijaliziranih zračnih luka i uzletišta u značajnim turističkim područjima i na većim otocima. Kod toga bitni elementi za odlučivanje o gradnji novih zračnih luka, moraju biti obim i vrsta postojećeg kao i planiranog prometa.

Mogućnosti razvoja malih zrakoplovnih luka na otocima

Danas se na području Europe, prema procjenama, koristi oko 60.000 privatnih zrakoplova. Njihovi vlasnici su nedvojbeno zainteresirani za aeroturizam tj. daljnji razvitak mreže malih zračnih luka - aerina (istovrsno lukama za nautički turizam - marina), koja bi bila u mogućnosti uslužiti spomenutu zrakoplovnu flotu.

Zračni prijevoz, na određenom turističkom području, zasigurno proširuje sveukupnu turističku ponudu i kvalitetno podiže gospodarske učinke, jer su vlasnici malih zrakoplova turisti velikih platežnih mogućnosti. Male zračne luke "aerine", pored osnovne djelatnosti, omogućuju razvijanje i ostalih dopunskih djelatnosti važnih za lokalne zajednice: panoramsko letenje, jednodnevni avio-izleti do susjednih turističkih područja, školovanje športskih pilota, škole padobranstva, organiziranje avio-rely-a, letovi motornim zmajevima i drugo.

Zrakoplovni javni promet na našim otocima, zbog njegovih tehničkih obilježja i uvjetovanosti, treba biti komplementarna nadopuna cestovno-pomorskom prometu, koji je zbog broja putnika i prijevoza roba - osobito za lokalno stanovništvo - nezamjenjiva vrsta prometa.

Opravdanost potrebe gradnje zračne luke, na nekom otoku, treba utvrditi kvalitetnom sveobuhvatnom studijskom analizom mjerodavnih činjenica (današnjih prijevoznih i gospodarstvenih potreba), kao i realnom procjenom dugoročnijega gospodarskog razvitka. Pri tome treba osobito voditi računa o zaštiti prirodnih i kulturnih vrijednosti prostora i okoliša u cjelini, kao i o sljedećim osnovnim programsko-planskim elementima: postojećim prometnim vezama (trajektnim i/ili brodskim); novim mogućim prometnim vezama (za cestovni promet - gradnja mosta ili podmorskog "potopljenog" tunela); potencijalnim korisnicima zračne luke (turizam, ribarstvo, industrija itd.); potencijalno novim poslovima (za malu industriju i putničke agencije) i procjeni doprinosa zrakoplovne luke ukupnom razvoju otoka te opstanku i demografskom razvitku lokalnog stanovništva.

Osnovna prostorna i tehnološka obilježja tercijarne (manje) zračne luke su: primjerena reljefna i klimatska obilježja šireg područja; sveukupno uređena površina od 100 do 200 hektara, poletno-sletna staza dužine od 700 do 1200 m, širine do 30 m; stajanka; pristanišna zgrada; hangar; pristupna cesta i pouzdani komunalni priključci.

Zaključak

Zaključno se, iz svega naprijed navedenog, može tvrditi sljedeće: današnji sustav zrakoplovnih luka Republike Hrvatske (primarnih, sekundarnih i tercijarnih) može se ili trebalo bi ili optimalno bi bilo (uvažavajući uobičajene kriterije opravdanosti gradnje: broj stanovnika, gospodarsku razvijenost, broj turističkih posjetitelja, udaljenosti od razvojnih središta i drugih zračnih luka itd.) dopuniti novim tercijarnim zračnim lukama samo na velikim otocima Rabu, Pagu, Hvaru i Korčuli (i na kopnu u okolici naselja Slano ili Ploča).

Na ostalim otocima, na kojima se dokaže gospodarstvena potreba, a njegova prirodna obilježja (topografija ili zaštićene prirodne vrijednosti) ne omogućuju gradnju tercijarne zračne luke, kao i na otocima gdje nema gospodarske opravdanosti, gradit će se heliodromi. Često će to biti i optimalno rješenje, iako nije isključeno da se na nekim otocima uredi i male višenamjenske (pašnjaci) travnate poletno-sletne staze ili osiguraju morske površine za hidro-zrakoplove.

Za heliodrome se može urediti posebna lokacija ili se mogu, povremeno, koristiti ravne površine postojećih sportskih igrališta ili većih parkirališta. Heliodromi su nužna sigurnost življenja lokalnog stanovništva kao i sezonskih posjetitelja otoka (turista i "vikendaša"), jer omogućuju brzi prijevoz ozlijeđenih osoba, trudnica ili bolesnika do većih obalnih središta.

3.3.8.

Područja velikih gradova

Kao posebne problemske cjeline određuju se područja velikih gradova Hrvatske: Zagreb, Split, Rijeka, i Osijek, te drugi gradovi (Zadar i drugi) koji bilježe veliki rast i doseljavanje stanovništva praćeni dosadašnjim modelom industrijalizacije koji se u novim uvjetima napušta i transformira s težnjom ka kvalitativnim pomacima i novim državnim i međunarodnim funkcijama. Planiranjem uređenja područja tih gradova treba obuhvatiti širi utjecajni prostor te odrediti granične kapacitete već zauzetog prostora, a daljnji rast i širenje usmjeravati, kontrolirati i ograničiti.

Osobito treba posvetiti pažnju funkcionalnim i oblikovnim komponentama uređenja grada i okoliša.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

3. Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvitka

3.1. Sustav dokumenata i smjernice za provođenje Strategije; 3.2. Prostorno funkcionalne cjeline; 3.3. Problemska područja; 3.4 INFO-sustav

Nužno je sagledavanje i cjelovito planiranje prometnog i drugih infrastrukturnih sustava koji nadilaze lokalnu razinu i koji izazivaju konflikte u prostoru (prometna čvorišta, prometno gospodarske zone, luke, velika infrastruktura državnog i međunarodnog značenja, eksploatacija mineralnih sirovina, zaštita vodocrpilišta, vodnih, šumskih i poljodjeljskih resursa, odlagališta otpada).

Potrebno je ispitati iskoristivost postojećih i opravdanost izgradnje novih radnih i drugih zona te ukupnu gospodarsku fizionomiju grada s ciljem povećanja kvalitete života i racionaliziranja korištenja prostora, uvodeći pri tom vrijednosne kategorije gradskih prostora kao osnov gospodarenja.

Velike rubne, u pravilu rijetko izgrađene i neprimjereno opremljene zone izgradnje (često i bespravne) treba integrirati u urbani sustav i poboljšati standard opreme skrbeći o očuvanju krajobraza s važnom ekološkom i rekreativnom funkcijom.

Oblikovna komponenta zastupljena u povijesnoj, graditeljskoj, prirodnoj i ukupnoj kulturnoj baštini grada i okolice, kao i prisustvo urbanog zelenila, važne su stavke identiteta grada ali i nacionalnoga kulturnog identiteta.

Oblik dokumenta treba prilagoditi problemu i razini rješenja koja će osigurati cjelovitost i prostornog i funkcionalnog obuhvata. Prvenstveno su to stručno znanstvene osnove, odnosno Strategija i Program prostornog razvoja grada kao dijela složene prostorno razvojne strukture šireg područja (uvažavajući i utjecaj na područja susjednih zemalja) i kao visokovrijedne, zaokružene urbane cjeline. Takav dokument treba prethoditi izradi prostornih planova ili kao razrada - konkretizacija pojedinih segmenata u okviru odrednica važećih planova. Širi urbani sustav - područje treba biti zastupljeno u županijskim prostornim planovima kao posebna tema - planska cjelina te predstavljati osnovu za praćenje procesa i poduzimanje potrebnih mjera.

3.4. Informacijski sustav

- uvođenje informacijske tehnologije u sustav prostornog planiranja i uređenja prostora

3.4.1. Ciljevi uvođenja informacijske tehnologije

Implementacija informacijske tehnologije u sustav prostornog planiranja i uređenja odvija se kroz informatizaciju državnih upravnih organizacija i izgradnju državne informacijske infrastrukture iz toga područja. Ciljevi uvođenja informacijske tehnologije su sljedeći:

- znatno ubrzavanje pristupa informacijama, pretraživanja i analize baza podataka, nadzora nad procesima i pojavama u prostoru te donošenja odgovarajućih odluka. Također je potrebno nadomjestiti manjak ili smanjiti broj potrebnih djelatnika te omogućiti veći pristup i korištenje znanja eksperata. Potrebno je smanjiti troškove koordinacije i komunikacije među subjektima u procesu prostornog planiranja i uređenja. Kroz automatizirano praćenje pojava i procesa u prostoru treba postići veću brzinu reagiranja na pojave i procese u prostoru. Svrha ovih aktivnosti je povećanje proizvodnosti procesa prostornog uređenja i prostornog planiranja, uz smanjenje troškova.
- smanjenje mogućnosti pogreške i previda u pretraživanju i analizi informacija te donošenju odluka. Proširenjem mogućnosti analize većeg broja informacija, kroz također veći broj mogućih scenarija i strategija, treba smanjiti neizvjesnost u ocjeni uticaja i posljedica odluka. Treba unaprijediti kvalitetu komunikacije subjekata u prostornom planiranju i prostornom uređenju. Uvođenjem informacijske tehnologije treba unaprijediti ukupnu kvalitetu procesa planiranja i uređenja prostora, kao i kvalitetu pojedinih odluka,
- povećati mogućnosti analize, te omogućiti praćenje utjecaja na veći broj subjekata. Također je potrebno omogućiti korištenje novonastalih, izvedenih informacija u gospodarstvu, energetici, prometu i drugim granama djelatnosti.

3.4.2. Ocjena stupnja informatizacije državnih upravnih organizacija i izgrađenosti državne informacijske infrastrukture u prostornom uređenju

Tehnološke mogućnosti i stupanj razvoja informacijske tehnologije primjenjive u prostornom planiranju načelno su dovoljni za uspješno uvođenje u sustav prostornog uređenja. Postoji veliki interes i motivacija za informatizacijom, kako u državnim upravnim organizacijama nadležnim za problematiku prostornog uređenja, tako i u javnosti i ostalim državnim upravnim organizacijama.

Međutim, pokazatelji za prostorno planiranje nisu definirani, niti utvrđeni odgovarajućim zakonskim aktima u dovoljnoj mjeri. Radi toga nastaju teškoće pri usporedbi, analizi, koordinaciji i donošenju planskih odluka, te praćenju pojava i procesa u prostoru. Stupanj izgrađenosti državne informacijske infrastrukture u prostornom uređenju je nezadovoljavajući, posljedica čega je nedostatak odgovarajućih informacija o prostoru.

Razina uvođenja i korištenja informacijske tehnologije te način izgradnje informacijske infrastrukture manje su formalni i temelje se pretežno na reaktivnom rješavanju problema i internim procedurama. Radi toga otežana je razmjena informacija između pojedinih državnih upravnih organizacija i šire.

3.4.3. Prioritetni postupci za uvođenje informacijske tehnologije

Prioritetni postupci su sljedeći:

- razvoj jasne metodologije, za koji treba predvidjeti odgovarajuće resurse. Pri tome će težište interesa biti na uspostavi i održavanju baza podataka te kvalitetnoj distribuciji informacija o pojavama i procesima u prostoru, kao ključnim aktivnostima u razvoju informacijskih sustava.
- rješenje pravne problematike, upravnih nadležnosti, normi i standarda, tehnoloških i financijskih potreba te upravljanja ljudskim resursima na odgovarajući način, a radi uspješnog funkcioniranja informacijskih sustava,
- izrada analize primarnih i sekundarnih aktivnosti prostornog planiranja i uređenja. Pri tome su

primarne aktivnosti ulazna logistika, operacije (analiza, modeliranje, razrada scenarija), izlazna logistika, određenje formata i vrsta informacija, analiza korisnika, uspostava odgovarajućih procedura te održavanje. Sekundarne aktivnosti predstavljaju pripremu, razvoj i upravljanje ljudskim resursima te pripremu i razvoj informacijske tehnologije i infrastrukture za svaku od navedenih primarnih aktivnosti. Potrebno je dati ocjenu utjecaja informacijskih sustava na prostorno planiranje i uređenje te izvedivosti i prioriteta uvođenja informacijske tehnologije,

- donošenje detaljnog plana aktivnosti, kroz izradu strategije informatizacije državnih upravnih organizacija i izgradnje informacijske infrastrukture prostornog planiranja. Potrebno je identificirati pojedine projekte razvoja te ih ostvariti na kvalitetan način, tj. praćenjem kvalitete procesa i učinaka projekata, rokova izvedbe i ulaganja,
- uspostava i održavanje međunarodne suradnje. Navedena suradnja odnosi se prvenstveno na donošenje normi za uspostavu informacijskih sustava, te vrste, sadržaj i organizaciju baza podataka. Svrha toga jest ostvarenje pretpostavki za kvalitetnu i pravovremenu razmjenu informacija, koja posebno dobiva na važnosti razvojem integracijskih procesa u Europi i članstvom Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama.

Metodologija

Metodologija uvođenja informacijske tehnologije i izgradnje informacijske infrastrukture mora biti transparentna i prihvaćena od svih subjekata u procesu, jer je jedino tako moguće koordinirati aktivnosti i pratiti učinke. Ostvarenje sinergijskih učinaka bit će moguće samo uz kvalitetnu koordinaciju aktivnosti. Zato su jasne odgovornosti i ovlasti pri koordinaciji od najvećeg značaja.

Informacijski sustavi načelno se sastoje od četiri bitna elementa: baza podataka, ljudskih resursa, sustavnih i korisničkih aplikacija te računala i opreme. Baze podataka u prostornom planiranju najzahtjevniji su i najskuplji element, koji svojom cijenom višestruko prelazi cijenu ostalih. Zato je razumljivo da se njihovoj organizaciji, uspostavi i održavanju mora posvetiti primjerena pažnja. Ovdje međutim treba ustrajati na ovisnosti sadržaja baze podataka o radnim procesima i operacijama nad informacijama, potrebama korisnika i načinu distribucije, jer o tome u najvećoj mjeri ovisi i organizacija baze podataka.

Pravni i strateški aspekt

Informacijska tehnologija omogućava neusporedivo veće mogućnosti u prikupljanju, spremanju, pretraživanju i analizi informacija u odnosu na dosadašnje tehnike. Radi nepostojanja precizne pravne regulative u području informacijskih sustava, može doći do neželjenih posljedica. Da se povjerljivim informacijama o prostoru ne bi slobodno raspolagalo prema tržišnim ili drugim kriterijima, suprotnim interesima Republike Hrvatske, neophodno je definirati razine pristupa informacijama i način postupanja s istima. U suprotnom, uz ostalo, državna uprava bi mogla imati lošije informacije od profitnih organizacija.

Posebna tema je pravo povezivanja baze podataka, o čemu u svijetu postoje značajna ograničenja, a u interesu zaštite prava pojedinaca i organizacija.

Pravni aspekti informacijskog sustava predstavljaju ishodište razvoja informacijskih sustava, jer se nekontroliranom distribucijom informacija mogu prouzročiti nepopravljive štete Republici Hrvatskoj.

Norme za informacijske sustave

Kvaliteta pojedinih informatičkih proizvoda bitno ovisi o motivaciji i stručnosti proizvođača. Radi nepostojanja ili nepridržavanja normi i standarda organizacijska rješenja informacijskih sustava mogu jako odstupati od prosjeka, u pozitivnom i negativnom smislu, pri čemu će se samo djelomično poštivati pravila struke ili tehnologije. Iz tih razloga, obrađeni podaci će imati malu vrijednost za pokušaj sinteze, a još manju za sustavno praćenje pojava i procesa u prostoru.

Da bi međunarodna razmjena informacija bila moguća, potrebno je međunarodne norme iz oblasti informacijske tehnologije prilagoditi, usvojiti i primjenjivati u izradi pojedinih projekata, kao i u održavanju informacijskih sustava. Uvedeni sustavi upravljanja kvalitetom ključni su za postizanje očekivanih učinaka.

Tehnologija

Na hrvatskom tržištu, a na žalost i u organizacijama državne uprave, koristi se veliki broj različitih vrsta računala, opreme i računalnih aplikacija, za slične ili iste namjene. Zato se javljaju problemi kompatibilnosti i razmjene podataka. Iako evolucija informacijske tehnologije ide u smjeru povećanja mogućnosti međusobne razmjene podataka, stanje razvoja još ne zadovoljava.

Zrelost i primjenjivost informacijske tehnologije u pojedinim područjima prostornog planiranja i uređenja

prostora treba ocijeniti prema posebno ustanovljenim kriterijima za pojedine aktivnosti. To znači da će kod nekih aktivnosti brzina i veliki broj pretraživanja baze podataka biti odlučujući kriterij za primjenu informacijske tehnologije, dok će kod drugih to biti složenost postupaka, koje nije moguće izvesti bez korištenja informacijske tehnologije. Potrebno je različite platforme (PC, Unix i sl.) koristiti u primjerenim područjima.

Cijene opreme i aplikacija su previsoke. Državna uprava mora postići monopsonistički položaj, tj. položaj najvećeg kupca na tržištu, čime će se osigurati višestruko povoljniji uvjeti nabavke opreme i aplikacija.

Ekonomičnost korištenja informacijske tehnologije

Informacijska tehnologija dovoljno je zrela da bi se mogla ocijeniti opravdanost i ekonomičnost implementacije. Budući da se radi o izuzetno skupoj tehnologiji, s vrlo kratkim rokovima amortizacije, potrebno je da se oprema i aplikacije koriste na najracionalniji način. Ocjena troškova i učinaka mora biti neophodna pretpostavka uvođenja informacijske tehnologije.

Ljudski resursi

Potrebna minimalna masa kadrova za vođenje naprednih i složenih projekata i stupanj razvoja tržišta jedna su od ključnih pretpostavki uspješnog uvođenja informacijske tehnologije i izgradnje informacijske infrastrukture. Da bi se prevladao manjak stručnjaka i nepostojanje minimalne kritične mase istih, a za kvalitetnu uspostavu informacijskih sustava i izgradnju informacijske infrastrukture, stručnjaci se moraju povezati i upoznati te međusobno kvalitetno komunicirati. U upravljanju ljudskim resursima potrebno je uvesti jasne kriterije selekcije, organizacije posla, školovanja i osposobljavanja za rad, ocjenjivanja te nagrađivanja.

3.4.4. Nositelji aktivnosti uvođenja informacijske tehnologije i izgradnje informacijske infrastrukture

Nositelji aktivnosti uvođenja informacijske tehnologije i izgradnje informacijske infrastrukture za prostorno planiranje i prostorno uređenje su državne upravne organizacije koje obavljaju upravne i stručne poslove iz navedenoga područja, a prema zakonskim aktima Republike Hrvatske. Bitno je pri tome, u državnim

upravnim organizacijama, uspostaviti i osposobiti odgovarajuće stručne službe s jasnim ovlastima i obvezama. Točan broj i sastav djelatnika tih službi, kao i potrebna sredstva odredit će se strategijom i projektima informatizacije i izgradnje informacijske infrastrukture.

Zbog složenosti i širine problematike, te utjecaja na najšire elemente prostora i društva, u navedene aktivnosti potrebno je uključiti odgovarajuće znanstvene i stručne institucije i udruge. Također je potrebno razmotriti uključivanje međunarodnih institucija u razvoj informacijskih sustava za prostorno planiranje i uređenje.

3.4.5. Program razvitka informacijske infrastrukture za gospodarenje prostorom i okolišem

Odlukom Vlade Republike Hrvatske od 16. studenog 1994. godine prihvaćen je prijedlog Programa razvitka informacijske infrastrukture za gospodarenje prostorom i okolišem, a u skladu s Ustavom, pravnim sustavom i obvezama Republike Hrvatske u suradnji s drugim državama.

U program su kroz projekte uključene sljedeće institucije:

- Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja,
- Ministarstvo gospodarstva,
- Ministarstvo uprave,
- Ministarstvo razvitka i obnove,
- Ministarstvo unutarnjih poslova,
- Ministarstvo financija,
- Ministarstvo pravosuđa,
- Ministarstvo znanosti i tehnologije,
- Ministarstvo pomorstva, prometa i veza,
- Ministarstvo turizma,
- Ministarstvo zdravstva,
- Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva,
- Zavod za informatizaciju pravosuđa i javne uprave,
- Državna geodetska uprava,
- Državni zavod za statistiku,
- Državni hidrografski institut,
- Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine,
- Državna uprava za zaštitu okoliša,
- Državna uprava za vode,
- Državni hidrometeorološki zavod.

Svaka institucija predlaže jednog člana u Vijeće Programa, koje Programom i upravlja. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja

koordinator je programa i nositelj je izrade četiri projekta:

1. sustav prostornog uređenja,
2. baze podataka za prostorno uređenje,
3. prostorno-informacijska osnovica teritorijalnih jedinica i naselja,
4. stambeno-komunalna infrastruktura.

Po dovršenju navedenih projekata očekuje se uspostavljanje sustava jedinstvenih pokazatelja prostornog uređenja, standardizacija pokazatelja sustava prostornog uređenja i poboljšanje djelotvornosti sustava prostornog uređenja. Posljedica će biti uspostava novog sustava poslovanja u području prostornog uređenja i učinkovitija podrška sustavnom provođenju obnove ratom zahvaćenih područja te poboljšanje suradnje na međunarodnim projektima (Alpe-Jadran, Radna zajednica zemalja Podunavlja, MAP, Corine-EZ). Zajedno s projektima ostalih institucija uključenih u program, unaprijedit će sustav gospodarenja prostorom i okolišem.

Budući da je u Program uključen velik broj državnih upravnih organizacija, kroz također velik broj projekata, posebno je važno izvršiti određene prethodne analize. U tom smislu, potrebno je načiniti funkcionalnu analizu pojedinih projekata, sa stanovišta njihovog doprinosa izgradnji državne informacijske infrastrukture, ocijeniti utjecaj na ostale projekte iz Programa te odrediti funkcionalne prioritete bez kojih ostali projekti nisu ostvarivi. Također je potrebno načiniti stratešku analizu tih projekata, prema kriterijima ranije identificiranih strateških prednosti uvođenja informacijske tehnologije. Prema navedenom, treba identificirati strateški prioritetne projekte, koji ostvaruju najveće učinke. Konačno, na temelju navedenoga, potrebno je definirati prioritete financiranja, prema mogućoj dinamici ulaganja.

4. Prostorno razvojna i planska usmjerenja

4.1. Stanovništvo - glavne odrednice demografskog razvitka

Kartografski prikaz: 41-01

6.694 naselja - broj stanovnika

Razmještaj naselja i veličinske skupine naselja

Kartografski prikaz: 41-02

Gustoće naseljenosti

Skupovi gustoća kao višekratnici prosječne gustoće naseljenosti

Kartografski prikaz: 41-03

Tipovi kretanja stanovništva

Egzodusni i imigracijski tipovi

Kartografski prikaz: 41-04

Dobna struktura stanovništva

Odnos mladih (0-19 g.) i starih (više od 60 g.)

u ukupnom stanovništvu

Kartografski prikaz: 41-05

Obrazovna struktura stanovništva

Udio obrazovanih osoba sa srednjom i višim školama

u ukupnom stanovništvu

Kartografski prikaz: 41-06

Sinteza demografskih pokazatelja

Obilježja područja: od ekspanzije do izrazitog zaostajanja u razvoju

4.1.1. Suvremene demografske promjene kao posljedica Domovinskog rata

Stanovništvo je značajan čimbenik dugoročnog društveno-gospodarskog razvitka i korištenja prostora. Ono i u stabilnim prilikama postupno mijenja svoje vitalne značajke, pa odatle određena sporst u odvijanju demografskih procesa. Na obilježja i razvitak stanovništva djeluju biološki, društveno-gospodarski,

kulturno-obrazovni, zdravstveno-socijalni, psihološki, politički, etnički i drugi čimbenici. Samo njihovim pozitivnim mijenjanjem i djelovanjem moguće je utjecati na zaustavljanje negativnih demografskih tijekova i ostvariti uvjete koji će omogućiti postizavanje pozitivnih promjena i rezultata u razvitku stanovništva na nekom prostoru.

Međutim, već prema prilikama u vrijeme posljednjeg službenog popisa stanovništva iz godine 1991., bitno su bile ograničene mogućnosti biološke revitalizacije stanovništva Hrvatske u uvjetima njegovog sve većeg starenja. Naprotiv, puno su brže i negativnije promjene u razvitku i vitalnim obilježjima stanovništva, osobito zbog prijelomnog vremena i društvenih kataklizmi, a u koje se može ubrojiti nemilosrdni rat (razdoblje 1991.-1995.) te se u kratkom vremenu bitno izmijenila demografska slika prostora Hrvatske i dijela njezinog okruženja.

Prema tome, posljedice Domovinskog rata su još više naglasile negativne procese i tendencije u osnovnim komponentama ukupnog kretanja pučanstva Hrvatske i njenim sastavnicama (prirodno kretanje i migracije), kao i bitne nepovoljne promjene u svim demografskim strukturama. Pogoršano je zatečeno demografsko stanje u Hrvatskoj. U vitalnim obilježjima smanjio se natalitet, a znatno je porastao mortalitet, naročito u privremeno okupiranim i izdvojenim krajevima i onim s većim ratnim operacijama, tako da je u Hrvatskoj započeo prirodni pad stanovništva. Migracijski tokovi u zemlji pojačavali su se iz periferne i privremeno okupirane i izdvojene Hrvatske prema Zagrebu i regionalnim središtima, ali i iz zemlje prema drugim državama, kao i iz susjednih zemalja prema Hrvatskoj. Oni presudno određuju sadašnje, ali i dugoročnije stanje i demografski razvitak. Te su promjene još više istaknute ako se demografska raščlamba spusti na razinu užih teritorijalnih jedinica.

Nema preciznih službenih podataka kojima bi se utvrdilo današnje brojčano stanje stanovništva u Republici Hrvatskoj te izradila točna bilanca kretanja broja stanovnika u razdoblju 1991.-1997. koje je slijedilo poslije posljednjeg popisa stanovništva i bilo pod izravnim posljedicama Domovinskog rata. Ipak se s velikom sigurnošću može utvrditi da u ovom trenutku u Hrvatskoj živi znatno manje njegovih stanovnika nego je popisano godine 1991., kada je utvrđeno da je Hrvatska imala 4,784.265 stanovnika, od kojih je stalno živjelo u zemlji 4,499.049 stanovnika. Naime, u razdoblju 1991.-1997. nastavljeni su negativni procesi u prirodnom kretanju stanovništva (više umrlih, poginulih i nestalih nego rođenih), odnosno prisutan je prirodni pad stanovnika za više od -11.500 stanovnika.

Može se pretpostaviti da je većina stanovnika, koja se je popisala godine 1991., a radila je i živjela u inozemstvu, tamo ostala živjeti. Njih se može ubrojiti

među ostale članove hrvatske dijaspore, koji se nisu bili popisali tim popisom.

Stanovnici koji su 1991.g. živjeli u inozemstvu:

*Ukupno 285.261 stanovnik,
od toga 175.338 ili 61,5% na radu
i 109.878 ili 38,5% kao članovi obitelji,
više od 50% u Njemačkoj,
oko 20% u drugim europskim zemljama i
više od 25% u prekomorskim zemljama,
više od 20% rođeno u inozemstvu,
oko 90% su Hrvati.*

U toku Domovinskog rata i nakon oslobođenja dijela privremeno okupiranih područja i u području pod privremenom upravom UNTAES-a pretpostavlja se da je za stalno iselio iz Hrvatske u druge zemlje i manji broj hrvatskih prognanika i drugih stanovnika (iz gospodarskih i drugih razloga), oko polovice broja srpske i crnogorske narodnosti te stanovnika iskazanih kao Jugoslaveni.

*Godine 1991. u Hrvatskoj je bilo popisano:
581.663 Srba; 9.724 Crnogoraca i 106.041 Jugoslavena*

Računa se da je u Hrvatsku doselilo iz susjednih zemalja (Bosna i Hercegovina, Vojvodina, Kosovo, Boka Kotorska) oko 30.000 novih stanovnika, najvećim dijelom Hrvata, s namjerom da se tu stalno nastani.

Na temelju takvih podataka, pretpostavki i procjena može se zaključiti da **danas u Republici Hrvatskoj živi oko 4,150.000 stanovnika**, što predstavlja smanjenje za 13,3% u odnosu na ukupan broj stanovnika, odnosno za oko 8% u odnosu na ukupan broj stanovnika koji je godine 1991. stalno živio u zemlji. Tek novi popis stanovništva pokazat će koliko točno stanovnika živi u Republici Hrvatskoj te će to biti bolja polazišna osnova za izradu prognoza u budućnosti.

Bitno se promjenio razmještaj stanovništva. Na privremeno izdvojenim (područje pod privremenom upravom UNTAES-a) i oslobođenim područjima živi znatno manji broj stanovnika nego ih je tamo bilo utvrđeno popisom godine 1991. Brojna prognanička i ratom opustošena gradska i seoska naselja izgubila su dio svog ranijeg stanovništva, a brojna naselja ostala su bez stanovnika zbog njihovoga masovnog napuštanja zemlje. U neka od tih naselja naseljava se novo hrvatsko stanovništvo, prognano i iseljeno iz drugih država.

Popratne pojave ovog rata nesumnjivo su i transformacije demografskih i ostalih struktura. Gotovo se sa sigurnošću može zaključiti da su danas još više pogoršani i nepovoljniji dobni odnosi i vitalna obilježja među stanovništvom. Razloge treba tražiti u

većem broju poginulih, stradalih i nestalih u Domovinskom ratu među mlađim stanovništvom te izrazito većem udjelu u definitivnom iseljavanju među skupinom mladog i zrelog nego starog stanovništva.

Pošto u nacionalnoj strukturi iseljenog stanovništva prevladava srpska populacija, a u doseljenoj hrvatsko stanovništvo, izvjesno je da se je djelomice promijenilo prethodnim popisom utvrđeno narodnosno demografsko stanje s tendencijom porasta udjela hrvatskog stanovništva.

Velike demografske promjene u Hrvatskoj morale su se odraziti i na promjenu broja i strukture domaćinstava. Na temelju pretpostavki koje su bile podloga procjeni današnjeg broja stanovnika može se ocijeniti i smanjenje broja domaćinstava, ali nešto manje nego je bilo kod stanovništva. Isto tako se pretpostavlja da je sada još manja prosječna veličina domaćinstava nego je bila godine 1991.

Na temelju tih pretpostavki smatra se da **danas u Hrvatskoj ima oko 1.400.000 domaćinstava**, a da njihova **prosječna veličina prema broju članova iznosi oko 2,96 članova**. Razlike između pojedinih područja još se više povećavaju ovim procesima.

4.1.2. Opći strateški ciljevi demografskog razvitka

Da bi se mogli ublažiti demografski poremećaji i popravile demografske prilike u Republici Hrvatskoj, potrebno je utvrditi ciljeve demografskog razvitka, predložiti strategiju demografskog razvitka i smjernice te pomno razraditi mjere i akcije kako bi se demografska sastavnica kvalitetno integrirala u kontekst strategije i politike cjelokupnoga prostornog i društveno-gospodarskog razvitka Republike Hrvatske.

Teška i zabrinjavajuća demografska situacija i nepovoljni demografski procesi, koji po intenzitetu, rasprostranjenosti i trajanju postaju limitirajući čimbenik budućega svekolikog razvitka Hrvatske, nalažu usmjerenu aktivnost svih razina društva poželjnom kretanju pučanstva. Dugoročni i prioritetni ciljevi demografskog razvitka Hrvatske su:

- ublažavati i ispravljati negativne demografske tendencije, što pretpostavlja osigurati optimalno opće kretanje stanovništva, uključujući povoljnije prirodno kretanje i migracijske tokove,
- osigurati ravnomjerniji razmještaj stanovništva na prostoru Hrvatske,

- svestrano revitalizirati demografski najugroženija i strateški značajna područja Hrvatske (brdsko-planinsko i pogranično područje, ratom opustošena područja, otočno područje),
- osigurati povratak prognanika u svoja naselja, poticati povratak hrvatskog stanovništva iz drugih zemalja i ostalog stanovništva iz dijaspore u njihov zavičaj te smanjiti interes mlađeg stanovništva za odlaskom na rad u inozemstvo i trajno iseljenje iz Hrvatske,
- stalno poboljšavati strukturalna i ostala obilježja stanovništva,
- osiguravati uvjete za pozitivne učinke širenja procesa urbanizacije u svim dijelovima Republike,
- usporavati rast gradskog stanovništva, s namjerom bržeg rasta stanovništva u manjim i srednjim gradovima, nasuprot velikim gradovima, s ciljem razvoja koncepcije policentričnog razvitka,
- obnavljati ruralna naselja u svim dijelovima zemlje gdje za to postoje objektivne potrebe i mogućnosti, uključujući u to stvarno poboljšavanje standarda i kvalitete življenja stanovništva.

4.1.3. Buduće demografske promjene

Zbog specifičnih prilika u kojima se nalazi Republika Hrvatska i pod utjecajem veoma složene i teške društvene i gospodarske krize u zemlji, koja je prisutna u minulom desetljeću, potrebna je obnova i korjenita preobrazba društva, čija će prva faza vjerojatno trajati bar do konca ovog stoljeća, s tendencijom da se ti procesi nastave i dalje. Zato nije jednostavno predvidjeti na duži rok demografske promjene. Veoma je teško izraditi bilo koju i kakvu prognozu, projekciju, procjenu ili predviđanja kretanja broja stanovnika, odnosno planirati broj stanovnika za Republiku Hrvatsku, kao i za veće ili manje društveno - političke zajednice

Moguće je očekivati i predvidjeti nepovoljnu demografsku budućnost. Posljedice Domovinskog rata u Hrvatskoj podupiru već ranije započet proces depopulacije i druge nepovoljne demografske tendencije. Može se samo pretpostaviti da će se do kraja ovog stoljeća dalje pogoršavati vitalne i radne značajke stanovništva Hrvatske, osobito u demografski najugroženijim područjima. Demografski problem je očigledno jedan od hrvatskih prioriteta i dugoročnih problema. Zato se u tom predstojećem

razdoblju zahtijeva kompleksno sagledavanje ovog problema. Ako se žele ostvariti postavljeni ciljevi treba pravodobno predložiti načine kako ispraviti ili ublažiti negativne demografske trendove te osigurati bar donekle zadovoljavajući razmještaj i obilježja stanovništva na prostoru Republike Hrvatske.

Ostaje prema tome otvoreno pitanje kako prognozirati ili pretpostaviti buduće kretanje broja stanovnika u Republici Hrvatskoj. Moguće je predvidjeti više scenarija zavisno o tome je li u Hrvatskoj i susjednoj Bosni i Hercegovini zaista uspostavljen trajni mir, da li će se, kada i koliko prognanika i izbjeglica, ali i emigranata u inozemstvu, vratiti u svoj zavičaj i u svoje domove, kako će se odvijati obnova, gospodarski razvitak i strukturalne promjene, da li će se u zemlji nastaviti procesi emigracije i depopulacije ili će doći do pozitivnih promjena u prirodnom kretanju i do useljavanja stanovništva iz drugih država. Svaka od mogućih prognoza mora se zasnivati na mogućim i vjerojatnim promjenama i tijekovima koji imaju dugoročne posljedice i tek se trebaju u budućnosti pokazati opravdanim i točnim. U svakom slučaju ovdje se samo upućuje i ukazuje na određene demografske probleme i na moguće posljedice.

Zato nemaju više dovoljno uporišnih spoznaja do sada izrađene projekcije i prognoze stanovništva za hrvatsku državu u cjelini, odnosno za pojedine njezine regije. S punom sigurnošću se može utvrditi da više nije održiva prognoza da će godine 2000, Republika Hrvatska imati 4,750.000 stanovnika, a godine 2015. ukupno imati 5,000.000 stanovnika. To je danas nerealno i neostvarivo.

Pretpostavke o komponentama budućega prirodnog kretanja idu od toga da se pogoršala dobna struktura stanovništva, da će još neko vrijeme natalitet biti manji od mortaliteta te da će i dalje rezultat toga biti prirodni pad stanovništva. Takvo kretanje će osobito biti prisutno u ruralnim naseljima, ali i u nekim gradskim i općinskim središtima do konca ovog stoljeća. Ako se u međuvremenu osigura odgovarajuća demografska politika postoji mogućnost postepenog prevladavanja prirodnog priraštaja.

Pretpostavke o migracijama polaze od toga da je hrvatska državna vlast osigurala odgovarajuće pogodnosti za naseljavanje na čitavom teritoriju države, a osobito u privremeno okupiranim, opustošenim i slabije razvijenim prostorima. U njih se želi, ne samo omogućiti povratak velike većine prognanika i drugih iseljenika, već pozitivno utjecati naseljavanjem mlađeg stanovništva iz drugih krajeva. Povrat i naseljavanje se prvenstveno odnosi u gradska, općinska i neka lokalna središta, a dijelom i u ruralna naselja.

S obzirom na sve promjene koje su se dogodile u Republici Hrvatskoj, te na pretpostavke o budućem

prirodnom kretanju stanovništva i o migracijama, **može se očekivati u prvo vrijeme daljnji pad broja stanovnika ili zadržavanje današnjeg broja stanovnika**, dok bi se dugoročno gledano ono moglo postepeno nešto oporaviti i početi ponovno rasti.

Prema nešto **manje optimističnom scenariju** očekivani broj stanovnika Republike Hrvatske do **godine 2015.** bi trebao zadržati procijenjeni današnji broj stanovnika koji živi u zemlji tj. **oko 4,200.000 stanovnika**. Ako se ta kretanja budu odvijala prema **nešto optimističnijem scenariju** onda bi Republika Hrvatska **godine 2015.** mogla dostići **oko 4,500.000 stanovnika**, dakle upravo onoliko koliko je u zemlji živjelo prije svih ovih velikih promjena i poremećaja u vrijeme popisa iz godine 1991.

Ako do toga dođe, može se očekivati izvjesno poboljšavanje odnosa među dobnim skupinama stanovništva, povećanje njegove aktivnosti, sve veće zapošljavanje u tercijarnim i kvartarnim djelatnostima te postepeno povećavanje broja domaćinstava.

4.1.4.

Smjernice, akcije i mjere

U okviru cjelokupne hrvatske strategije i razvojne politike treba razraditi, ocijeniti i predložiti sustav potrebnih mjera i akcija koje bi trebale ublažiti postojeće poremećaje i pozitivno utjecati na demografske tokove u Hrvatskoj.

U tom smislu daju se sljedeće preporuke i smjernice:

- program obnove zemlje mora biti utemeljen na strategiji dugoročnog razvitka Hrvatske, mora utvrditi posebne interese zemlje i definirati područja od posebnoga strateškoga državnog interesa te mora predložiti kako treba racionalno i djelotvorno gospodariti prostorom da se uspostavi ili ne naruši demografska i ekološka ravnoteža,
- država mora donijeti i provoditi suvremeno koncipiran program aktivne populacijske politike kako bi mjerama drugih politika ostvarila bitne pozitivne demografske ciljeve,
- u okviru ovakve politike država mora poticati i podržavati pozitivno prirodno kretanje stanovništva i migracijsku politiku zaustavljanja iseljavanja i privlačenja hrvatskih iseljenika i izbjeglica iz drugih država u Hrvatsku te potrebna unutarnja preseljavanja.

Za ostvarivanje istaknutih ciljeva, utvrđene strategije i politike moraju se poduzeti određene akcije i donijeti potrebne mjere:

- izraditi prijedloge i provoditi zakone iz obiteljske, socijalne i zdravstvene zaštite obitelji kao sastavne dijelove provođenja aktivne i stimulative pronatalitetne populacijske politike,
 - utemeljiti specifične mjere i institucije u prilog materinstva,
 - stimulirati (kreditno, porezno, stipendiranjem, politikom zapošljavanja itd.) zadržavanje stanovništva i novo naseljavanje za državu strateški važnih i demografski ugroženih područja te s time uskladiti razmještaj gospodarskih sadržaja i novih radnih mjesta,
 - utjecati sustavnom promidžbom, pozitivnim odnosom, organiziranim prihvatom i usmjeravanjem, odgovarajućom carinskom, poreznom, kreditnom, stambenom politikom i drugim pozitivnim akcijama uz jamstvo i podršku države na veći i brži povratak hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka u domovinu,
 - osigurati potrebne uvjete, u okviru obnove ratom stradalih područja i naselja, za što brži povratak prognanika u svoje domove, ugraditi antiemigracijske elemente, pomoći izgraditi svu potrebnu suvremenu infrastrukturu, razviti mrežu potrebnih uslužnih funkcija za potrebe lokalnog stanovništva te integrirati gospodarske aktivnosti i obnovu sa zaštitom i unaprjeđenjem kulturnih vrijednosti u skladu s osobinama i tradicijom svakog područja,
 - razraditi program naseljavanja ne samo unutar postojećih naselja, nego i putem farmerskog i rančerskog tipa naseljavanja, posebno u za to pogodnim područjima.
- Osim mjera i akcija koje su utvrđene ili će se utvrditi od strane države, treba ih razraditi i na županijskoj te gradskoj i općinskoj razini:
- provoditi poticajnu, selektivnu i prostorno organiziranu i različitu populacijsku politiku, ali i druge politike (poreznu, stambenu, socijalnu, agrarnu, razvojnu, kulturnu, obrazovnu itd.),
 - utvrditi posebne mjere za revitalizaciju gradskih i ruralnih naselja, poticati obiteljski način života putem obiteljskog poduzetništva, farmerskog i rančerskog načina života i rada,
 - otkupiti neobrađeno plodno zemljište i pašnjake od sadašnjih vlasnika, koji na njemu ne žive, te zajedno sa zemljištem koje je u vlasništvu države dodijeliti, prodati uz povoljnu cijenu ili dati u dugoročni zakup doseljenom poljodjelskom

stanovništvu, kao i poticati, uz pozitivne državne mjere, vlasnike plodnoga neobrađenog zemljišta, livada i pašnjaka na kojem ne žive, da ga prodaju onima koji će ga kultivirati i koristiti,

- omogućiti porezne olakšice i povoljnije kredite na duže razdoblje i državnu pomoć, onim poslodavcima, koji će u svom zavičaju i drugdje, a osobito u demografski ugroženim područjima, razvijati gospodarske djelatnosti - pretežno poduzetništvo manjeg opsega, koje imaju komparativne prednosti, ali su u novije vrijeme zapuštene (oslanjanje na lokalne resurse) i koji će pretežno zapošljavati domaće stanovništvo,
- stvarati pozitivno duhovno, kulturno i civilizacijsko ozračje u zemlji,
- predložiti druge poticajne mjere vezane za populacijsku politiku i popravljenje demografske slike zemlje.

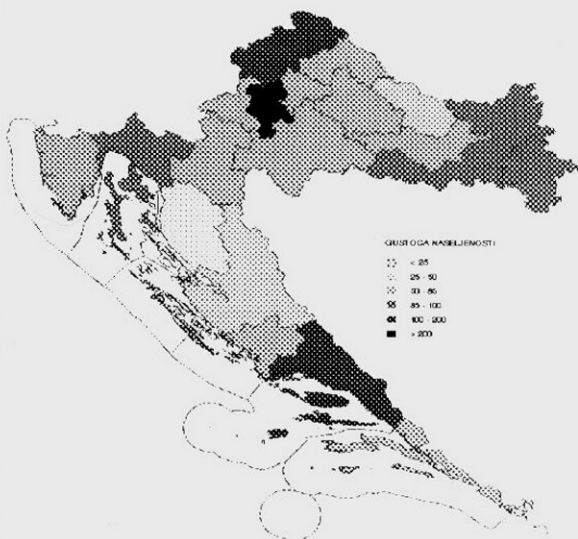
Za izradu poticajnih mjera populacijske politike u Republici Hrvatskoj, te kao podrška i usmjeravanje ovim smjericama prostornog razvitka, trebaju poslužiti smjernice, aktivnosti i mjere u dokumentima *Nacionalni program demografskog razvitka Republike Hrvatske* od svibnja 1995., *Zakon o obnovi* od ožujka 1996. i , *Zakon o područjima posebne državne skrbi* od lipnja 1996., koje je izradilo Ministarstvo razvitka i obnove, prihvatila Vlada Republike Hrvatske i donio Sabor Republike Hrvatske.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

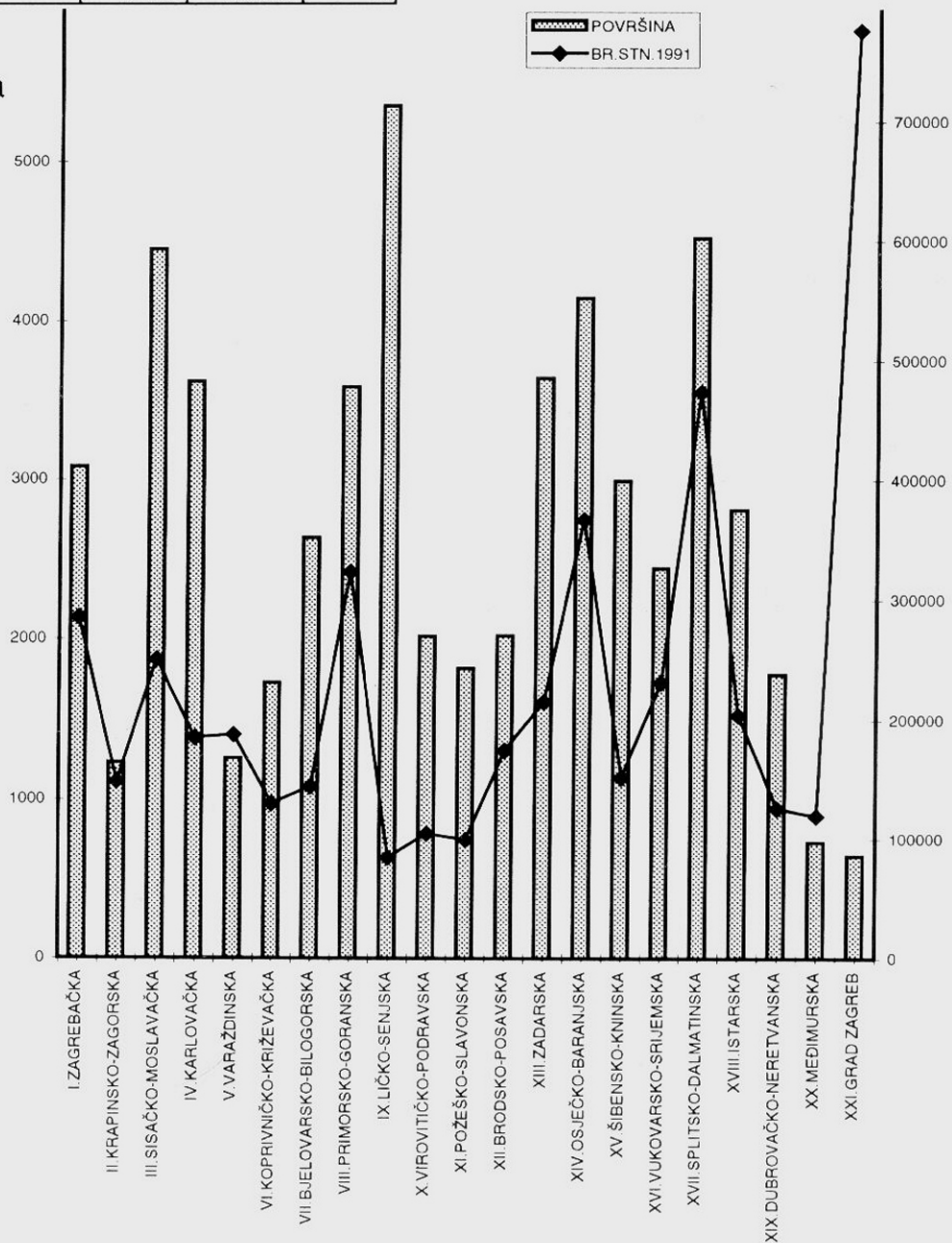
4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.1. Stanovništvo - glavne odrednice demografskog razvitka

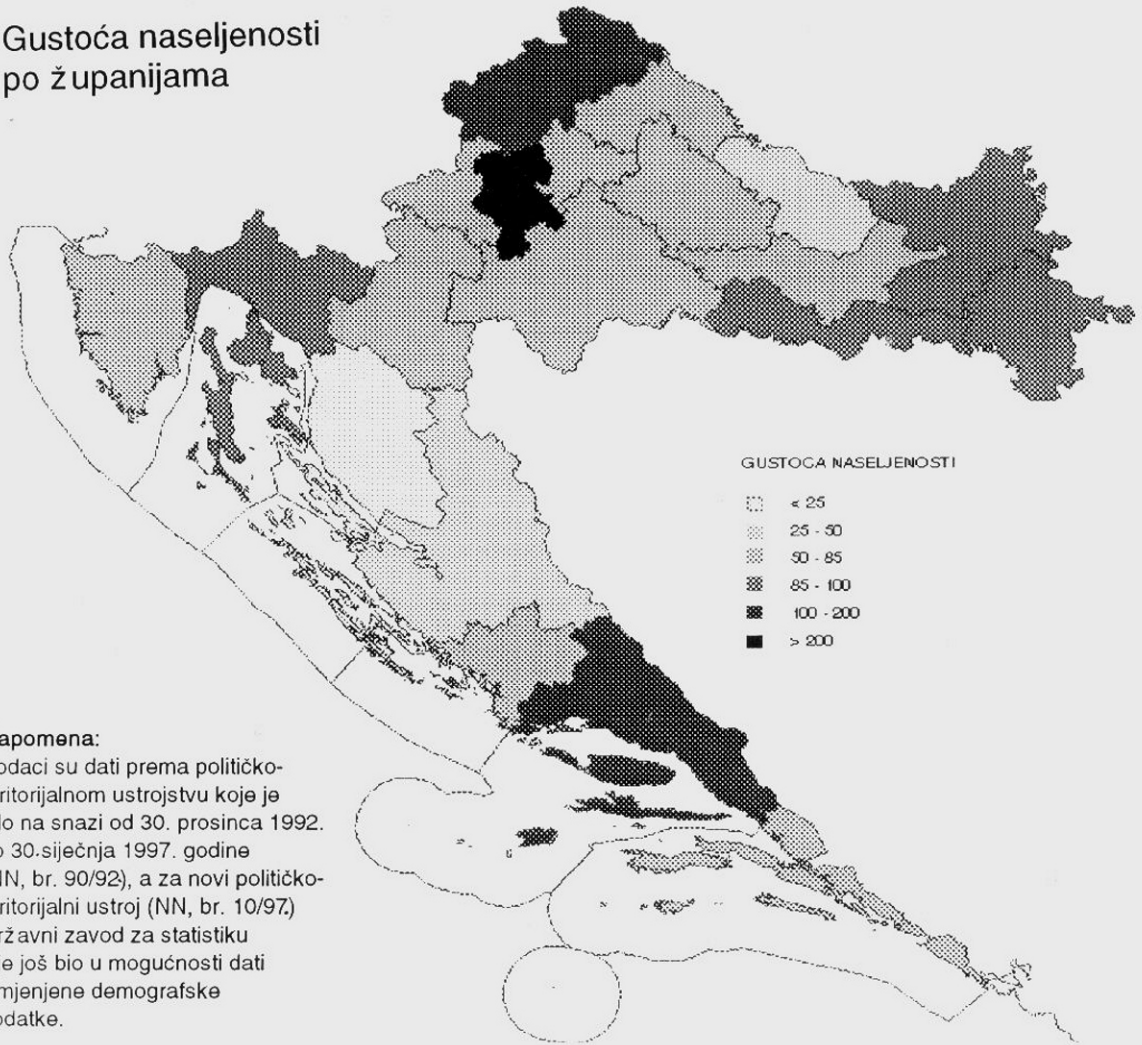
	Županija	Površina	Br.stn.1991	stn/km2
1	I.ZAGREBAČKA	3077	284861	93
2	II.KRAPINSKO-ZAGORSKA	1230	148779	121
3	III.SISAČKO-MOSLAVAČKA	4448	250314	56
4	IV.KARLOVAČKA	3621	185150	51
5	V.VARAŽDINSKA	1260	187343	149
6	VI.KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	1733	129907	75
7	VII.BJELOVARSKO-BILOGORSKA	2637	144042	55
8	VIII.PRIMORSKO-GORANSKA	3589	323130	90
9	IX.LIČKO-SENJSKA	5350	84590	16
10	X.VIROVITIČKO-PODRAVSKA	2021	104625	52
11	XI.POŽEŠKO-SLAVONSKA	1821	99334	55
12	XII.BRODSKO-POSAVSKA	2026	174998	86
13	XIII.ZADARSKA	3643	215322	59
14	XIV.OSJEČKO-BARANJSKA	4149	367193	88
15	XV.ŠIBENSKO-KNINSKA	2994	152477	51
16	XVI.VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	2448	231241	95
17	XVII.SPLITSKO-DALMATINSKA	4523	474019	105
18	XVIII.ISTARSKA	2813	204346	73
19	XIX.DUBROVAČKO-NERETVANSKA	1782	126329	71
20	XX.MEĐIMURSKA	730	119866	164
21	XXI.GRAD ZAGREB	640	776399	1213
	ukupno Hrvatska	56535	4784265	85

Odnos površina i stanovništva po županijama

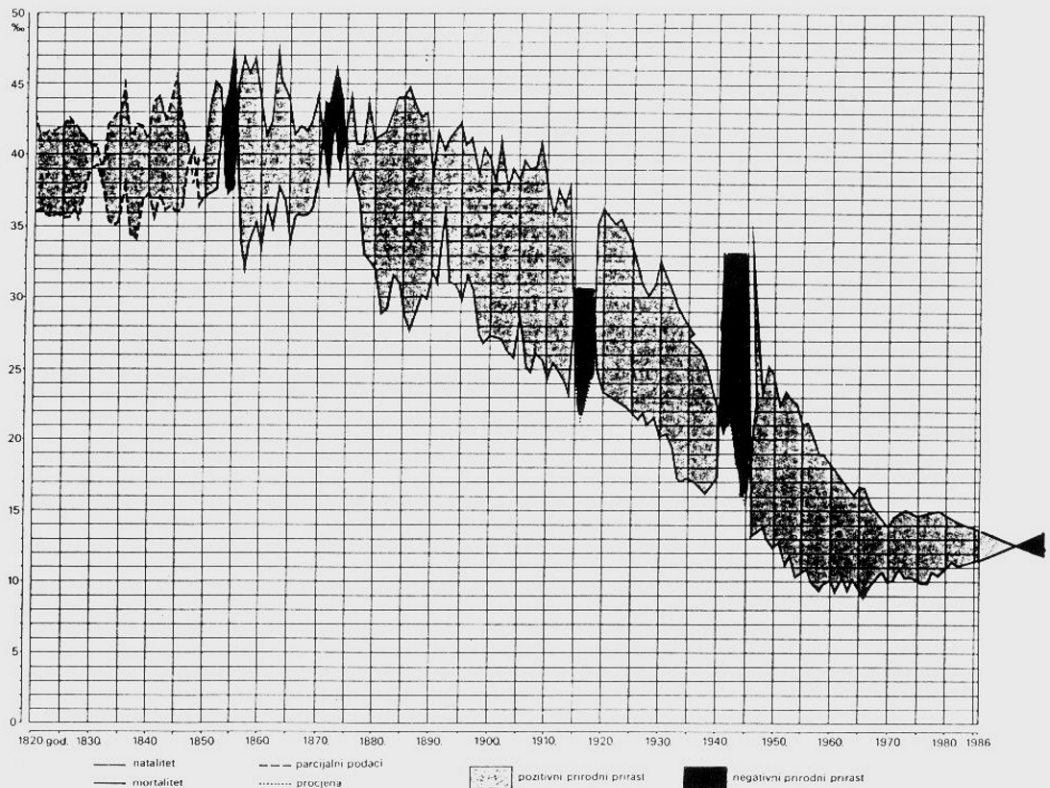
Gustoća naseljenosti po županijama

Napomena:

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30. siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

Prirодно kretanje broja stanovnika od 1820 - 1995.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.1. Stanovništvo - glavne odrednice demografskog razvitka

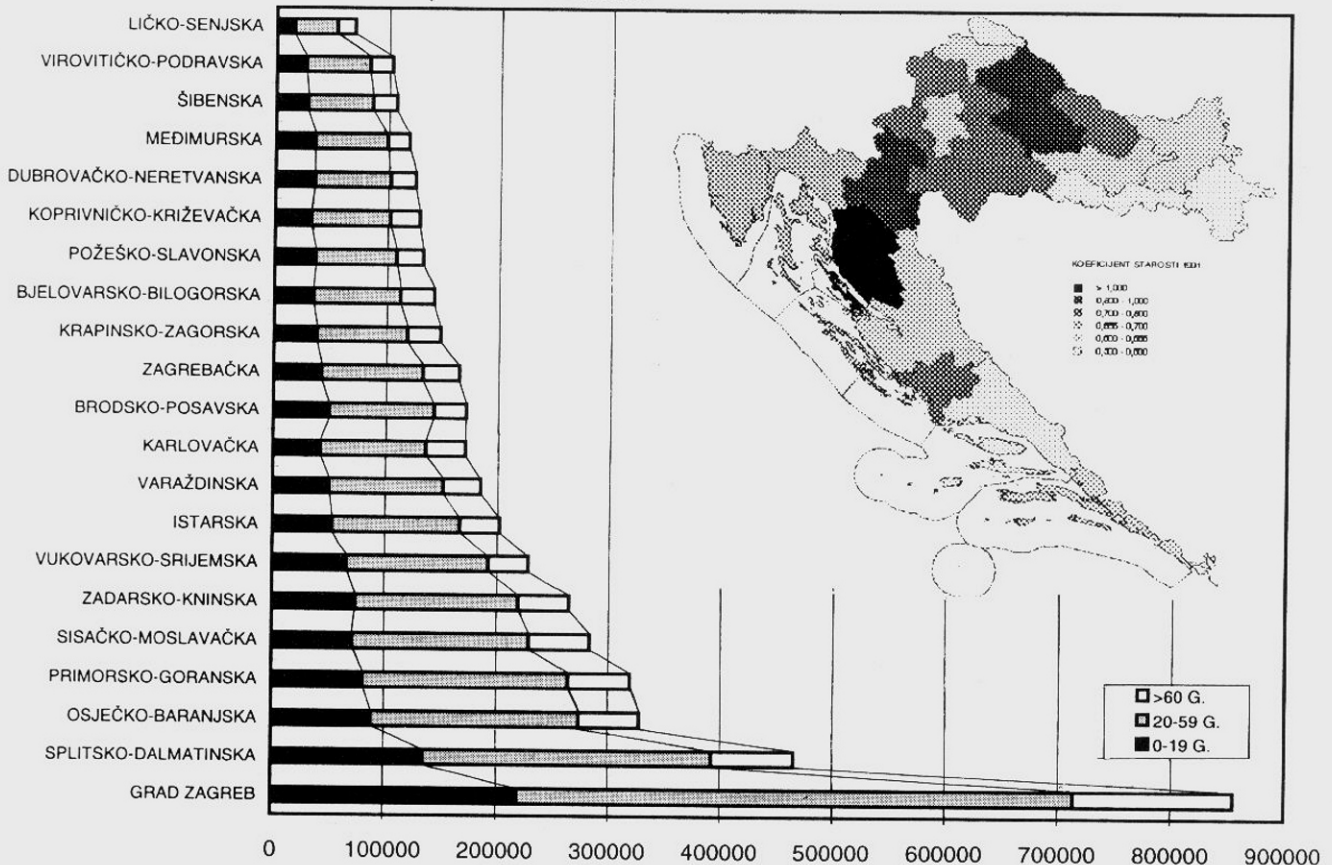
Napomena: ●

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30 siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

Dobna struktura stanovništva po županijama

RZ	IME ŽUPANIJE	0-19 G.	%	20-59 G.	%	>60 G.	%	KOEF.STAR.
1	SVEUKUPNO ZAGREBAČKA ●	42327	25.32	90341	54.04	32553	19.47	0.768
2	SVEUKUPNO KRAPINSKO-ZAGORSKA	37983	25.40	80551	53.86	29745	19.89	0.783
3	SVEUKUPNO SISAČKO-MOSLAVAČKA ●	71590	24.94	156872	54.65	54508	18.99	0.761
4	SVEUKUPNO KARLOVAČKA ●	41650	23.92	94081	54.03	35248	20.24	0.846
5	SVEUKUPNO VARAŽDINSKA	50079	26.73	101706	54.28	33282	17.76	0.664
6	SVEUKUPNO KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	32249	24.82	70043	53.91	26377	20.30	0.817
7	SVEUKUPNO BJELOVARSKO-BILOGORSKA	35055	24.33	77099	53.52	30026	20.84	0.856
8	SVEUKUPNO PRIMORSKO-GORANSKA	80737	24.98	183142	56.67	55401	17.14	0.686
9	SVEUKUPNO LIČKO-SENJSKA ●	15839	22.24	38011	53.37	15877	22.29	1.002
10	SVEUKUPNO VIROVITIČKO-PODRAVSKA	26451	25.28	56772	54.26	19920	19.03	0.752
11	SVEUKUPNO POŽEŠKO-SLAVONSKA ●	36152	26.86	71839	53.39	23986	17.82	0.663
12	SVEUKUPNO BRODSKO-POSAVSKA	49607	28.34	93160	53.23	28992	16.56	0.584
13	SVEUKUPNO ZADARSKO-KNINSKA ●	74057	27.22	144932	53.28	45379	16.68	0.612
14	SVEUKUPNO OSJEČKO-BARANJSKA ●	88355	26.61	185280	55.81	53979	16.25	0.61
15	SVEUKUPNO ŠIBENSKA ●	28105	25.74	57882	53.01	21077	19.30	0.749
16	SVEUKUPNO VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	66078	28.57	126110	54.53	35719	15.44	0.54
17	SVEUKUPNO SPLITSKO-DALMATINSKA	134808	28.43	257171	54.25	73968	15.60	0.548
18	SVEUKUPNO ISTARSKA	52783	25.83	113610	55.59	35551	17.39	0.673
19	SVEUKUPNO DUBROVAČKO-NERETVANSKA	35117	27.79	67054	53.07	22380	17.71	0.637
20	SVEUKUPNO MEDIMURSKA	34954	29.16	64087	53.46	19682	16.42	0.563
21	SVEUKUPNO GRAD ZAGREB	218493	25.18	495058	57.05	141338	16.28	0.645
0	SVEUKUPNO REPUBLIKA HRVATSKA	1252469	26.17	2624801	54.86	834988	17.45	0.666

Dobne skupine stanovništva

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

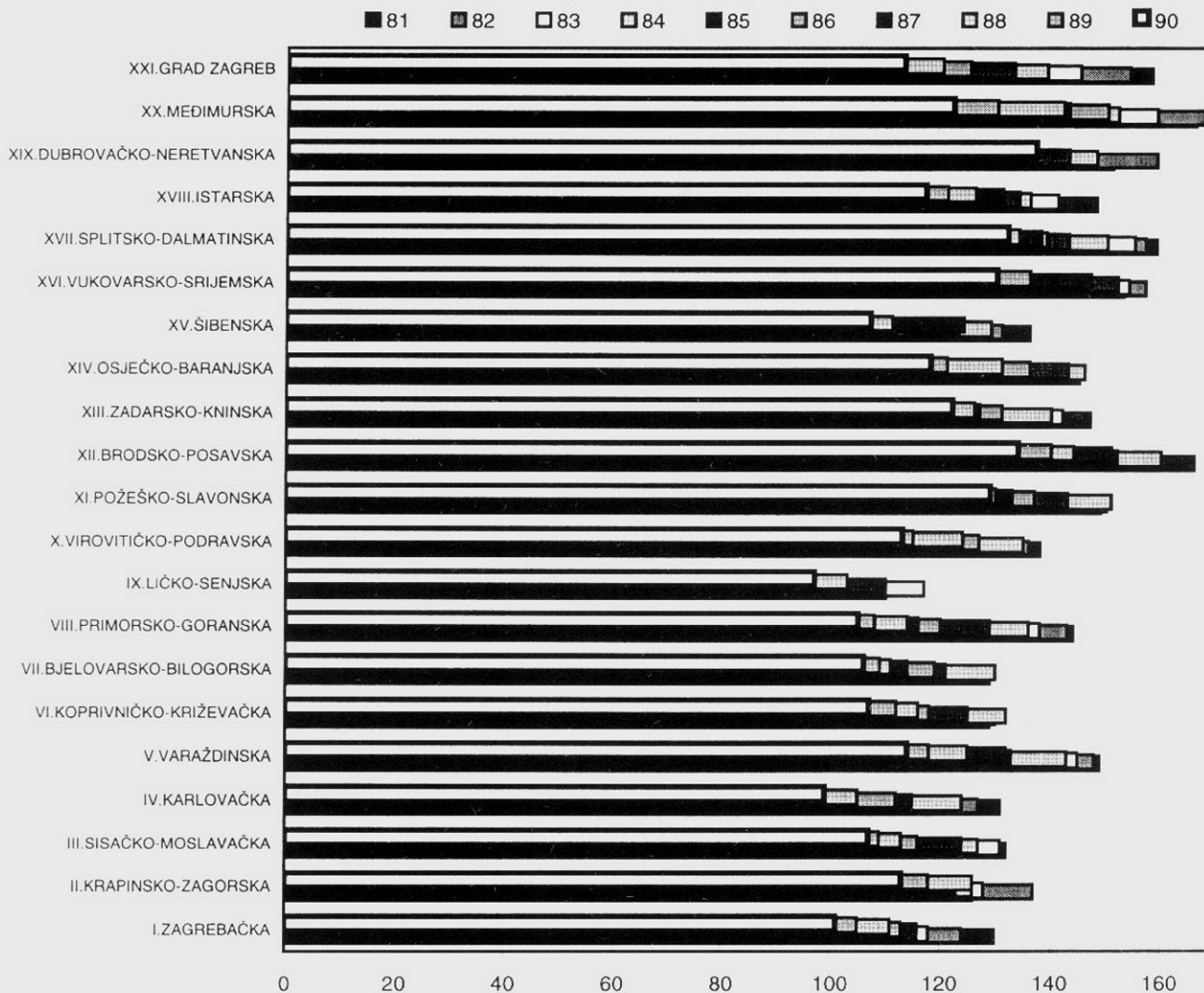
4.1. Stanovništvo - glavne odrednice demografskog razvitka

županija	stopa nataliteta									
	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
1 I.ZAGREBAČKA	130	124	118	114	116	113	105	111	105	101
2 II.KRAPINSKO-ZAGORSKA	126	137	128	126	123	116	122	126	118	113
3 III.SISAČKO-MOSLAVAČKA	132	129	131	127	124	116	112	113	109	107
4 IV.KARLOVAČKA	131	127	123	124	115	112	105	105	99	99
5 V.VARAŽDINSKA	149	148	145	143	133	130	132	125	118	114
6 VI.KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	129	125	130	132	125	118	115	116	112	107
7 VII.BJELOVARSKO-BILOGORSKA	129	123	128	130	121	119	114	111	109	106
8 VIII.PRIMORSKO-GORANSKA	144	143	138	136	129	120	116	114	108	105
9 IX.LIČKO-SENJSKA	110	101	117	107	110	100	95	103	96	97
10 X.VIROVITIČKO-PODRAVSKA	138	136	133	135	127	127	119	124	115	113
11 XI.POŽEŠKO-SLAVONSKA	149	150	148	151	143	137	133	130	122	129
12 XII.BRODSKO-POSAVSKA	166	159	158	160	152	149	151	144	140	134
13 XIII.ZADARSKO-KNINSKA	147	141	142	140	131	131	127	126	119	122
14 XIV.OSJEČKO-BARANJSKA	145	144	143	146	143	136	130	131	121	118
15 XV.ŠIBENSKA	136	131	127	129	123	116	124	111	106	107
16 XVI.VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	153	157	154	151	152	145	147	136	136	130
17 XVII.SPLITSKO-DALMATINSKA	159	157	155	150	143	139	138	134	128	132
18 XVIII.ISTARSKA	148	140	141	136	134	127	131	126	121	117
19 XIX.DUBROVAČKO-NERETVANSKA	151	159	145	148	143	137	137	133	128	137
20 XX.MEĐIMURSKA	166	168	159	152	150	150	143	142	130	122
21 XXI.GRAD ZAGREB	158	154	145	139	133	125	120	120	111	113

Prirodno kretanje stanovništva - natalitet 1981 - 1990.g.

Napomena:

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30. siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

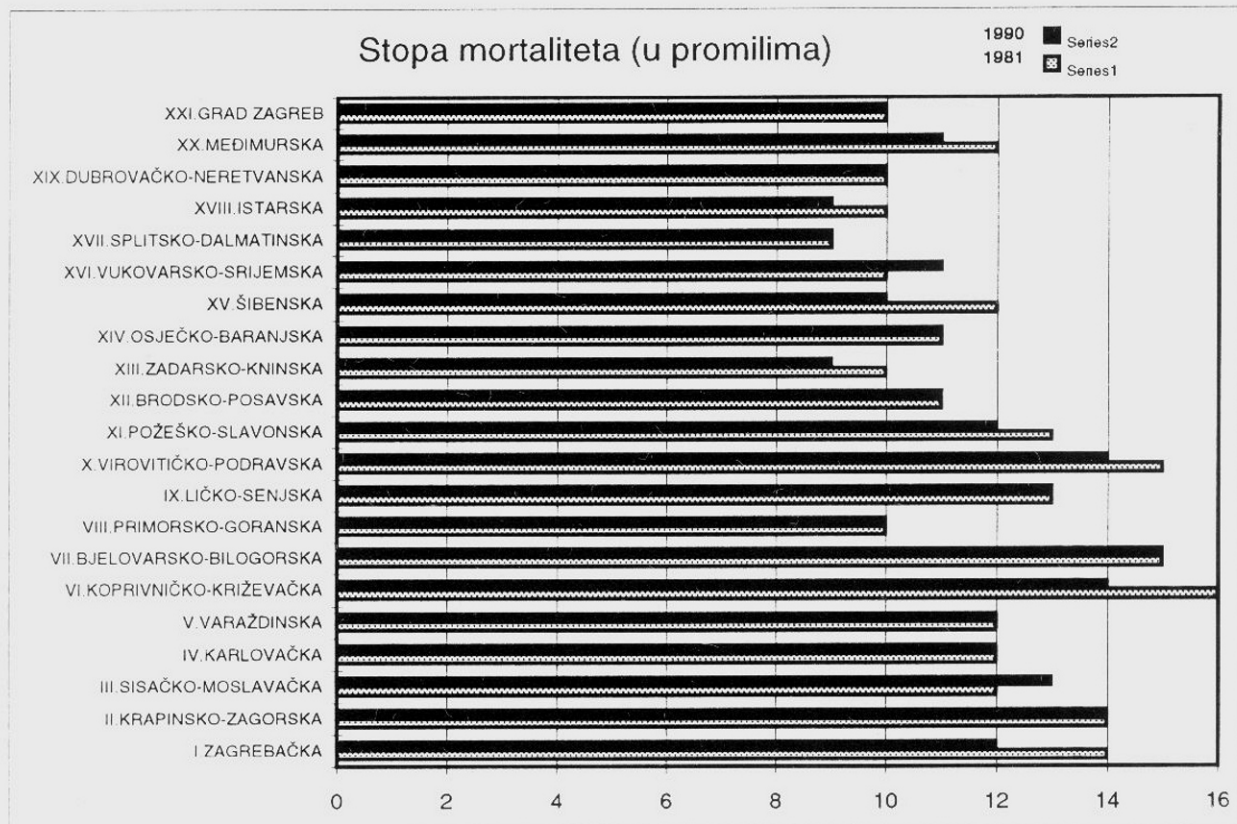

Stopa mortaliteta

ZUPANIJA	stopa mortaliteta	
	1981	1990
1 I.ZAGREBAČKA	14	12
2 II.KRAPINSKO-ZAGORSKA	14	14
3 III.SISAČKO-MOSLAVAČKA	12	13
4 IV.KARLOVAČKA	12	12
5 V.VARAŽDINSKA	12	12
6 VI.KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	16	14
7 VII.BJELOVARSKO-BILOGORSKA	15	15
8 VIII.PRIMORSKO-GORANSKA	10	10
9 IX.LIČKO-SENJSKA	13	13
10 X.VIROVITIČKO-PODRAVSKA	15	14
11 XI.POŽEŠKO-SLAVONSKA	13	12
12 XII.BRODSKO-POSAVSKA	11	11
13 XIII.ZADARSKO-KNINSKA	10	9
14 XIV.OSJEČKO-BARANJSKA	11	11
15 XV.ŠIBENSKA	12	10
16 XVI.VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	10	11
17 XVII.SPLITSKO-DALMATINSKA	9	9
18 XVIII.ISTARSKA	10	9
19 XIX.DUBROVAČKO-NERETVANSKA	10	10
20 XX.MEĐIMURSKA	12	11
21 XXI.GRAD ZAGREB	10	10
ukupno Hrvatska	11	11

Napomena:

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30.siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

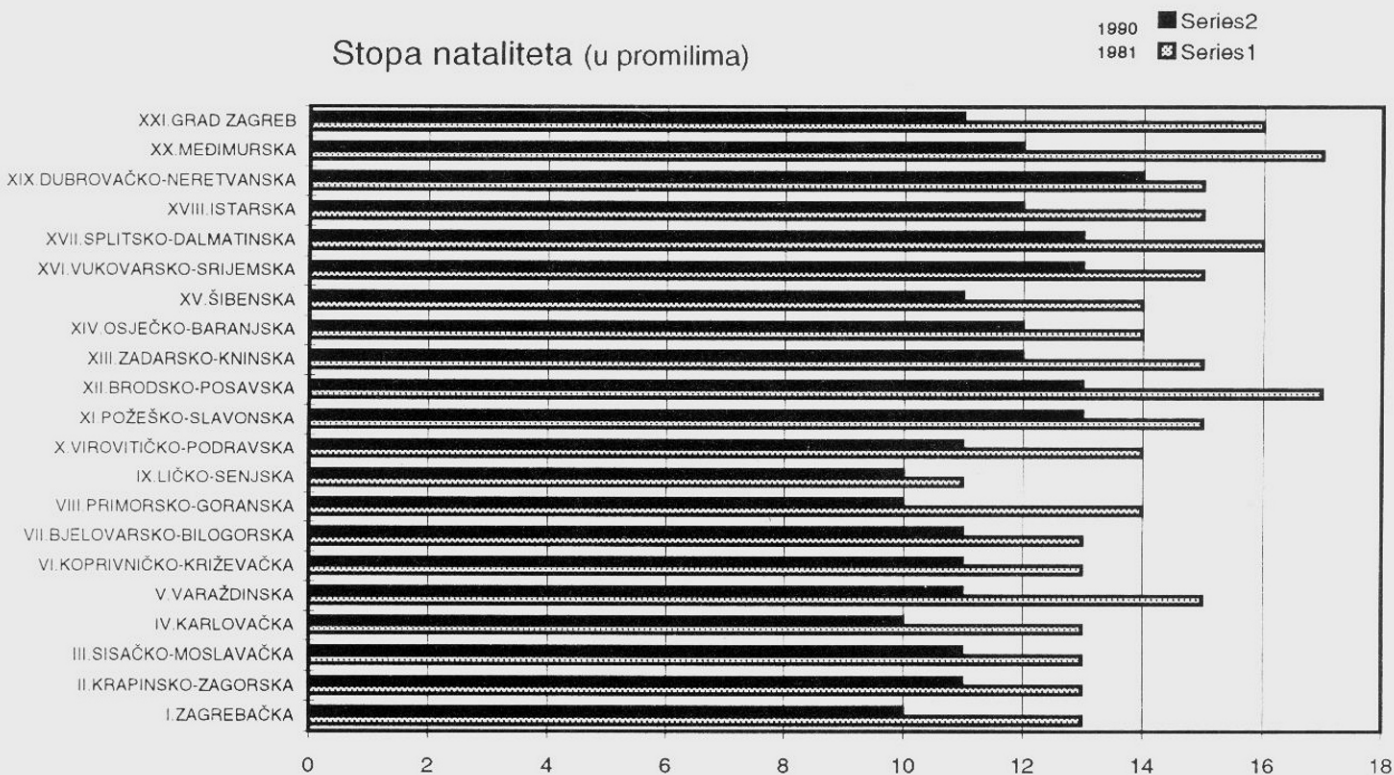
Stopa nataliteta

	ZUPANIJA	stopa nataliteta	
		1981	1990
1	I. ZAGREBAČKA	13	10
2	II. KRAPINSKO-ZAGORSKA	13	11
3	III. SISAČKO-MOSLAVAČKA	13	11
4	IV. KARLOVAČKA	13	10
5	V. VARAŽDINSKA	15	11
6	VI. KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	13	11
7	VII. BJELOVARSKO-BILOGORSKA	13	11
8	VIII. PRIMORSKO-GORANSKA	14	10
9	IX. LIČKO-SENJSKA	11	10
10	X. VIROVITIČKO-PODRAVSKA	14	11
11	XI. POŽEŠKO-SLAVONSKA	15	13
12	XII. BRODSKO-POSAVSKA	17	13
13	XIII. ZADARSKO-KNINSKA	15	12
14	XIV. OSJEČKO-BARANJSKA	14	12
15	XV. ŠIBENSKA	14	11
16	XVI. VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	15	13
17	XVII. SPLITSKO-DALMATINSKA	16	13
18	XVIII. ISTARSKA	15	12
19	XIX. DUBROVAČKO-NERETVANSKA	15	14
20	XX. MEĐIMURSKA	17	12
21	XXI. GRAD ZAGREB	16	11
	ukupno Hrvatska	15	12

Napomena:

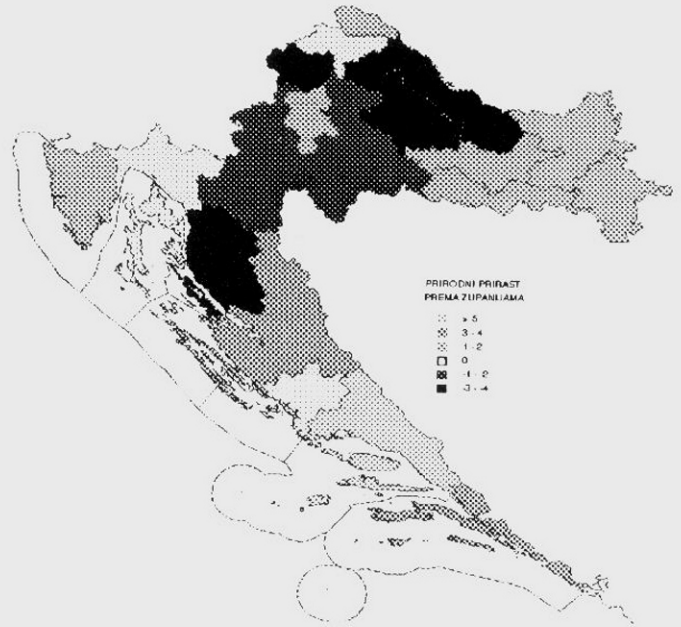
Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30. siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

Stopa nataliteta (u promilima)

Stopa prirodnog prirasta

	ZUPANIJA	stopa prirodnog prirasta	
		1981	1990
1	I. ZAGREBAČKA	-1	-2
2	II. KRAPINSKO-ZAGORSKA	-2	-3
3	III. SISAČKO-MOSLAVAČKA	1	-2
4	IV. KARLOVAČKA	1	-2
5	V. VARAŽDINSKA	3	0
6	VI. KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	-3	-4
7	VII. BJELOVARSKO-BILOGORSKA	-2	-4
8	VIII. PRIMORSKO-GORANSKA	4	0
9	IX. LIČKO-SENJSKA	-2	-4
10	X. VIROVITIČKO-PODRAVSKA	-1	-3
11	XI. POŽEŠKO-SLAVONSKA	2	1
12	XII. BRODSKO-POSAVSKA	6	2
13	XIII. ZADARSKO-KNINSKA	5	3
14	XIV. OSIJEČKO-BARANJSKA	3	1
15	XV. ŠIBENSKA	2	0
16	XVI. VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	6	2
17	XVII. SPLITSKO-DALMATINSKA	7	5
18	XVIII. ISTARSKA	5	2
19	XIX. DUBROVAČKO-NERETVANSKA	5	4
20	XX. MEĐIMURSKA	5	1
21	XXI. GRAD ZAGREB	6	1
	ukupno Hrvatska	3	1

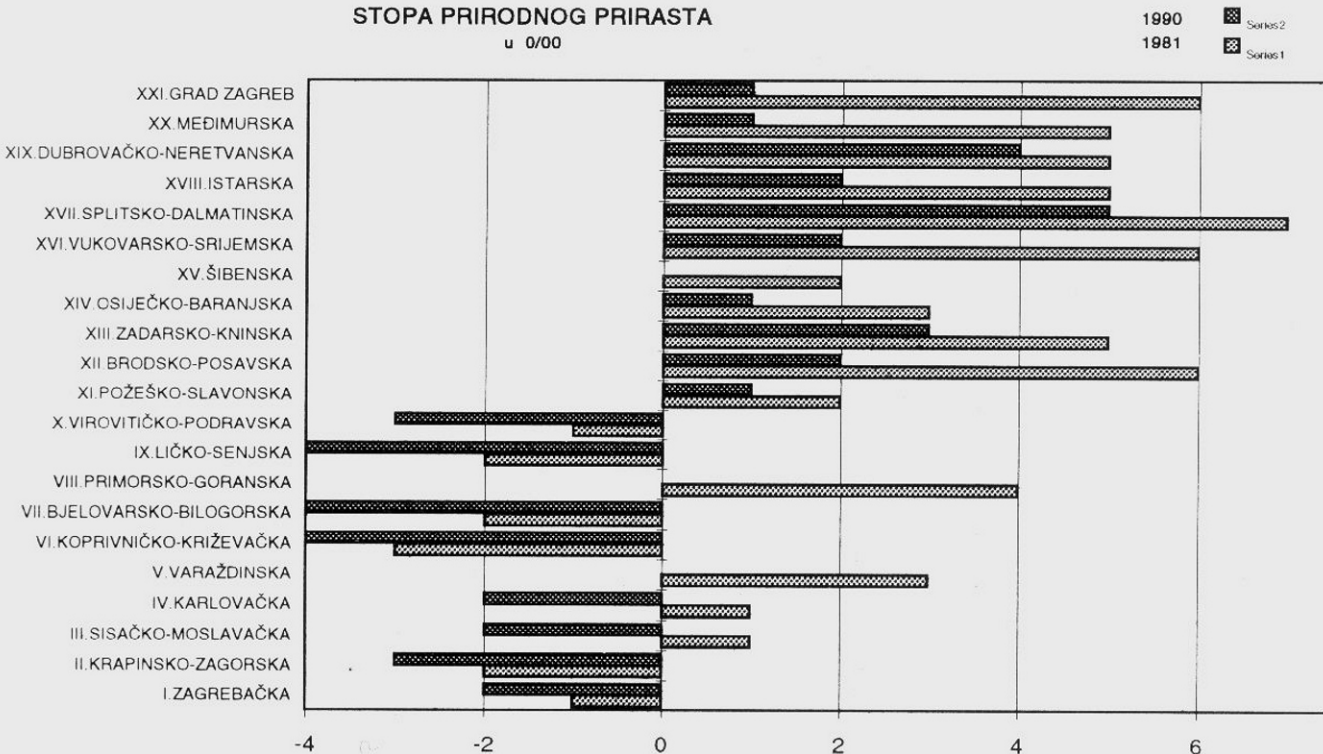

Napomena:

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30. siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

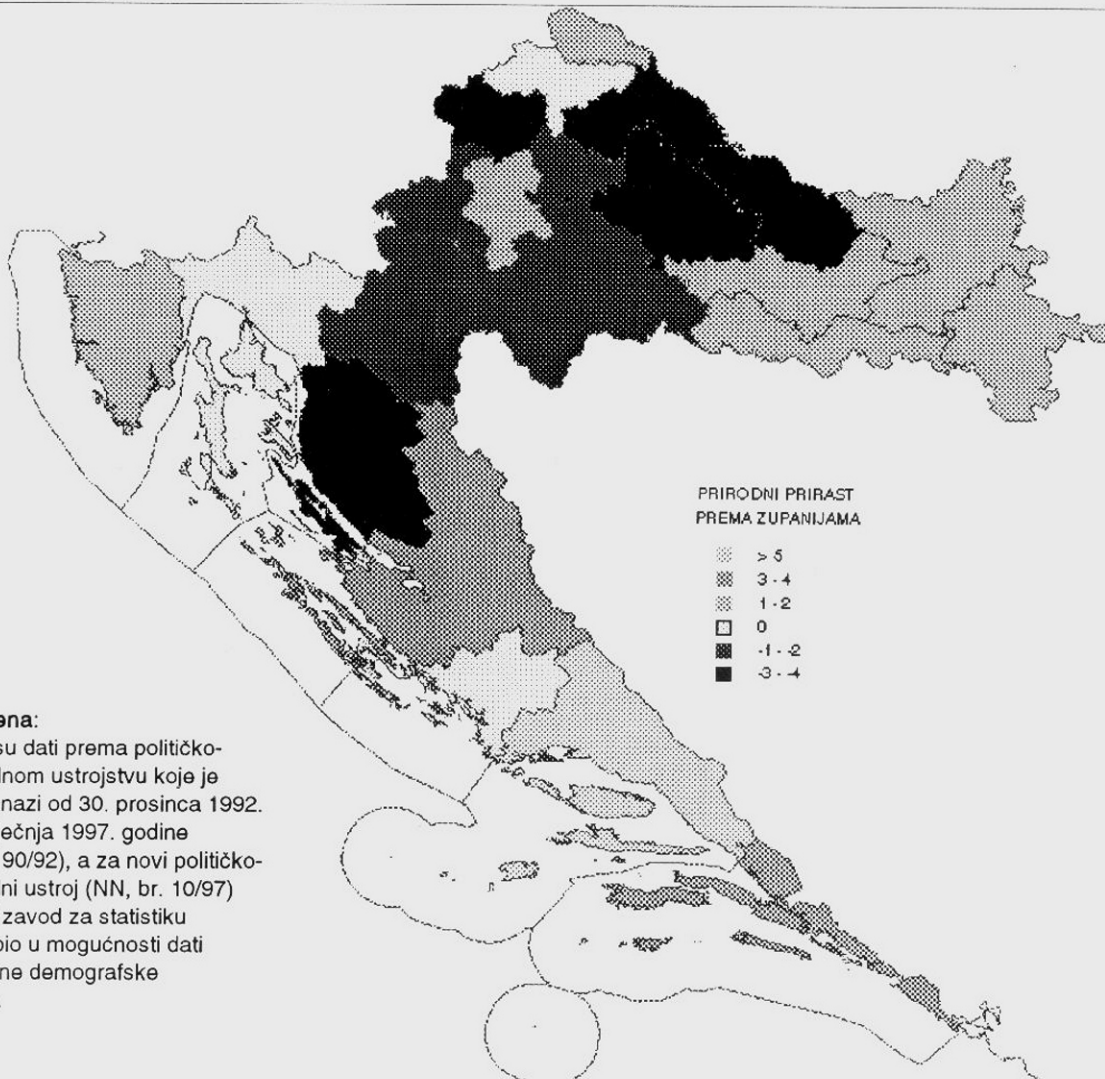
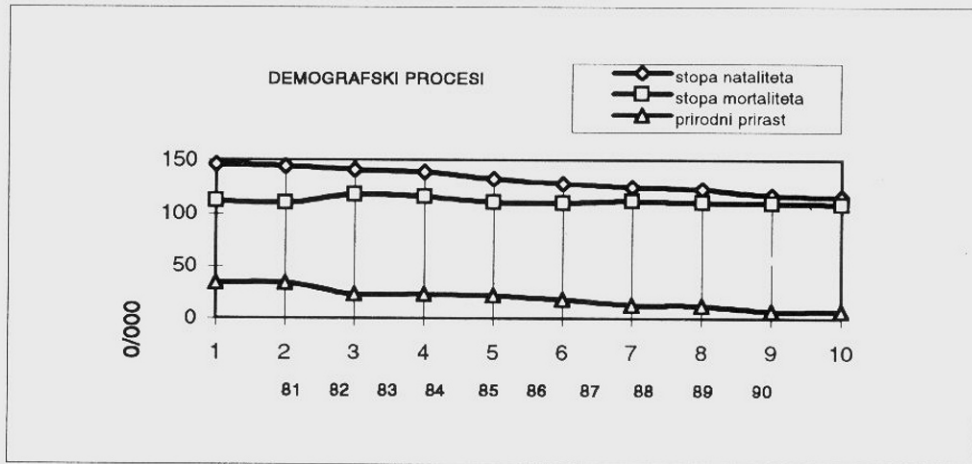
STOPA PRIRODNOG PRIRASTA

u 0/00

Prirodno kretanje stanovništva 1981 - 1990.g.

ukupno Hrvatska	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
1 stopa nataliteta	146	144	141	139	133	128	125	123	117	116
2 stopa mortaliteta	112	110	118	116	111	110	112	111	110	109
3 prirodni prirast	34	34	23	23	22	18	13	12	7	7

Napomena:

Podaci su dati prema političko-teritorijalnom ustrojstvu koje je bilo na snazi od 30. prosinca 1992. do 30. siječnja 1997. godine (NN, br. 90/92), a za novi političko-teritorijalni ustroj (NN, br. 10/97) Državni zavod za statistiku nije još bio u mogućnosti dati izmjenjene demografske podatke.

4.2. Naselja

- proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

Kartografski prikaz: 42-01

Kretanje stanovništva naselja od 1857-1991.g.

Promjene broja stanovnika po veličinskim skupovima naselja

Kartografski prikaz: 42-02

Mala naselja po veličinskim skupovima

Razmještaj malih naselja do 1.000 stanovnika (skupovi: ; 50-100; 100-500; 500-1.000)

Kartografski prikaz: 42-03

Važnija središta rada

Naselja s više od 1.000 (900) radnih mjesta

Kartografski prikaz: 42-04

Sustav važnijih europskih gradskih regija- područja

Politika prostornog uređenja u europskom kontekstu - gustoće stanovništva i gradske regije

Kartografski prikaz: 42-05

Urbanizacija u europskim zemljama

Stupanj urbanizacije u 24 odabrane europske zemlje - po skupovima gradova

Kartografski prikaz: 42-06

Urbana i razvojna preobrazba prostora i naselja

Proces urbanizacije s demografskih, sociokulturnih i prostornoplanerskih gledišta

Kartografski prikaz: 42-07

Urbana i razvojna preobrazba prostora i naselja

Šira područja makroregionalnih središta: Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka

Kartografski prikaz: 42-08

Razvojna središta- žarišta - oko 750 postojećih i potencijalnih područja s većom koncentracijom stanovništva - sinteza vrednovanja

Kartografski prikaz: 42-09

Važnija razvojna središta - oko 400 postojećih i potencijalnih područja s većom koncentracijom stanovništva 1991.g. odabir naselja s više od 2000 stanovnika

Kartografski prikaz: 42-10

Gradovi i naselja s gradskim obilježjima - oko 160 gradskih područja; prostori najdinamičnijih gospodarskih i graditeljskih aktivnosti - nužna izrada generalnih planova uređenja

4.2.1. Polazišta

Naselja su najupečatljiviji elementi kulturnog pejzaža i istovremeno nositelji funkcionalne organizacije i žarišta preobrazbe prostora.

Za potrebe prostornog uređenja Republike Hrvatske analizirane su strukture naseljenosti s težištem na

gradskim naseljima i procesu urbanizacije. Povezano s tim naselja Hrvatske razvrstana su na gradska, prijelazna i seoska. Gradska naselja su potom analizirana s više aspekata, osobito zbog funkcije rada i kao nositelja sekundarne urbanizacije. Izdvojene su gradske regije i urbanizirana područja velikih i većih gradova te razmatran stupanj, dinamika i regionalne razlike u urbanizaciji Hrvatske.

Analiza i ocjena naselja i naseljenosti za potrebe planskog uređenja prostora svakako mora obuhvatiti dva aspekta: (1) postojeće strukture i (2) tendencije njihovih promjena.

Posebnu pažnju zaslužuje struktura gradskih, prijelaznih i seoskih naselja. Gradovi sa svojom funkcijom rada potiču prostornu mobilnost stanovništva i uvjetuju socioekonomsku preobrazbu seoskih naselja. Oni su nositelji organizacije materijalne proizvodnje i uslužnih djelatnosti. S obzirom na to u uređenju prostora koriste se kao instrumenti u provođenju planske politike.

Urbanizacija je složen proces koji se u Hrvatskoj izražava u obliku naglašene koncentracije ljudi, radnih mjesta i stanova u gradovima. Ovakav oblik urbanizacije karakterističan je za razdoblje industrijalizacije i polariziranog razvoja. Pojačani rast gradova preseljavanjem stanovništva iz seoskih krajeva u gradove i povezano s time ruralni egzodus osnovna su njegova obilježja.

4.2.1.1. Urbanizacija kao civilizacijski proces

Jedna od osnovnih značajki industrijske i postindustrijske civilizacije je ubrzana promjena okoliša: čovjek bitno mijenja svoj dotadašnji način života i svoju okolicu te se veliki dio čovječanstva seli iz pretežno prirodnog-seoskog okružja u umjetno-gradsko okružje. Ovaj prelazak stanovništva u gradove i povećanje njihovog broja, ukratko proces urbanizacije, nije povijesna novost. I prethodne civilizacije su ih poznavale, ali ono što je danas bitno novo, to je njegova brzina, opsežnost, istodobnost te velike promjene u prostornom rasporedu stanovništva. Najkraće rečeno odvija se urbana eksplozija.

Danas urbanizacija postaje opći i ubrzani svjetski proces. Svjetsko stanovništvo se u posljednjih 70 godina povećalo oko 2,5 puta, a pri tome u selima i malim gradovima 2 puta, srednje velikim gradovima 4 puta, a velegradovima 8 puta. U većini zapadno-europskih država proces urbanizacije u 19. i 20. stoljeću preselio je gotovo sve stanovništvo iz sela u manje, srednje ili velike gradove. U gospodarski razvijenim zemljama svijeta 60-90% ljudi živi u gradovima.

Godine 1800. samo je oko 3% svjetskog stanovništva živjelo u gradovima (naseljima s više od 2.000 ljudi); 1960.g. oko 25%; 1980.g. oko 40%; procjena je da će 2000.g. u gradovima živjeti više od 50% (prvi put u ljudskoj povijesti) a 2025. godine preko 2/3 svjetskog stanovništva. K tomu će se preko 3/4 gradskih i metropolitanskih područja rasprostrirati uzduž morskih obala.

U Republici Hrvatskoj, u posljednjih 60 godina stanovništvo naselja i gradova s više ili oko 2.000 stanovnika (1991.g.) povećalo se 3 puta, i u tih oko 250 gradova i većih naselja danas živi oko 3.300.000 stanovnika ili gotovo 2/3 svih stanovnika Hrvatske. U preostalim 6440 malih naselja živi samo 1.460.000 stanovnika. Broj stanovnika malih naselja već pola stoljeća se neprekidno i značajno smanjuje, naročito u brdskim i otočkim prostorima.

Prema današnjim shvaćanjima razvitka suvremeno tehnološko društvo se može razvijati samo kao urbano društvo. Problem, dakle, ne može predstavljati urbanizacijski proces kao takav, već neki njegovi oblici i alternative kao što su: prevelike koncentracije stanovništva u velikim gradovima, neprimjerene veličine gradova, gospodarska neracionalnost, kvaliteta života u gradovima, neprimjeren sustav središnjih naselja, uništavanje ekoloških sustava, socijalne nedaće, kriminalitet, urbana higijena, društvena i psihološka izolacija i drugo.

S obzirom na činjenicu da nije moguće brzo ili bitno (ako je uopće moguće) preusmjeriti urbanizacijski proces, tj. premještanje stanovništva iz manjih u veća naselja ili gradove, nužno je prije svega istražiti i spoznati ovaj proces te ga nastojati posrednim aktivnostima usmjeravati; podržavanjem pozitivnih ili zaustavljanjem negativnih trendova, planiranjem optimalnog sustava-mreže središnjih naselja te usmjeravanjem gospodarskih i urbanotvornih djelatnosti u njih.

Zato je naročito važno usmjeravanje i optimiranje gospodarenja s čitavim prostorom gradskih regija ili mikroregija, i to stoga što svaki grad ima žarišnu - čvornu ulogu prema svom okružju na koje djeluje gospodarskim i urbanotvornim funkcijama, kao što i brojni činitelji njegovoga gravitacijskog područja utječu na njega.

Gradovi kao najsloženije tvorevine civilizacije i kao čvorišta preplitanja skoro svih silnica egzistencije čovječanstva, najreprezentativniji su predstavnici i objekti analize svake civilizacije i kulture, pa tako i današnje. Gradovi, moglo bi se slikovito kazati, predstavljaju "moždano - živčano" tkivo ili čvorišne točke prostora, koje upravljaju i djeluju na svoje socio-gospodarske gravitacijske okolice. U njima i oko njih se odvija, pored ostalog, najbrojnije i najznačajnije sukobljavanje različitih interesa u korištenju i zaštiti prostora.

Problemi i zadaci koji nastaju, zbog sve veće složenosti grada, ukazuju da tradicionalni pristup njihovog promatranja i rješavanja, po odvojenim i specijaliziranim segmentima, sve teže nalazi optimalne odgovore. Kriza grada, uz krizu same ideje o gradu, dobrim dijelom kriza je metode: kako se nositi s kompleksnošću grada i učiniti ga kreativnom humanom tvorevinom. Sadašnje informacijsko društvo mijenja i definiciju grada.

Jedan od mogućih priloga izlazu iz takve krize je sustavski integralni planerski pristup, tj. povezivanje znanja s raznih područja i zajedničko koordinirano djelovanje svih struka. Sustavski integralni pristup je nastao kao povijesna nužnost suvremenoga informatičkog društva i kao metadisciplinarna metoda koja djelotvorno daje potporu za stvaranje ili vođenje kompleksnih cjelina, pa tako i grada kao najsloženijeg sustava.

Buduće okupljanje i koncentracija stanovništva neće isključivo ovisiti o zakonitostima proizvodnje, nego sve više o osobnim ili skupnim pogledima na način-stilova života. Mjerila međusobne globalne poredbe vjeruje se da će, sve više, biti na razinama promicanja univerzalnih vrijednosti humanog bitka, znanosti, stvaralaštva i tehnolojskog dometa. Ostvare li se ta nadanja grad će, kao kolijevka budućnosti novih društava, poprimati sve inteligentnije i uljuđenije oblike prostorne organizacije.

Kriterij izbora mjesta stanovanja, u nadolazećoj informacijskoj epohi, sve više će se svoditi na ugodnost mjesta za život. Ugodnost mjesta za kvalitetan život bit će prevladavajući kriterij za naseljavanje prostora. Takva humana okolica življenja zahtijevat će oblikovne, ekolojske i gospodarske atraktivnosti prostornog okruženja. Stvaranje takve okolice bit će dostupno samo velikim gradskim aglomeracijama sa snažnom gospodarskom podlogom.

Proces metropolizacije u Hrvatskoj, tj. iskoraka većih gradova u prostor vlastitih regija, već je duže u tijeku. Jačaju ljudske i gospodarske koncentracije u urbaniziranim područjima Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka, ali bez dovoljno kvalitetnih procesa unutar-metropolske decentralizacije i višestrukog oplemenjivanja suburbanog i širega regionalnog područja. Razlozi pretežito leže u gradotvornoj tradiciji - oštre podjele gospodarski razvijenog grada i siromašne periferije - te u nedostatku investicijskih sredstava i osmišljene politike prema nužnosti ujednačivanja kvalitete osnovnih dnevnih servisa, ponude i izbora, između središta i perimetara metropolskog prostora.

4.2.1.2.

Gradovi i naselja kao nositelji hrvatskog identiteta

U sustavima bivših Jugoslavija (od 1918.g.) polako je brisana povijesna slika Hrvatske kao zemlje gradova, u fizičkom i društvenom pogledu. Manje naglašeno u

Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku, ta je činjenica presudno utjecala na "provincijalizaciju" Hrvatske i gubljenje identiteta njenih gradova. Time je ujedno obavljena temeljita destrukcija hrvatske zavičajne zbilje, a gradovi i njihovi gravitacijski prostori lišeni su "elitne skupine" ljudi - nositelja razvitka i njihovih osjećaja zavičajnosti. Gradovi su bez "tih" obrambenih mehanizama dodatno izloženi svim mogućim promjenama suvremene industrijalizacije i urbanizacije.

Treba naglasiti da je područje današnje Republike Hrvatske tisućljećima živjelo utkano u sadržajnu i stvaralačku bit europskih kulturnih cjelina, a u cijeloj pisanoj povijesti ovi prostori su pripadali središnjim ili rubnim dijelovima ondašnjih vodećih civilizacija ili država. Štoviše, u pojedinim povijesnim razdobljima cijeli niz urbanih (ili arhitektonskih ostvarenja) na tlu Hrvatske predstavljao je međašnje ili ključne pojave u korpusu cjelovite kulturne riznice Europe, a najistaknutiji primjeri povijesnih graditeljskih cjelina pripadaju općem kulturnom dobru čovječanstva.

Prostorni raspored važnijih hrvatskih gradova, kao sastavni i funkcionalni dio europske mreže gradova, često se pokazivao odlučujućim za opstojnost hrvatskih zemalja. U mnogim slučajevima ta je istina posljednjih godina otkrivena u surovoj stvarnosti ratnih razaranja (Vukovar, Vinkovci, Slavonski Brod, Sisak, Karlovac, Zadar, Šibenik, Dubrovnik).

Republika Hrvatska, upravo je u kriznom vremenu agresije i Domovinskog rata, pokazala žilavu otpornost zbog strukturiranosti i snage svojih gradova, posebice makroregionalnih središta (Split, Rijeka, Osijek i razumljivo Zagreb), koji su gospodarski, kulturni i duhovni entiteti.

Povijesne graditeljske cjeline i ostali značajni objekti predstavljaju dragocjeno graditeljsko blago, koje se naslijedilo, i koje se mora za buduće generacije zaštititi i očuvati. Potrebno je kazati i znati da su brojni graditeljski zahvati, naročito u 20. stoljeću, uništili ili teško oštetili dijelove graditeljskog nasljeđa hrvatskih gradova i naselja.

Strategija prostornog uređenja bi zato morala kritičkom provjerom te zbilje osmisliti ukupne, dakle ne samo prostorno-planerske, instrumente za revitalizaciju temeljnoga gradskoga hrvatskog nasljeđa, vodeći računa i o tome da ukupna teritorijalna konfiguracija Hrvatske iz strategijskih razloga tome daje dodatnu težinu.

4.2.1.3 Odnos industrije i grada

Proučavanjem gospodarskih djelatnosti u gradovima i sustava središnjih naselja utvrđeno je da industrija koncentrira radnu snagu, ali i potiče razvoj uslužnih djelatnosti. Istovremeno razvoj uslužnih djelatnosti i jačanje tržišta ponovo utječe na razvoj novih industrija i usluga. Posrijedi je proces kružne, kumulativne kauzalnosti. Zbog takvog razvoja moguće je utvrditi odnos između tipova industrije i reda veličine naselja.

Industrija u gradovima može se podijeliti u dvije glavne skupine. Industrija koje ima u svim gradovima, jer je orijentirana na lokalno tržište (gradsku regiju-područje). Druga se industrija javlja povremeno i orijentirana je na široko tržište.

Kod prve industrije postoji izražena korelacija između zaposlenih u njoj i pozicije naselja u hijerarhijskom sustavu središnjih naselja, dok to nije tako kod druge povremene industrije. Gradske industrije stimuliraju vlastiti razvoj, povećavaju dohodak i lokalni razvoj. To istovremeno može privući razvoj povremene industrije, ako grad s takvom industrijom zadovoljava određene uvjete (minimum stanovništva, kupovni potencijal i sl.). Povremene industrije imaju svoje optimalne minimume i *pragove* (ovisno o vrsti). To mogu biti regionalna ili nacionalna tržišta.

4.2.1.4. Nova politika prostornog uređenja u Europi

Europa ima jednu od najvećih gustoća naseljenosti u svijetu, ali i izuzetnu gustoću gradova. Ono što Europu obilježava je mreža velikih, srednjih i malih gradova. Urbanizirana područja Europske zajednice (EU) zauzimaju oko 20 % teritorija tih zemalja, ali u njima živi oko 80 % svega stanovništva. U budućnosti se u europskim urbaniziranim područjima očekuju bitni poremećaji u procesima uređenja prostora. Ono što u najvećoj mjeri obilježava gradske prostore, a posebno metropole, je prometni kolaps.

Stoga su zemlje EU postavile kao jedan od svojih najvažnijih ciljeva razvoja stvaranje policentrične mreže gradova, optimalno strukturirane. Sve veće značenje se pridaje i funkcionalnoj specijalizaciji gradova u okviru ukupne mreže gradova spram klasične hijerarhijske podjele gradova. Stoga je za daljnji razvoj bitno da se buduća europska planska strategija usmjeri prema policentričnim prostornim strukturama, koje bi ujedno sačuvala vrijednosti prirodnih okružja velikih gradova i identitet regija i manjih naselja.

Ostvarivanje policentričkog razvitka prvenstveni je zadatak prostornog planiranja uz puno sudjelovanje političkih čimbenika. Prostorno uređenje pridobiva sve više na značaju jer ono jača gospodarsko i socijalno jedinstvo regija i gradova; podupire ubrzanje harmoničnog razvoja zajednice koji ne briše identitet regija i gradova; i usmjereno je na smanjenje razlika u stupnju razvoja različitih regija. U novostvorenim uvjetima europskih integracija upravo prostorno uređenje i planiranje moraju uzeti u obzir europske dimenzije. Potrebno je odrediti nove ciljeve budućih *vodećih slika* prostornog uređenja europskog razvoja prostora i naselja te postaviti i razvijati strategiju njihovog ostvarivanja.

Koncept osnovnih potreba je jedan od značajnih novih pristupa u planiranju. Suština novog pristupa je integracija urbane i ruralne ekonomije i to stvaranjem i razvijanjem paralelnih ekonomija: ekonomiju za lokalne potrebe i lokalno tržište zbog zadovoljavanja osnovnih potreba te eksportno orijentiranu ekonomiju. Osnovne potrebe su uzete kao početna točka za organizaciju lokalne ekonomije. U prostornom aspektu takva ekonomija bila bi organizirana na osnovi malih, samostalnih prostornih jedinica.

Danas mnoge razvijene zemlje imaju razvijen sustav regionalnog planiranja (gospodarski, socijalni i prostorni potsustavi) s određenom regionalnom politikom i instrumentima za njezino provođenje. Institucijalizacija regionalnog planiranja u razvijenim zemljama ostvaruje se osnivanjem ministarstava, komisija, odbora, agencija i niza stručnih planerskih institucija.

4.2.1.5. Gradovi i održivi razvoj

Svijet 21. stoljeća bit će po svojoj prirodi *urban*. Buduće generacije neće živjeti u *globalnom selu* nego u *globalnoj naseljskoj aglomeraciji*. Uspriko svih problema s kojima se danas suočava grad jest ili bi morao biti - najbolji oblik organiziranog života ljudi.

Činjenice govore tome u prilog:

- grad je najbolji način iskorištavanja gospodarskih potencijala nekog područja, što potvrđuju *ekonomije urbanizacije*,
- grad je od svojih početaka bio i mora biti u budućnosti optimalni okvir za društvene integracije i osobnu slobodu i razvoj,
- budući da je grad u stanju smjestiti veliki broj ljudi na relativno ograničenom prostoru, on može ponuditi najviši stupanj ekološke djelotvornosti,
- grad je oduvijek bio *pozornica* kulturne raznolikosti i *motor* kulturnog razvoja, tolerancije i solidarnosti.

Zato grad nudi budućnost - gospodarski, društveno i ekološki. Zadaci u budućnosti će biti da treba iskoristiti ovaj potencijal podupiranjem razvitka gradova, ali ne na račun seoskih područja. To će biti ono što se podrazumijeva pod održivim razvitkom ljudskih naselja.

Trenutačno je proces urbanizacije, osobito jedan njegov oblik- *nagomilavanje* prevelikog broja ljudi u nekoliko gradova i *pražnjenje* seoskih područja - jedan od glavnih problema svake zemlje. Ono što se mora brzo učiniti je usmjeravanje procesa urbanizacije u održivom smjeru. To znači ne suprotstaviti međusobno ekološke, gospodarske i društvene aspekte nego ih promatrati kao sastavne dijelove jedne cjeline. Urbani gospodarski rast neophodan je za zadovoljavanje prijekih potreba rastućeg ili migriranog stanovništva. Međutim, gospodarski rast ne smije se više tolerirati na račun okoliša i društvene stabilnosti, jer bez održivog razvoja u ljudskim naseljima bit će nemoguće ostvariti dugoročni gospodarski razvitak.

Značajne korake prema novom održivom urbanističkom razvoju trebaju poduzeti same visokoindustrijalizirane zemlje, budući da su njihovi modeli kako proizvodnje tako i potrošnje te njihove urbane strukture i arhitektura više ili manje neodrživi. Urbanistički razvoj mora se vratiti koncepciji gradova s malim udaljenostima, gdje su sve čovjeku bitne sastavnice života (stanovanje, rad, društveni život i odmor) grupirane zajedno u bližoj okolini. To je važno ne samo zbog rješavanja sve težih prometnih problema u gradovima i metropolitanskim područjima. Kraće razdaljine za dnevna putovanja s boljom mješavinom urbanih funkcija predstavljaju važan preduvjet za osiguranje društvene integracije i društvene stabilnosti suvremenih gradova.

U urbanom svijetu treba zaustaviti ne samo uništavanje prirodnog okoliša nego i emocionalno i društveno propadanje. Treba srušiti prostorne, društvene i psihološke barijere u gradovima. Oni moraju postati mjestima komuniciranja, razmjena ideja i iskustava, tolerancije, a iznad svega prostori gdje će se ljudi kretati bez straha i gdje će moći slobodno voditi svoj individualizirani život. Temeljne preduvjete za urbanistički razvoj okrenut budućnosti čine decentralizacija procesa odlučivanja, unapređenje lokalne demokracije i gradske samouprave te široko sudjelovanje svih grupa u društvu.

4.2.2. Ocjena procesa urbane preobrazbe naselja

4.2.2.1. Povijesni pregled razvoja stanovništva i naselja na tlu Hrvatske

Zemljopisna rasčlanjenost Hrvatske posebno se očituje u strukturi naseljenosti i tipologiji naselja. Na nju se nadovezuje povijesno nasljeđe bogatog kulturnog izraza u izgradnji gradova i sela uobličeno pod utjecajima različitih kulturnih krugova, koji su se miješali ili sučeljavali na hrvatskom prostoru.

Godine 1800. u Hrvatskoj je živjelo oko 1.591.000 stanovnika (ili 8,29% od svih stanovnika Europe i 1,76% od svih stanovnika svijeta), 1900. godine 3.161.000 stanovnika (ili 7,47% od Europe i 1,97% od svijeta), i 1991. godine 4.784.000 stanovnika (ili 6,67% od svih stanovnika Europe i 0,87% od svih stanovnika svijeta). Tendencije nisu toliko alarmantne u svjetskim razmjerima (zbog eksplozivnog rasta svjetskog stanovništva i sporog rasta stanovništva Europe), ali je zabrinjavajući stalni pad udjela Hrvatske u europskom razmjeru.

Godine 1857. statistički je evidentirano 5.444 naselja, 1880. godine 5.974 naselja i 2.720 dijelova naselja, 1971. godine 6.666 naselja i 7.573 dijelova naselja i 1991. godine 6.694 naselja, što ukazuje da je do porasta broja naselja došlo zbog osamostalivanja njihovih pojedinih dijelova ili skupina kuća. Osim toga, vidljiv je stalan i sve brži porast broja nenastanjenih naselja, osobito u depopulacijskim krajevima, kao i proces da prostornim širenjem gradova nestaju samostalna naselja na njihovim rubovima. Prosječna veličina naselja u Hrvatskoj stalno raste, 1857. godine iznosi 401 stanovnik, 1900. godine 494, 1931. godine 642, 1971. godine 664 i 1991. godine 715 stanovnika.

Gustoća naseljenosti na teritoriju Republike Hrvatske kretala se u posljednjih dva stoljeća ovako: 1780.g. oko 26 (stanovnika na km²); 1857.g. oko 39; 1910.g. oko 61; 1948.g. oko 67 i 1991.g. oko 85 stanovnika na km². Znači da se gustoća naseljenosti kroz dva stoljeća povećala više od tri puta.

To je imalo i bitnog odraza na "potrošnju" prostora za izgradnju naselja. Na primjeru primorskih naselja to se odrazilo na sljedeći način: kroz cijelu pisanu povijest do 1960.g. sva su naselja "zauzimala" samo oko 100 km¹ morske obale (građevine i urbaniziran prostor uz more), a u posljednjih 30-ak godina izgrađeno je i "okupirano" još oko 400-500 km¹ najkvalitetnije morske obale.

Osnovna urbana mreža na hrvatskom prostoru ima dugu tradiciju, ali kontinuitet treba shvatiti prvenstveno kao trajanje lokacije. Suvremeni sustav središta proizašao je iz industrijalizacije poslije Drugoga svjetskog rata. Gradovi u Hrvatskoj većinom se razvijaju kao multifunkcionalna središta, iako je u nekima posebno naglašeno značenje pojedinih funkcija, npr. industrije, prometa, turizma ili neke druge djelatnosti prema kojoj su više usmjereni.

Suvremeni razvoj k tome, pored *trošenja* velikih površina za nove djelatnosti, potiskuje tipološke različitosti izvornih graditeljskih utjecaja. Težnja za višim urbanim standardom dovela je do znatnog ujednačavanja urbane nadgradnje. Nove gradske četvrti međusobno se jedva razlikuju (kao i posvuda u suvremenom svijetu), pa zato povijesne jezgre predstavljaju osnovu identiteta hrvatskih gradova. Višestruk je utjecaj urbanizacije i na seosku naseljenost. Stara seoska arhitektura više ne zadovoljava želje suvremenoga seoskog stanovništva, u kojemu postupno sve više prevladavaju nepoljudjelci.

4.2.2.2. Broj i veličina naselja

Broj i veličina naselja osnovni su pokazatelji naseljenosti svake zemlje. Ona odražavaju karakteristike minulog razvoja, a istovremeno jedan su od čimbenika budućeg razvoja.

Oblici naseljenosti i veličina naselja utječe na dinamiku i oblike urbanizacije, na funkcionalnu organizaciju prostora te druge prostorne procese. U planskom usmjeravanju razvoja i uređenju prostora o strukturi naseljenosti treba posvetiti posebnu pažnju.

Hrvatska je zemlja malih naselja i disperzne naseljenosti. Ovu konstataciju potvrđuju podaci o broju i veličini naselja 1991. godine. Te je godine naselja do 200 stanovnika bilo 51 %, a do 500 stanovnika 79 % od svih naselja Hrvatske. Naselja s manje od 1.000 stanovnika bilo je 91 %.

Valja ukazati i na regionalne razlike u broju i veličini naselja. U strukturi naselja i oblicima naseljenosti postoje znatne razlike između hrvatskih krajeva. Ako se ove razlike promatraju na razini makroregija, onda se može konstatirati veća disperznost naseljenosti u zagrebačkoj i riječkoj u odnosu na osječku i splitsku makroregiju. Riječka makroregija se posebno ističe s visokim udjelom malih naselja. U zagrebačkoj makroregiji na naselja ove veličine otpada 49 %. Nešto povoljnije stanje je u splitskoj i osječkoj makroregiji. Ovakva nepovoljna struktura naseljenosti još uvijek odražava značenje tradicionalnoga ratarsko-stočarskog gospodarenja, nizak stupanj

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

urbanizacije i društveno-ekonomske razvijenosti u cjelini.

Disperzna naseljenost otežavajuća je okolnost u uređenju prostora. Ona otežava izgradnju infrastrukture (vodovoda, elektromreža, plinovoda, telekomunikacija itd.), kao i cjelokupnu organizaciju prostora.

Disperzna naseljenost je istovremeno i jedan ekspulzivni čimbenik daljnjih prostornih procesa. Mora se, naime, uzimati u obzir utvrđena zakonitost, da će se u procesu urbanizacije vršiti stalno prestrukturiranje naseljenosti. Urbanizacija potiče koncentraciju stanovništva što znači preseljavanje iz manjih u veća naselja. U takvim prilikama povećava se broj većih i malih naselja.

Veličinske skupine naselja - Popis 1991.g.

ukupno stanovnika	broj naselja	stanovnika	udio u ukupno
1 - 100	2.014	97.586	2,0 %
101 - 500	3.251	794.121	16,6 %
501 - 1.000	825	572.167	12,0 %
1.001 - 2.000	369	500.535	10,5 %
ukupno 41,1			
2.001 - 5.000	155	452.141	9,5 %
5.001 - 10.000	41	278.000	5,8 %
10.001 - 30.000	23	341.114	7,1 %
30.001 - 100.000	12	579.718	12,1 %
100.001 - 300.000	3	462.113	9,7 %
više od - 700.000	1	706.770	14,8 %
ukupno 58,9			
Sveukupno:	6.694	4.784.265	100,0 %

4.2.2.3.

Preobrazba prostora i naselja

Kompleksni procesi urbanizacije s demografskih, sociokulturnih i prostorno-razvojnih aspekata - Prostorna klasifikacija

Stupanj i proces urbanizacije Republike Hrvatske sa svim posebnostima uvjetovanim najnovijim društveno-gospodarskim promjenama i ratnim zbivanjima, zaslužuje stručnu, znanstvenu, pa i političku pozornost, kako u smislu uočavanja i definiranja zakonitosti razvoja, tako i u smislu predlaganja rješenja za njegovo svrhovitije usmjeravanje. Mnoga su dosadašnja istraživanja dala primjeren okvir prema komu se može i mora odrediti globalna strategija urbanog razvoja Republike Hrvatske.

U okviru izrade Strategije prostornog uređenja istraživani su prostori Republike Hrvatske na način da se što preciznije odrede potencijali i predispozicije pojedinih područja i naselja za razvoj, kao i da se identificiraju područja i naselja s teškoćama u razvoju ili problemska područja. Kompleksno sagledavanje procesa urbanizacije pokazalo je kakvi odnosi vladaju

u shematizmu: urbano-ruralno područje s obzirom na razdiobu stanovništva i osnovne središnje funkcije.

Provedene su tri osnovne slijedne radnje-faze:

- A - polazna tipizacija prostora,
- B - kvalitativna analiza procesa i
- C - tipizacija razvojnih promjena.

A - Polazna tipizacija prostora

Sadrži osnovne tipove područja i osnovne tipove žarišta - širih područja većih naselja.

A-1 Tipovi područja

od prevladavajuće gradskih do seoskih obilježja Na cjelokupnom prostoru Republike Hrvatske naselja su kumulirana u određene prostorne jedinice (šesterokutne ćelije od 21 km²). Pomoću izabranih pokazatelja i selektivnih kriterija valoriziran je i razdijeljen cjelokupni prostor Hrvatske.

Tako je dobivena razdioba teritorija Republike Hrvatske na pet osnovnih tipova područja:

G - područja s pretežitom gradskim obilježjima,

GU - područja koja imaju prijelazna obilježja između grada i urbaniziranog prostora (u smislu stila života),

US - područja koja imaju prijelazna obilježja između urbaniziranog prostora i sela,

S - područja koja imaju pretežno seoska obilježja i

O - tip područja su prostori s manje od 100 stanovnika.

Rezultati po tipovima područja (od gradskih do seoskih - grid od 21 km²)

TIPOVI PODRUČJA	UKUPNO PODRUČJA (šesterokutni "gridovi")		STANOVNIKA U ZEMLJI		UVJETNIH STANOVNIKA (stalni i povremeni-turisti)*	
	BROJ	%	BROJ	%	BROJ	%
G (gradska)	267	11,9	2.839.637	63,1	3.241.157	65,7
GU (prijelazna)	220	9,8	323.907	7,2	344.637	7,0
US (prijelazna)	384	17,1	387.045	8,6	396.236	8,0
S (seoska)	1.175	52,5	939.727	20,9	945.750	19,2
O (ostala)	194	8,7	8.734	0,2	8.974	0,2
UKUPNO	2.240	100	4.499.050	100	4.936.754	100

* Broj uvjetnih stanovnika je dobiven tako da je stalnom stanovništvu pribrojen (prema formuli) i ekvivalentni broj *cjelododisnih* turista

I broj područja i broj stanovnika u zemlji i uvjetovanih stanovnika logično potvrđuju vrlo izrazitu koncentraciju i polarizaciju stanovnika s površinom i brojem u malim gradskim područjima. Ove konstatacije potvrđuju nužnost planskog usmjeravanja i selektiranja demografskih procesa te posebno oživljavanja i funkcionalnog osmišljavanja cijelog ruralnog prostora.

Daljnja koncentracija stanovništva (primarno imigracijom) u gradskim naseljima još će više povećati nesklad između dvije osnovne kategorije prostora (gradskog i seoskog), pa je jasno da ključ rješavanja problema leži u vraćanju osnovnih funkcija ruralnim područjima.

To treba postići kroz oživljavanje prostoru svojstvenih djelatnosti na višoj tehnološkoj razini, razvojem industrijske proizvodnje na temelju autohtonih resursa, otvaranjem novih radnih mjesta i poticanjem dvojnih zanimanja stanovništva iz tih područja, poticanjem trgovačkih žarišta robom funkcionalne namjene, dislokacijom odgovarajućih granskih državnih službi, stimulativnim vrednovanjem rada u ruralnom području i općenito javnom afirmacijom kvalitete i načina života u ruralnim područjima.

Prostorna distribucija pet tipova područja, pokazuje određene zakonitosti prema kojima je moguće utvrditi područja veće koncentracije stanovništva, proizvodnje i svega ostalog što ide uz to i jasno područja tzv. "urbane sjene" u kojima nema niti gradskih niti prijelaznih gradsko-urbanih niti urbano-ruralnih obilježja.

A-2 Tipovi žarišta

područja s većom koncentracijom stanovništva

Kružni prostori oko važnijih naselja predstavljaju postojeća ili potencijalna žarišta razvitka. Ovim postupkom su izbjegnute nelogičnosti statističkog određenja područja naselja.

Kružna područja oko ovih važnijih naselja određena su na osnovama praktičnog iskustva i sektorskih istraživanja (na pr. dnevne migracije radne snage, linije prigradskoga autobusnog prometa, ispitivanje o korištenju središnjih urbanih objekata i sadržaja okolnog stanovništva i sl.).

Rezultati prema tipovima žarišta - kružna područja veće koncentracije stanovništva

TIPOVI ŽARIŠTA	KRUŽNA PODRUČJA VEĆE KONCENTRACIJE		UKUPNO NASELJA UNUTAR ŽARIŠTA		UKUPNO STANOVNIKA U KRUŽNIM PODRUČJIMA	
	BR OJ	%	BROJ	%	BROJ	%
T1 (Zagreb)	1	0,1	14	0,2	717.514	15,0
T2 (Sp.Ri.Os)	3	0,4	10	0,1	478.950	10,0
T3 (30-80 tis.)	14	1,9	55	0,8	666.684	13,9
T4 (10-30 tis.)	48	6,5	259	3,9	593.420	12,4
T5 (5-10 tis.)	33	4,5	112	1,7	214.832	4,5
T6 (2-5 tis.)	118	16,0	204	3,0	365.258	7,6
T7 (1-2 tis.)	446	60,6	1.274	19,0	696.476	14,6
T8 (ostala)	73	9,9	386	5,8	136.145	2,8
UKUPNO ŽARIŠTA	736	100,0	2.314	34,6	3.869.279	80,9
OSTALI PROSTOR			4.380 naselja	65,4	914.986 ljudi	19,1
UKUPNO HRVATSKA	736		6.694 naselja	100,0	4.784.265	100,0

U Republici Hrvatskoj moguće je razlikovati i izdvojiti ukupno tek **oko 736 važnijih naselja** - žarišta ili potencijalnih žarišta razvitka, koja u kružnim područjima okupljaju ukupno 2.314 naselja. Bitno je istaći da je njih čak 70% s manje od 2.000 stanovnika ili 87% s manje od 5.000 stanovnika. To znači da je samo oko 13% pravih žarišta s više od 5.000 stanovnika, a da su 87% žarišta prostori potencijalnog okupljanja i forsiranoga planskog ulaganja.

Takva manja žarišta razvitka otkrivaju i dokazuju smjerove nužnih ulaganja i prostornog uređenja.

U ostalih 65% naselja Republike Hrvatske, koja nisu okupljena i svrstana u nijedno od 8 žarišnih tipova, živi samo oko 20% stanovništva. Dakle 2/3 državnog teritorija nije žarišni prostor.

Ovih 736 žarišta mora obavljati sve prostorne funkcije za 2/3 teritorija. Kako raspored žarišta nije idealan, ali niti posebno nepovoljan, jasno je da se mogu eksplicitno pokazati prioriteta. Na primjer raspodjela manjih žarišnih tipova potvrđuje da u prostoru Središnje i Gorske Hrvatske postoje relativno veći prostori funkcionalne praznine. To znači da će se iz

kategorije ostalih naselja (njih 65,4%) u okviru rješavanja razvoja ruralnih područja Republike Hrvatske morati izdvojiti i druga nužna područna ili lokalna središta bez dosadašnjih žarišnih funkcija s ciljem lokalnog organiziranja.

B - Kvalitativna analiza procesa (razvojna osjetljivost)

Pojam razvojne osjetljivosti podrazumijeva stanje i promjene, promatrane kao jedan od resursa, koji naselju ili području omogućuje određenu sposobnost prilagodbe očekivanim i/ili planiranim promjenama. Suženi reprezentativni broj pokazatelja (demografski, socio-kulturni, prostorno-planski) omogućio je identifikaciju stanja i procesa tj. razvojnu osjetljivost polazno diferenciranih područja. Na temelju tako odabranih pokazatelja i oblikovanih kriterija vrednovana su polazno diferencirana područja.

Time je dobiveno pet osnovnih tipova razvitka u istraživanom prostoru:

1- ekspanzija, 2 - uravnoteženi razvitak, 3 - stagnacija procesa, 4 - zaostajanje u razvitku i 5 - izrazito nazadovanje u razvitku.

Izrazito nazadovanje u razvitku (5)

Područja i središta u tom tipu imaju izrazito negativne sve demografske i ostale pokazatelje. To su mahom ruralna i prometno izolirana područja, velike demografske starosti s velikim udjelom staračkog i ženskog stanovništva, duboko u procesu izumiranja, unutar kojih je nužno selektivnim administrativnim postupkom odrediti potencijalno razvojna žarišta. Vrlo je nepovoljno što su u tom tipu znatnim dijelom i pogranična inače strateški važna područja za koja država mora biti zainteresirana iz niza raloga.

Zaostajanje u razvitku (4)

Područja i središta u tom tipu uglavnom imaju negativne demografske trendove s izdvojenim prostornim točkama realno mogućeg funkcionalnog okupljanja i oživljavanja prostora. Međutim, prema trendovima u njima, bez skoroga odlučnog i jasnog zahvata šire zajednice, ova se područja relativno brzo mogu približiti ili čak prevesti u prethodni tip izrazitog zaostajanja u razvitku.

Stagnacija procesa (3)

Prosječni tip, u okvirima ukupnoga državnog prostora, koji ipak ne može biti strateški cilj uređenja prostora, ali s nizom povoljnih pretpostavki za brže, lakše i racionalnije usmjeravanje procesa i odnosa. Ništa nije tako negativno da se konkretnim mjerama gospodarske i demografske politike ne može dovesti u stupanj uravnoteženog razvoja. Ukupni su trendovi, međutim, takvi da u prosjeku intenzivnije teže zaostajanju u razvoju nego uravnoteženom razvitku.

Uravnotežen razvitak (2)

Područja i središta u tom tipu, po općim procjenama, mogu biti zadovoljavajući okvir kojem bi trebali težiti prethodni tipovi, ali i sama ekspanzija (1). Za globalnu je državnu strategiju bitna prostorna raspodjela ovakvih područja i središta i u tom bi smjeru trebalo graditi na ovom tipu razvojne planove. U tom je tipu relativno mlada, biodinamički postojana, aktivnija, ali i mobilnija populacija s jasnim međupopisnim porastom i prirodnim rastom stanovništva. U ovom tipu područja i žarišta nalazi se ključ zadržavanja postojećih pozitivnih procesa i odnosa i već spomenuta planska usmjeravanja i prostorna distribucija ovakvog razvoja na ostala strateški važna područja.

Ekspanzija (1)

U ovom tipu područja i žarišta svi su parametri izrazito pozitivni. Međutim, ovakav tip pridonosi i gotovo determinira izrazitu urbanu koncentraciju stanovništva i djelatnosti, što pojačava inače negativnu prostornu polarizaciju ukupnoga državnog prostora. Ukupnu negativnost ovog tipa ublažava činjenica da se ovi tipovi mahom javljaju u prigradskim urbanim zonama velikih gradova i pridonose širenju urbanog načina života, ali zato prazne i to intenzivno, neposredno ili neko drugo ruralno područje. U cjelini gledano ekspanzija ovoga tipa, uz negativnu demografsku sliku ukupnoga državnog prostora, u biti nije ono čemu treba težiti Hrvatska.

C - Tipizacija razvojnih promjena i rezultati vrednovanja po područjima i žarištima

Različiti tipovi razvojnih promjena dominiraju na pojedinim tipovima područja i u pojedinim tipovima područja s većom koncentracijom stanovništva.

Cjelokupni prostor Hrvatske u odnosu na razvojne tipove

Gotovo 1/3 područja Republike Hrvatske se nalazi u izrazitom zaostajanju, te još 31% u zaostajanju u razvoju, što je gotovo 2/3 područja. Stagnaciju u razvoju ima 13%, a ekspanziju 11%. To znači da je samo 13% područja u uravnoteženom razvoju, što s područjima stagnacije pokazuje da je samo 1/4 područja Republike Hrvatske u relativno povoljnim okvirima za razvoj, a da je u 3/4 područja nužno intervenirati različitim razvojnim mjerama.

Gradska područja (G) u odnosu na razvojne tipove

Promatrajući polazne tipove područja, jasno se uočava da je samo 23% gradskih područja u tipu uravnoteženog razvoja, a čak 51% u procesu ekspanzije. Za uočenu ekspanziju se ne može reći da je za Republiku Hrvatsku pozitivan proces, zbog niza razvojnih problema koje je izazvala s obzirom na koncentraciju stanovništva i djelatnosti koje potiču polarizaciju. Prema tome Republika Hrvatska je na

stupnju razvoja na kojem se planiranje odgovarajućeg razvoja mora provoditi i u okviru urbanih i prijelaznih urbanih područja i to u smislu dislokacije pretjerano koncentriranih gospodarskih i administrativnih funkcija u gradskim područjima.

Seoska područja (S) u odnosu na razvojne tipove

Kod ruralnih područja, čak 77% područja je u izrazitom zaostajanju ili zaostajanju u razvoju. U stagnaciji je samo 11%, u uravnoteženim okolnostima razvoja 8%, a u ekspanziji samo 4% područja. Proces ekspanzije ruralnih naselja nije negativan proces (kao ekspanzija u gradskim područjima), već upravo suprotno. Takva seoska-ruralna područja ekspanzije, uz ona s uravnoteženim razvojem, su ona koja bi trebala biti poticajna žarišta u oživljavanju ruralnog prostora. Pri tom je ključan njihov prostorni razmještaj, a koji danas nije niti malo povoljan za takav globalni proces.

Prijelazna područja (GU i US) u odnosu na razvojne tipove

Vrlo slično prethodnim konstatacijama je i distribucija stanovništva prema razvojnim tipovima u prijelaznim tipovima područja, s tim da se u skupinama uravnoteženog razvoja i stagnacije dijelom ublažava negativno stanje.

Prostorna distribucija gradskih i prijelaznih gradskih područja po razvojnim tipovima

Prostorna distribucija gradskih (G) i prijelaznih gradskih područja (GU) po razvojnim tipovima pokazuje da zaostajanje u razvoju i izrazito zaostajanje u razvoju tih područja bitno ne potencira negativnost procesa s obzirom da se takva područja nalaze uglavnom u blizini područja s pozitivnim razvojnim mogućnostima.

Prostorna distribucija pozitivnih razvojnih područja

Raspored pozitivnih razvojnih područja i žarišta gotovo da je pravilan u kontinentalnom dijelu Republike Hrvatske, iako nedovoljnih koncentracija.

Prostorni razmještaj razvojnih tipova seoskih, ostalih i prijelaznih seoskih područja

Izrazito je nepovoljan prostorni razmještaj razvojnih tipova seoskih (S), ostalih (O) i prijelaznih seoskih područja (US). Uz objektivno uvijek prisutna lokalna odstupanja, pozitivni tipovi ovih područja u većoj mjeri javljaju se samo u Međimurju, istočnoj Slavoniji i Ravnim kotarima. Praktički je cijelo ostalo područje u negativnom razvojnom trendu. Zato su pozitivni razvojni procesi unutar takvog relativno kompaktnog područja pokazatelj potencijalnih usmjeravanja planskog ulaganja i popravljavanja negativnosti procesa i odnosa.

Prostorna distribucija žarišta po razvojnim tipovima

Za razliku od područja jasno pokazuje znatno povoljniju sliku distribucija 736 žarišta. Praktički 50% žarišta ima uravnotežen razvoj ili stagnaciju u razvoju, a ipak samo 28% ekspanziju koja bi se različitim mjerama morala ublažavati. Međutim, i unutar te skupine čak 30% žarišta ima zaostajanje u razvoju ili čak izrazito zaostajanje u razvoju. To znači da bi se kod planskih mjera ili pak određivanja odgovarajuće prostorne distribucije potencijalnih žarišta na lokalnoj razini, moralo kombinirati s razvojnim žarištima i seoskim koja imaju razvojnu ekspanziju, uz naravno oprez glede demografskog potencijala žarišta.

4.2.2.4.

Urbanizacija -

Stupanj i dinamika raslojavanja naselja (gradovi-sela) s demografskih i socioekonomskih aspekata - Standardna klasifikacija

Gradska naselja - područja

Za Strategiju prostornog uređenja naselja-gradovi su izdvojeni korištenjem odgovarajućih pokazatelja i obilježja. Model izdvajanja gradskih naselja ima četiri međuzavisne varijable. Jedna je broj stanovnika naselja (veličina - više od 2000 ljudi), a tri su socioekonomskog karaktera (% polj. od ukupnog stanovništva; % radnika u mjestu stanovanja i % domaćinstava bez poljodjelskog gospodarstva). Parametri njihove međuzavisnosti dobiveni su korelacijskom analizom.

*Primjenom navedenog modela u Hrvatskoj je 1991. godine izdvojeno 117 *gradskih naselja. U njima je (prema statističkom popisu) živjelo 2,452.453 stanovnika, što daje 51,3% od ukupnog broja stanovnika zemlje.*

Valja primijetiti da u Hrvatskoj prevladavaju mala gradska naselja, 67 % gradskih naselja ima manje od 10.000 stanovnika. Na njih otpada samo 15 % gradskog stanovništva. Posebno se zapaža mali broj gradskih naselja srednje veličine. To se posebno odnosi na gradove između 20.000 i 100.000 stanovnika. To je razlog da u urbanom sustavu Hrvatske dominiraju četiri grada. Pored Zagreba to su još Split, Rijeka i Osijek.

Napomena: - prema službenoj statistici (koja često ima vrlo nelogičnu teritorijalnu evidenciju kao npr. za grad Rab, Krapinu, Čakovec, Split, Osijek-Višnjevac, Rijeka - Bakar - Viškovo, Buzet, Vis, Cavtat, Vrbovec i sl.) određeni broj naselja se nalazi u graničnom području razvrstavanja jer ne ispunjava jedan bitan kriterij - broj stanovnika. Strategija prostornog uređenja otklonila je ove statističke nelogičnosti i zato se tijekom ovog sektora (i na kartogramima) iskazuje različit broj gradova. Njihov broj varira od 117 do 157 a zavisi od zakonskih odluka da li će se neko samostalno statističko naselje proglasiti gradom iako prostorno čini jedinstvenu cjelinu s velikim gradom - na pr. Sesvete i sl..

Prijelazna - urbanizirana naselja

Prijelazna ili urbanizirana naselja su ona koja su doživjela određeni stupanj socio-ekonomske i druge preobrazbe te po svojim obilježjima predstavljaju, prijelaz između gradskih i seoskih naselja. S obzirom da je urbanizacija agens njihove preobrazbe te da ona postepeno poprimaju gradska obilježja, nazivaju se i urbaniziranim naseljima.

*Prijelazna (urbanizirana) naselja izdvojena su korištenjem modela s dvije varijable i odgovarajućih parametara. Model omogućuje izdvajanje i gradaciju naselja - **urbaniziranih naselja** - u dva stupnja: **jači i slabiji**.*

Pomoću navedenog modela utvrđeno je da od 6.694 naselja njih 3.470 ili 52% ima karakter prijelaznih ili urbaniziranih naselja. U njima 50% aktivnog stanovništva radi izvan vlastitih posjeda, a udio poljodjelskog stanovništva iznosi ispod 20%. Na temelju toga može se zaključiti da u tim naseljima, sociološki gledano, prevladava gradski način života.

Urbanizirana naselja podijeljena su u dva stupnja: jače i slabije urbanizirana. Na jače urbanizirane otpada 28%, a na drugu kategoriju slabije urbaniziranih naselja 24% svih naselja Hrvatske.

Seoska - ruralna naselja

U Hrvatskoj još uvijek 3.105 ili 46 % naselja ima izraziti agrarni karakter. Ona nisu doživjela značajnije preobrazbe. Međutim, treba imati u vidu da će i ona doživljavati izvjesne promjene. Neka će se urbanizirati, a neka će jačati svoj agrarni karakter. Za očekivati je da će seoska naselja s većim mogućnostima agrarnog gospodarstva zadržati svoj ruralni karakter, s adekvatnom modernizacijom života i rada u njemu. Takve pojave također je poželjno poticati i usmjeravati planskim mjerama.

Stupanj i dinamika urbanizacije

Za izradu Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske važna su saznanja o stupnju urbanizacije, regionalnim razlikama i dinamici urbanizacije. Na temelju ovih saznanja moguće je predvidjeti daljnji tok urbanizacije, njezine posljedice te adekvatne planske intervencije.

Stupanj urbanizacije mjeren je udjelom gradskog u ukupnom stanovništvu Hrvatske. Tipovi naselja prema socioekonomskoj preobrazbi 1991.

Tip naselja	Broj	%
Urbana	117	1,7
Jače urbanizirana	1.880	28,1
Slabije urbanizirana	1.590	23,8
Ruralna	3.105	46,4
UKUPNO:	6.692	100,0

U 117 izdvojenih gradova 1991. god. živjelo je 2,452.453 ili 51,3% ukupnog stanovništva Hrvatske. Ovaj podatak govori da je Hrvatska još uvijek slabije urbanizirana zemlja. Međutim, ovakav nizak udio gradskog stanovništva odgovara stupnju njezinog društveno-ekonomskog razvoja. Ovu konstataciju potvrđuju podaci o nacionalnom dohotku, udjelu poljodjelskog stanovništva, udjelu zaposlenosti itd. Pored navedenog, Hrvatska je i regionalno nejednako urbanizirana.

Dinamika je utvrđena izračunavanjem indeksa porasta gradskog stanovništva, a obilježje uporedbom porasta ukupnog i gradskog stanovništva. Porast ukupnog i gradskog stanovništva analiziran je za razdoblje 1981 - 1991.g.

Rezultati ukazuju na vrlo slab porast ukupnog stanovništva (3,5%). Dosadašnje demografske analize pokazale su da je slab porast ukupnog stanovništva Hrvatske posljedica niskoga prirodnog priraštaja i iseljavanja.

Porast gradskog stanovništva bio je u razdoblju 1981-1991. znatno veći od rasta ukupnog stanovništva. On je iznosio 12,4%. Ovakve razlike u dinamici rasta ukupnog i gradskog stanovništva karakteristične su za zemlje koje se nalaze u industrijskoj fazi razvoja. U njoj gradovi imaju naglašenu polarizacijsku ulogu. Porast stanovništva hrvatskih gradova pretežno su posljedica preseljavanja selo-grad, a manje prirodnog priraštaja.

Porast gradskog stanovništva znatno je viši od porasta ukupnog stanovništva. To ukazuje na polarizirani karakter urbanizacije i razvoja. S obzirom na takva obilježja urbanizacije, može se očekivati da će se gradsko stanovništvo i dalje povećavati brže od ukupnog stanovništva. Preseljavanja iz sela u gradove vršit će se i dalje, premda ona slabe. Ovakav tok urbanizacije i dalje će pojačavati probleme u

ruralnim krajevima zbog depopulacije i starenja stanovništva te u gradovima zbog nedostatka stanova, radnih mjesta itd.

Urbanizirana područja

Socioekonomska preobrazba odvija se selektivno. Ta selektivnost preobrazbe može se pratiti na tri razine: na razini domaćinstava, zatim na razini naselja te na razini regija.

Nositelji preobrazbe svakog naselja su njegova domaćinstva. U mnogim naseljima se, na osnovi izgleda i strukture domova, može utvrditi stupanj preobrazbe domaćinstava. O broju i intenzitetu preobrazbe domaćinstava ovisi i stupanj preobrazbe cijelog naselja. Socioekonomska preobrazba uvjetuje i fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu naselja.

Prijelazna ili urbanizirana naselja javljaju se, najčešće, u manjim ili većim urbaniziranim područjima. Po svojoj lokaciji urbanizirana se područja mogu podijeliti u tri skupine: prigradska, međugradska i samostalna.

- **Prigradska urbanizirana područja** nastaju, kako im ime govori, oko gradskih naselja zahvaljujući zapošljavanju stanovništva u gradu i dnevnim migracijama. Njihova veličina i oblik ovisi o funkciji rada grada, mogućnostima dnevnog migriranja, socioekonomskim prilikama u okolicama itd. Izvršene analize su pokazale da gradovi s funkcijom rada od 20.000 i više zaposlenih imaju formirane kontinuirane prigradske zone. Najveće su oko Zagreba, Rijeke i Splita, a manje oko Osijeka, Zadra, Pule, Varaždina, Karlovca, Šibenika i drugih gradova.
- **Međugradska urbanizirana područja** protežu se duž prometnica između dva ili više centara rada. Njihov razvoj omogućen je dnevnim migracijama zahvaljujući prometnim vezama. Ovakva urbanizirana područja najraširenija su u Središnjoj Hrvatskoj. Većina njih proteže se od Zagreba prema Sisku, Varaždinu, Jastrebarskom, Kutini i Krapini. Nalazi ih se također u Dalmaciji, Istri, na Kvarneru, a manje u Istočnoj Hrvatskoj.
- **Samostalna urbanizirana područja** razvila su se izvan gradskih područja, mahom oko manjih centara rada. Čine ih obično nekoliko urbaniziranih naselja.

4.2.2.5. Socio-ekonomske gradske regije

Gradovi sa svojim okolicama čine gradske regije. S obzirom na način izdvajanja okolice, gradske regije mogu biti različitog tipa. Za Strategiju prostornog uređenja izdvojene su socioekonomske gradske regije. Riječ je o gradskim regijama koje čine gradovi određenih funkcija rada i okolice izdvojene korištenjem socioekonomskih obilježja.

Što se tiče funkcije rada u Hrvatskoj, samo 15 gradskih naselja (gradova - prema statističkoj definiranosti područja) ima preko 18.000 zaposlenih. Većina njih ima svoju veću ili manju urbaniziranu okolicu. Izuzetak su Vukovar i Čakovec. Izdvojenih 13 socioekonomskih gradskih regija pokazuje međusobne znatne razlike. One su vidljive u veličini, ali i u strukturi. Strukturne razlike izražene su i među regijama iste veličine.

Po broju naselja uključenih u gradske regije ističe se, dakako, Zagreb, a potom Pula, Karlovac i Šibenik. Ovakve razlike u broju naselja regije više su odraz strukture naseljenosti okolica, nego utjecaja grada. S obzirom na to, vrednovanje broja naselja uključenih u regiju manje je relevantno za ocjenu njezine razvijenosti. U tu svrhu veće značenje ima struktura naselja regije s obzirom na stupanj socioekonomske preobrazbe (odnosno urbanizacije naselja). Razlike su velike u udjelu gradskih, jače urbaniziranih i slabije urbaniziranih naselja između pojedinih regija. Štoviše, neke regije nemaju jače urbaniziranih, a neke slabije urbaniziranih naselja. Primjer takvog slučaja su gradske regije Rijeke i Slavenskog Broda.

Općenito se mogu zapaziti razlike u strukturi, a time i razvijenosti između primorskih i kontinentalnih gradskih regija. U gradskim regijama Rijeke, Pule, Splita i Šibenika prevladavaju jače urbanizirana naselja. Od primorskih regija izuzetak su regije Zadra i Dubrovnika. U unutrašnjosti povoljniju strukturu imaju gradske regije Zagreba, Varaždina i Siska.

Većina gradskih regija ima jedno gradsko naselje. Iznimke su gradske regije Zagreba (6) i Splita (4) te Karlovca i Šibenika (po 2). Kod pojedinih gradskih regija zanimljiv je slučaj tzv. dvojnih gradova. Primjer su Karlovac-Duga Resa, Varaždin-Čakovec i Sisak-Petrinja. Radi se o gradovima koji su međusobno morfološki "srasli", od kojih su se neki i funkcionalno integrirali (Karlovac-Duga Resa), a neki nisu (druga dva slučaja). Poseban slučaj je gradska regija Splita u kojoj Split, Solin, Stobreč i Kaštela čine morfološku i funkcionalnu cjelinu, ali svi se vode kao zasebne jedinice.

Odnos broja i udjela stanovništva pojedinih dijelova gradskih regija važan je pokazatelj razvijenosti. Po veličini, odnosno broju stanovnika, ističu se gradske regije četiriju makroregionalnih centara (Zagreba,

Splita, Rijeke i Osijeka), a zatim slijede regije Zadra, Karlovca, Pule itd.

4.2.2.6. Centri i osovine urbanizacije

U Hrvatskoj je prisutan još jedan prostorni oblik urbanizacije - razvija se duž prometnih pravaca koji povezuju najmanje dva grada, odnosno dva centra rada. Preobrazba naselja duž prometnih linija uglavnom je uvjetovana zapošljavanjem stanovništva u gradovima zahvaljujući dnevnim migracijama. Tokom vremena osovina se obogaćuje novim centrima rada čime se pojačava proces urbanizacije osovine. U ovom se slučaju može **govoriti o centrima i osovinama urbanizacije**. U osovinama stupanj urbanizacije nema jednaki intenzitet. On uglavnom opada udaljenošću od centra rada.

Osovine urbanizacije mogu se utvrditi na taj način da se centri rada povežu s urbaniziranim naseljima. Izrađena analiza je pokazala da se preobrazba naselja najintenzivnije vrši u okolicama gradova te duž prometnih linija.

Ovakav prostorni oblik urbanizacije najjače je došao do izražaja u Središnjoj Hrvatskoj. U ovom dijelu Hrvatske najizraženije osovine zvjezdasto se šire iz Zagreba prema drugim regionalnim centrima. Tako na pr. u posavskom pravcu mogu se uočiti dvije osovine. Prva povezuje Zagreb, Dugo Selo, Ivanić-Grad i Kutinu. Druga se od Zagreba pruža preko Velike Gorice do Siska. Pored ove dvije, izrazitije osovine protežu se od Zagreba preko Jastrebarskog do Karlovca i Duge Rese te od Zagreba preko Zaprešića i Zaboka do Krapine, odnosno preko Zlatar Bistrice, Novog Marofa i Varaždina do Čakovca. Osovina Zagreb-Križevci-Koprivnica slabije je izražena, ali se naslućuje njezin razvoj. Pored navedenih uočavaju se i kraće osovine. Primjer je osovina Varaždin, Ivanec, Lepoglava do Krapine.

I u drugim dijelovima može se također uočiti razvoj osovina urbanizacije. U Istočnoj Hrvatskoj uočava se spontani razvoj nekoliko osovina. U njoj se mogu izdvojiti sljedeće osovine: Osijek-Darda-Beli Manastir, zatim Osijek-Valpovo-Belišće te Županja-Vinkovci-Vukovar-Borovo. Izrazitija osovina urbanizacije u Posavini proteže se od Oriovca preko Slavenskog Broda do Vrpolja. Ova osovina razvija se, prije svega, pod utjecajem Slavenskog Broda.

U Istri i Kvarneru osovine urbanizacije uglavnom nastaju duž obale i uvjetovane su procesom litoralizacije. Opatijsko primorje pokazuje viši stupanj urbanizacije. Ono je fizički i funkcionalno povezano s riječkom gradskom regijom. Na zapadnoj obali Istre manje osovine protežu se duž obale povezujući manje

centre oko Pule, Rovinja, Poreča i Umaga. Jedna izraženija osovina urbanizacije proteže se od Rijeke do Crikvenice povezujući Rijeku, Kostrenu, Bakar, Bakarac, Kraljevicu i Crikvenicu.

U Dalmaciji osovine urbanizacije također su naglašenije vezane za obalu. Kraće osovine urbanizacije u ovoj regiji razvijaju se pod utjecajem Zadra, Šibenika, Splita i Dubrovnika. Najizrazitija osovina razvija se pod utjecajem Splita. Jedna takva osovina proteže se od Segeta Donjeg i Trogira preko Kaštela i Solina do Splita, a zatim preko Stobreča, Podstrane i Dugog Rata do Omiša. Manje kontinuirana osovina uočava se na relaciji Split-Klis-Sinj.

4.2.2.7. Gradovi prema funkciji rada i funkcionalnoj strukturi

Godine 1991. u Hrvatskoj je registrirano 207 naselja koja su imala 500 ili više zaposlenih. U broj zaposlenih uključeni su zaposleni mještani i dnevni migranti. Ukupnim brojem zaposlenih, bez obzira na mjesto njihovog stanovanja, mjeri se funkcija rada naselja. S obzirom da Hrvatska ima oko 6.700 naselja može se konstatirati da je funkcija rada ograničena na mali broj naselja. Kada se govori o zaposlenima, onda se misli na one koji rade izvan vlastitih gospodarstava i to u tada zvanom društvenom sektoru. U vrijeme popisa stanovništva 1991. godine u Hrvatskoj još nije privatizacija dobila većeg maha, pa je privatni sektor bio slabije zastupljen. Na njega je otpadalo samo oko 10% zaposlenih.

Mora se naglasiti da u Hrvatskoj prevladavaju mali centri rada. Tako na pr u 69,1% centara broj zaposlenih se kreće od 500 do 3.000, a 82,1% centara ima manje od 5.000 zaposlenih.

Nažalost, Hrvatska ima mali broj centara koji bi snažnije djelovali na preobrazbu svojih okolica i regija. Samo 12 gradova ima funkciju rada s preko 20.000 zaposlenih, odnosno 18 centara s preko 10.000 zaposlenih. Posebno je velika razlika u funkciji rada Zagreba (330.449) te Splita, drugog grada po funkciji rada (77.818 zaposlenih). U Zagrebu radi 28,2%, a u četiri makroregionalna centra 40,1% od ukupnog broja zaposlenih Hrvatske. I ovi podaci ukazuju na neusklađen i još uvijek nerazvijen urbani sustav Hrvatske.

Odnos funkcije rada i stanovanja

Za razumijevanje utjecaja grada u prostoru, a naročito njegovo značenje na socioekonomsku preobrazbu neophodna su saznanja o odnosu između njegove funkcije rada i funkcije stanovanja. Između ove dvije

pojave najčešće postoji nesklad. Gotovo da i ne postoje gradovi u kojima se funkcija rada u potpunosti poklapa s funkcijom stanovanja. U većini gradova funkcija stanovanja je veća od funkcije rada, ali postoje i obrnuti slučajevi.

Dosadašnja saznanja govore da s veličinom grada u pravilu raste broj zaposlenih u njemu te da se istovremeno povećava i broj dnevnih migranata u grad, ali se njihov udio smanjuje. Na taj način povećava se nesklad između funkcije rada i stanovanja u korist potonje funkcije.

U Hrvatskoj u svim gradovima prisutan je nesklad između funkcija rada i stanovanja. Raspon nesklada kreće se od 0,6 do 7,5 stanovnika na jednog zaposlenog u gradu. U prosjeku, u hrvatskim gradovima na jednoga zaposlenog otpada 2,1 stanovnik grada.

S odnosom između funkcije rada i stanovanja vezana je još jedna važna pojava - dnevne migracije zaposlenih. Gradovi s većom funkcijom rada imaju i izraženija gravitacijska područja zaposlenih.

U razvoju dnevnih migracija zaposlenih u gradove utvrđena je zakonitost po kojem broj dnevnih migranata raste s veličinom grada, ali se smanjuje njihov udio u posljednjem desetljeću. U pravilu, dakle, manji gradovi imaju veći udio dnevnih migranata nego veći gradovi. Međutim, postoje i veće ili manje iznimke. To ovisi o funkciji rada, strukturi radnih mjesta i zaposlenih u gradu te gustoći naseljenosti, socijalnoj strukturi i drugim obilježjima okolica gradova. Prometni sustavi pri tome imaju važnu ulogu.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

Prostori koncentracije stanovništva Hrvatske - Popis 1991.g.

Razvrstavanje gradova i važnijih naselja u razrede prema broju stanovnika (*izvadak - ukupno ima 8 razreda*)

I. Razred 1 grad s više od 500.000 stanovnika prema statističkom popisu 1991.g.

* Broj stanovnika
prema statističkom obuhvatu grada

r = 10 km (unutar ovoga odabranog radijusa je pretežito izgrađeno područje)

01. Zagreb	706.770*	718	Ukupno stanovnika (u tisućama) u radijusu od središta naselja glavnog statističkog naselja s ostalim naseljima u kružnom području
Ukupno:	707.000	718.000	

II. Razred 3 grada s više od 100.000 stanovnika prema statističkom popisu 1991.g.

r = 10 km r = 7 km r = 5 km
poredbeni radijus glavni radijus poredbeni radijus

02. Split	189.388	251	224	196
03. Rijeka	167.964	196	180	170
04. Osijek	104.761	153	116	107
Ukupno:	462.000	600	520.000	473

III. Razred 14 gradova s više od 35.000 stanovnika u području s radijusom 5 km

r = 7 km r = 5 km r = 4 km
poredbeni radijus glavni radijus poredbeni radijus

05. Zadar	76.343	83	79	76
06. Karlovac	59.999	73	62	61
07. Pula	62.376	64	62	62
08. Slavonski Brod	55.683	65	58	57
09. Sisak	45.792	60	53	48
10. Varaždin	41.846	65	50	43
11. Dubrovnik	49.728	50	50	50
12. Vukovar	44.639	52	45	45
13. Velika Gorica	31.614	52	44	35
14. Šibenik	41.012	47	44	41
15. Vinkovci	35.347	48	40	35
16. Sesvete	35.337	45	40	38
17. Bjelovar	26.926	41	38	29
18. Čakovec	15.999	44	37	23
Ukupno:	623.000	789	702.000	643

U 18 velikih i većih gradova (I.-III. razred)	Popis 1991.g. 1.792.000 stanovnika	U gradovima s okolnim naseljima (od r=5 km do r=10 km) 1.940.000 stanovnika
Udio u ukupnom stanovništvu	oko 37 %	oko 41 %
U 141 važnijem naseljenom području živi	2.533.000 stanovnika oko 53 %	2.974.000 stanovnika oko 62 % od ukupno - Hrvatska
Ukupno u 736 žarišta živi oko 3.870.000 ljudi ili 81% a u preostalih 5.958 naselja još oko 915.000 ljudi		

Godine 1991. od 117 gradova Hrvatske u 33 grada ili 28% udio dnevnih migranata od ukupnog broja zaposlenih iznosio je preko 50%. U Čakovec npr. dnevno putuje 70,3% zaposlenih, u Varaždin putuje 52,7%, Sinj 53,2, Opatiju 63,4%, Pazin 57,5% itd. Po niskom udjelu ističu se Dubrovnik (6,3%), Mali Lošinj (6,3%), Senj (8,1%) itd.

Poznavanje funkcije stanovanja i njegove usklađenosti s funkcijom rada te poznavanje intenziteta migracija i gravitacijskog područja

migracije od velike je praktične vrijednosti. Ono može poslužiti za rješavanje pojedinih problema i reguliranje pojedinih procesa u gradu i okolici. To su npr. pitanje rješavanja stambenih problema u gradu, razvoj prigradskog prometa, uređenje urbanog podsustava, lokacija novih industrijskih pogona, decentralizirani razvoj grada itd.

Funkcionalna struktura gradskih naselja

Mora se naglasiti da su gradovi po svojoj funkcionalnoj strukturi polifunkcionalni. U Hrvatskoj gotovo i nema grada da nema određeni broj zaposlenih u spomenutih 14 djelatnosti. Bez obzira na činjenicu da su gradovi polifunkcionalni, većina njih ipak pokazuje jaču ili slabiju usmjerenost na jednu ili više djelatnosti. Ovom prilikom utvrđena je funkcionalna usmjerenost gradova Hrvatske korištenjem podataka o broju zaposlenog stanovništva u pojedinim djelatnostima. U broju zaposlenih po djelatnostima uključeni su zaposleni mještani i dnevni migranti.

Utvrđivanje funkcionalne usmjerenosti počiva na konceptu *prosječnog* hrvatskog grada i na mjerenju odstupanja od prosjeka pomoću standardne devijacije. Navedenim postupkom utvrđena je funkcionalna usmjerenost gradova Hrvatske u 12 skupina. Ovom metodom utvrđeno je da 24 grada nisu pokazivala jaču usmjerenost prema nekoj djelatnosti (skupini), čime se potvrđuje njihova polifunkcionalnost. Prema ovoj ocjeni gradovi su usmjereni u jednu ili više djelatnosti onda ako u toj djelatnosti udio zaposlenih pozitivno odstupa od prosjeka za jednu ili više standardnih devijacija. Takva su u Hrvatskoj 1991. godine bila 93 grada. Najvećih ih je broj bio usmjeren na jednu (56) i dvije djelatnosti (27), dok ih je tek 7 bilo usmjerenom na tri, odnosno 3 gradska naselja na četiri djelatnosti.

Djelatnosti na koje su gradovi pojedinačno ili u kombinaciji najčešće usmjereni su sljedeće: industrija i rudarstvo (19), ugostiteljstvo i turizam (18), poljodjelstvo, ribarstvo, vodno gospodarstvo i šumarstvo (16), tijela državne vlasti, lokalna uprava, fondovi, udruženja, organizacije (16), stambeno-komunalne djelatnosti, uređenje naselja i prostora (15), promet i veze (12) itd.

Sustav središnjih naselja

Nezaobilazna je činjenica da je "sustav središnjih naselja" ili "sustav razvojnih žarišta" ("urbani sustav") najvažniji dio strateških prostornih planova država, jer on artikulira sve prostore, podprostore i međuprostore, sve infrastrukturne i komunikacijske sustave povezivanja mreže gradova i naselja, on je sam skoro čitav plan, program i strategija prostornog uređenja neke zemlje! Zbog toga se na osnovama strateških i koncepcijskih određenja *mreže gradova i važnijih naselja* moraju razraditi i sve programske akcije, koje država mora sustavno poduzimati i provoditi kroz dugi niz godina, koje će prioritetno operacionalizirati načine prostornog uređenja urbanih i općenito naseljskih prostora.

Sustav središnjih naselja bitna je odrednica kvalitetnoga prostornog uređenja i razvitka države, kojim se usmjerava i/ili kontrolira prostorna raspodjela stanovništva, potiče razvitak optimalne mreže naselja u svim dijelovima države (usmjeravanjem gospodarskih djelatnosti i urbanotvornih funkcija) te podržava razvoj ostalih gradskih i ruralnih naselja koja za to imaju nužne preduvjete. Pri tome treba istražiti i odrediti smjernice i mjere koje će podržavati optimalne procese deagrarizacije, urbanizacije i litoralizacije te isticati regionalna obilježja prostora i naselja.

Planiranjem sustava - mreže naselja, kao jednim od osnovnih elemenata organizacije prostora, usmjerava se i definira:

- uravnotežena prostorna raspodjela stanovništva, radnih sadržaja i drugih funkcija na državnom teritoriju,
 - veličina, struktura i oblik razvoja naselja,
 - uravnotežen razvoj središnjih funkcija u cilju zadovoljavanja raznolikih potreba stanovništva i poboljšavanja svakodnevne kvalitete života,
 - ravnomjerniji razvoj u prostoru, smanjivanjem razlika u urbaniziranosti područja,
 - osnivanje lokalnih razvojnih žarišta, kao uporišta policentrično razvijenoj mreži naselja,
 - unapređivanje i razvitak fizionomskih obilježja i sadržajne strukture naselja sukladno s njihovom ulogom u planiranom sustavu naselja i vrijednostima prirodne sredine, graditeljske baštine i okoliša u cjelini,
- granice građevinskog područja sa svrhom racionalnijeg korištenja prostora,
- načine i uvjete gradnje i uređivanja prostora.

Temeljem istraživanja utvrđuje se da budući Sustav središnjih naselja - razvojnih žarišta Republike Hrvatske treba činiti naseljska mreža, hijerarhijska i funkcijska, s oko 650 - 750 gradova i važnijih naselja u urbaniziranom i ruralnom području.

Programom prostornog uređenja Republike Hrvatske odredit će se "Sustav središnjih naselja" prema sljedećim usmjerenjima. Status grada u Republici Hrvatskoj trebalo bi steći oko 120-150 naselja (prema danas zakonski definiranih 122 grada, kao političko-teritorijalnih jedinica), a da bi oko 550 - 600 naselja pretežito u ruralnim područjima trebalo odrediti kao razvojna središta-žarišta tih prostora, što djelomično ona to već jesu, te ih razvijati državnim stimulativnim mjerama.

Postojeća struktura i sustav naselja čini dobar temelj da se u Hrvatskoj ostvari policentričan razvitak u svim regijama. Strategija prostornog uređenja dijeli središnja naselja na veći broj kategorija te preporuča da se određena središta trebaju razvijati zajednički,

medjusobno povezano i usklađeno unutar metropolitanskih područja, gradskih regija ili kao konurbacije, dijeleći međusobno funkcije svojstvene za odgovarajuće kategorije središnjih naselja.

Stanovanje - osnovna funkcija naselja

Od nekoliko osnovnih funkcija u naselju, stanovanje je najveći potrošač i korisnik prostora, osnovni prevladavajući sadržaj ljudskih naselja i temeljni element prostornog i urbanističkog planiranja. Stanovanje općenito, a izgradnja stanova posebno, čini važnu komponentu socijalnog i gospodarskog razvitka, organizacije i uređenja prostora te podizanja životnog standarda stanovništva. Pojam stanovanja obuhvaća elemente, koji kao cjelina, čine sustav stanovanja: stan, usluge, opskrba, obrazovanje, socijalne i zdravstvene djelatnosti, komunalni uređaji i rekreacijski prostori.

U prostorno-planskim dokumentima stanovanje se često promatra kao posljedica promjena u drugim razvojnim sferama. Međutim, koncepcija policentričnog razvoja Hrvatske u uvjetima usporenije dinamike rasta u razdoblju 1985.-1995., upućuje na to da stanovanje i stambeni fond treba promatrati ne samo kao posljedicu razvojnih procesa u drugim oblastima, već i kao poseban tip razvojnog resursa. Osobito je to slučaj u ratom zahvaćenim područjima i gospodarski nedovoljno razvijenim područjima, gdje treba težiti sanaciji stanja, odnosno preusmjeravanju negativnih gospodarskih i demografskih trendova te razvijanju ili formiranju novih poticajnih žarišta razvitka.

Budući da ulaganje u stambenu izgradnju čini veliki dio prihoda svake obitelji bez stana, očito je da će, u uvjetima racionalnijeg poslovanja i sve oštrije ekonomske konkurencije, stambeno pitanje zaposlenih radnika, kao i tražitelja novog zaposlenja, postajati sve važnijom razvojnom okolnošću. Skupoća stana u izgradnji i održavanju utjecat će na promjenu prostorne strategije razvoja znatnog broja poduzeća, jer će biti prisiljena locirati svoje pogone tamo gdje već postoje radnici mahom stambeno zbrinuti. To znači da će sve veća skupoća stana i stanogradnje (i gradogradnje), između ostalih okolnosti, utjecati da najmobilniji element u radnom sustavu postane tehnologija, a ne više radna snaga, ili da se barem izjednače po mobilnosti ta dva elementa radnog sustava. U tom okviru stambeno pitanje mora izravno utjecati na neke globalne razvojne opcije, ponajviše na prevrednovanju teritorijalne strategije rada, barem u onim segmentima gdje nisu ultimativni zahtjevi za koncentracijom tehnologije.

Krupne radno intenzivne gospodarske investicije ne bi više trebalo locirati u velika gradska središta i opterećivati ih s gradnjom novoga stambenog fonda za novoupisane ili gradnjom skupe komunalne

infrastrukture samo za te potrebe. Prostorni razmještaj novih gospodarskih poduzeća trebao bi se osloniti, barem u ovoj fazi gospodarskog razvoja, na postojeći (uglavnom novoizgrađeni) stambeni fond manjih gradskih središta i naselja i njihovim tehnologijama primjerenu kvalifikacijsku strukturu stanovništva takvih područja.

Stoga postojeći stambeni fond, kao jedan od najvažnijih početnih razvojnih resursa tih naselja, postaje poticaj za jačanje postojećih i stvaranje novih žarišta razvitka u funkciji ostvarivanja policentričnog razvoja.

4.2.2.8.

Zaključna ocjena sustava naselja Hrvatske

1. Hrvatsku još uvijek karakterizira disperzna naseljenost i prevlast malih naselja.

Godine 1991. naselja s manje od 500 stanovnika (5.265 naselja) bilo je 79% i u njima je živjelo 18,6% od ukupnog stanovništva Hrvatske (oko 890.000 ljudi). Ovakva disperzna naseljenost pokazatelj je povijesnoga društveno-gospodarskog nasljeđa, sadašnjeg stupnja razvoja i urbanizacije. Očito je da proces prestrukturiranja još nije jače došao do izražaja te da predstoje daljnje strukturne promjene u naseljenosti. One su danas vidljive u porastu broja malih naselja koja doživljavaju daljnju depopulaciju, te također u porastu naselja srednjih veličina kao posljedice zdravijeg populacijskog razvoja. Ovakvom tendencijom razvoja broj i veličina gradskih naselja će biti u porastu na štetu seoskih naselja.

2. Hrvatska još uvijek ima mali broj gradova (prema naprijed izloženoj metodi određivanja gradskih naselja).

Ovom prilikom izdvojeno je od 117 do 157 gradova, u kojima je živjelo 1991.g. 2.452.000 ili 51%, odnosno oko 60% ukupnog stanovništva Hrvatske. Pored toga, ovaj skup gradova ima i nepravilan red veličine. U njemu najviše nedostaju gradovi srednjih veličina (od 20.000 do 100.000 stanovnika). U postojećem redu veličine prevladavaju gradovi s manje od 10.000 stanovnika. Na njih otpada 67% od ukupnog broja gradova, a u njima živi samo 15% stanovništva Hrvatske.

3. Stupanj i dinamika urbanizacije.

U Hrvatskoj je u 117 gradova 1991. godine živjelo samo 51,3% ukupnog stanovništva. Istovremeno u 150 najvećih naselja, gradova i gradića, razvojnih žarišta (s više od 2000 stanovnika - kada se otklone statističke nelogičnosti) živi oko 2.920.000 ljudi ili 62%

od ukupnog stanovništva Hrvatske. U 64 najveća grada s više od 10.000 stanovnika (s prigradskim naseljima 3-4 km udaljenosti od središta) živjelo je oko 2.600.000 ljudi ili oko 54,4% od ukupnog stanovništva.

U stupnju urbanizacije u Hrvatskoj postoje regionalne razlike. Najviši udio gradskog stanovništva ima riječka makroregija (53,6%), a zatim slijede splitska (53,0%), zagrebačka (52,8%) te osječka (43,7%). U razdoblju 1981-1991. godine stanovništvo navedenih 117 gradova povećavalo se za 12,4%. Istovremeno porast ukupnog stanovništva iznosio je samo 3,5%. Ovakav odnos dinamike porasta ukupnog i gradskog stanovništva karakterističan je za zreli stadij urbane tranzicije. On je posljedica niskih stopa prirodnog priraštaja, te još uvijek prisutnim preseljavanjem selo-grad. Posljedica toga su porast stanovništva gradova, a depopulacija ruralnih krajeva.

4. Pod utjecajem gradova i manjih centara rada vrši se socioekonomska, a s njom i funkcionalna i fizionomska preobrazba seoskih naselja.

S obzirom na stupanj socioekonomske preobrazbe naselja su diferencirana na gradska, prijelazna (urbanizirana) i seoska. Godine 1991. u Hrvatskoj je bilo oko 2% gradskih, 52% prijelaznih, te 46% seoskih naselja. Preobrazba seoskih naselja i dalje se vrši što ima za posljedicu druge strukturne promjene u naseljenosti i naseljima.

5. Najintenzivnija preobrazba zbiva se oko gradova, u zonama dnevnih migracija zaposlenih.

Oko gradova s jačom funkcijom rada stvorene su prigradska urbanizirana područja - urbanizirane okolice. One s gradom čine nove prostorno-strukturne oblike - gradske regije. U Hrvatskoj je prema podacima iz 1991. izdvojeno 13 socioekonomskih gradskih regija.

Značajna preobrazba seoskih naselja vrši se duž prometnih pravaca, ne samo u okolicama, već i između gradova. Tako nastaju osovine urbanizacije. U Hrvatskoj je moguće izdvojiti veći broj osovine. Njih treba shvatiti također kao jedan novi strukturni oblik urbanizacije.

Hrvatska u cjelini pokazuje nejednaki stupanj i dinamiku socioekonomske preobrazbe, ne samo naselja, već i novih političko-teritorijalnih jedinica općina i gradova te županija. U tom pogledu jasno su izražene razlike između primorske i unutrašnje Hrvatske, s također vidljivom polarizacijom.

6. S obzirom na žarišno značenje gradskih naselja u preobrazbi i organizaciji prostora posebnu pažnju zaslužuje funkcija rada i funkcionalna struktura gradova.

Godine 1991. u Hrvatskoj je registrirano samo 207 naselja s 500 ili više radnih mjesta. Istovremeno, četiri makroregionalna centra zapošljavala su 40,1% svih zaposlenih Hrvatske. Na Zagreb je otpadalo 28,1% zaposlenih. Nepovoljan je ovakav sustav centara prema funkciji rada. Pozitivna tendencija u strukturi zaposlenih je porast dnevnih migranata zaposlenih radnika. Dnevnim migracijama ublažava se proces preseljavanja i prevelike koncentracije stanovništva u gradovima. U pojedinim gradovima postoji preveliki nesklad između funkcije rada i stanovanja. Pojedini gradovi imaju također prenaplašenu funkcionalnu usmjerenost na jednu ili manji broj djelatnosti, što može imati negativne posljedice.

7. Bitna je činjenica da se naselja u Republici Hrvatskoj još uvijek nalaze u stadiju urbane tranzicije, koju obilježava polarizacija (razvitak urbanih žarišta) s preseljavanjem stanovništva u gradove kao najupečatljivijim njezinim efektom.

U ovom slučaju riječ je o civilizacijskom procesu sukladnom gospodarsko-tehnološkom razvoju suvremenih društava, kojeg treba stalno pratiti, ali isto tako pokušati usmjeravati planskim mjerama. Negativan aspekt preseljavanja selo-grad izražen je zbog toga što je selektivan po dobi, a i spolu. Posljedice su izražene u gradu i na selu. S obzirom na nizak stupanj urbanizacije i veliku disperziju naseljenosti može se očekivati da će se nastaviti dosadašnji proces urbanizacije s prostornim prerasporedom i prestrukturiranjem stanovništva.

4.2.2.9.

Ocjena prostorno-planske dokumentacije

Dosadašnji prostorni planovi

Kroz tridesetak godina smišljenog planiranja prostora u Hrvatskoj izrađene su dvije do tri generacije republičkih, regionalnih i općinskih prostornih planova (za područja bivših općina), u kojima su osobito određeni sustavi središnjih naselja, magistralne i regionalne infrastrukture te zaštićenih dijelova prirode i drugih područja posebne namjene. Tim se planovima osiguravao programski okvir razvoja i prostornog uređenja određene administrativno-teritorijalne jedinice.

Za područja gradova i naselja gradskog karaktera izrađivani su generalni urbanistički planovi, a za zaštićena područja i razvojno važna područja prostorni planovi područja posebne namjene. Za infrastrukturne objekte, izvan naselja u slobodnom prostoru, izrađivani su planovi infrastrukturnog pojasa. Ovim planovima određivana je namjena površina i sustav cjelokupne

infrastrukture te norme uređivanja prostora unutar granica zahvata pojedinog plana.

Cjelokupno planiranje, gospodarsko, društveno pa tako i prostorno, bilo je u funkciji što bržeg dosizanja razvijenih europskih zemalja, ali u uvjetima specifičnih socijalističkih društvenih odnosa. Urbanizacija, industrijalizacija i deagrarizacija zemlje bili su osnovni ciljevi razvoja. Selo, s ekonomskoga, demografskoga, socio-kulturnog i prostornog aspekta, često je ostajalo na margini zanimanja svih sudionika planiranja.

Planerski pogled na prostor bio je jednostran, gradocentričan i tehnocentričan, a kasnije i ekocentričan. Poželjne blagodati gradskog života na selo su prenošene urbanističkim instrumentarijem (profil ulica, veličina i oblik građevinskih parcela, sadržaj, organizacija i oblikovanje kuća), a ne rurističkim instrumentarijem. Za potrebe provođenja planova prostornog uređenja u domeni imovinskopravnih odnosa na raspolaganju su bili samo propisi o nacionalizaciji i eksproprijaciji (zbog pridobivanja društvenoga građevinskog zemljišta) te propisi o komasaciji (za potrebe stvaranja ili okrupnjavanja poljodjelskih kombinata). Nije bilo, a nema ih ni danas, zakona o urbanoj komasaciji i zakona o kulturnoj komasaciji.

Cijeli ruralni (izvangradski) prostor, tradicijski poljodjelski i šumski prostor, danas je ispresijecan mrežom magistralne i regionalne infrastrukture (ceste, željezničke pruge, dalekovodi, kanali, regulirani vodotoci i sl.). U taj prirodni - ruralni prostor, utisnuta su područja i/ili zone drugih namjena (gradova, zračnih luka, tvorničkih kompleksa, eksploatacijskih polja, hidroelektrana, termoelektrana, velikim trafostanicama, deponijama smeća, uređajima za pročišćavanje otpadnih voda, zaštićenih dijelova prirode, velikih turističkih kompleksa i poljodjelskih kombinata).

Prostorni planovi gradova i većih naselja

Dosadašnji prostorni planovi, koji su određivali načine građenja u građevinskim područjima gradova i ostalih većih naselja (GUP-ovi, PUMN i sl.), imali su oslonac na *društvenom* zemljištu i instrumentima nacionalizacije-deposediranja privatnog zemljišta (unutar građevinskih područja naselja) pod motom *općih interesa*.

Danas, u promijenjenim imovinskopravnim odnosima, ovi Planovi su neprimjereni za nove poduzetničke inicijative. Pored toga, podilazeći kvantitativnim odrednicama razvitka i podržavajući "hijerarhijsku ujednačenost i uniformnost", ti planovi su često zanemarivali kvalitativne i bitne funkcije koje su pojedini gradovi imali ili su težili imati, njihov povijesni ili kulturni značaj, a najčešće je činjena greška u planiranju njihovoga nerealnog ili

nepotrebnog rasta broja stanovnika (time i građevinskih površina), koji je bio u nesrazmjeru s objektivnim demografskim potencijalom njihovog okruženja i gospodarskim mogućnostima lokalne zajednice.

Tako je primjerice Generalnim urbanističkim planovima za 30 najvećih gradova Hrvatske planirano da im se broj stanovnika poveća s oko 2.000.000 (1981.g.) na oko 3.200.000 (2000.g.), tj. planirano je da će u njima živjeti 2/3 od ukupnog stanovništva Republike Hrvatske 2000.godine.

Takve dimenzije ovi gradovi neće i ne mogu doseći niti teoretski, a još manje praktički. Slične ocjene se dobivaju kada se analiziraju nerealno velike površine određene za industriju, ili površine namijenjene *višestambenim objektima društvenog vlasništva* koje su najčešće neprimjerene potrebama ljudi i tradicijskom načinu gradnje (morfološkom i tipološkom) u brojnim gradovima i važnijim naseljima.

Nadalje Prostorni plan Hrvatske iz 1988.g. ne sadrži usmjerenja ili kriterije za određivanje granica zaštite obalnog područja mora i voda, osim najužeg pojasa uz pomorsko dobro, a dosadašnji i važeći Prostorni planovi općina (oko 110 planova), iako sadrže takove granice (koje nisu temeljene na istim ili sličnim kriterijima), nedovoljno zaštitno i razvojno uređuju ovo područje.

Navedene nausklađenosti i nedostaci, ove vrste prostornih planova, rezultiraju nekim bitnim negativnim posljedicama u prostoru.

Zbog nedostatka pravnog osnova i neprilagođenosti prostornih planova naselja novim vlasničkim odnosima na građevinskom zemljištu, poduzetničke graditeljske inicijative se spontano usmjeravaju izvan građevinskog područja naselja, što uz nedostatak preciznih i kvalitetnih odredbi koje reguliraju izgradnju na tim prostorima, dovodi do ugrožavanja poljodjelskih i drugih vrijednih površina, neracionalnog korištenja prostora i kasnije izazivaju probleme u svezi s komunalnim opremanjem tih objekata,

Zbog nužno potrebnog dužeg vremena i značajnih sredstava za cjelovito ustrojstvo sustava prostornog uređenja, kao i za izradu svih novih obveznih prostornih planova, osobito za gradove i važnija naselja, nužno je osigurati daljnje:

- korištenje sve postojeće dokumentacije, prostornih planova, stručnih i znanstvenih osnova,
- postupke kojima se omogućava sagledavanje svih relevantnih činjenica i učešća subjekata u odlučivanju o prostornim zahvatima,

Ruralni prostor u prostornim planovima

Ruralni prostor se koristi kao naziv za izvangradski prostor. Na njega otpada oko 93% kopnene površine Hrvatske. Bez obzira na nagli pad stanovništva posljednjih četrdesetak godina u tom prostoru 1991.g je živjela 1/5 stanovništva Hrvatske.

Organizaciju i uređenje ovog prostora trebalo je podrediti rurističkim, a ne urbanističkim zakonitostima. To ne znači da se tu ne mogu ili ne trebaju osigurati sve blagodati gradskog života, ali nikako putem gradskih urbanističkih obrazaca i organizacije.

Zanimljiva su iskustva nekih zapadnoeuropskih zemalja koja su uređenje ruralnog prostora iz ministarstva nadležnog za poslove urbanizma prenijela na ministarstvo poljodjelstva. Sintagma "Razvoj ruralnog prostora i obnova sela", koja kruži Europom, pokazuje vjeru u predstojeći procvat ruralnog prostora, ali istovremeno daje i ocjenu stanja njihovih sela - koja su i bez rata i bez elementarnih nepogoda toliko fizički, ekonomski i društveno ruinirana da im treba prava sveobuhvatna obnova. Stanje u Hrvatskoj je toliko teže što svemu ranije navedenom sada treba pridodati i negativne učinke rata u ruralnim prostorima, kako kroz direktna razaranja tako i kroz nove demografske, gospodarske i socio-kulturne učinke.

Dosadašnja planerska praksa rezultirala je brojnim prostornim defektima izazvanim neprimjerenim građenjem u ruralnim područjima. Prostorni defekti demonstriraju se pretežito na lokalnoj razini kroz napuštanje i zapuštanje zgrada, naselja i poljodjelskog zemljišta, kroz njihovu rekonstrukciju ili izgradnju na potpuno novom mjestu te kroz neodgovarajuće unošenje novih sadržaja i aktivnosti u ruralni prostor.

Nova stambena i stambeno-poslovna izgradnja u ruralnom prostoru lokacijski je dobila negativnu konotaciju kroz gradnju uz magistralne i regionalne ceste, uz obale mora, rijeka i jezera, na dijelovima zaštićene prirode, na najljepšim dijelovima krajobraza te na najkvalitetnijem poljodjelskom zemljištu.

Izgradnja obiteljskih kuća duž magistralnih i regionalnih cesta s direktnim prometnim priključkom na takvu cestu ima dvije teške posljedice. S jedne strane, na tako izgrađenom dijelu, međugradska prometnica ("cesta") mijenja svoj značaj i postaje mjesna prometnica ("ulica") čime se na tom dijelu mijenjaju uvjeti i režim njene uporabe, a s druge strane, stvara se izduženo nehumano naselje sa svim pripadajućim defektima organizacije korištenja javnih sadržaja i objekata te vrlo pogibeljna prometnica.

U vrlo zbijenim selima, kao što je to u mediteranskom prostoru rješenje proširenja stambenog prostora pronalazilo se u udvostručavanju i utrostručavanju visine postojećeg objekta.

Masovna izgradnja uz samu morskobalu, kao i gradnja uz magistralne i regionalne ceste, rezultat je pobjede pojedinačnih nad zajedničkim (javnim) interesima. Na taj je način onemogućen javni pristup moru i prolaz uz more. Zbog toga su na pretežitom dijelu obale kontinenta i znatnim dijelom obale otoka pričinjene velike ekološke, oblikovne i gospodarske štete. Kada se takva izgradnja produžila i duž obale unutar povijesnih dijelova sela, dodatno je uništavala povijesni supstrat.

Gradnja na obalama rijeka, jezera i većih potoka izazivala je još veće štete, jer su ove vode manjeg prihvatnog kapaciteta i mnogo osjetljivije. Potpuno je nestao prijašnji institut *vodnog dobra*, sličan *pomorskom dobru*, kojim se detaljno reguliralo pitanje korištenja same obale rijeka.

4.2.3. Strateški ciljevi i usmjerenja urbanog razvoja

■ (1)
Usmjeravati procese urbanizacije u skladu s odabranim optimalnim stupnjem urbaniziranosti zemlje te revitalizirati problemska ruralna-seoska područja primjereno društvenoj i gospodarskoj razvijenosti Republike Hrvatske.

■ (2)
Odrediti novi sustav središnjih naselja / razvojnih žarišta koji će biti sukladan teritorijalnom ustrojstvu Republike Hrvatske (županije, gradovi i općine).

■ (3)
Planskim mjerama utjecati na skladniji razvoj urbanog sustava Hrvatske. To je moguće poticanjem razvoja gradova određenih veličina i funkcija rada, pri čemu bi trebalo voditi računa o poboljšavanju topoloških obilježja urbane mreže. Dosadašnja iskustva pokazuju da je za skladan regionalni razvoj svake zemlje poželjan pravilan red veličine gradova.

■ (4)
Koristiti sve prirodne i radom stvorene vrijednosti i ljudske potencijale u funkciji ravnomjernijega regionalnog razvitka kao uvjet za optimalni ukupni razvoj i prostornu organizaciju Hrvatske. To opredjeljenje pretpostavlja policentričan razvoj, koji se ostvaruje takvom alokacijom investicija u proizvodne i

infrastrukturne objekte koji pridonose razvitku manjih urbanih i razvojnih središta u žarišta razvoja.

■ (5)

Težiti pravilnom redu veličina gradova, a osobito poticati razvoj većih (s 30.000 do 80.000 stanovnika 1991.g.) i srednjih gradova (s 15.000 do 30.000 stanovnika 1991.g.). Budući da tih tipova gradova najviše nedostaje u urbanoj mreži Hrvatske, nesklade treba otkloniti selektivnim poticajnim razvitkom i jednog broja sadašnjih manjih gradova (sa 7.000 do 15.000 stanovnika 1991.g.)

■ (6)

Nužno je dopunjavati i ispravljati urbanu mrežu Hrvatske, zbog njenih sadašnjih nepovoljnih topoloških obilježja, koja otežavaju buduću skladniji regionalni razvitak, s manjim (sa 7.000 do 15.000 stanovnika 1991.g.) i malim gradovima (s 2.000 do 7.000 stanovnika 1991.g.). Nedostatak ili nedovoljna razvijenost tih tipova gradova osobito se osjeća u brojnim ruralnim područjima Hrvatske, gdje bi oni trebali biti nositelji svekolikog razvitka svojih gravitacijskih područja.

■ (7)

U razvoju gradova osobitu pažnju usmjeriti na njihovu funkcionalnu strukturu. Skladna polifunkcionalna struktura svakako je najpoželjnija. Prenaglašeno funkcionalno usmjeravanje ili specijalizacija na samo neku djelatnost može imati negativne posljedice. Primjer su neki turistički centri koji opuste izvan turističke sezone ili u kriznim razdobljima, što ima neželjene posljedice.

■ (8)

Hrvatska treba, kao što su činile i druge zemlje na sličnom stupnju društveno-ekonomskog razvoja, pristupiti revitalizaciji problematskih ruralnih krajeva. Aktivnom i pasivnom sanacijom moguće je revitalizirati pojedina područja i ublažiti depopulaciju. Teoretske spoznaje za ostvarenje takvih ciljeva, sugeriraju povezivanje ruralnih i urbanih gospodarstava. Dosadašnja saznanja iz drugih zemalja pokazuju da kontrola usmjeravanja procesa urbanizacije ne može počivati samo na gradskim naseljima, već i u ruralnim krajevima, pogotovo depopulacijskih područja.

■ (9)

Dnevne migracije se mogu i moraju koristiti kao planska mjera u usmjeravanju razvoja gradova. Jačanje dnevnih migracija ima za posljedicu porast vrijednosti okolica gradova i proces suburbanizacije. Uređenjem i organizacijom prigradskog prometa oko većih gradova moguće je ublažavati preseljavanje u gradove te poticati razvoj i urbanizaciju okolica. Dosadašnje analize su ukazale na neke pozitivne tendencije u procesu urbanizacije, prije svega u prostornoj mobilnosti stanovništva. Od 1971. godine

stopa porasta dnevnih migranata zaposlenih veća je od stope preseljenih u gradove.

■ (10)

Gradskim regijama (tj. gradovima i njihovim urbaniziranim okolicama) treba posvetiti veću pažnju. Socioekonomske gradske regije trebalo bi obrađivati kao više prostorne oblike urbanizacije **te njihov razvoj kao cjeline regulirati Prostornim planovima i Generalnim planovima uređenja.**

■ (11)

Posebnu pažnju trebalo bi pokloniti prostornom razvoju i uređenju područjima velikih koncentracija stanovništva: metropolitanskim i konurbacijskim područjima Zagreba (Zabok, Zaprešić, Samobor, Jastrebarsko, Velika Gorica, Sesvete, Dugo Selo, Ivanić Grad i Sv. Ivan Zelina); **Splita** (Seget Donji, Trogir, sedam Kaštela, Solin, Stobreč, Podstrana, Omiš, Klis); **Rijeke** (Lovran, Opatija, Matulji, Jelenje, Čavli, Kraljevica, Crikvenica, Omišalj); i **Osijeka** (Darda, Bilje, Sv. Ana, Antunovac, Čepin, Višnjevac, Josipovac), **te ostalim prostorima većih koncentracija stanovništva** kao: Varaždin-Čakovec, Sisak-Petrijna, Karlovac-Duga Resa, Vukovar-Vinkovci i drugima.

■ (12)

Utvrđiti tipologiju gradova i njihova regionalna obilježja te smjernice i mjere za očuvanje regionalnih odlika gradova i naselja.

■ (13)

Utvrđiti kriterije i mjere za racionalno planiranje prostornih obuhvata građevinskih područja svih tipova i veličina naselja, sukladno potrebama smještaja stanovništva i gospodarskih djelatnosti u njima.

■ (14)

Utvrđiti pokazatelje i kriterije kojima mora udovoljiti naselje da bi mu pripao status grada s ciljem dopune Zakona o područjima županija, gradova i općina.

■ (15)

Utvrđiti nužni broj i strukturu stalnih stanovnika važnijih naselja (vodeći računa o elitnim razvojnim skupinama i o sociološkim, kulturološkim, psihološkim i gospodarstvenim uvjetovanostima i zakonitostima), koja jesu ili trebaju postati, u urbanoj mreži zemlje, inicijalna žarišta razvitka svoga područja i kroz čiji razvitak se realizira i državna politika urbanizacije.

■ (16)

Povećati udio u broju i veličini stambenih, radnih, uslužnih i rekreacijskih funkcija u manjim i srednjim gradskim središtima, kako bi utjecali na

povoljnija demografska kretanja i cjelokupni razvitak svojeg područja.

■ (17)

Voditi aktivnu politiku uređenja seoskih naselja s povećanjem stambenih, komunalnih i drugih standarda.

■ (18)

Ostvariti uvjete za očuvanje naseljenosti otoka, pograničnih i brdsko-planinskih predjela, gdje i u manjim naseljima treba razvijati odgovarajuće funkcije, vodeći računa o njihovu velikom značenju u obrani i samozaštiti.

■ (19)

Obnoviti i/ili uređivati povijesna središta gradova i ostalih naselja, kao jedinih mjesta tradicijskoga graditeljskog identiteta s funkcijama usluga, kulture, kvartarnih djelatnosti i stanovanja.

■ (20)

Istražiti problematiku pograničnih područja i naselja u njima, a osobito dvojnih gradova na rijekama prema susjednim državama.

■ (21)

Pratiti organizacijom prostora izgradnju stambenih objekata i objekata društvenog standarda, te komunalnom opremljenošću dinamiku gospodar-skog rasta u smislu stalnog i stabilnog rasta životnog standarda i potpunijeg zadovoljavanja osobnih i zajedničkih potreba radnih ljudi i građana te u prostornoj mreži održavati stupanj razvijenosti i solidarnosti.

■ (22)

Osigurati čuvanje i obnovu postojećega stambenog fonda, posebno u vrijednim povijesnim jezgrama i naslijeđenim planski izgrađenim gradovima i naseljima.

4.2.4. Smjernice i mjere razvoja naselja i uređenja prostora

4.2.4.1. Za razvoj gradova i ostalih naselja

Promijeniti razvojnu osnovicu urbanizacije

Izgrađivanje te nove osnovice bit će, nesumnjivo, zamršen posao i u koncepcijskom i u institucionalnom pogledu. Na temelju raspoloživih podataka vidljivo je da bi se pri oblikovanju te osnovice, pokraj ostalih, moralo voditi računa o sljedećim činjenicama:

- nije dopušteno, neovisno o stvarnim tokovima, nametnuti jedan sektor gospodarstva, kao povlašteni razvojni sektor, na kojega se isključivo naslanja urbana strukturna preobrazba,
- demokratska (i moderna) legitimacija društva nije nužno ovisna o tomu koliko je ona uspješna u mehaničkoj kvantitativnoj akumulaciji stanovnika i dobara na gradskom području,
- država je samo jedan od aktera razvojne probrazbe, koji mora nužno surađivati s nizom drugih, također, autonomnih aktera.

Prihvate li se spomenute činjenice mora se prihvatiti i polazni stav da daljnja urbanizacija mora biti ona koja proizvodi i posljedica:

- veće razvojne sposobnosti i otpornosti hrvatskog društva,
- programa teritorijalne prerazdiobe pojedinih elemenata i dobara koja poboljšavaju kvalitetu života,
- programa zaštite prirodne i kulturne baštine.

Za svaki tip područja (gradska, prijelazna i seoska) odrediti primjeren pravac preobrazbe

Gradska područja

*12% naseljenog teritorija Republike Hrvatske
63% od ukupnog stanovništva u zemlji
- 2.840.000 stanovnika.*

Ključni pravac preobrazbe gradskih područja je urbana obnova ili reurbanizacija. To je preobrazba u kojoj su glavni ciljevi izvedeni iz potrebe za odgovarajućom kakvoćom uvjeta i načina života na gradskom području. Kvantitativni odnosi s kojima se pri tomu operira samo su posljedica promijenjenih mjerila. Nema sumnje da urbana obnova ili reurbanizacija povećava privlačnost gradskog područja. Ali ako se programi reurbanizacije ostvaruju i razvijaju u općem kontekstu u kojemu i druga razvojna područja (urbano-ruralna i ruralna) imaju navlastite vrijednosti i izvore privlačnosti, onda je mala opasnost od propadanja tih drugih područja.

Prijelazna područja

*27% naseljenog teritorija Republike Hrvatske
16% od ukupnog stanovništva u zemlji
- 710.000 stanovnika.*

Opća označnica daljnjeg pravca preobrazbe prijelaznih područja (gradsko-seoska) trebala bi biti infrastrukturna rekonstrukcija. Program bi trebao imati četiri glavna cilja:

- olakšati tamnošnjem pučanstvu pristup društvenim dobrima i institucijama,
- povećati svakodnevnu ekološku i funkcionalnu sigurnost područja,
- poduprijeti i poboljšati osobnu i obiteljsku perspektivu stanovnika tih područja,
- proširiti mogućnost individualizacije lokalnog načina života.

Poboljšanje općih civilizacijskih uvjeta života i učvršćivanja bitnih elemenata građanskog načina života na njima, moglo bi imati veliku privlačnu snagu, kako za skupine koje s tih područja sada žele migrirati u grad, tako i za skupine koje su u gradu marginalne, te na prijelaznim područjima vide privlačan i prihvatljiv okvir za kvalitetan život.

Ruralna područja

*61% naseljenog teritorija Republike Hrvatske
21% od ukupnog stanovništva u zemlji
- 950.000 stanovnika.*

Najkraće rečeno **ruralna područja treba revitalizirati.** Uporaba riječi: **revitalizacija, opravdana je i zbog ukupne civilizacijske i zbog demografske i socijalne iscrpljenosti.** Budući da je seosko područje u Hrvatskoj prostrano i, osim na nekoliko manjih odsječaka, uglavnom rijetko naseljeno, napose sa skupinama i pojedincima nesposobnim za odgovorniji i poduzetniji razvitak, teško je zahtijevati da se revitalizira odjednom cijelo područje. Kojim posebnim područjima treba dati prioritet ovisi o nekoliko posebnih okolnosti. Među njima su najvažnije ove:

- prisutnost posebno vrijednih, nacionalnih ili regionalnih, resursa na području,

- vrijednost područja u obrambenoj strategiji zemlje;
- infrastrukturna opremljenost područja,
- prisutnost posebnih društvenih skupina ili aktera navlastito zainteresiranih za revitalizaciju pojedinoga
- lokalnog područja,
- vrijednost područja u nacionalnom pamćenju i nacionalnoj tradiciji.

Za svaki tip grada / naselja odrediti primjeren pravac preobrazbe

Prilikom određivanja tih pravaca potrebno je voditi računa o jednoj općoj strukturnoj okolnosti. Ona se grubo može opisati na sljedeći način - po stvarno razvojnoj sposobnosti i životnoj ponudi svaki grad ili važnije naselje nalazi se barem na jednom stupnju niže nego što pokazuje i otkriva njegovo formalno mjesto u hijerarhiji centara. Grad Zagreb, premda je u formalnom pogledu hrvatska metropola, stvarno funkcionira kao jače makroregionalno središte, Split ili Rijeka, premda su na formalnoj hijerarhijskoj ljestvici makroregionalna središta, stvarno funkcioniraju kao središta sposobna za polarizaciju regija, itd.

Glavni grad - Zagreb

(srednjoeuropsko i državno središte, metropola)
ukupno oko 15% svih stanovnika Hrvatske 1991.g. - 718.000 stanovnika; s okolicom do 25 km, oko 935.000 stanovnika - 20%

Poželjni pravac njegove preobrazbe određen je općim kontekstom urbane obnove, dakle, reurbanizacije gradskog područja u cjelini. Ali, osim ciljeva izvedenih iz tih općih obveza reurbanizacije, probrazba glavnog grada ima i dva specifična cilja:

- transformirati Zagreb iz jednog od makroregionalnih središta prijašnjeg poretka u nacionalnu metropolu i
- u jedno od državnih europskih središta.

Veliki gradovi

(makroregionalna središta - velika razvojna središta)
Split, Rijeka i Osijek
*Gradovi sa 100.000 - 200.000 stanovnika 1991.g.;
ukupno oko 11% svih stanovnika Hrvatske 1991.g. - 520.000 stanovnika; s okolicama do 15 km oko 660.000 stanovnika - 14%*

i veći gradovi

(veća regionalna središta - veća razvojna središta)
Zadar, Pula, Karlovac, Slavonski Brod, Sisak, Dubrovnik, Varaždin, Vukovar, Šibenik, Vinkovci, Velika Gorica, Bjelovar i Čakovec.
*Gradovi s 30.000 - 80.000 stanovnika 1991.g.; s
ukupno oko 13% svih stanovnika Hrvatske - 630.000 stanovnika; s okolicama do 7 km, oko 750.000 stanovnika - 16%*

Opći cilj preobrazbe navedenih skupova gradova, osim onoga izvedenog iz programa reurbanizacije, je **njihovo razvojno osposobljavanje za stvarnu ulogu makroregionalnih (Split, Rijeka i Osijek), odnosno većih regionalnih središta** (13 većih gradova). To znači da bi se preobrazbom morala potvrditi njihova sposobnost razvojne polarizacije makroregionalnih i regionalnih područja bez nužne potpore države i paradržavnih aktera; sposobnost što se naslanja prvenstveno na razvojne saveze između realnih aktera društvenog razvitka. Takav njihov položaj ne implicira potrebu stvaranja nove forme rentiranja državnih ovlasti na temelju posebnog položaju nadžupanijskih središta.

Srednji i manji gradovi

(regionalna i manja regionalna središta - razvojna i manja razvojna središta)

Oko 60 gradova sa 7.000 do 30.000 stalnih ili ekvivalentnih stanovnika; s ukupno oko 15% svih stanovnika Hrvatske 1991.g. - 710.000 stanovnika. Od toga oko 20 regionalnih središta (srednjih gradova) i oko 40 manjih regionalnih središta (manjih gradova).

Ova skupina gradova u idućim razvojnim razdobljima treba se potvrditi u ulozi glavnih središta i nositelja daljnje urbanizacije. Ponegdje njihovu početnu privlačnost bitno smanjuje oskudna ponuda životnih mogućnosti i nerazvijene institucije. Ali, na drugoj strani, prioritete izvedeni iz strategije reurbanizacije te učvršćivanje niza posebnih pogodnosti, kao posljedice specifičnih lokalnih uvjeta života, mogu poslužiti kao izvor posebne privlačnosti.

Mali gradovi, mjesta s gradskim obilježjima, općinska središta i ostala razvojna žarišta (područna i važnija lokalna središta)

U ovim naseljima (oko 670 razvojnih i inicijalnih središta) živi ukupno oko 1.290.000 ili 27% svih stanovnika Hrvatske 1991.g.

Premda su u fizionomijskom i morfološkom pogledu posrijedi različite skupine gradića, trgovišta i drugih naselja, nositelja razvitka ili inicijalnih žarišta razvitka, zajednička im je odlika otežanost ili čak nesposobnost da budu organizatori razvojnih promjena na većim lokalnim područjima. Zbog toga, **kao osnovica njihove transformacije, predlaže se primjerena kombinacija postupaka karakterističnih za programe reurbanizacije, ravitalizacije i infrastrukturne rekonstrukcije.** Opći cilj tih postupaka je poboljšavanje uvjeta života, učvršćivanje građanskoga životnog stila te osposobljavanje tih naselja za ulogu lokalnih središta.

Manja naselja - sela

oko 19% od svih stanovnika Hrvatske 1991.g. (oko 4.380 naselja)

Posrijedi je skupina naselja koja treba revitalizirati. To posredno znači da je moguće razlikovati više tipova revitalizacije s obzirom na aktere koji u njoj sudjeluju:

- **revitalizacija važnijih naselja i sela za koje postoji nedvosmisleni javni interes zbog njihove uloge u prostornoj organizaciji hrvatskog društva,**
- revitalizacija naselja i sela gdje je javni interes ograničen samo na potporu u izgradnji minimalne tehničke infrastrukture,
- revitalizacija naselja i sela gdje nije moguće identificirati javni interes i koja ovisi isključivo o autonomnoj motivaciji i vrijednostima lokalnih i privatnih aktera.

Nacionalnim programom obnove i razvitka mogu biti obuhvaćena uglavnom ili samo sela iz prve skupine. Broj takvih koncentracija seoskih naselja, koje bi trebalo uvrstiti u nacionalni program, reduciran je na približno 600 točaka - naselja.

Prijedlog mjera za ruralna područja i naselja

(1)

Poticati iseljavanje manjih i srednjih poduzeća iz gradova u ruralni prostor i u tom smislu donijeti niz poticajnih mjera. Treba iskoristiti utjecaj suvremene informatičke tehnologije, koja će neutralizirati mnoge prednosti grada pred selom. Naglasak mora biti usmjeren prema podizanju vrijednosti lokalnih primarnih proizvoda, korištenju tradicijskih vještina, lokalnoj kontroli samostalnog i dioničkog poduzetništva. Decentralizacija proizvodnje što ne znači povratak na predindustrijske uvjete, već korištenje poredbenih prednosti pojedine proizvodnje i usluga na selu, kao što su primjerice organsko-biološki proizvedena i prerađena hrana, ručno izrađeni predmeti i turizam na seljačkim gospodarstvima. Oživljavanje seoske ekonomije treba temeljiti na kreativnoj integraciji suvremenih potrošačkih i proizvodnih trendova te lokalne baštine, resursa, kulture i vještine.

(2)

Donijeti više poticajnih mjera za razvoj turizma na seljačkim gospodarstvima, ali i dvadesetak drugih vrsta turizma u ruralnom prostoru (stvarajući nova radna mjesta, poticati akcije obnove i zaštite baštine, krajobraza, povijesnog kulturnog naslijeđa). Pri tome treba to činiti oprezno jer turistička saturacija može oštetiti krajobraz i eko-sustave, ali i tradicijske kulturne i druge vrednote (ima tih negativnih primjera na hrvatskom jadranskom području). Pomoću politike planiranja obrade zemljišta i izgradnje naselja treba brinuti o turističkom nosivom kapacitetu ruralnog prostora.

(3)

Ruralnom stanovništvu treba osigurati uvjete za izgradnju kvalitetnih stambenih objekata sa suvremenom opremom, ali uz dužnu pozornost prema tradicijskom graditeljstvu koja se odražava u veličini, obliku, strukturnim značajkama i graditeljskim materijalima. U cjelokupnom ruralnom prostoru treba osigurati suvremeni infrastrukturni standard. Telekomunikacije i informatika osnova su za željene promjene u ruralnom prostoru pa njihov razvoj treba posebno podupirati.

4.2.4.2.

Prioritetne smjernice

1

Pokrenuti inicijativu da zakonski status sličan Gradu Zagrebu dobiju i veliki gradovi Split, Rijeka i Osijek, da status s višim ovlastima dobije 12 većih gradova: Čakovec, Varaždin, Bjelovar, Vinkovci, Vukovar, Slavonski Brod, Sisak, Karlovac, Pula, Zadar, Šibenik i Dubrovnik te da status grada dobije ukupno još oko 105-110 važnijih naselja (dio sadašnjih gradova i još neka druga važnija naselja). Sukladno s postojećim stupnjem urbanizacije, a u cilju stvaranja dugoročne funkcionalne mreže gradova, u Hrvatskoj bi trebalo sveukupno oko 150 naselja imati status grada (u pravilu naselja s više od 2.000 stanovnika, ako udovoljavaju kriterije koje bi trebalo zakonski odrediti).

2

Gradovi koji su stradali tijekom Domovinskog rata, a nisu dovoljno razvijeni ili su bitni za harmoničan sustav razvojnih središta, i nalaze se u brdsko-planinskim područjima ili se nalaze u graničnim područjima, imaju specifičnu stratešku ulogu u prostoru Hrvatske te ih se mora mjerama državne politike, prioritetno poticati i/ili pomagati u razvitku (izradom nužnih dokumenata prostornog uređenja i drugim mjerama mjerodavnih resora).

To su osobito: Vukovar, Ilok, Beli Manastir, Županja, Virovitica, Pakrac-Lipik, Hrvatska Kostajnica, Glina, Slunj, Gospić, Knin, Dubrovnik i drugi. Konačni odabir gradova i naselja, te smjernice i mjere za svaki tip središta utvrdit će se u Programu prostornog uređenja Republike Hrvatske i drugim programskim dokumentima, u koordinaciji s mjerodavnim resornim institucijama.

3

Svim instrumentima politike uređenja prostora spriječiti svako daljnje neopravdano širenje građevinskih područja naselja i stimulirati optimalno korišćenje postojećih građevinskih područja. Ova smjernica je samo prvi korak u novom procesu redefiniranja građevinskih područja (kroz prostorne planove uređenja prostora općina i gradova) i

njihovoga drastičnog smanjivanja na dimenzije primjerene potrebama. Za novu stambenu gradnju (koja je u naseljima prostorno najzastupljenija) i drugu gradnju, prioritetno koristiti dijelove građevinskih područja naselja koja su već opremljena komunalnom infrastrukturom. Novu gradnju (stambenu i drugu) ponajprije provoditi na nedovoljno ili neracionalno izgrađenim dijelovima gradova i naselja (interpolacijom ili dogradnjom i nadogradnjom). Pri tome urbanom obnovom (rekonstrukcijom, asanacijom i sl.) očuvati graditeljski identitet povijesnih središta naselja a dati prioritet održavanju ili uređenju postojećeg stambenog fonda.

4

Za obnovu i razvoj ruralnog prostora i sela u Hrvatskoj posebno dobro dolazi do izražaja integrirano planiranje. Mjere prostornog uređenja moraju biti usklađene s mjerama ekonomske, kulturne, socijalne i politike zaštite, kako bi se postigli zadovoljavajući rezultati. Svaki razvojni projekt mora sadržavati mjere uključivanja i sudjelovanja lokalnog pučanstva, za što treba osigurati organizacijske i materijalne pretpostavke. Mjere za usporavanje emigracije iz ruralnih područja: poticati opstanak, makar skromnim, ali sigurnim, redovitim ulaganjem u životni standard na selu; uklanjati razloge odlaska (dakle, eventualno ga planirati i pripremiti).

5

Policentrični razvitak tj. razvitak središnjih naselja poticati investicijskom politikom i decentralizacijom gospodarskih struktura, a temeljiti ga, pored prethodno osiguranih prostornih preduvjeta, na izgradnji kvalitetnoga prometnoga, vodoopskrbnog i energetskog sustava, u onom opsegu koji će omogućiti planirani razvitak gradova i ostalih važnijih naselja, osobito u gospodarski nedovoljno razvijenim područjima Republike Hrvatske. Voditi aktivnu politiku uređenja zemljišta i sukladno tome pravovremene pripreme izrade potrebne planske dokumentacije.

6

Kada je nužno povećati tj. proširiti građevinska područja gradova i naselja smještenih u obalnom području, uz morsku obalu ili obalu osobito vrijednih voda, to treba činiti u pravilu na prostorima udaljenijim od obala, a samo u opravdanim slučajevima i uz obalu. Takvim planskim pristupom čuvanja što više prirodnih neizgrađenih prostora, između izgrađenih područja obalnih naselja, istovremeno se i štiti javni interes i osigurava različitim subjektima višenamjensko i optimalno korišćenje ovoga najvrednijeg dijela nacionalnog teritorija.

7

Kroz proces izrade novih dokumenata uređenja prostora kao i drugim aktivnostima osigurati prostorne uvjete za ravnomjerniji i usklađeniji razvitak i razmještaj stanovništva na području države radi

ostvarivanja policentričnog sustava naselja i disperzije stambenih, radnih, uslužnih i rekreacijskih funkcija u srednja i manja gradska središta.

§ 8

Utvrđivati realne troškove uređivanja građevinskog zemljišta, osobito u gradovima, i ostvarivati objektivnu ekonomsku naknadu za uređeno zemljište i položajnu rentu. Intenzivirati sređivanje i ažuriranje evidencija o zemljištu, osobito u građevinskim područjima, s ciljem omogućavanja izrade kvalitetnih generalnih planova uređenja za gradove i ostala važnija naselja.

§ 9

Usmjeravati novu stambenu i drugu gradnju u prostorne cjeline gradova i naselja koje su već opremljene komunalnom infrastrukturom (a imaju rezerve u instaliranim objektima) i objektima društvenog standarda, kao i u povijesne graditeljske cjeline (radi njihove obnove i zaštite), uz osiguravanje prostornih preduvjeta za gradnju pretežito obiteljskih kuća, s racionalnim gustoćama naseljenosti i primjerene tipovima naselja i regionalnim značajkama, a u skladu s psihološkim, sociološkim, ekološkim i ekonomskim zakonitostima i činiocima,

§ 10

Novu stambenu gradnju usmjeravati i interpolacijama, prije svega, u nedovoljno ili neracionalno izgrađene dijelove gradova i naselja kao i dogradnjama ili nadogradnjama postojećih objekata. Aktivnostima očuvanja i obnove (rekonstrukcija, asanacija) postojećeg stambenog fonda davati isto značenje kao i novim stambenim gradnjama (osobito u povijesnim urbanim cjelinama) i treba ih razvijati kao kontinuiranu i programiranu djelatnost.

§ 11

Izgradnju izvan utvrđenih građevinskih područja, na poljodjelskom zemljištu relativno najboljih bonitetnih klasa u regiji ili subregiji (dvije najbolje kategorije - ako su više od IV.), dozvoliti samo u slučajevima kada zbog reorganizacije i racionalizacije poljodjelske proizvodnje postoji potreba za izgradnom novih ekonomskih dvorišta. Za naselja koja se nalaze na područjima visokopogodnoga poljodjelskog zemljišta (Prostorni plan Hrvatske) obvezno pokrenuti postupak za određivanje novih građevinskih područja i njihovo smanjivanje ili usklađivanje sa stvarnim potrebama.

§ 12

Turističke zone, utvrđene u važećim prostornim planovima, u kojima su već djelomično ili u cjelini izgrađeni planirani smještajni i drugi kapaciteti prije donošenja Zakona o prostornom uređenju, treba prioritetno kvalitativno prestrukturirati i dograđivati. Turističke zone, utvrđene tim planovima, ali danas bez izgrađenih objekata, gdje god je to moguće, ne izgrađivati do vremena izrade nove generacije

prostornih planova, koji će biti u skladu sa Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske.

§ 13

Obnovi ratom oštećenih povijesnih urbanih cjelina pristupiti revizijom postojećih konzervatorskih studija za razvojne i provedbene planove područja i cjelina. U postupku revizije za svaku pojedinu urbanu cjelinu i njezino neposredno okruženje nužno je utvrditi obvezujući stupnjevani režim zaštite, kao i uvjete uređenja i korištenja prostora. Obnovi ratom oštećenih i razorenih povijesnih ruralnih naselja treba pristupiti definiranjem tipologije njihova prostornog identiteta te utvrđivanjem smjernica i uvjeta u razvojnim i provedbenim planovima.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

Gradovi Hrvatske prema broju stanovnika, funkciji rada i funkcionalnoj usmjerenosti 1991.

Studija: Naselja Republike Hrvatske

Naziv grada	Broj stanovnika 1991.	Broj zaposleni h1991..	Udio dnevn. migranta	Broj stanovnika na 1 zaposlenog	Usmjerenost na pojedine djelatnosti (prema broju SD) SD= Standardna devijacija je prosječno odstupanje vrijednosti numeričke varijable od njezine aritmetičke sredine
1.Zagreb	706.770	330.449	20,0	2,1	financije, poslovanje (1,2), obrazovanje, kultura (2,1)
2.Split	189.388	77.818	19,4	2,4	bez usmjerenosti
3.,Rijeka	167.964	75.390	17,6	2,2	promet i veze (1,6),financije, poslovanje (1,6)
4.Osijek	104.761	55.060	32,4	1,9	bez
5.Zadar	76.343	29.511	23,8	2,6	bez
6.Pula	62.378	29.811	20,1	2,1	obr, usluge(1,1)
7.Karlovac	59.999	27.100	21,9	2,2	bez
8.Slavonski Brod	55.683	21.222	29,9	2,6	bez
9.Dubrovnik	49.728	19.824	6,3	2,5	trgovina (1,2),ugostiteljstvo, turizam (1,9)
10.Sisak	45.792	26.641	36,8	1,7	bez
11.Vukovar	44.639	20.227	23,0	2,2	bez
12.Varadžin	41.846	31.790	52,7		bez
13.Šibenik	41.012	20.996	28,1	1,9	uprava, organizacije (1,1)
14.Vinkovci	35.347	18.026	41,8	2,0	promet i veze (1,9)
15.Sesvete	35.337	4.679.	28,8	7,5	obr,usluge (1,3)
16.Velika Gorica	31.614	6.748	39,0	4,7	promet,veze(1,4),obr,uslu.(1,3),st.kom.dj.(1,2),uprav.(2,1)
17.Bjelovar	26.926	14.603	37,7	1,8	bez
18.Koprivnica	24.238	17.177	42,8	1,4	industrija (1,4)
19.Požega	21.046	11.637	41,9	1,8	bez
20.Đakovo	20.317	7.531	27,9	2,3	poljoprivreda, šumarstvo (2,3)
21.Petrinja	18.706	8.160	33,0	2,3	financije,poslovanje (2,5)
22.Virovitica	16.167	9.585	41,2	1,7	bez
23.Čakovec	15.999	18.935	70,3	0,8	građevinarstvo (1,3)
24.Zaprešić	15.678	4.213	58,2	3,7	industrija (1,1)
25.Kutina	14.992	9.213	41,3	1,6	industrija (1,0)
26.Samobor	14.170	5.716	55,9	2,5	obr, usluge (1,2)
27.Nova Gradiška	14.044	7.469	50,5	1,9	bez
28.Rovinj	12.910	6.245	21,8	2,1	ugostiteljstvo, turizam (2,3)
29.Solin	12.575	3.805	63,1	3,3	obr, trgovina (2,0)
30.Knin	12.331	9.375	48,2	1,3	promet, veze (2,1)
31.Metković	12.026	3.997	19,1	3,0	trgovina (5,0)
32.Županja	11.947	4.359	30,5	2,7	uprava (1,3)
33.Makarska	11.743	4.459	16,9	2,6	stambena i komunalna djelatnost (1,4)
34.Slatina	11.416	5.291	29,2	2,1	bez
35.Sinj	11.378	6.754	53,2	1,7	bez
36.Križevci	11.236	5.491	36,9	2,0	građevinarstvo (1,2)
37.Ogulin	10.857	5.223	30,4	2,1	promet,veze (1,6), zdravstvo (1,3)
38.Trogir	10.266	5.214	42,7	2,0	industrija (1,0)
39.Beli Manastir	10.146	5.711	48,9	1,8	poljoprivreda, šumarstvo (1,3), građevinarstvo (1,5)
40.Daruvar	9.748	5.530	42,1	1,8	bez
41.Opatija	9.073	5.722	63,4	1,6	ugostiteljstvo,turizam (3,1), stambene i kom.djel.(1,2)
42.Labin	9.036	3.696	44,3	2,4	stambene i komunalne djelatnosti (2,8)
43.Gospić	9.025	3.884	27,8	2,3	uprava (2,4)
44.Našice	8.235	4.260	47,7	1,9	uprava (1,3)
45.Valpovo	8.205	3.226	43,7	2,5	poljoprivreda, šumarstvo (5,3), stambene i kom.djel. (1,2)
46.Pakrac	8.197	4.526	46,0	1,8	zdravstvo (2,9)
47.Novska	8.053	4.344	47,1	1,8	promet i veze (1,2)
48.Umag	7.718	4.517	35,5	1,7	trgovina (1,0),ugostiteljstvo i turizam (1,7), financije (2,1)
49.Belišće	7.619	4.959	52,7	1,5	industrija (3,0)
50.Poreč	7.585	5.789	48,7	1,3	ugostiteljstvo i turizam (3,6)
51.Duga Resa	7.513	3.466	49,7	2,2	industrija (1,1)
52.Ivanić-Grad	7.104	4.752	56,2	1,5	građevinarstvo (4,4)
53.Donji Miholjac	6.935	3.122	37,2	2,2	poljoprivreda, šumarstvo (2,2)
54.Glina	6.933	3.846	36,5	1,8	industrija (1,0)
55.Đurđevac	6.845	3.593	47,5	1,9	poljoprivreda, šumarstvo (1,4)
56.Ilok	6.775	2.291	7,7	2,9	industrija (1,3), poljoprivreda, šumarstvo (2,0)
57.Darda	6.751	2.705	53,0	2,5	industrija (1,4), poljoprivreda, šumarstvo (6,7)
58.Mali Lošinj	6.566	2.560	6,3	2,6	ugostiteljstvo, turizam (3,4), uprava (1,0)
Naziv grada	Broj	Broj	Udio	Broj	Usmjerenost na pojedine djelatnosti (prema broju SD)

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

	stanovnika 1991.	zaposleni h1991..	dnev. migra- nata	stanovnika na 1 zaposlenog	SD= Standardna devijacija je prosječno odstupanje vrijednosti numeričke varijable od njezine aritmeti. sredine
59.Dugo Selo	6.508	2.686	51,7	2,4	bez
60.Ploče	6.332	4.440	46,4	1,4	promet, veze (5,2)
61.Omiš	6.079	2.909	40,8	2,1	stambena, komunalna djelatnost (1,8)
62.Senj	5.998	2.234	8,1	2,7	bez
63.Crikvenica	5.763	2.419	42,9	2,4	trgovina (1,2), ugostiteljstvo i turizam (1,9)
64.Otočac	5.404	2.528	35,6	2,1	stambena i komunalna djelatnost (2,1)
65.Jastrebarsko	5.380	2.587	53,1	2,1	uprava (2,1)
66.Ivanec	5.342	4.796	64,3	1,1	industrija (1,7)
67.Biogad na moru	5.315	1.721	13,5	3,1	poljopriv., šum.(1,3), stam. i kom.dj.(1,2), zdravst. (1,7)
68.Pazin	5.282	4.946	57,5	1,1	bez
69.Podstrana	5.240	1.100	2,5	4,8	građevinarstvo (1,0), trgovina (1,6), zdravstvo (1,6)
70.Vodice	5.050	1.195	18,9	4,2	ugostitelj., turizam(3,3), obrt, usl.(6,1), stamb. i kom.dj.(1,5)
71.Stobreč	4.708	1.143	4,0	4,1	građevinarstvo (1,7), trgovina (1,9)
72.Delnice	4.696	2.251	33,9	2,1	trgovina (1,0), uprava (1,9)
73.Drniš	4.653	2.395	45,3	1,9	bez
74.Krapina	4.481	4.173	72,3	1,1	bez
75.Vela Luka	4.464	1.630	6,0	2,7	zdravstvo (1,3)
76.Orahovica	4.314	2.565	48,1	1,7	poljoprivreda, šumarstvo (1,1)
77.Garešnica	4.308	2.809	50,0	1,5	poljoprivreda, šumarstvo (1,3)
78.Gračac	4.101	1.684	14,3	2,4	bez
79.Blato	4.093	1.399	8,8	2,9	industrija (1,5)
80.Imotski	4.000	3.366	67,6	1,2	trgovina (1,3)
81.Đurđenovac	3.923	1.970	46,7	2,0	industrija (1,8)
82.Novi Vinodolski	3.851	1.046	25,0	3,7	ugostitelj., turizam (1,4), stamb. i komun. djelatnost (2,9)
83.Pleternica	3.838	1.187	46,3	3,2	industrija (1,0)
84.Benkovac	3.776	2.544	55,8	1,5	građevinarstvo (3,2), uprava (1,6)
85.Lipik	3.725	2.046	51,5	1,8	poljoprivreda i šumarstvo (1,6), zdravstvo (1,6)
86.Hvar	3.643	1.366	9,1	2,7	obrt, usluge (3,8), uprava (1,6)
87.Oroslavlje	3.503	2.534	68,9	1,4	industrija (2,7)
88.Grubišno Polje	3.501	1.587	38,6	2,2	uprava (1,2)
89.Hrv.Kostajnica	3.480	1.995	50,0	1,7	industrija (1,5)
90.Ludbreg	3.327	5.272	76,9	0,6	industrija (1,9)
91.Korčula	3.232	1.931	43,4	1,7	promet i veze (1,0), ugostit. i turizam (1,4), uprava (1,3)
92.Buje	3.200	1.916	47,2	1,7	obrazovanje, kultura (2,1)
93.Dugi Rat	3.164	1.664	46,3	1,9	industrija (2,5)
94.Krk	3.022	1.849	45,4	1,6	građev.(1,9), ugost. turiz.(1,1), stam. i kom.dj.(3,4), uprav(1,0)
95.Kraljevica	2.987	1.601	50,6	1,9	bez
96..Lički Osik	2.885	1.493	37,2	1,9	industrija (2,9)
97.Zabok	2.881	3.780	75,9	0,8	bez
98.Čazma	2.785	2.247	57,9	1,2	poljopriv. i šum.(1,1), promet i veze(3,0), obrt i usluge (2,8)
99.Opuzen	2.778	1.269	37,7	2,2	poljoprivreda i šumarstvo (3,7)
100.Supetar	2.568	1.140	24,6	2,2	ugostit. turizam (2,1), stam. i kom. djel. (2,9), uprava (1,8)
101.Sv.Ivan Zelina	2.535	2.145	71,1	1,2	bez
102.Novigrad	2.522	922	16,8	2,7	ugostiteljstvo, turizam (1,9)
103.Pag	2.421	989	23,9	2,4	uprava (2,2)
104.Dvor	2.351	1.251	50,0	1,9	građevinarstvo (3), promet i veze (1,7)
105.Seget Donji	2.334	673	38,9	3,5	ugostiteljstvo, turizam (3,7)
106.Okučani	2.267	810	56,5	2,8	poljoprivreda, šumarstvo (2,4), financije (1,1)
107.Cres	2.234	865	5,1	2,6	ugostiteljstvo, turizam(1,6), stam. i komun. djelatnost (2,4)
108.Rab	2.159	1.222	63,3	1,8	trgovina(1,5), ugost. turiz.(2,3), st. kom. dj.(1,5), uprava (1,1)
109.Trilj	2.118	1.206	66,0	1,7	industrija (1,6), obrt, usluge (1,1)
110.Velika	2.084	597	54,8	3,5	industrija (1,2), poljoprivreda, šumarstvo (1,3)
111.Oriovac	2.049	1.452	67,8	1,4	industrija (2,4)
112.Vrbovsko	2.047	1.379	47,9	1,5	poljoprivreda, šumarstvo (1,5)
113.Ravna Gora	2.036	849	28,6	2,4	industrija (2,3), promet, veze (1,3)
114.Komiža	2.032	529	-	3,8	ugostiteljstvo, turizam (1,0), stamb. i kom. djel. (2,7)
115.Slunj	2.026	1.086	41,0	1,9	uprava (3,4)
116.Novi Marof	2.017	3.388	81,7	0,6	zdravstvo (3,0)
117.Murter	2.010	404	20,0	5,0	promet i veze (2,5), ugostiteljstvo, turizam (2,8)

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

157 gradova i naselja s gradskim obilježjima

Najznačajnija razvojna žarišta i područja koncentracije stanovništva

Studija: Naselja - naseljenost, procesi urbanizacije i sustav razvojnih žarišta

	Ime naselja	Popis 1991.	Ime naselja	ekvival.ljudi	Ime naselja	radnici uku.
	UKUPNO HRVATSKA	4784265	HRVATSKA	4937211	HRVATSKA	1502379
	ukupno ljudi 1991.	kriterij-broj	stalni i povremeni	kriterij-broj	ukupno zaposlenih	kriterij-broj
Redni broj grada	u kružnom području naselja	2000	stanovnici = ekvivalentni	2100	koji rade u mjestu stanovanja	550
1	ZAGREB	717514	ZAGREB	695606	ZAGREB	273121
2	SPLIT	195558	SPLIT	191780	SPLIT	69697
3	RIJEKA	167964	RIJEKA	165012	RIJEKA	65450
4	OSIJEK	115428	OSIJEK	110821	OSIJEK	42717
5	ZADAR	76343	ZADAR	77257	PULA	24790
6	PULA	62378	PULA	76821	ZADAR	24319
7	KARLOVAC	61314	DUBROVNIK	72597	KARLOVAC	22985
8	SLAVONSKI BROD	57229	KARLOVAC	58752	SISAK	19507
9	SISAK	49938	SLAVONSKI BROD	54302	DUBROVNIK	19217
10	DUBROVNIK	49728	POREČ	50236	VARAŽDIN	17864
11	VARAŽDIN	45597	SISAK	48525	SLAVONSKIROD	16518
12	VUKOVAR	44639	ŠIBENIK	45772	VUKOVAR	16274
13	ŠIBENIK	42243	VARAŽDIN	44853	ŠIBENIK	16103
14	VINKOVCI	38580	VUKOVAR	43232	VELIKA GORICA	15104
15	VELIKA GORICA	37444	VINKOVCI	37322	VINKOVCI	12178
16	BJELOVAR	33534	VELIKA GORICA	35478	BJELOVAR	11914
17	ČAKOVEC	29468	BJELOVAR	32163	ČAKOVEC	11279
18	KOPRIVNICA	26469	ROVINJ	31491	KOPRIVNICA	11199
19	POŽEGA	23975	ČAKOVEC	28415	POŽEGA	7980
20	ĐAKOVO	20317	UMAG	26443	PETRINJA	7720
21	PETRINJA	19807	KOPRIVNICA	25263	ZAPREŠIĆ	7158
22	SINJ	19721	OPATIJA	24094	SAMOBOR	6801
23	SAMOBOR	18341	CRIKVENICA	23024	VIROVITICA	6522
24	VIROVITICA	18189	POŽEGA	22408	SINJ	6490
25	ZAPREŠIĆ	17243	MALI LOŠINJ	19634	KNIN	6277
26	KUTINA	15909	PETRINJA	19308	KUTINA	6225
27	NOVA GRADIŠKA	15728	SINJ	18790	ĐAKOVO	5885
28	KNIN	15687	MAKARSKA	18672	ROVINJ	5017
29	DARUVAR	13786	ĐAKOVO	18344	DARUVAR	4822
30	BELI MANASTIR	13108	SAMOBOR	17405	BELI MANASTIR	4653
31	KRIŽEVCI	13005	VIROVITICA	17263	NOVA GRADIŠKA	4443
32	ROVINJ	12910	ZAPREŠIĆ	16233	KRIŽEVCI	4425
33	METKOVIĆ	12108	KNIN	15626	LABIN	4326
34	SLATINA	12056	KUTINA	15433	SLATINA	4289
35	TROGIR	11997	NOVA GRADIŠKA	14772	MAKARSKA	4166
36	MAKARSKA	11958	DARUVAR	13470	OPATIJA	4165
37	ZUPANJA	11947	BELI MANASTIR	12736	OGULIN	4123
38	OPATIJA	11942	KRIŽEVCI	12469	POREČ	3980
39	DUGA RESA	11439	TROGIR	11776	TROGIR	3970
40	LABIN	11350	SLATINA	11648	UMAG	3865
41	OGULIN	11337	METKOVIĆ	11360	METKOVIĆ	3854
42	NAŠICE	11178	LABIN	11152	NAŠICE	3708
43	NOVSKA	10678	OGULIN	10892	DUGA RESA	3647
44	ČEPIN	10525	VODICE	10866	PAKRAC	3561
45	POREČ	9907	DUGA RESA	10794	KRAPINA	3559
46	PAKRAC	9880	ZUPANJA	10741	IVANEC	3532
47	GOSPIĆ	9856	RAB	10618	NOVSKA	3469
48	IVANEC	9667	NAŠICE	10536	ČEPIN	3457
49	CRIKVENICA	9576	NOVIGRAD	9984	DUGO SELO	3450
50	DUGO SELO	9306	NOVSKA	9946	IVANIĆ-GRAD	3299
51	UMAG	9101	ČEPIN	9787	ZUPANJA	3269
52	KRAPINA	8952	PAKRAC	9458	CRIKVENICA	3155
53	IVANIĆ-GRAD	8771	IVANEC	9349	GLINA	3033

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

54	NOVI MAROF	8530	GOSPIĆ	9269	VALPOVO	2983
55	VALPOVO	8527	BIOGRAD n.m.	9085	VRBOVEC	2901
56	IMOTSKI	8164	IVANIĆ-GRAD	8771	MALI LOŠINJ	2866
57	DARDA	8032	DUGO SELO	8738	LUDBREG	2841
58	VRBOVEC	7952	KRAPINA	8728	NOVI MAROF	2841
59	GLINA	7711	HVAR	8060	PLOČE	2795
60	MALI LOSINJ	7560	NOVI MAROF	8022	DARDA	2665
61	LUDBREG	7301	OMIŠ	8020	OMIŠ	2529
62	OMIŠ	7188	VALPOVO	8018	PAZIN	2486
63	JASTREBARSKO	7143	DARDA	7689	JASTREBARSKO	2407
64	VODICE	7029	VRBOVEC	7637	ILOK	2353
65	DONJI MIHOLJAC	6935	GLINA	7516	DONJI MIHOLJAC	2220
66	PLOČE	6846	IMOTSKI	7474	ĐURĐEVAC	2196
67	ĐURĐEVAC	6845	LUDBREG	7077	IMOTSKI	2193
68	ILOK	6775	NOVI VINODOLSKI	7071	SENJ	2192
69	TRILJ	6635	DONJI MIHOLJAC	6858	OROSLAVJE	1985
70	PITOMAČA	6596	ĐURĐEVAC	6831	BEDEKOVČINA	1965
71	IVANKOVO	6354	KRK	6771	DELNICE	1914
72	PRELOG	6292	PLOČE	6767	PRELOG	1887
73	PLETERNICA	6018	JASTREBARSKO	6608	GAREŠNICA	1875
74	SENJ	5998	ILOK	6477	OTOČAC	1858
75	OTOK (Vinkovci)	5889	PITOMAČA	6364	SV. IVAN ZELINA	1778
76	OROSLAVJE	5808	SENJ	6133	ORAOVICA	1720
77	PAZIN	5729	VARAŽD. TOPLICE	6000	VODICE	1706
78	OTOČAC	5557	PRELOG	5934	BIOGRAD n.m.	1676
79	DALJ	5515	CAVTAT	5925	TRILJ	1645
80	SVETI IVAN ZELINA	5404	IVANKOVO	5738	BENKOVAC	1636
81	BIOGRAD NA MORU	5315	VELA LUKA	5729	VELA LUKA	1626
82	BENKOVAC	5310	PAZIN	5684	GRAČAC	1600
83	BEDEKOVČINA	5219	TRILJ	5448	DRNIŠ	1575
84	GUNJA	5176	SUPETAR	5440	DALJ	1540
85	ORAOVICA	5139	PLETERNICA	5431	PLETERNICA	1512
86	GAREŠNICA	5080	OROSLAVJE	5364	IVANKOVO	1501
87	DRNIŠ	5071	DALJ	5308	HUM NA SUTLI	1497
88	ĐURĐENOVAC	4877	KORČULA	5282	RAB	1490
89	DELNICE	4696	BENKOVAC	5258	PITOMAČA	1465
90	RAB	4643	OTOČAC	5212	DONJA STUBICA	1456
91	VELA LUKA	4464	OTOK (Vinkovci)	5181	ĐURĐENOVAC	1414
92	GRAČAC	4320	SV. IVAN ZELINA	5107	GRUBIŠNO POLJE	1412
93	GRUBIŠNO POLJE	4188	BEDEKOVČINA	5106	KRIŽ	1398
94	DONJA STUBICA	4157	ORAOVICA	4941	BLATO	1382
95	CERNA	4117	GAREŠNICA	4865	BUJE	1369
96	MARIJA BISTRICA	4101	DELNICE	4716	NOVI VINODOLSKI	1317
97	BLATO	4093	CRES	4684	SLUNJ	1315
98	SLUNJ	4083	DRNIŠ	4663	POPOVAČA	1293
99	NOVI VINODOLSKI	3851	STARI GRAD	4626	HVAR	1261
100	POPOVAČA	3784	GUNJA	4462	VODNJAN	1248
101	VIRJE	3781	MURTER	4377	HRV. KOSTAJNICA	1235
102	VODNJAN	3678	GRAČAC	4319	BUZET	1230
103	HVAR	3643	BLATO	4227	DVOR	1209
104	KRIŽ	3641	ĐURĐENOVAC	4199	VARAŽ. TOPLICE	1168
105	HUM NA SUTLI	3588	TOPUSKO	4175	KRAP. TOPLICE	1160
106	KOTORIBA	3579	PAG	4135	ČAZMA	1158
107	HRVAT. KOSTAJNICA	3480	VODNJAN	4100	MARIJA BISTRICA	1154
108	KRAPINSKE TOPLICE	3273	GRUBIŠNO POLJE	4045	KRK	1140
109	KORČULA	3232	MARIJA BISTRICA	3897	KORČULA	1122
110	BUJE	3200	SLUNJ	3848	KOTORIBA	1118
111	DVOR	3195	DONJA STUBICA	3817	OTOK (Vinkovci)	1072
112	TOPUSKO	3143	KRAPIN. TOPLICE	3789	ZLATAR	1067
113	VARAŽDIN. TOPLICE	3032	CERNA	3672	NOVIGRAD	1059
114	KRK	3022	POPOVAČA	3666	TOPUSKO	1033
115	ČAZMA	3017	VIRJE	3614	GUNJA	1031

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.2. Naselja - proces urbanizacije, sustav razvojnih središta-žarišta i glavne odrednice razvitka naselja

116	ZLATAR	2919	HUM NA SUTLI 3544	VRBOVSKO 1001
117	MURTER	2823	KRIŽ 3515	SUPETAR 952
118	BUZET	2812	HRV. KOSTAJNICA 3396	KORENICA 924
119	KUTJEVO	2706	BUJE 3211	CAVTAT 872
120	NOVIGRAD	2652	KOTORIBA 3142	CERNA 862
121	SUPETAR	2568	DVOR 3132	CRES 843
122	VRBOVSKO	2566	ČAZMA 2932	PLAŠKI 819
123	PLAŠKI	2482	BUZET 2866	KUTJEVO 809
124	CAVTAT	2449	ZLATAR 2821	PAG 777
125	PAG	2421	KORENICA 2743	VIRJE 774
127	KORENICA	2327	KUTJEVO 2496	STARI GRAD 698
128	STARI GRAD	2267	VRBOVSKO 2457	MURTER 613
129	CRES	2234	PLAŠKI 2449	GOSPIĆ
Pakrac 130	LIPIK	4218	LIPIK 4557	LIPIK 1550
Gospić 131	LIČKI OSIK	2885	LIČKI OSIK 2719	LIČKI OSIK 1125
Ivanec 132	LEPOGLAVA	4557	LEPOGLAVA 4425	LEPOGLAVA 1470
Metković 133	OPUZEN	2778	OPUZEN 2614	OPUZEN 941
Omiš 134	DUGI RAT	4509	DUGI RAT 4334	DUGI RAT 1434
Opatija 135	LOVRAN	4295	LOVRAN 8083	LOVRAN 1539
Opatija 136	MATULJI	7155	MATULJI 7006	MATULJI 2774
Oroslavje 137	ZABOK	6907	ZABOK 6715	ZABOK 2792
Rijeka 138	BAKAR	4131	BAKAR 4106	BAKAR 1561
Rijeka 139	KASTAV	5995	KASTAV 5706	KASTAV 2371
Rijeka 140	KRALJEVICA	3261	KRALJEVICA 4303	KRALJEVICA 1316
Rijeka 141	VIŠKOVO	6918	VIŠKOVO 6690	VIŠKOVO 2775
Split 142	KAŠTEL STARI	15611	KAŠTEL STARI 16143	KAŠTEL STARI 4496
Split 143	KAŠTEL SUČURAC	13557	KAŠTEL SUČURAC 12979	KAŠTEL SUČURAC 4285
Split 144	PODSTRANA	5240	PODSTRANA 6396	PODSTRANA 1357
Split 145	SOLIN	15410	SOLIN 14816	SOLIN 5386
Trogir 146	SEGET DONJI	2334	SEGET DONJI 5065	SEGET DONJI 707
Valpovo 147	BELIŠĆE	9462	BELIŠĆE 8906	BELIŠĆE 3324
Vinkovci 148	NUŠTAR	5643	NUŠTAR 5119	NUŠTAR 1515
Vukovar 149	BOROVO	6442	BOROVO 6316	BOROVO 2266
Zagreb 150	BREGANA	4888	BREGANA 4821	BREGANA 1908
Zagreb 151	dio Zagreba SESVETE	38249	SESVETE 35329	SESVETE 14538
	Sveukupno	2846817	2986549	1029645
	udio 151 naselja u RH	60%	60%	69%
	UKUPNO HRVATSKA	4784265	HRVATSKA 4937211	HRVATSKA 1502379
152	OKUČANI			
153	VELIKA			
154	ORIOVAC			
155	RAVNA GORA			
156	KOMIŽA			
157	VIS			
	(dio Splita) STOBREC			

Napomene:

Polazni pristup je bio otklanjanje statističkih nelogičnosti i objektiviziranje podataka (u ovoj tablici samo 3 pokazatelja) o

važnijim naseljima Hrvatske. U cilju optimiranja pokazatelja analizirana su slično velika kružna (zbog obrade na računalu koja zanemaruje zemljopisne uvjetovanosti) područja oko velikih naselja, bez obzira na statističke podjele prostora tih naselja.

Kružna područja oko važnijih naselja određena su polumjerima srazmjerno statističkom broju stanovnika glavnog naselja:

Zagreb-10 km; Split, Rijeka i Osijek-7 km; gradovi s više od 25000 ljudi-4,5 km; gradovi s više od 10000 ljudi-3,5 km;

gradovi i naselja s više od 5000 ljudi-3,0 km; i ostala važnija naselja s više od 2000 ljudi-2,5 km.

Stalni i povremeni stanovnici = ekvivalentni (teoretski broj stanovnika tog naselja kroz cijelu godinu). Ovo je učinjeno zbog

turističkih mjesta kojima je broju stalnih stanovnika pridodan i broj povremenih-ekvivalentnih stanovnika (slično proračunu za

otpadne vode nekog naselja), a koji je srazmjernan broju godišnjih turističkih noćenja uprosječno raspoređenih kroz cijelu

godinu. Konurbacijska područja ili dvojni gradovi navedeni su od broja 130-151.

Bijelo polje uz redni broj naselja - to su gradovi prema demografskim i socioekonomskim kriterijima, a tamnije polje -

gradovi kada slične kriterije (dodani prostorno-funkcijski) ispunjava naselje ili kružno područje naselja.

Iz ove tablice moguće je izvesti bitan zaključak - Nužno je potrebna promjena (prilagodba) statističkih obuhvata mnogih gradova i većih naselja i slijedno tome novi teritorijalni ustroj jedinica lokalne samouprave.

4.3. Gospodarski sustavi i društvene djelatnosti u prostoru

Kartografski prikaz: 43-o1

Turistički resursi

Područja osnovnih oblika turističke ponude i smještajni kapaciteti

Kartografski prikaz: 43-o2

Turistička mjesta

Razvrstavanje turističkih mjesta u razrede: A, B, C i D - 1994.g.

Kartografski prikaz: 43-o3

Agroekološke zone

Izrađeno za potrebe FAO

4.3.1. Opći okvir i usmjerenja

U predstojećem razdoblju gospodarski razvitak treba temeljiti na optimalnom korištenju komparativnih prednosti pojedinih područja u zemlji i na odgovarajućoj disperziji gospodarskih sadržaja u prostoru uz neophodnu izgradnju infrastrukture, ozbiljno vodeći računa o demografskom potencijalu i o zaštiti i unaprijeđivanju okoliša. Može se očekivati veća gospodarska specijalizacija pojedinih područja te u tom smislu i određene promjene u regionalnoj strukturi Hrvatske, što bi trebalo utjecati na skladniji, umjereniji i ravnomjerniji regionalni razvitak.

Hrvatska se danas nalazi na prijelomnici cjelokupne društvene i temeljite gospodarske preobrazbe, svjesna pri tome činjenice da odgovore na razvojne izazove svijeta, a napose dinamičnoga neposrednog okruženja, mora tražiti i pronalaziti prvenstveno vlastitim snagama. Logičan je stoga i urgentan zahtjev za postavljanjem i operacionalizacijom nove strategije gospodarskog razvitka koja će istodobno dati odgovore na usko povezana pitanja.

Predpostavke gospodarskog rasta odnose se na razdoblje obnove u kom bi se proizvodnja i dohodak povećavali 25% godišnje, dok bi u razdoblju poslije 2000-te godine stopa rasta iznosila 4 - 5% porasta godišnje.

Resursi Hrvatske omogućavaju ostvarivanje bržeg razvitka oslonjenog na zanimanje inozemnog kapitala bez čega se ne mogu programirati optimistički scenariji. Procjenjuje se da će hrvatski domaći proizvod u 2000-toj biti 20 milijardi US\$, a petnaest godina kasnije hrvatski proizvod bi mogao narasti na 40 milijardi US\$.

Za obnovu i razvoj do kraja ovog desetljeća potrebno je investirati 25-30 milijardi US\$. Hrvatska bi mogla mobilizirati dvije trećine tih sredstava a jednu trećinu osigurali bi međunarodna humanitarna i gospodarska pomoć, inozemni krediti i inozemni investitori.

Hrvatska kao žrtva agresije računa na pomoć i podršku inozemstva 8-10 milijardi US\$. Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila je u 1992. i ponovila u prosincu 1993. rezoluciju međunarodne potpore humanitarnim potrebama, obnovi i razvoju Hrvatske.

Poslije 2000-te Hrvatska će vlastitim sredstvima financirati 4/5 programa razvoja, a preostalu petinu osigurati će inozemni krediti i investitori.

U postizanju ciljeva Hrvatska će prvo obnoviti i revitalizirati gospodarstvo, vratiti prognanike i izbjeglice, normalizirati uvjete na čitavom prostoru Hrvatske, liberalizirati, privatizirati i stabilizirati gospodarstvo. Hrvatska će se uključiti u europske i svjetske ekonomske tijekove i udruge te izgraditi zdravo, međunarodno konkurentno nacionalno gospodarstvo čija struktura počiva na prirodnim resursima, ljudskom potencijalu i tradicijama hrvatskog prostora.

U skladu s postavljenim ciljevima planira se brži rast određenih gospodarskih djelatnosti u većem broju gradskih i radnih središta ravnomjernije raspoređenih u prostoru Hrvatske te brži i snažniji gospodarski razvitak područja sa specifičnim razvojnim problemima (jadranski otoci, brdsko - planinska i pogranična područja) i razvojnim teškoćama (Gorski kotar, unutrašnja Istra, dijelovi Istočne Hrvatske i drugi).

Predstoje kao nužnost kvalitativne strukturne promjene i veće uključivanje u transformacijske procese svjetskog gospodarstva.

Hrvatska treba i može izgraditi i uspješno razvijati međunarodno konkurentno nacionalno gospodarstvo, te ubrzati i povećati gospodarske učinke u zemlji, u uvjetima potpune otvorenosti i međusobne povezanosti s europskim gospodarskim razvojnim tokovima, ali i s elementima autohtone stabilnosti zemlje i promijenjenom strukturom, koja počiva na optimalnom korištenju svojih komparativnih prednosti i na odgovarajućim prirodnim, ljudskim i tradicijskim vrijednostima.

Hrvatska ima uvjete i treba temeljiti svoj gospodarski razvitak na bržem razvitku nekih gospodarskih djelatnosti. U izboru osnovnih pravaca razvitka prednost se daje onim djelatnostima kod kojih raspoloživi resursi, tržišni uvjeti i tehnički napredak omogućavaju brži razvitak.

Hrvatska ima dosta poljodjelskog zemljišta (3,225.000 ha), pa na 100 hektara poljodjelskog zemljišta dolazi 148 stanovnika, što je znatno povoljnije nego kod susjednih zemalja. Zato ima dobre uvjete za razvoj kontinentalnog i mediteranskog poljodjelstva.

U Hrvatskoj poljodjelstvo nije više veliko izvorište radne snage, niti transfer stanovništva iz poljodjelskih područja, više ozbiljnije pritišće urbanizaciju.

Hrvatska ima odlične uvjete za razvoj turizma mediteranskog tipa, koji se zasebno izdvaja kao strukturna značajka i daje mu se prednost ispred drugih razvojnih opcija. Hrvatska obala veoma je razvedena i spada među najljepšima na svijetu. Za iznadprosječni razvoj turizma ne postoje ozbiljnije tržišne zapreke, a prirodni resursi Hrvatskog jadranskog primorja (ali i drugih hrvatskih krajeva u unutrašnjosti zemlje) omogućuju stvaranje veće i raznovrsnije turističke ponude.

Infrastruktura i stambeni fond

Razvoj infrastrukture do 2000-te zahtijeva sredstva u iznosu oko 6-8 milijardi US\$. Najvažnija je zadaća infrastrukturnih projekata izgraditi oštećene i uništene prometnice, obnoviti promet, komunikacije i normalnu opskrbu vodom, energijom i drugim potrebama industrije i stanovništva.

Projekti cestovnog prometa imaju dodatnu zadaću: otvoriti i približiti hrvatsko gospodarstvo europskom tržištu. Program je koncipiran na investicijama vrijednim 2-3 milijarde US\$. Investicije u druge vrste prometa procjenjuju se na 1-2 milijarde US\$, projekti elektrogospodarstva i vodnogospodarstva na 2 milijarde US\$, a obnova urbane i seoske infrastrukture na 1 milijardu US\$. Za saniranje i izgradnju oštećenih i porušenih stambenih jedinica potrebno je oko 2,5 milijarde US\$ investicija.

Javni radovi

Pretežitost obnove u razdoblju do 2000-te godine uključuje i javne radove kao bitnu komponentu. U Hrvatskoj za javne radove kandidiraju prometni, vodnogospodarski, energetske i stambeni projekti te programi obnove porušenih i teško oštećenih

gradova. U tim i još nekim projektima očekuje se značajna međunarodna solidarnost. Spomenuti programi predstavljaju fizički i financijski okvir hrvatskog programa javnih radova.

Rudarstvo

Premda Republika Hrvatska nije posebno bogata brojem i količinom rezervi mineralnih sirovina, određene mineralne sirovine od veoma su velikog značenja za gospodarski razvitak zemlje.

Realno je očekivati da će najnovije aktivnosti na polju istraživanja nafte i plina u sjevernom i istočnom području Hrvatske, u jadranskom podmorju i na području Dinarida utvrditi nova ležišta tih energenata.

Republika Hrvatska je bogata nemetalnim mineralnim sirovinama a posebno sirovinama za proizvodnju građevnih materijala. Treba posebno istaknuti arhitektonsko građevni kamen koji se javlja u značajnim količinama u Istri, na Kvarneru i u Dalmaciji sve do najjužnije granice Republike Hrvatske. Ova mineralna sirovina može posebno na otocima Dugom otoku, Braču, Hvaru i Korčuli pridonijeti bržem gospodarskom razvitku i stvaranju uvjeta za ostanak stanovništva na tim otocima.

Pri otvaranju rudarskih pogona treba voditi računa o potrebama tržišta za tom sirovinom te uklapanja rudarske aktivnosti u gospodarske i prostorne planove Republike Hrvatske i jedinica lokalne uprave i samouprave.

Potrebno je mnogo više pozornosti posvećivati uređenju prostora nakon završetka eksploatacije.

Industrija

Industrija prestaje biti najvažnija i povlaštena grana gospodarstva u Hrvatskoj. Udio prerađivačke industrije iznosi u narodnom dohotku Hrvatske 30%, zaposlenosti 21% i izvozu 91%. Do sada je industrija bila prekomjerno koncentrirana u većim gradovima.

Hrvatska industrija osjetno zaostaje u proizvodnosti i zato je manje konkurentna na svjetskom tržištu. Zato strateško pitanje nije kako pojačati poziciju hrvatske industrije u strukturi gospodarstva, već kako industriju učiniti proizvodnijom i konkurentnijom.

Napredak hrvatske industrije podrazumijeva nabavku moderne tehnologije, uvođenje učinkovite organizacije, dobro rukovođenje i osvajanje novih tržišta te je u tu svrhu neophodno privatizirati industriju i privući inozemne investitore.

U gospodarskoj strukturi Hrvatske, odnosno u sektoru industrije, mora prestati biti težište na razvijanju bazične teške industrije, industrije koja traži puno električne energije i nekvalificirane radne snage, koja zagađuje okoliš, koja nema dovoljno veliko tržište, koja je nerentabilna i sl. Prednost u razvijanju trebaju imati one industrije koje koriste komparativne prednosti zemlje: položaj, prirodne resurse (sirovine), sposobne radnike, tržište, kapital, tradiciju, znanje i drugo.

S gledišta korištenja prostora osobito je važno uočiti procese transformacije velikih industrijskih kompleksa. Očekivana disperzija manjih jedinica koje su primjerenije prostornoj strukturi morala bi rezultirati odterećenjem nekih područja ali i aktiviranjem do sada neiskorištenih mogućnosti integriranja u strukture naselja. To će imati utjecaja na fizionomiju gradova kao mjesta koncentracije industrije. Tome će doprinijeti visoke tehnologije i sustavi upravljanja koje omogućavaju veću dinamiku i prostornu distribuciju djelatnosti u prostoru.

Pomorsko gospodarstvo

Hrvatska zbog svog položaja i obilježja pomorske i primorske zemlje europskog Mediterana ima prednost u razvijanju dviju velikih gospodarskih orijentacija: turističkog i pomorskog gospodarstva.

Za razvoj pomorskog gospodarstva u Hrvatskoj postoji veliko zanimanje i izvan zemlje. U razvojnoj politici bivše Jugoslavije nije bila osobito prisutna pomorska orijentacija, pa se može utvrditi da su nedovoljno iskorišteni postojeći potencijali Hrvatskog jadranskog primorja za razvijanje pomorskog gospodarstva: lučkog gospodarstva, brodarstva, pomorskog prometa, brodogradnje, osnivanja industrijskih zona, ribarstva, školjkarstva, marikulture i drugih djelatnosti, što bi bilo u funkciji zemlje i dijela Europe, koji gravitiraju hrvatskoj jadranskoj obali, koja spada među najslabije industrijalizirana područja na Sredozemlju. Ostaje potreba da se bolje objasni pojam litoralizacije i razvijanje tog procesa u Hrvatskoj.

4.3.2. Šumarstvo

4.3.2.1. Ocjena stanja

Šumarstvo Hrvatske ima dvjestogodišnji kontinuitet gospodarenja šumama. Temeljeno je na stručnim i

znanstvenim postavkama i sukladno je onome u Srednjoj Europi.

Hrvatske su šume, svojom prirodnom strukturom, jedinstvene u Europi. Površina svih šuma i obraslog šumskog zemljišta iznosi 2,061.509 hektara ili 36% teritorija Hrvatske. Država je vlasnik nad 81%, a privatnici nad 19% šuma i šumskog zemljišta. Drvna masa se punim kapacitetom proizvodi samo na oko 50% šumske površine. U Hrvatskoj postoji i 396.139 ha neobraslog šumskog zemljišta, od čega je 80% sposobno za šumsku proizvodnju. Hrvatska raspolaže kvalitetnim šumskim fondom četinjača i listača i to najviše u gorskom i nizinskom prostoru zemlje. Šuma se u primorskom prostoru koristi najviše u rekreacijske i zaštitne svrhe.

Krško područje Hrvatske prostire se na površini od 2,6 milijuna hektara. Od toga je jako degradirano oko 1,0 milijun ha. Šuma na njemu ima pretežno zaštitnu funkciju. Pošumljavanje krškog područja od velikog je značenja za Hrvatsku, i dugotrajan je proces. Ozelenjavanjem krša veoma se poboljšavaju uvjeti života.

Hrvatske šume imaju višefunkcionalno značenje. Uz sirovinsku funkciju šuma ima još socijalnu i ekološku funkciju, odnosno zaštitnu, estetsku i rekreacijsku funkciju u turističkim područjima i u blizini većih gradova. Zato je potrebno da svi korisnici doprinose očuvanju kvalitete šuma i povećanju šumskih površina.

Gospodarenje hrvatskim šumama odvija se putem oplodne i pribirne sječe s njegom šuma, pretvorbom degradiranih šuma u sjemenjače i novim pošumljavanjem ili proširenom biološkom reprodukcijom na neobraslom šumskom zemljištu. Intenzivno gospodarenje u sjemenjačama omogućava reprodukciju postojećih šuma ili jednostavnu biološku reprodukciju (godišnje na oko 50.000 ha površine), kao i njihovo poboljšanje u kvalitetnom pogledu.

Površine šuma potrebno je povećati za 7% na mogućem šumskom zemljištu i degradiranim šumama.

Postojeće hrvatske drvene zalihe iznose 300 milijuna m³ drva. Uslijed posljedica nastalih u proteklom ratu, sječa šuma smanjena je za 40% u usporedbi sa sječom prije rata. Sadašnjom sječom dobiva se takva struktura drva da otpada 48% na tehničko i 37% na

4.3.2.2. Smjernice, ciljevi i mjere

Nova šumskogospodarska osnova za Republiku Hrvatsku sastavljena je u skladu s načelom Helsinške konferencije o zaštiti i uporabi europskih šuma

održanoj godine 1993. Načelo o trajnosti gospodarenja šumama je definirano kao upravljanje i uporaba šuma i šumskog zemljišta na način i u takvoj mjeri da se održava u šumi biološka raznolikost, sposobnost obnavljanja, vitalnost i potencijal da bi šume ispunile bitne gospodarske, ekološke i socijalne funkcije na lokalnoj i globalnoj razini.

Nova osnova gospodarenja predviđa godišnji etat ili ukupnu godišnju sječu u svim hrvatskim šumama u bruto iznosu od 5,5 milijuna m³ drva. To je 1,83% od postojeće hrvatske drvene zalihe ili 60% od tečajnog godišnjeg prirasta hrvatskih šuma. Prema tome godišnji etat se osniva na načelu trajnosti i obnovljivosti šumskog resursa uzimajući u obzir višestruku funkciju šuma. Projekcija razvoja šumskog gospodarenja do godine 2025. pokazuje dugoročno osiguranu trajnost prihoda, uz poboljšanje postojećeg stanja šuma i šumskog fonda.

Godišnji etat će se ostvariti tako da se najprije obilježavaju za sječu stabla koja se suše i koja su bolesna. Pri tome će se nastojati smanjiti otpad, poboljšati odnos između tehničkog i ogrijevnog drva u korist tehničkog drva te poboljšavati zdravstveno stanje šuma. Istovremeno će trebati uklanjati postojeće i ne stvarati nove zagađivače zraka i voda. U skladu s time se predviđa i razvijanje drvene industrije.

4.3.2.3.

Zaštita područja šuma

1.

Podržavanje višestruke uloge i funkcije šuma i šumskih površina

Kako bi se ostvarila zaštita područja šuma preporuča se suzbijanje iskrčavanja šuma. Štete koje nastaju na šumskim površinama najčešće proizlaze zbog zagađenja zraka, a otoci i obalno područje (u blizini urbanih cjelina, turističkih zona) posebno su ugroženi od požara. Stoga se naglašava potreba osiguranja višestruke uloge šuma i šumskih površina.

- Trebalo bi ojačati državne institucije (Hrvatske šume) koje se bave pitanjima šuma kako bi se povećao razmjer i učinkovitost aktivnosti vezanih uz upravljanje, očuvanje i održivi razvoj šuma te kako bi se uspješno osigurala održiva uporaba i proizvodnja šumskih dobara i funkcija.
- Potrebno je ojačati kapacitete i sposobnosti državnih institucija kako bi im se omogućilo prikupljanje potrebnog znanja za zaštitu i očuvanje šuma te u skladu s time da bi se osnažili programi i aktivnosti vezani za upravljanje i razvoj šuma.

- Nadalje, trebalo bi ojačati i poboljšati ljudske, tehničke i stručne sposobnosti kao i ekspertizu i sposobnosti uspješnog oblikovanja i primjene mjera, planova programa, istraživanja i projekata upravljanja, očuvanja i održivog razvoja svih vrsta šuma i na njima temeljenih dobara, uključujući šumske terene kao i druga područja iz kojih se crpe blagodati šuma.

2.

Jačanje zaštite, održivog gospodarenja i očuvanja šuma te akcija ozelenjavanja golih površina kroz rehabilitaciju šuma, pošumljavanje novih i već pošumljanih površina, kao i druga rehabilitacijska sredstva

Šume su bile i još uvijek su prijetnjom ogoljavanja i preusmjeravanja na druge tipove uporabe zemlje, pod utjecajem sve većih potreba stanovništva, širenja poljodjelstva, ekološki prihvatljivog gospodarenja, uključujući i nedostatak odgovarajućeg nadzora šumskih požara i neodržive komercijalne šumske radove (rušenje stabala u komercijalne svrhe), prekomjernu ispašu i neregularno bršćenje, negativne učinke zagađivača koji se prenose zrakom, gospodarske poticaje i dr. Negativni učinci nestajanja i degradacije šuma očituju se u vidu erozije tla, gubitka biološke raznolikosti, nanošenje štete staništima divljih životinja i sužavanja mogućnosti razvoja.

Postojeće stanje zahtijeva dosljednu akciju usmjerenu održavanju šumskih izvora. Ozelenjavanje određenih područja, u svim oblicima, učinkoviti je način osvještavanja javnosti te njena sudjelovanja u zaštiti i gospodarenju šumskim dobrima. Ovo bi trebalo uključivati i razmatranje obrazaca uporabe i zakupa zemlje te lokalne potrebe, izravno iznoseći i pojašnjavajući ciljeve raznih vrsta pošumljavanja.

- Održati postojeće šume putem očuvanja i pravilnog gospodarenja, te održati i povećati pošumljena područja i šumski pokrov u određenim područjima, putem očuvanja prirodnih šuma, njihove zaštite, rehabilitacije i regeneracije te akcije pošumljavanja novih i već pošumljenih područja, kao i sadnju drveća u cilju održavanja ili pak vraćanja ekološke ravnoteže.
- Pripremiti i provoditi programe *Hrvatskih šuma* kroz šumsko gospodarske osnovice. Ti programi trebaju biti uključeni u druge oblike uporabe zemlje.
- Djelovati na očuvanju šuma u reprezentativnim ekološkim sustavima i krajolicima i to prvenstveno autohtonih, kao i očuvanju i gospodarenju divljim životinjama te imenovanju predjela baštine

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.3. Gospodarski sustavi i društvene djelatnosti u prostoru (Opći okvir i usmjerenja; Šumarstvo; Poljodjelstvo; Turizam i Društvene djelatnosti)

(unutar konvencije o svjetskoj baštini, a sukladno važećim državnim propisima).

- Osigurati *tampon i prijelazne zone*.
- Provoditi obnavljanje vegetacije u određenim ogoljelim gospodarstvima, suhim i polusuhim zemljištima, te obalnim područjima, radi suzbijanja opustošenja i sprječavanja erozije, kao i radi drugih zaštitnih funkcija i nacionalnih programa rehabilitacije šumskih površina (npr. opožarenih, devastiranih i dr.) uključujući šumska gospodarstva zajednica, državna šumska gospodarstva, poljodjelska šumska gospodarstva, i šumske ispaše, uzimajući pritom u obzir ulogu šuma kao državnih spremnika i odvoda ugljika.
- Ostvariti razvoj i jačanje šuma zasađenih u neindustrijske svrhe s ciljem održavanja ekološko prihvatljivih programa pošumljavanja novih i već pošumljenih područja, odnosno regeneracije na odgovarajućim lokacijama, uključujući oplemenjivanje šuma zasađenih u komercijalne svrhe kako bi se povećao njihov doprinos zadovoljavanju potreba stanovništva.
- Razvijati / jačati državne planove za zasađene šume kao prioritet, precizirajući između ostalog lokaciju, razmjere, biljne i životinjske vrste te određujući područja postojećih zasađenih šuma koje valja rehabilitirati, uzimajući u obzir gospodarski vid budućeg razvoja zasađenih šuma.
- Povećati zaštitu šuma od zagađivača, požara, nametnika i bolesti te drugih negativnih čovjekovih utjecaja na njih.
- Stimulirati razvoj urbanog šumarstva radi ozelenjavanja gradskih, rubnih gradskih, seoskih naselja, turističkih područja namijenjenih uljepšavanju izgleda krajolika, rekreaciji i proizvodnji.

3.

Unaprjeđenje učinkovitih načina korištenja i postupaka utvrđivanja stanja, kako bi se postiglo puno vrednovanje dobara i funkcija vezanih uz šume, šumske površine i područja pod šumama

Ogroman potencijal šuma i šumskih površina, što pruža osnovni temelj razvoju, još nije do kraja iskorišten. Poboľšano gospodarenje šumama može povećati proizvodnju dobara i usluga, pomažući na taj način stvaranje dodatnih radnih mjesta i dohodaka te dodatnih vrijednosti. Šumskim dobrima, budući da su djelomično obnovljivi resursi, moguće je gospodariti na održiv način u skladu s načelima očuvanja okoliša. Implikacije korištenja šumskih dobara u korist drugih šumskih vrednota potrebno je u potpunosti uzeti u

obzir kada je riječ o razvoju politike gospodarenja šumama. Vrijednost šuma moguće je povećati i putem njihova neškodljiva korištenja kao što je npr. ekološki turizam.

- Poboľšati razumijevanje i prihvaćanje društvenih, gospodarskih i ekoloških vrednota šuma i šumskih područja uključujući i posljedice šteta nanesenih nestajanjem šuma.
- Unaprijediti metodologiju s ciljem uključivanja društvenih, gospodarskih i ekoloških vrednota šuma i šumskih područja u državne gospodarske sustave.
- Osigurati njihovo održivo upravljanje u skladu s uporabom zemlje, ekološkim pitanjima i potrebama razvoja.
- Unaprijediti učinkovitu, racionalnu i održivu uporabu svih tipova šuma i vegetacije.
- Unaprijediti učinkovitije i održivo iskorištenje šuma i drveća za gorivo i opskrbu energijom.
- Unaprijediti sveobuhvatnu uporabu i gospodarske doprinose šumskih područja uključenjem ekološkog turizma u gospodarenje šumama i njihovo planiranje.

4. Uspostavljanje i/ili jačanje sposobnosti planiranja, utvrđivanja i sustavnog praćenja stanja šuma, te uz njih vezanih programa, projekata i aktivnosti uključujući komercijalne procese i trgovinu

Osnovna komponenta dugotrajnog planiranja je utvrđivanje stanja i sustavno praćenje, kako bi se ocijenili dosadašnji učinci u smislu obujma i kakvoće te ispravile eventualne greške.

- Ojačati ili uspostaviti sustave utvrđivanja i sustavnog praćenja stanja šuma i šumskih površina s ciljem utvrđivanja utjecaja programa, projekata i aktivnosti vezanih uz kakvoću i razmjere šumskih dobara, zemlju na kojoj se može izvršiti pošumljavanje, posjedovanje zemlje te integracije tih sustava u kontinuirani proces istraživanja i detaljnih razrada, osiguravajući pri tom potrebne preinake i poboljšanje načina planiranja i donošenja odluka.
- Pružiti planerima, gospodarstvenicima, donositeljima odluka i lokalnim zajednicama prihvatljive i nove informacije o šumama i bogatstvima šumskih područja.

4.3.3. Poljodjelstvo

4.3.3.1. Polazišta

Poljodjelstvo je važna komponenta hrvatskog gospodarstva. Ono znatno pridonosi proizvodnji, preradi, trgovini i zaposlenosti.

Udio poljodjelstva i ribarstva u društvenom bruto proizvodu Hrvatske povećao se sa 17% u 1990. na 24% u 1992. Više od polovice ovog udjela dolazi iz primarne proizvodnje, a ostatak iz prerade. U cjelini, sektor obuhvaća 25-30% od društvenog bruto proizvoda, 20% od izvoza i 15% od zaposlenih. Sektor poljodjelstva bilježi pozitivnu vanjskotrgovinsku bilancu i pokazao se kao vrlo prilagodljivim dijelom gospodarstva i dokazao svoju otpornost u vrijeme velikog gospodarskog stresa.

U skladu s prirodnim obilježjima Hrvatska se može podijeliti u tri glavne poljodjelsko-ekološke regije: panonska, gorska i primorsko-mediteranska, koje se dalje dijele na podregije.

Poljodjelstvo je jedan od rijetkih sektora gospodarstva, koji ima najvećim dijelom obnovljive resurse. Tako se u prostoru Hrvatske nalaze raznoliki tipovi tala. U prostoru istočne Slavonije prevladavaju tla visoke plodnosti (crnica, smeđe tlo i lesivirana tla). U prostoru savsko-dravskog međurječja i u peripanonskom prostoru zastupljena su lesivirana i razne vrste hidromorfni tala. U prijelaznom području tzv. niskog krša, južno od Karlovca pa prema Gorskom kotaru i Lici, često su duboke naslage reliktnih crvenica te tipovi smeđih i lesiviranih tala. U središnjem gorskom i pretplaninskom području Hrvatske zastupljene su rendzine i rankeri te različite vrste smeđih tala. Na otocima i obalnom području prevladava "ljuti" krš, pa je ono deficitarno plodnim tlima. Dublja tla (crvenice) samo su lokalno zastupljena (na pr. u Istri). Polja u kršu i poljica u ovom su području najvrijedniji poljodjelski prostor. Jednaku pažnju zaslužuju i tla nastala na flišu, laporu i aluvijalnim nanosima.

Prema stanju iz 1991. u Republici Hrvatskoj 57% teritorija čini poljodjelsko zemljište, od čega se gotovo 2/3 ili 36% sveukupne površine odnosi na obradivo zemljište. Unutar te površine 72,5% ili skoro 1,5 milijun ha otpada na oranice i vrtove. Hrvatska u cjelini gledano pripada zemljama koje nemaju dovoljno obradivih površina, jer u prosjeku na jednog stanovnika otpada 0,42 ha (smatra se da bi bilo poželjno i dovoljno 0,66 ha/st.). Međutim, to je povoljnije od prosjeka za zemlje Zapadne Europe.

Posebna je prednost Hrvatske u tome što neka područja raspolažu s nezagađenim tlom te postoje mogućnosti proizvodnje ekološki čistih poljodjelskih proizvoda (na pr. u nekim dijelovima Gorske Hrvatske).

U promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju zbile su se znatne promjene u kategorijama korištenja zemljišta u Republici Hrvatskoj.

U razdoblju 1975.-1991. stalno su se smanjivale ukupne poljodjelske i obradive površine, osobito oranice i vrtovi, voćnjaci i livade, a neznatno povećavale površine pod vinogradima i nešto više pod pašnjacima. To je smanjenje poljodjelskih površina još i više (167.000 ha), ako se promatra u razdoblju 1965.-1990., što je prosječno iznosilo oko 6.700 hektara godišnje.

Do toga dolazi zbog neracionalnog načina gospodarenja poljodjelskim zemljištem. Nešto su planski, a još više nekontrolirano, velike površine kvalitetnoga poljodjelskog zemljišta iskorištene za građevinsko zemljište. Tome je pridonijela brza industrijalizacija i urbanizacija. Stanje je tim lošije ako se tome dodaju veliki kompleksi neobrađenih površina i zemljište pod ugarom (oko 160.000 ha u 1991.).

Situacija se znatno pogoršava zbog posljedica ratnih razaranja. U razdoblju 1990.-1993. ukupna zaposlenost u poljodjelstvu pala je za 25%.

U Hrvatskoj još uvijek usporedno postoje dva sustava poljodjelske proizvodnje.

Velika društvena poljodjelska gospodarstva (prije početka procesa privatizacije bilo ih je oko 400) raspolažu s najboljim zemljištem i uz modernu mehanizaciju proizvode nekoliko kultura pod monokulturnim uvjetima uz upotrebu velikih količina umjetnog gnojiva i pesticida. Ona proizvode otprilike 1/3 usjeva. Od ukupne površine neobrađenih površina oni raspolažu s oko 40%.

Mala privatna seljačka poljodjelska gospodarstva temeljni su oblik organizacije poljodjelske proizvodnje u Hrvatskoj. Raspolažu s oko 4/5 obradivog zemljišta i ukupnoga stočnog fonda i preko 9/10 ukupne mehanizacije i radne snage. Ona proizvode širok raspon proizvoda i koncentrirala su se na uzgoj stoke. Glavni ograničavajući čimbenik napretka ovih gospodarstava i nedostaci su u tome što su posjedi mali (manji od 3 ha) s usitnjenim parcelama te im nedostaje specijalizacija. Zbog iseljavanja poljodjelskih stanovnika i odlaska na rad izvan agrarne proizvodnje znatne su površine neobrađene (u njihovom je posjedu oko 60% neobrađenih površina u Hrvatskoj).

Osnovne grupe kultura na oranicama i vrtovima su: žitarice - prevladavaju kukuruz i pšenica, industrijsko bilje - prevladavaju uljarice i šećerna repa, povrće i krmno bilje. Voćarstvo i vinogradarstvo nisu u cijelosti iskoristili uvjete kojima se raspolaže, pa tek predstoji njihov moderniji razvitak. Prema statističkim pokazateljima u razdoblju od 1991.-1994. i nadalje je prisutno opadanje korištenja površina pod navedenim kulturama. Također se povećala površina ugara i neobrađenih oranica.

Hrvatska raspolaže s prostranim površinama pod livadama i pašnjacima, te ima sve uvjete za jači razvitak stočarstva, jer je sadašnja proizvodnost ispod razine Zapadne Europe.

U proteklom razdoblju u Hrvatskoj se nisu u potpunosti ostvarile osnovne pretpostavke pravilne zemljišne politike, uključujući i uređenje zemljišta, kada se težilo stvarati veće zemljišne komplekse (arondacija, komasacija, udruživanje). Postojeći propisi nisu unaprijedili uporabu poljodjelskog zemljišta, jer potpomažu usitnjavanje zemljišnih parcela. Nije se dovoljno ulagalo u zaštitu i uređenje zemljišta, pa su velike površine izložene poplavama i razornom djelovanju potoka i bujica (erozija, klizanja zemljišta i sl.). Također je premalo sustava za natapanje.

4.3.3.2.

Potencijali budućeg razvitka

Glavni razvojni potencijali poljodjelske proizvodnje na teritoriju države su:

- izrazito vrijedne poljodjelske površine na pojedinim područjima,
- prednosti koje ima u ratarstvu, povrtlarstvu, voćarstvu, stočarskoj proizvodnji, te ribarstvu i ribnjicarstvu,
- prirodni i drugi uvjeti i mogućnosti za restrukturiranje proizvodnje, prema smanjenju nerentabilnih kultura i usmjerenju na proizvodnju kultura za koje postoje poredbene prednosti, primjerice uzgoj zdrave hrane,
- mogućnosti potpunijeg iskorištavanja poljodjelskog zemljišta putem privatizacije i u poticanju pravilne upotrebe pašnjaka i neobrađenog zemljišta,
- mogućnosti ekonomskog oporavka poljodjelstva stimuliranog razvitkom turizma,
- relativno visok stupanj tehničko-tehnološke stručnosti i osposobljenosti,
- realni izgledi ponovnog uspostavljanja prijašnjeg stupnja potrošnje pod uvjetom da se gospodarstvo počne brže oporavljati,
- spremnosti privatnih poljodjelaca da prošire proizvodnju kad se uklone ograničenja za tu proizvodnju.

Načelno strateško opredjeljenje u poljodjelskoj proizvodnji jest prihvaćanje kombinirane strategije koja bi omogućavala usklađivanje s odredbama dokumenata GATTA, i EU u drugim pitanjima osim u cijenama poljodjelskih proizvoda.

U skladu s kombinacijom ograničenja i razvojnih potencijala, razvojnu strategiju poljodjelstva valja temeljiti na sljedećim prioritetima: promjeni agrarne strukture; ruralnom financiranju; proizvodnji zdrave hrane; trgovinskoj i cjenovnoj politici i dr.

4.3.3.3.

Dugoročni ciljevi, smjernice i mjere

Transformacija poljodjelskog sektora sastavni je dio opredjeljenja Hrvatske u razvijanju gospodarstva utemeljenog na tržišnim načelima. Zato je temeljni cilj poljodjelske politike poticanje razvijanje suvremenoga, djelotvornoga, konkurentnog i ekološki čistog poljodjelstva, te učinkovitije proizvodnje poljodjelskih proizvoda, na način koji štiti prirodne potencijale zemlje i poboljšava dobrobit poljodjelaca, pridonosi rastu hrvatskog gospodarstva i osigurava konkurentnost hrvatskog poljodjelstva na svjetskom

tržištu. Poljodjelstvo je jedna od osnovnih grana koja treba predstavljati okosnicu obnove i razvitka gospodarstva Hrvatske.

Temelj hrvatskog poljodjelstva trebala bi biti obiteljska poljodjelska gospodarstva uključujući i farmerski tip gospodarstava. To predpostavlja modernizaciju poljodjelske proizvodnje na najvišoj osnovi. Trebalo bi težiti do 2010.g., veličini prosječnoga seljačkog posjeda od 6,5 ha. Nužna je potreba i pretpostavka poljodjelske proizvodnje, koja će zadovoljiti buduće potrebe, stroža kontrola nad obradivim površinama i ubrzana tehnološka inovacija sa svim potrebnim agrotehničkim mjerama.

Hrvatska ima dovoljno kvalitetnih resursa i povoljne uvjete za primarnu poljodjelsku proizvodnju: ratarstvo, vrtlarstvo, voćarstvo, maslinarstvo i vinogradarstvo, ali također i za stočarstvo te ribarstvo i ribničarstvo. Orijentacija i prednost poljodjelstva treba biti u zadovoljavanju potreba zemlje, uključujući i one u ponudi vanjskom tržištu specifičnih primarnih proizvoda i prerađevina višeg stupnja proizvedenih na ekološki povoljan način, kojima će se ostvariti najveća moguća dobit.

Da bi se to ostvarilo potrebno je rješavati sljedeće bitna pitanja:

- potreban je novi pristup u utvrđivanju boniteta tla uz uvažavanje svih parametara vezanih uz plodnost i zaštitu tla, treba djelotvornije štiti poljodjelsko zemljište te smanjiti ili onemogućiti korištenje kvalitetnoga plodnog zemljišta za nepoljodjelske svrhe, sprječavati daljnje povećanje izloženosti eroziji i sanirati razna klizišta na poljodjelskom zemljištu,
- poljodjelstvo treba u cijelosti tržišno razvijati, modernizirati i specijalizirati, a država treba podupirati povoljne gospodarske tijekove,
- treba zaustaviti degradaciju malih seoskih gospodarstava i depopulaciju vrijednih agrarnih prostora, sprječavati daljnje cjepkanje zemljišnih površina, poticati povećavanje zemljišnog posjeda te bolje iskorištavati postojeće i privoditi svrsi do sada neobrađene i zapuštene poljodjelske površine, što se posebno odnosi u područjima od posebnog interesa za državu (na pr. ratom razorena područja, otoci, pogranična područja, brdsko-planinska područja te najvrijednija agrarna područja u zemlji),
- potrebno je da se, koristeći poredbene prednosti, stočarska proizvodnja jače afirmira u ponudi hrvatske poljodjelske proizvodnje s većom orijentacijom prema vanjskom tržištu,
- primjena rezultata biotehnologije treba biti upotrijebljena u unapređenju postojećih i razvoju novih proizvodnih procesa, a primjena

suvremenih i kontroliranih agrotehničkih postupaka (hidromelioracija, agromelioracija, komasacija i drugo) treba pridonijeti proširivanju kvalitetnih poljodjelskih površina i povećanju njihovih proizvodnih doprinosa,

- akvakultura kao dio gospodarskih aktivnosti izuzetno je važna za razvitak zemlje, posebno obale i otoka, pri čemu je bitno istaknuti da se ovakvom vrstom gospodarenja ne narušava ekosustav, a područje dobiva novi gospodarski zamah,
- potrebno je koristiti suvremene informacijske sustave (stvaranje baze podataka i drugo) u unaprijeđenju valorizacije i korištenja poljodjelskih površina te poljodjelske proizvodnje,
- u skladu s dugoročnim strateškim interesima i značenjem razvitka poljodjelstva u Hrvatskoj te utvrđenih razvojnih pravaca i orijentacije hrvatskog poljodjelstva, država mjerama agrarne i porezne politike treba selektivno stimulirati određene proizvodnje i razvitak poljodjelstva u određenim područjima uz donošenje nekih prioritarnih mjera.

Rastuća potražnja za tlom i njegovim prirodnim bogatstvima stvara konkurenciju i konflikte. Želi li se uskladiti sve zahtjeve korisnika, mora se razriješiti sukob i pronaći učinkovitiji način korištenja i zaštite tla i njegovih prirodnih bogatstava.

S aspekta zaštite tala cilj je omogućiti korištenje tala na *održiv* način. Povezivanje gospodarskog razvitka sa zaštitom i unaprjeđenjem okoliša najbolji je način da se smanje sukobi i ostvare najučinkovitije razmjene i pravilni odabiri.

Osnovni bi cilj u budućnosti trebalo biti očuvanje i korištenje zemljišta za poljodjelsku svrhu, usklađivanjem svih interesa u prostoru.

Na osnovu tako usklađenih interesa, treba poduzeti sljedeće:

- smanjiti korištenje kvalitetnog zemljišta za nepoljodjelske svrhe,
- sanirati površinske kopove i privesti ih novoj namjeni nakon eksploatacije,
- povećati kontrolu uporabe agrotehničkih sredstava i
- pojačati druge mjere u području šumarstva, vodnoga gospodarstva, energetike i dr., koje posredno utječu na oštećenje zemljišta,
- usmjeravati proizvodnju zdrave hrane.

Uz razne načine korištenja tla javljaju se i mogućnosti pružanja podrške tradicijskim obrascima *održivog* gospodarenja tlom te zaštite tla s ciljem očuvanja biološke raznolikosti i drugih ekološki povoljnih učinaka.

Trebalo bi uzeti u obzir aspekte zaštite okoliša, demografsku i gospodarsku problematiku, a potom **donijeti propise i poticajne mjere kako bi se unaprijedilo održivo** korištenje i upravljanje tlom. Iz toga proizlazi sljedeće:

- razviti nacionalne programe koji vode računa o tlu kao prirodnoj osnovi, demografskim promjenama i interesima lokalnog stanovništva,
- poboljšati i provesti zakone i druge propise koji podržavaju *održivo* korištenje tla, a ograničiti

korištenje proizvodnih obradivih površina za druge namjene,

- koristiti tehnike koje potiču *održive* načine življenja, a usmjerene su na pojedini ekosustav ili slivno područje, npr. planiranje krajolika, u upravljanje tлом uključiti odgovarajuće tradicijske i autohtone načine korištenja tla i ispitati mogućnost uključivanja vrijednosti tla i ekosustava u izvješća o gospodarskoj učinkovitosti.

Poljodjelske površine prema kategorijama korištenja (u 000 ha)

Godina	oranice i vrtovi	vinogradi	voćnjaci	livade	Svega obradive površine	pašnjaci	bare, ribnjaci i trstici	Ukupno poljodjelske površine
1975.	1.517	69	81	438	2.105	1.147	32	3.284
1985.	1.486	71	75	419	2.051	1.149	35	3.235
1991.	1.466	71,5	70	413	2.020	1.154	34	3.208
1992.	1.062	56	57	310	1.485	769	25	2.279
1993.	1.062	57	60	306	1.485	787	24	2.296
1994.	1.104	55	62	320	1.541	771	24	2.336
1995	1.117	55	61	322	1.555	777	25	2.357

4.3.4. Turizam

Turistički proizvod Hrvatske je i prije neposrednih ratnih razaranja ušao u fazu zrelosti i postupnog zastarijevanja. Turističko tržište, a osobito zahtjevniji tržišni segmenti, počeli su pokazivati sve manje interesa za turističkim destinacijama Hrvatske.

Turistički sektor Hrvatske danas raspolaže razmjerno velikom turističkom suprastrukturuom koju će biti nužno temeljito modernizirati. Za to su potrebna značajna kapitalna ulaganja. Uz to, bit će prijeko potrebno osigurati šira i produbljenija organizacijska i upravljačka znanja, kao ključne preduvjete dinamiziranja poslovanja turističkog sektora. Samo na toj osnovi moguće je snažnije utjecati na brzi oporavak i razvoj cjelokupnog gospodarstva Hrvatske u neposrednom poratnom razdoblju.

Moraju se rješavati infrastrukturni problemi, osigurati i provoditi svekolika zaštita okoliša i krajolika, primjenjivati specifična rješenja pri svakoj turističkoj investiciji posebno vodeći računa o ograničavajućim demografskim čimbenicima, brižno upravljati turističkim resursima i tako stvarati preduvjete za uspješan razvitak turizma.

Uz vlasničku pretvorbu, stvaranje tržišne infrastrukture te uspostavu novoga pravnog sustava, prijeko je potrebno stvaranje novog identiteta turističkog sektora. Posebno valja voditi računa o

činjenici da njegov razvitak nije više moguće temeljiti na politici sektorskih prioriteta, kao ključnom kriteriju alokacije investicija, nego isključivo na kriterijima efikasnosti i profitabilnosti.

Postoji potreba bitno šireg uvažavanja turizma u profiliranju gospodarskog razvitka Hrvatske. S malim kvantitativnim, ali značajnijim kvalitativnim pomakom u ovom sektoru Hrvatske, mogu se osigurati daleko značajniji gospodarski učinci. Uporište za takvu tvrdnju nalazi se, s jedne strane, u dosadašnjim izuzetno značajnim gospodarskim učincima turizma, a s druge strane, u činjenici da malo koja zemlja u **srcu** Europe može dugoročno ponuditi toliko izdašne i kvalitetne turističke potencijale kao Hrvatska.

U valorizaciji značaja turizma za ukupno gospodarstvo i blagostanje nacije, Hrvatska mora mijenjati stereotipnu predodžbu o turizmu kao usko shvaćenoj gospodarskoj djelatnosti. Potrebno je sve više respektirati činjenicu da je riječ o tržištu koje je u normalnim uvjetima doseglo dimenzije od oko 7-8 milijuna osoba-turista, odnosno oko 50-60 milijuna dana turističkog boravka. Takvo dodatno tržište, koje je moguće još i značajnije uvećati, ima, dakle, samo fizičke dimenzije, čiji opseg u turističkoj sezoni približno odgovara veličini od oko 20% ukupne populacije Hrvatske.

Prema tome turističko tržište valja u daleko većoj mjeri nego dosad vezati uz interese globalne razvojne strategije. U dosadašnjoj valorizaciji turističkih resursa i atrakcija preko 90% turističkog prometa bilo je vezano uz prirodne atraktivnosti i ekološku

komponentu. Stoga je integracija turističke i kulturne politike, posebno u sferi revitalizacije kulturnog identiteta, jedan od temeljnih zadataka strategije razvoja turizma Republike Hrvatske.

Nema nikakve dvojbe da je strateški resurs hrvatskog turizma izdašan i ekološki visoko vrijedan prostor, čija će razmjenska vrijednost dugoročno rasti. Stoga svaku njegovu alternativnu upotrebu valja valorizirati i s pozicije rekreacijskih funkcija. Obala, more, otoci, područja pod specijalnim režimima zaštite, ruralna područja i termalni izvori okosnica su budućeg stacionarnog turizma Hrvatske. Naselja i gradove, posebno Zagreb, nužno je revalorizirati u kontekstu nadolazećeg trenda tzv. *turizma gradova*, dok globalnu geoprometnu poziciju Hrvatske valja dugoročno valorizirati i kroz intenzivniji razvoj tranzitnog i izletničkog turizma.

Strateška je prednost Hrvatske prema konkurenciji upravo u izdašnosti turističkih resursa i atrakcija. U tom kontekstu nužno je još jače naglasiti važnost integriranja prostorno-ekološke, kulturne i prometne politike s globalnom turističkom politikom Hrvatske.

Prednosti su ovog sektora u tome da hrvatski turistički resursi nisu ni izbliza potrošeni, da je Hrvatska već etablirana turistička destinacija s izrazitim geoprometnim prednostima u odnosu na mediteransku konkurenciju te da su preferencije stranog kapitala već sada posebno izražene prema hrvatskom turizmu.

S obzirom na činjenicu da su prostorni resursi i zemljište okosnica usmjeravanja dugoročnog razvitka ovog sektora, nužno se nameće potreba definiranja okvira i odrednica zemljišne politike u turizmu.

Strateški resurs hrvatskog turizma je visoko vrijedan prostor, čija će vrijednost dugoročno rasti. Stoga svaku njegovu alternativnu uporabu treba valorizirati i s pozicija turističkih funkcija.

Odrednice za razvitak turizma

Cjeloviti prostor Hrvatske pretstavlja turistički resurs i treba ga prostornim i gospodarskim programima županija, gradova i općina razvijati ovisno o karakteru i resursnoj ponudi prostora.

Uz turističke kapacitete i razvitak ponude na obalnom području države treba se usmjeriti turistički razvoj i ponuda prema:

- bržem i kvalitetnijem razvitku u obalnom zaleđu uključujući i planinska područja,
- formiranju alternativnih oblika turističke ponude kroz razvitak seoskog turizma u svim prostorima Hrvatske,

- snažnije afirmirati ponudu zdravstvenog i lječilišnog turizma osobito u područjima afirmiranim kao toplički turizam,
- ojačati i kvalitetnim programima obogatiti turizam gradova i sadržaje na glavnim prometnim pravcima kao tranzitni turizam,
- u skladu s postojećom ponudom i novim razvojnim usmjerenjima treba preispitati i provesti novu kategorizaciju turističkih mjesta.
- u prostornim planovima treba što prije odrediti granice *nosivosti* turističkih aktivnosti (Tourism Carrying Capacity). Isto tako treba što prije izraditi kvalitetno zoniranje cijelog obalnog pojasa, kao i atraktivnih destinacija u unutrašnjosti,
- razvoj infrastrukture u Hrvatskoj, a posebno modernizacija cesta, željeznica, pomorskog prometa, kao i telekomunikacijskih veza, izravno je i pozitivno koreliran s intenzifikacijom turističkog prometa i ponude,
- koncesije treba izdavati samo za danas već postojeće turističke lokalitete, a za nedirnuta neizgrađena područja koncesije treba dati samo u iznimnim slučajevima za strateške projekte.

Na temelju ovih strateških određenja, treba prije svega započeti s podizanjem kvalitete postojeće ponude preko rekonstrukcije dogradnje, nadgradnje postojećih turističkih kapaciteta, a tek nakon toga s većom gradnjom novih. Prethodnim studijama treba analizirati kompletnu resursnu osnovu (prirodnu, društvenu) turizma i na tome odrediti sadašnje i preporučeno buduće opterećenje turističkog prostora.

Resursna osnova treba obuhvatiti valorizaciju prometne dostupnosti i preporuke (uvjete) za optimalno korištenje prostora, s gledišta svih učinaka turizma na prostor. Razvitak turizma treba koncipirati u skladu s mogućnostima (kapacitetima) i kvalitativnim značajkama prostora i to osobito:

- turističko tržište treba u većoj mjeri nego dosad vezati uz interese globalne razvojne strategije,
- novu izgradnju kapaciteta u turizmu treba usmjeriti na izgradnju kvalitetnih dopuna, postojeće turističke ponude,
- prilikom investiranja u postojeće ili nove hotele stimulirati izgradnju samo viših i visokih kategorija (četiri i pet zvjezdica),
- dati prednost obnovi u ratu porušenih turističkih objekata i to na razini europskih, odnosno novih hrvatskih standarda klasifikacije i kategorizacije ugostiteljskih objekata,
- dati prednost poboljšanju unutarnje i vanjske infrastrukture i ekološke zaštite,
- temeljno uporište tržišnog prilagođavanja hrvatskoga turističkog sektora svakako je rekonstrukcija, odnosno modernizacija osnovne turističke ponude u cilju promjene dosadašnjeg image-a masovne i jeftine destinacije,

- ako se grade novi objekti, onda dati prednost gradnji na područjima gdje je potrebna sanacija terena svake vrste, a ne na atraktivnim lokacijama. Objekte treba uklapati u principe gradnje lokalnog ambijenta,
- nautičke centre prvenstveno smještati i graditi unutar gradskog područja i naselja gradskog karaktera s već izgrađenom lukom ili uz manja naselja, a osobito u okviru ili uz demografski oslabljena otočka naselja. Kod izgradnje nautičkih centara ne bi se smjele dozvoliti veće promjene obalne linije nasipavanjem i otkopavanjem obale. Potrebno je preispitati razvoj nautičkog turizma od razmještaja u prostoru do ukupne opterećenosti akvatorija, obalne linije i kopna,
- građenje za potrebe nacionalnih parkova (NP) usmjeriti na njihovo šire rubno područje, građenje objekata usmjeravati po principu uklapanja u okoliš (prirodni i antropogeni).

S gledišta prostornog uređenja treba obraditi i područja za nove i atraktivne sadržaje kao npr. mogućnost izgradnje golf igrališta, reprezentativne turističke zone za visoki turizam, mogućnosti selektivnih oblika turizma i sl.

4.3.5. Društvene djelatnosti

Društvene djelatnosti pripadaju skupini središnjih uslužnih funkcija, čine suprastrukturu ili nadgradnju nekog područja te su usmjerene prema njezinim korisnicima, odnosno prema podizanju standarda i kvalitete života stanovništva koje ih koristi. One su izraz društvenog uređenja, političko-teritorijalnog ustrojstva i načina upravljanja u zemlji. Podižu obrazovnu, kulturnu i znanstvenu razinu te zdravstvenu kulturu cjelokupnog stanovništva u njihovom gravitacijskom i utjecajnom području. Pridonose povećanju njihove socijalne skrbi radi otklanjanja postojećih socijalnih problema i razlika. Osiguravaju nesmetano bavljenje športskim aktivnostima i tehničkom kulturom, pružaju rekreaciju i odmor stanovništvu te ostvaruju i druge mnogobrojne dugoročne ciljeve.

Razvitak društvenih djelatnosti u središtima Republike Hrvatske u skladu je s postavljenim ciljevima u prostoru, predviđenim društveno-gospodarskim razvitkom, te politikom usklađenog regionalnog i policentričnog razvitka, vodeći računa o promjenama društvenog uređenja i sustava vlasti u zemlji. Radi postizanja većeg stupnja homogeniziranosti prostora predviđa se ekonomičniji, racionalniji i funkcionalniji razvitak, dimenzioniranje, razmještaj i struktura ove skupine središnjih uslužnih funkcija.

Društvene djelatnosti, kao sadržaji javnog interesa, svrstavaju se u više temeljnih skupina središnjih uslužnih funkcija prema njihovih glavnim svojstvima, kao što su:

1. uprava
2. pravosuđe
3. udruge građana, političke stranke i druge organizacije
4. vjerske zajednice
5. prosvjeta
6. visoko školstvo i znanost
7. kultura
8. zdravstvo
9. socijalna skrb
10. šport

Njihova unutarnja razčlamba vrši se zakonima, drugim propisima ili je rezultat njihovoga unutarnjeg ustrojstva te se zato unutar pojedinih djelatnosti razlikuju brojne podskupine i još brojnije institucije raznih razina, nadležnosti i uslužnosti te utjecaja u prostoru.

- **Upravne funkcije** obuhvaćaju i predstavljaju ustrojstvo djelatnosti općih javnih službi državne uprave, te lokalne samouprave i uprave na županijskoj, gradskoj i općinskoj razini, te djelatnost ostalih općih službi i institucija, koje su od posebnog značenja za državu ili za pojedine političko-teritorijalne zajednice i cjeline, odnosno za stanovništvo zemlje.
- **Pravosuđe** je jedan od samostalnih i neovisnih segmenata državne vlasti u Republici Hrvatskoj. Sastoji se od sudova razne razine i nadležnosti, te od ostalih segmenata pravosuđa (državno odvjetništvo i pravobraniteljstvo, odvjetništvo i javno bilježništvo), koji jamče vladavinu ustava i primjenu zakona, te pružaju ostale pravne usluge stanovništvu zemlje.
- Djelovanje **udruga građana, političkih stranaka i drugih organizacija** ukazuje na ustavno pravo građana, odnosno cjelokupnog stanovništva zemlje i drugih pravnih subjekata na slobodno interesno udruživanje kojim zadovoljavaju neke svoje potrebe. U ovu se skupinu središnjih uslužnih funkcija društvenih obilježja svrstavaju i strana diplomatska predstavništva, zaklade i fondovi, koji djeluju na teritoriju Hrvatske.
- U skladu s ustavnim pravom u Hrvatskoj djeluju brojne **vjerske zajednice**, koje su jednake pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljati njima.
- U sklopu razvitka **prosvjetne djelatnosti** cjelokupni sustav odgoja i obrazovanja obuhvaća

predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje te domski smještaj učenika. Mreže odgojnih i obrazovnih institucija pružaju njegu, odgoj, zaštitu i čuvanje djece predškolske dobi, osiguravaju obvezatno i besplatno osnovno školovanje, dostupno i pod jednakim uvjetima svoj djeci u zemlji, omogućavaju odrasloj djeci i drugim stanovnicima srednjoškolsko obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje u skladu s njihovim sposobnostima, ali i potrebama u zemlji. Dijelovi školskog sustava su i druge brojne institucije koje se brinu i osiguravaju društveni standard djece i mladeži.

- **Visoko školstvo i znanstveno stvaralaštvo** svakome stanovniku zemlje je dostupno pod jednakim uvjetima i u skladu s njihovim sposobnostima i radu. U tome im pomaže mreža visokih učilišta i znanstvenih institucija.
- Podizanje općeg obrazovanja i kulturne razine stanovništva utječe na porast potreba za svim vrstama **kulturnih, umjetničkih, informacijskih i tehničkih aktivnosti**, a time i na razvitak odgovarajućih institucija u zemlji veoma širokog spektra djelovanja.
- Funkcija **zdravstva** podrazumijeva i obuhvaća zdravstveno osiguranje, zaštitu i djelatnost. Zdravstvenim osiguranjem osigurane osobe stječu prava i obveze u korištenju zdravstvene zaštite. Zdravstvena zaštita obuhvaća sustav državnih, skupnih i individualnih mjera za unaprjeđenje, čuvanje i vraćanje zdravlja. Sveobuhvatnost zdravstvene zaštite uključuje sve građane Republike Hrvatske u odgovarajuće mjere zdravstvene zaštite, a provodi se na načelima kontinuiranosti, dostupnosti i cjelovitog ili specijalnog pristupa. Zdravstvena djelatnost obavlja se na primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj razini.
- **Socijalna skrb** je djelatnost od posebnog interesa za državu, pa je organizirana tako da omogućuje približno podjednake uvjete života svim stanovnicima u zemlji. U skladu s potrebama i razmještajem pojedinih skupina stanovništva razvija se ova djelatnost i djeluju ili treba osnivati brojne specijalizirane institucije.
- Održavanje psihofizičkih sposobnosti i zdravlja stanovništva, te sve prisutnije iskorištavanje slobodnog vremena, zahtijevaju da se što više pažnje posveti **športskim aktivnostima, rekreaciji, zabavi i odmoru** svih uzrasta stanovništva, osobito mladeži, a u turističkim naseljima i područjima i drugih posjetitelja. Stoga država potiče i pomaže skrb o tjelesnoj kulturi i športu kroz razvijanje programa javnih potreba u športu.

Osnivanje, djelovanje i daljnji razvoj društvenih djelatnosti uvjetovan je društveno-gospodarskim i demografskim razvitkom zemlje te mogućnostima ostvarivanja odgovarajućeg standarda života stanovništva u Republici Hrvatskoj u nekom vremenu.

Sistematizacija svojstvenih središnjih uslužnih funkcija temeljnih skupina društvenih djelatnosti treba biti u skladu s posebnim planovima razvitka i prema donesenim odgovarajućim standardima za svaku pojedinu skupinu ili podskupinu, odnosno instituciju, uključujući stvarnu veličinu i potrebe njihovoga gravitacijskog područja.

To je obveza i zadatak pojedinih ministarstava, jedinica lokalne samouprave i uprave te pojedinih udruga.

Kako se većina institucija društvenih djelatnosti razvija u okviru pojedinih naselja, to je i njihova sistematizacija, razvoj i hijerarhijsko ustrojstvo u uskoj svezi s razinom razmatranja razvitka sustava središnjih naselja u Hrvatskoj, što je zakonska obveza Programa prostornog uređenja Republike Hrvatske, prostornih planova županija te prostornih planova uređenja gradova i općina.

4.4. Infrastrukturni sustavi

- glavne odrednice razvitka

4.4.1. Prometni sustav

Kartografski prikaz: 44-01

Cestovni promet

Autoceste, (poluautoceste), brze ceste, magistralne i regionalne ceste (postojeće stanje)

Kartografski prikaz: 44-02

Cestovni promet

Autoceste - poluautoceste - brze ceste; pravci, koridori i trase (planovi i istraživanja)

Kartografski prikaz: 44-03

Željeznički promet

Generalna mreža brzih pruga, postojeće pruge I. i II reda

Kartografski prikaz: 44-04

Pomorski promet

Luke otvorene za javni promet i međunarodni plovni putovi

Kartografski prikaz: 44-05

Riječni promet

Klase plovnih putova i riječne luke

Kartografski prikaz: 44-06

Cjevni promet - naftovodi i plinovodi

Program razvoja magistralne mreže i objekata

Kartografski prikaz: 44-07

Zračni promet

Zrakoplovne luke: stanje i u postupku istraživanja mogućih lokacija

Kartografski prikaz: 44-08

Telekomunikacijski promet

Sustav mreža i objekata

Kartografski prikaz: 44-09

Granični prijelazi

Međunarodni, međudržavni i pogranični prijelazi te privremene kontrolne točke na državnoj granici

4.4.1.1. Polazišta

Prometni sustav Republike Hrvatske u nekim svojim segmentima ne odgovara suvremenim zahtjevima i potrebama stanovništva i gospodarstva zemlje te nije u skladu s mogućnostima koje proizlaze iz prometno-geografskog položaja Hrvatske u prostoru Europe, što inače predstavlja povoljnu osnovu za uključivanje i usklađivanje s europskom prometnom mrežom.

Usmjeravanje i dinamika izgradnje prometnica i drugih prometnih objekata nije bila uvijek u skladu s

hrvatskim interesima i nije u dovoljnoj mjeri pratila europske trendove razvitka prometne mreže. Zbog vođenja za Hrvatsku često neodgovarajuće politike, prometni sustav postaje u znatnoj mjeri ograničavajući čimbenik u cjelokupnom razvitku zemlje. Pojedine prometne grane razvijale su se odvojeno, a i mijenjali su se njihovi međusobni odnosi. Time se umanjivala učinkovitost prometa u cjelini i nije ostvaren jedinstven prometni sustav.

Unutar hrvatskoga državnog teritorija ističe se nekoliko prometnih koridora europskog i državnog značenja i to:

- u sjevernom nizinskom prostoru **posavski i podravski koridori** na prometnom pravcu zapad-istok,
- u južnom primorskom prostoru **morsko-otočni, priobalni i ličko-dalmatinskozagorski koridori** na prometnom pravcu sjeverozapad-jugoistok,
- **poprečni koridori** na prometnom pravcu sjever-jug, koji svladavaju hrvatski gorski prostor, ali neki od njih prolaze jednim dijelom i kroz prostor susjedne Republike Bosne i Hercegovine.

Posavski prometni koridor na prostoru Hrvatske obavlja poveznicu Zapadne i Srednje Europe s Jugoistočnom Europom i Bliskim istokom. Ima najveći stupanj izgrađenosti i opremljenosti prometnih sustava (oko 80% - autocesta, željezničkih pruga visoke uslužnosti, riječni plovni putovi, zračne luke, telekomunikacije, energetski cjevovodi). Dio ovog sustava je bio ili je još uvijek izvan prave funkcije zbog oštećenja ili privremenog upravljanja UNTAES-a.

Podravski prometni koridor je sjeverna paralelna poveznica države koja osigurava povezivanje Središnje i Istočne Hrvatske međusobno, ali i povezivanje Hrvatske sa susjednim državama. Stupanj izgrađenosti i opremljenosti je oko 40% (magistralna cesta, jednokolosječna željeznička pruga, manji dio, plovni riječni put, telekomunikacije i druga infrastruktura).

Jadranski prometni pravac s više koridora se pruža od granice s Republikom Slovenijom do granice s Crnom Gorom i ima najnepovoljniji stupanj izgrađenosti i opremljenosti - tek oko 30% (djelomično magistralne ceste, djelomično željezničke pruge, pomorske veze s lukama i pristaništima, telekomunikacijske veze), a ima najviše izgrađenih zrakoplovnih luka.

Poprečni koridori na prometnom pravcu sjever - jug su poveznica sjevera (Srednje Europe i Podunavlja) i juga (Jadrana, odnosno Mediterana) s prometnicama koje svojim karakteristikama ne zadovoljavaju zahtjeve europskog modernog prometa. Stupanj izgrađenosti je oko 50%, a stupanj opremljenosti je oko 20%. (samo dijelovi autocesta, željezničkih pruga

zastarjelih elemenata, telekomunikacijskih veza te druge infrastrukture).

Od poprečnih koridora koji prolaze prometnim pravcem sjever - jug dijelom kroz teritorij Republike Bosne i Hercegovine značajni su za Hrvatsku koridori dolinama Une, Vrbasa i Bosne-Neretve (za sada uglavnom izvan funkcije, ali predviđeni dugoročnim programom europskih cestovnih pravaca).

Agresijom na Hrvatsku i tijekom Domovinskog rata nanesene su velike štete svim oblicima djelovanja ljudi u prostoru, pa tako i prometnoj infrastrukturi. Uništeni su i oštećeni znatni dijelovi prometnica i brojni prometni objekti, otežano je odvijanje prometa u zemlji, a jedno vrijeme došlo je i do potpunog prekida kopnenih prometnih veza između Južnog Hrvatskog primorja (Južne Hrvatske) i ostalih dijelova zemlje. Tada je još više došlo do izražaja veliko i trajno značenje *uskog hrvatskog prometnog koridora* s prijelazom preko *hrvatskog gorskog praga* kao i uspostavljene trajektne veze preko otoka u međusobnom povezivanju kontinentalnoga unutarnjeg i primorskog područja Hrvatske, odnosno između Sjevernog i Južnog Hrvatskog primorja te *podravske koridora* u povezivanju Središnje i Istočne Hrvatske.

Promjene, koje su nastupile, imale su utjecaj i na stanje europskih prometnih tijekova kroz Hrvatsku, tim više što je Hrvatska još opterećena proteklom ratnim zbivanjima, koja su prometne tijekomove kroz Hrvatsku, skrenule izvan prije ustaljenih prometnih pravaca. U novonastalim okolnostima treba utvrditi na koji način Hrvatska može sudjelovati u europskim prometnim tijekovima koji je za sada zaobilaze. Postoji opasnost da se promet iz Srednje i Zapadne Europe prema Jugoistočnoj Europi i Bliskom istoku usmjeri tako da zaobiđe Hrvatsku.

4.4.1.2.

Ocjena stanja

Cestovni promet

Prema postojećem Zakonu o cestama sve javne ceste u Republici Hrvatskoj razvrstane su na magistralne, regionalne i lokalne, s time da europske ceste te autoceste, poluautoceste i brze ceste, spadaju i u magistralne ceste. Ukupna duljina postojećih kategoriziranih cesta 1996 god. iznosi:

- autoceste	302 km
- E-cesta	2.153 km
- magistralne ceste	4.740 km
- regionalne ceste	7.588 km
- lokalne ceste	14.600 km

UKUPNO CESTA 26.928 km

Ovako naslijeđena kategorizacija cesta i mreža ne zadovoljava novom državnim ustrojstvu Republike Hrvatske, jer onemogućava optimalni gospodarski, demografski i prostorni razvitak države te Hrvatsku ne uključuje na najbolji način u europski cestovni sustav. Zbog toga se smatra potrebnim provesti postupak novog razvrstavanja (prekategorizacije) cestovne mreže (postupak u tijeku), uz evidentiranje svih postojećih cesta i uvažavanje plana izgradnje novih cesta, posebno autocesta i brzih cesta.

U nadležnosti države su sve bivše magistralne ceste, uključujući autoceste, poluautoceste i brze ceste, županije se trebaju brinuti o bivšim regionalnim cestama, dok su lokalne ceste pod upravom gradskih i općinskih vlasti, dok se o ostalim cestama brinu njihovi korisnici.

I pored optimističkih planova u Hrvatskoj su u prijeratnim uvjetima bila samo tri cestovna pravca i trase koji su imali u europskim mjerilima značajniji dnevni promet, koji bi opravdao izgradnju autocesta. To su ceste na pravcima:

- Bregana - Zagreb - Slavonski Brod - Lipovac (PGDP 11.200 - 19.400)
- Zagreb - Zabok - Krapina - Macelj (PGDP 8.300 - 14.400)
- dijelovi Jadranske magistrale : Rijeka - Novi Vinodolski i Zadar - Split (PGDP 6.800 - 11.000).

Od 1970. godine kada počinje izgradnja autocesta u Hrvatskoj do 1993. godine prosječno se gradilo 15,3 km godišnje.

Željeznički promet

Hrvatske željeznice godinama stagniraju u odnosu na Europu i pri samom su dnu europske ljestvice, što se s pravom može pripisati ranijoj lošoj prometnoj politici bivše države. Željeznički promet u Hrvatskoj, koji je imao važno mjesto u razvitku gospodarstva, nije dostigao očekivanu razinu kvalitete i kvantitete. To se u prvom redu očitivalo u nedovoljnom broju vrsta i kvaliteti usluga, još uvijek relativno niskoj tehničkoj razini kapaciteta te nedovoljnoj izgrađenosti željezničke mreže. Hrvatska željeznička mreža je zastarjela (izuzetak je posavska magistralna željeznička pruga i neke sekcije ostalih željezničkih pruga koje su modernizirane, odnosno obavile tzv. generalni remont), pa time i tehnološki neprilagođena današnjim potrebama.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka (Prometni sustav, Energetski sustav i Vodnogospodarski sustav)

Razred željezničke pruge	Stanje 1994.g. Jednokolosiječne Dvokolosiječne	Duljine (km)		
		Ukupno pruge	Ukupno	kolosijeka
1. Magistralne glavne (MG)	604	244	848	1.092
2. Magistralne pomoćne (MP)	691	4	695	699
3. Pruge I. reda (O-I)	578	-	578	578
4. Pruge II. reda (O-II)	578	-	578	578
SVEGA HŽ	2.451	248	2.699	2.947

Godine 1994. Hrvatska ima ukupno 2.699 km željezničkih pruga, odnosno 2.947 km kolosijeka. Tome treba dodati još oko 1.340 km staničnih i ostalih kolosijeka, te 258 željezničkih kolodvora i postaja.

Usljed pretrpljenih oštećenja tokom Domovinskog rata i privremene izdvojenosti dijela državnog teritorija (područje pod privremenom upravom UNTAES-a) trenutno je izvan prometa manji dio željezničke mreže, a došlo je i do ubrzanog pada ukupnog opsega prijevoza (putničkog i teretnog), prvenstveno u međunarodnom prometu. Stanje se postupno popravlja.

Pomorski promet

Specifičnost Hrvatske je prostorno vrlo duga i razvedena obala, koja je tijekom povijesti omogućavala razvoj luka na vrlo velikom broju mjesta, što je bilo prihvatljivo uz tadašnju tehniku i tehnologiju. Zadnjih pedeset godina razvoj gospodarstva svijeta uzrokovao je pojavu isticanja nekih luka kao nositelja povezivanja. Rezultat takve politike je izgradnja sedam velikih luka na hrvatskoj obali. (Rijeka, Pula, Zadar, Šibenik, Split, Ploče i Dubrovnik), koje imaju izgrađene operativne obale u duljini od 17.736 m, rasprostiru se na približnoj površini od oko 700 ha a prekrcale su 14,891.000 tona tereta 1995. godine. To je značajan pad u odnosu na promet prije početka Domovinskog rata. Do početka Domovinskog rata izgrađenost operativnih obala i suprastrukture na njima, bila je zadovoljavajuća s pozitivnim trendom razvoja.

Izbor luka u pretovaru tereta temelji se na kriteriju efikasnosti u pružanju lučkih usluga (cijene usluga, brzina i kvaliteta usluga, prometna povezanost s unutrašnjošću i drugim zemljama). Upravo zaleđe determinira stupanj razvijenosti pojedine luke. Vezano na izgrađenost prometne infrastrukture na kopnu, a prema specifičnim korisnicima lučkih usluga, luke Republike Hrvatske su se razvijale i specijalizirale za odgovarajuću vrstu tereta. Glavna luka u zemlji s najvećim prometom je Rijeka. Kako je vrlo slaba kopnena povezanost hrvatskih luka s unutrašnjošću

države i sa susjednim zemljama hrvatske luke imaju relativno mali promet.

Hrvatski plovni park u pomorskom prijevozu se godine 1995. sastojao od 74 putnička broda s kapacitetom oko 22.265 putničkih mjesta i s volumenom od 87.735 m³ te sa 170 teretnih brodova s ukupnom zapreminom od 6.535 tis. m³ (3.595 tis DWT). Međutim, bitno je zapostavljen pomorski promet duž hrvatske jadranske obale. U dosadašnjem razvoju prometno povezivanje primorskih gradova i naselja rješavalo se zamjenom klasičnih brodova s trajektima te s izgradnjom cestovne infrastrukture i trajektnih pristaništa na otocima i u priobalju. Ovakova tendencija razvoja odrazila se ne samo na strukturne promjene domaćega putničkog brodovlja nego i na kretanje broja putnika (smanjenje broja putnika), pri čemu se najvažniji udio prometa putnika i vozila ostvaruje u trajektnom povezivanju otoka s kopnom. Samo se nekoliko glavnih luka koristi i u međunarodnom putničkom prometu.

Riječni promet

Riječni promet je u zadnjih dvadeset godina zanemaren i znatno zaostaje u razvoju, a još više zaostaje u usporedbi s europskim parametrima riječnog prometa.

U istočnom je dijelu Hrvatske Dunav plovna s pritokama Dravom, Savom i Kupom. U Južnoj Hrvatskoj Neretva je plovna od ušća do Metkovića, dok je Zrmanja za manje brodove plovna do Obrovca. Međutim, plovne rijeke u Hrvatskoj nisu dostatno uređene. One su uglavnom u prirodnom (neuređenom) stanju. Brojne su mjestimične zapreke, oštri zavoji s malim plovnim širinama, plićaci nedostatnih dubina i urušene obale.

Stagnacija ili čak nazadovanje riječnog prometa i njegove infrastrukture u posljednja dva desetljeća očituje se i u tomu što je i vremenski i tehnološki zastarijelo hrvatsko riječno brodovlje. Ono je pred desetak godina prevozilo oko sedam milijuna tona robe u godini. Od ukupnog prijevoza robe u hrvatskim riječnim lukama najveći je dio (oko 85%) otpadao na pijesak i šljunak, zatim na naftu i njene prerađevine oko 10%, a 5% na ostalu robu, primjerice na ugljen i rude. Godine 1995. promet robe u hrvatskim pristaništima je iznosio svega 739.000 tona, od čega gotovo ništa u međunarodnom prometu.

Zapostavljenost riječnog prometa očituje se i u nedostatnoj brojnosti, izgrađenosti i opremljenosti riječnih pristaništa. Najveća i najvažnija su Vukovar na Dunavu, Osijek na Dravi, Slavonski Brod na Savi, Sisak na Savi i Kupi, te Metković na Neretvi.

Ukupna duljina plovnih putova u Hrvatskoj je 936 km. Uvjeti plovidbe su različiti, tako da na pojedinim

dionicama rijeka mogu ploviti brodovi i do 1500 tona, a najvećim dijelom sigurno se može računati na plovnost plovila do 400 t nosivosti. Plovni park hrvatskih riječnih brodarskih društava je godine 1995. iznosio ukupno 132 komercijalna plovila ukupne nosivosti 90.897 tona.

Zbog posljedica Domovinskog rata i privremene izdvojenosti dijela državnog teritorija veći dio plovnih putova je izvan funkcije (ova grana prometa. u cijelosti se slabo razvija).

Zračni promet

Republika Hrvatska ima važnu ulogu u zračnom prometu Europe. Za uključivanje u svjetske i europske prometne tokove nužno je da na zemlji postoje uređene zrakoplovne luke i da su osigurani odgovarajući zračni putovi koji imaju mogućnost prihvaćanja postojećeg i predvidivog rasta prometa. Potrebno je istaknuti da su osnovni uvjeti za obavljanje zračnih prometnih usluga visoka kvaliteta rada kontrole letenja i servisa u zračnim lukama. Kvaliteta se, između ostaloga, očituje u modernoj opremi, funkcionalnim objektima i školovanom osoblju. Svi navedeni elementi moraju udovoljiti međunarodne sigurnosne standarde propisane od međunarodnih institucija.

Za sudjelovanje u zračnom prometu Hrvatska danas ima sedam 4E zrakoplovnih luka (Zagreb, Dubrovnik, Split, Zadar, Rijeka, Pula i Osijek-Klisa) tri 2C zrakoplovne luke (Brač, Lošinj, Osijek-Čepin), jednu 1A zrakoplovnu luku (Vrsar) te još nekoliko sportskih zračnih luka (aerodroma): Lučko, Varaždin, Čakovec, Grobničko polje kod Rijeke, Otočac, Sinj, Pokrovnik i druga te neka druga uzletišta za potrebe poljodjelske aviacije.

Godine 1995. kroz hrvatske zračne luke je otpremljeno ukupno 6.991 zrakoplova u domaćem i 20.046 zrakoplova u međunarodnom prometu. Preko njih je obavljen u dolasku i odlasku ukupan domaći promet od 683.000 putnika i 3.238 tona tereta te ukupan međunarodni promet od 905.000 putnika i 6.478 tona tereta.

Telekomunikacije

Telekomunikacijska mreža u Republici Hrvatskoj doživjela je intezivni razvoj tijekom proteklog razdoblja samostalne države te se time Republika Hrvatska uvrstila u relativno dobro opremljene zemlje. Znatno se povećao broj instaliranih mjesnih telefonskih priključaka, porasla je telefonska gustoća (GTP/100 stanovnika) te osobito duljina svjetlovodnih (optičkih) kabela. Tako je u Hrvatskoj godine 1995. radilo 1.026 pošta, bilo je instalirano 1.386 mjesnih, međumjesnih i međunarodnih telefonskih centrala s kapacitetom od

1.791.000 priključaka s dužinom od 4.558 km zračnih i 38.117 km kablovskih TT linija.

U poštanskoj mreži je prema podacima iz 1992. godine bilo instalirano 1.109 poštanskih jedinica, ali je u Domovinskom ratu oštećeno oko 20% od sveukupno instaliranih poštanskih jedinica.

4.4.1.3. Opći strateški ciljevi razvitka prometa

Opći strateški ciljevi razvitka prometnih sustava u Hrvatskoj temelje se na novim polazištima i ocjeni položaja, značenja i razvitka zemlje u europskom prostoru, ali i u novom vrednovanju prostorne razčlanjenosti i oblika državnog teritorija te međusobne zavisnosti pojedinih njegovih dijelova.

U tom smislu postavljaju se sljedeći ciljevi:

- u skladu s nacionalnim i državnim interesima, čvrsto, kvalitetno i djelotvorno međusobno prometno povezati sva područja, razvojna žarišta i središta u zemlji, kao preduvjet potpunoj integraciji hrvatskog državnog teritorija,
- kvalitetno povezati Hrvatsku sa susjednim zemljama, te preko hrvatskog teritorija osigurati međusobne prometne veze između Zapadne i Srednje Europe sa zemljama Jugoistočne Europe i Bliskog istoka, odnosno na najbolji mogući način iskoristiti svoje prometne prednosti. u povezivanju zemalja Srednje Europe i Podunavlja s Jadranom i Mediteranom, vodeći tako računa i o njihovim razvojnim usmjerenjima, kako bi se Hrvatska što bolje uključila u europska integrativna kretanja,
- osigurati i omogućiti alternativno povezivanje u zemlji i sa susjednim državama radi veće fleksibilnosti i sigurnosti funkcioniranja prometa u svim uvjetima,

- razvijati pojedine prometne sustave u pravcu njihovoga međusobnog sve većeg kombiniranja i integriranja, organizirati i tehnički postaviti sve elemente za funkcioniranje integralnog prometa, budući da integralni promet osigurava veće učinke u gospodarstvu zemlje,
- prometni sustavi moraju u svim elementima zadovoljavati međunarodne građevinske i prometne standarde,
- osigurati da obnovljeni i novoizgrađeni prometni sustavi poštuju najviše kriterije zaštite resursa prostora i okoliša, kako bi bio u funkciji održivog razvoja i kvalitetne preobrazbe cjelokupne države.

Osim općih strateških ciljeva razvitka prometnih sustava, svaki od dijelova prometnog sustava ima neke posebne ciljeve i zahtjeve vezane za prostor, a koji su uvjetovani stupnjem dosadašnje izgrađenosti, predviđanjima u njihovom razvoju te okolnostima u određenom vremenu

4.4.1.4. Smjernice razvitka prometnih sustava

Dugoročni razvoj prometnih sustava u okviru izrade Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske utvrđuje se prema stvarnim nacionalnim interesima i potrebama i prema izabranim načinima uključivanja i pridruživanja u europski prometni sustav.

Na temelju postavljenih ciljeva razvitka u prostoru i uloge prometnog sustava u uređenju prostora zemlje mogu se utvrditi neke važnije značajke i prednosti pojedinih prometnih grana. Prijedlozi prioriteta nastoje osigurati za svaku granu prometa odgovarajući potrebni prostor ili koridor, koji će kasnije pružati mogućnost što lakšeg uklapanja prometne infrastrukture, vodeći računa o zaštiti okoliša i kvaliteti obitavanja.

Osim toga, razvijajući prometne sustave u međusobnoj povezanosti na najbolji način mogu se osigurati povoljni učinci kombiniranog prometa, jer se razvitak luka i pomorskog prometa veže za razvitak cestovnog i željezničkog prometa, a oni opet za razvitak riječnog i zračnog prometa, koje sve zajednički opslužuje sustav telekomunikacijskih veza. Integralnim prometom u pravilu se postižu najbolji rezultati.

Kod utvrđivanja prometnih sustava u okviru uspostavljanja strategije prostornog uređenja i nove koncepcije prostornog ustrojstva i razvitka Republike Hrvatske potrebno je voditi računa o nekim postojećim problemima, zahtjevima i obvezama te o novim

moogućim rješenjima i prioritetima u realizaciji. Zato prometni sustav Hrvatske treba promatrati prostorno i funkcionalno cjelovito i međuzavisno s težnjom za racionalnim načinom korištenja prostora, osuvremenjavanjem postojećih prometnih objekata. Promet treba promatrati kroz mogućnost etapnog ostvarivanja rješenja unutar dugoročnoga vremenskog horizonta planiranja i izgradnje prometnih objekata, kako bi optimalno doprinio poticanju gospodarskog razvitka u zemlji.

Osim potrebne valorizacije prostora Hrvatske u cjelini, te najvažnijih prometnih pravaca i koridora, potrebno je voditi računa o još nekim značajkama pojedinih područja bitnim za uspostavu složenih prometnih sustava i za razvitak države.

Unutar državnog teritorija i prometnog sustava Republike Hrvatske, a u težištu jedinstvene središnje razvojne državne okosnice razvitka, ističe se Zagreb kao grad - metropola trajnoga nacionalnog i europskog značenja te složeno i najvažnije prometno čvorište u zemlji, odakle se radialno širi i pruža na sve strane desetak prirodnih prometnih pravaca i koridora, koji se nastavljaju u susjednim državama i geografskim cjelinama Hrvatske. Valorizacija tih pogodnosti ovisi o mogućnosti razvitka prometnih veza u zemlji te posebno s drugim zemljama i udaljenijim krajevima.

Jadranski prometni pravac, ali i veze Središnje Hrvatske (Zagreba) s Južnim Hrvatskim primorjem, prolaze uskim hrvatskim prometnim koridorom (preko *hrvatskog gorskog praga*) i dalje kroz prostor Like. Nove političke i društvene promjene te novo vrednovanje položaja i smještaja ove prostorne cjeline unutar prostora Hrvatske (a time i u unutar šireg europskog prostora), ukazuju da se povećava njezino značenje i vrijednost, čime se stječu uvjeti da ona preuzme važnu spojnu ulogu unutar prostora Hrvatske, a posebno između Podunavlja i Jadrana. Bolje i čvršće funkcionalno i prometno povezivanje Središnje i Istočne Hrvatske s Južnim Hrvatskim primorjem, odnosno Sjevernog Hrvatskog primorja s Južnim hrvatskim primorjem preko prostora Like mora se odraziti na bolje korištenje njezinih prirodnih resursa, na njezin gospodarski razvitak, na razvitak i rast njezinih gradskih središta te na poboljšavanje demografskih prilika u ovom prostoru. Zato područje Like treba uključiti u izgradnju novih glavnih cestovnih i željezničkih prometnica te telekomunikacijskih veza.

Zbog svoga posebnog i izdvojenog položaja na krajnjem jugoistoku zemlje šire područje Dubrovnika (Dubrovačko priobalje) zahtijeva i zaslužuje posebnu i prioritetnu pažnju i tretman u prostornom povezivanju s drugim dijelovima Hrvatske, u međusobnom povezivanju dijelova Europe (iz pravca Italije u pravcu Crne Gore, Albanije i Grčke), ali i sa svijetom. Na tom području potrebno je uspostaviti brze i kvalitetne brodske, trajektne i zračne veze, izgraditi suvremenu

jadransku autocestu (ispitati opravdanost željeznice), te uspostaviti suvremeni sustav telekomunikacijskih veza.

Treba uskladiti interese u izgradnji brojnih spojnih prometnica različitog značenja u Republici Hrvatskoj s odgovarajućim prometnim sustavom u Republici Bosni i Hercegovini, jer trebaju i mogu dobro funkcionirati jedino kao povezana cjelina.

Vodeći računa o potrebi policentričnog i uravnoteženijega regionalnog razvitka Hrvatske, kao i zahtjeva za boljim unutarnjim međusobnim povezivanjem, potrebno je posebnu pažnju posvetiti planiranju i izgradnji ostalih državnih-magistralnih i županijskih- regionalnih prometnica, prometnih objekata i instalacija jer je to, uz valorizaciju svih dijelova zemlje, najbolji način da se dobro integrira državni prostor.

Posebnu pažnju treba posvetiti izgradnji gradske i prigradske prometne mreže unutar metropolitanskih područja i gradskih regija, osposobljene prvenstveno za javni, ali i za individualni promet, gdje se svakodnevno odvijaju najintenzivniji prometni tokovi. To će omogućiti zadržavanje stanovništva i gospodarstva moći u široj okolici gradova, bez potrebe preseljavanja u središnje dijelove gradskih aglomeracija.

Cestovni promet

Uključivanje i pridruživanje cestovne mreže Hrvatske europskoj cestovnoj mreži (mreža E-cesta) zahtijeva poštivanje elemenata koji određuju standarde i prostorni razmještaj europskih cestovnih komunikacija, a to su, među ostalim, elementi od općeg zajedničkoga europskog interesa, od europskoga regionalnog interesa, od hrvatskoga državnog interesa i od hrvatskoga regionalnog i lokalnog interesa. Elementi od općega europskog interesa su: povezivanje državnih središta, središta međudržavnog gospodarstva (pokretači međudržavnoga / svjetskog gospodarstva), brzina, sigurnost, udobnost, cijena izgradnje i održavanja, uslužnost. To znači izgradnju autocesta najviših standarda posluživanja. Hrvatska raspolaže s tim elementima i opredjeljuje se za najpotrebnije pravce i koridore na kojima se želi graditi u okviru gospodarskih mogućnosti.

Gospodarski razvoj Republike Hrvatske nije moguć bez nastavka razvoja cestovnog prometa. Naglašava se veliko značenje cestovnog prometa u prostoru Hrvatske zbog prostorne razvedenosti mreže i najprikladnijeg približavanja korisnicima. Cestovni promet nosi individualan promet, što znači da će postavljati sve veće prostorne zahtjeve.

Radi toga osnovne smjernice razvitka cestovne infrastrukture u Hrvatskoj su:

- postupno rješavati kritične dionice i objekte, prvenstveno na mreži državnih-magistralnih cesta te na prilaznicama i obilaznicama većih gradova. Postupci modernizacije i odgovarajućeg opremanja cesta ne zahtijevaju značajnije proširenje cestovnog koridora, što znači da se na taj način čuva i štiti prostor i okoliš,
- intezivirati ulaganja u održavanje cestovne infrastrukture kako bi se osigurao puni standard održavanja te postići da usluge/servisiranje korisnika bude na što višoj razini,
- ubrzati izgradnju autocesta, poluautocesta i brzih cesta na osnovnim međudržavnim magistralnim prometnim pravcima (povezivanje Srednje Europe s Jadranom / Mediteranom) unutar glavnih koridora, i s pripremama za izgradnjom alternativnih brzih cesta i drugih suvremenih cestovnih veza i unutar ostalih prometnih koridora države,
- u izgradnji cesta primjenjivati strože kriterije od onih u Europi kako bi se sačuvale vrijednosti hrvatskog prostora,
- izgraditi i modernizirati ceste na otocima, kako bi se bolje međusobno povezali, odnosno preko veza s priobaljem bolje uključili u prometni sustav zemlje.

Unutar svog teritorija Republika Hrvatska usmjerava izgradnju racionalne mreže suvremenih autocesta i brzih cesta na sljedećim prometnim pravcima i koridorima:

- na prometnom pravcu sjever- jug, odnosno u boljem i bržem cestovnom povezivanju unutrašnjeg kontinentalnog područja zemlje i srednjoeuropskog Podunavlja s Hrvatskim primorjem,
- na sjeverozapadu zemlje treba završiti zagorsku autocestu iz pravca Zagreba prema Sloveniji i Austriji i prigorsko-varaždinsko-međimursku autocestu prema Mađarskoj,
- prema jugozapadu treba završiti izgradnju autoceste kroz Gorski kotar,
- u središnjem dijelu najprihvatljiviji je racionalan, ekonomičan i funkcionalan koridor koji prati središnju jedinstvenu državnu okosnicu razvitka, (svladava uski hrvatski prometni koridor i hrvatski gorski prag na način), kojim se optimalno valorizira lički prostor (Bosiljevo-Kapela-zapadna Lika). Alternativna brza cestovna veza na plitvičko-

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka (Prometni sustav, Energetski sustav i Vodnogospodarski sustav)

krbavskom koridoru upotpunjuje sustav glavnih cestovnih prometnica u ovom dijelu zemlje,

- završiti izgradnju autoceste na glavnom uzdužnom posavskom pravcu i koridoru te brze ceste na podravskom pravcu i koridoru,
- Postupno izgraditi Jadransku autocestu u skladu s intenzitetom prometa i razvitkom pojedinih područja.

Projekcija cestovne mreže Hrvatske

Autoceste (europske, transeuropske, državne):

- pravci povezivanja zapadne Europe i istoka : (Ljubljana, Maribor)-Zagreb i dalje posavskim koridorom prema istoku,
- pravci povezivanja zapadne i jugoistočne Europe jadranskom zaobalnom trasom: (Trst)-Rijeka(i/ili i istarski "Y") -Gospić-Zadar-Šibenik-Split-Dubrovnik i dalje prema Albaniji i Grčkoj,
- pravac povezivanja srednje Europe i Mediterana: (Mađarska)-Goričan-Zagreb-Rijeka i preko Bosiljeva, uključivanje u jadranski zaobalni pravac (lički"y"),

Međunarodne (europske) autoceste s trasama preko teritorija Bosne i Hercegovine od interesa za Hrvatsku:

Mađarska-Osijek-Šamac-(BiH)-Ploče;*definiran*, Zagreb-Sisak-Bihać-Knin-Split, odnosno Bihać - Ploče; *potencijalne*

Brze ceste od važnosti za povezivanje područja Države i međunarodno povezivanje:

Definirani pravci:

- podravska cesta Varaždin-Osijek s priključkom Zagreb-Bjelovar-Virovitica i dalje podunavska dionica Vukovar- Ilok,
- jadranska obalna cesta Rijeka-Senj-Zadar-Šibenik-Split-Dubrovnik,
- cesta Karlovac-Slunj-Gračac-Knin-Sinj-BiH, odnosno Šibenik i Split.

Potencijalni pravci:

- (Mađarska)-Virovitica- Okučani-Bos.Gradiška, odnosno Virovitica-Kutina-Sisak-Slunj i priključak na jadransku zaobalnu autocestu,
- Našice-Požega-Nova Gradiška i priključak na posavsku autocestu,
- (Mađarska)-Koprivnica- Križevci - Zagreb.

S gledišta ciljeva unutarne integracije prostora Hrvatske, brzog uključivanja u europske prometne tokove i pokretanja gospodarstva na područjima potencijalno najjačih kapaciteta prioritet je mreža autocesta na pravcima Ljubljana-(Maribor)-Goričan-

Zagreb-Karlovac- lički "y" - Rijeka, odnosno Gospić-Zadar- Split- Dubrovnik.

Aktiviranje i dovršenje posavske trase omogućava dinamičnije veze istočne i srednje Europe s Jadranom odnosno Mediteranom.

Za neke pravce i koridore treba istražiti optimalne trase u skladu s razvojnim, prometnim i gospodarskim kriterijima.

Željeznički promet

Željeznički promet u Hrvatskoj razvija se u skladu s postavljenim ciljevima i uvjetima realizacije, u kontekstu novog ciklusa razvoja temeljenog na suvremenim ekonomskim i tehničko-tehnološkim rješenjima. To uvjetuje potrebu intenzivnijeg ulaganja u razvoj te odgovarajuće konceptijske pomake, kako bi razvoj željezničkog prometa u Hrvatskoj bio u skladu s općim trendom razvoja prometnih sustava u budućnosti.

Željeznički promet sa svojim tehnološkim karakteristikama (velike investicije, ograničena prilagodljivost servisiranja, posredni sustavi, itd.) uvjetuje da svoj razvoj zasniva na masovnom prijevozu roba i nešto manje putnika. Gospodarska uvjetovanost Republike Hrvatske upućuje, na selektivan pristup i to na dvije razine: povezivanje s europskim željezničkim mrežama, i konsolidacija preostale željezničke mreže u zemlji.

Osnovne značajke razvoja:

- podizanje opće tehničko-tehnološke razine, ekonomičnosti, stupnja sigurnosti i pogodnosti s ekološkog aspekta i utroška pogonske energije, nastavak modernizacije/ rekonstrukcije i generalni remont postojeće željezničke infrastrukture te proširenje i gradnji novih pruga, u skladu s potrebama gospodarstva i međunarodnoga transportnog tržišta,

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka (Prometni sustav, Energetski sustav i Vodnogospodarski sustav)

- mjerama prometne politike (Prometne strategije) naglasiti prednosti svog sustava, osobito na većim udaljenostima te osigurati porast opsega prijevoza robe i putnika s bitno višom kvalitetom i asortimanom transportnih usluga,
- intenzivirati razvoj □ željezničkih prometnih smjerova Srednjoeuropske inicijative (Jadran-Srednja Europa), zasnovan na jadranskoj orijentaciji Hrvatske te daljnjem povećanju tranzitne usluge koju je imala Hrvatska u međunarodnom željezničkom prometu, uvođenje nove tehnologije prijevoza i prijevoznih sredstava koje na istim elementima željezničke mreže ostvaruju bolje učinke, točnost i urednost u prijevozu robe, potpuni servis u otpremi i dopremi robe) te modernizacija postojećih i izgradnja novih željezničkih kolodvora i robnih terminala,
- intenzivniji razvoj prijevoznih kapaciteta i to značajnim povećanjem i osuvremenjivanjem kapaciteta putničkog prometa te usklađivanjem opsega, a posebice strukture kapaciteta teretnog prometa, čime se nastoji pojačati konkurentna sposobnost željeznice u putničkom (točnost, komfor, brzina) i teretnom prometu (masovni prijevozi).

Oblik prostornog pružanja Republike Hrvatske na neki način određuje i smjer glavnih prometnih koridora, u kojima svakako treba biti i suvremena željeznička pruga.

Hrvatska se također mora okrenuti sebi i svojim prometnim potrebama, a tu željeznica zauzima značajno mjesto, pogotovo kad je u pitanju robni i putnički promet na srednjim i velikim udaljenostima (do 400km i preko 400km).

Reafirmiracija hrvatskoga željezničkoga prometnog sustava zahtijeva znatno bolje vezivanje na međunarodnu željezničku mrežu izgradnjom novih (u pravilu dvokolosječnih) željezničkih pruga velikih brzina, prvenstveno na uzdužnim i poprečnim europskim i nacionalno- tranzitnim prometnim pravcima.

- Jadranska orijentacija Hrvatske podrazumijeva da se i u željezničkom prometu osiguraju podobni prometni koridori koji iz Europe vode prema hrvatskim jadranskim lukama (Podunavlje - Sjeverno Hrvatsko jadransko primorje i Središnja Hrvatska - Južno Hrvatsko jadransko primorje) te koridori koji kontinuirano duž jadranskoga prometnog pravca, (osobito od Pule do Ploča), međusobno povezuju sve važnije hrvatske luke i veća gradska i razvojna središta. To će se postići novom izgradnjom ili uklapanjem moderniziranih postojećih željezničkih pruga (istarske, ličke) te

probojem kroz Ćićariju (Učku), Velebit, Kapelu i druge planinske prepreke (barijere).

- Glavni uzdužni posavski prometni koridor i podravski prometni koridor u unutrašnjosti zemlje preuzimaju magistralne željezničke pruge europskog i državnog značenja. Prethodni sustav bio je rezervirao prostor u posavskom koridoru i za željeznicu druge generacije (velikih mogućnosti i brzina). Nastalim promjenama u ovom dijelu europskog prostora, treba ponovo provjeriti da li i u kojem obliku Europa ima interes za ovaj koridor. U odnosu na početne, prihvaćene planove, došlo je do reduciranja mreže (ukinuti su neki pravci jer je napredak tehnologije omogućio neka povoljnija rješenja u posluživanju tržišta željezničkim prometnim uslugama).

Optimalni efekti u željezničkom prometu postižu se poboljšanjima uskih grla mreže tako da se ostvari najveći transportni rad. Obnovom oštećenog i modernizacijom postojećega, prometnog sustava povećat će se kapacitet i izdici razina kvalitete prijevoznih usluga. Modernizacija i povećanje željezničkog prometa, bez bitnijeg zadiranja za novim prostorom može se postići kapitalnim remontom željezničkih pruga, ispravljanjem zavoja, produljenjem stanica, nastavkom elektrifikacije pruga, osobito s velikom i srednjim obujmom rada ili promjena vuče (vrste lokomotive), izgradnjom suvremenih signalno-sigurnosnih uređaja i telekomunikacija, intezivnom rekonstrukcijom i dogradnjom postrojenja za integralni promet, poboljšanje pogona za održavanje šinskih vozila, nabavkom novih kvalitetnih šinskih vozila.

Pomorski promet

Revitalizacija pomorskog prometa u Hrvatskoj, s obzirom na veliku razvedenost i dužinu obale, velika je potreba Hrvatske i susjednih zemalja i to na međunarodnoj i domaćoj razini. Daljnji razvoj luka i pomorskih veza mora se temeljiti na potrebama države (podrazumijevajući njezine veze s drugim zemljama), a unutar zemlje o potrebama pojedinih područja, prvenstveno otoka i gospodarskih aktivnosti zemlje (orijentiranih na ekološki prihvatljivo gospodarstvo).

Tehnologije prijevoza, pretovara i lučkih manipulacija danas se razvijaju tako da se luke sve više specijaliziraju za pojedine namjene i za pojedine vrste tereta. Prvi stupanj specijalizacije je uvođenje jediničnih tereta od luke do luke, a završni oblik je automatizirano praćenje tereta od pošiljatelja do primatelja uključujući sve radnje i promjene grane prometa. U tom su segmentu hrvatske luke, a i cijeli hrvatski prometni sustav, na vrlo niskom nivou i treba se što bolje i što prije osposobiti za mogućnosti koje su već danas poznate i primjenjuju se u razvijenom svijetu.

Pojedine luke se razvijaju isključivo kao putničke luke, posebno vezane za razvitak turizma. U okviru razvoja pomorskog prometa važno je odrediti način upravljanja lukama, način i okolnosti uključivanja luka u sveukupne gospodarske tokove Republike Hrvatske te optimalizirati plan luka, način korištenja i gospodarskog sudjelovanja države.

Prva glavna vodeća hrvatska luka na obali treba i dalje biti razvedeni lučki sustav Rijeka (Rijeka, Urinj, Bakar, Omišalj, Bršica-Raša i druge) s bitnim međunarodnim značenjem. Luka Ploče treba se prvenstveno razvijati za potrebe susjedne Republike Bosne i Hercegovine, ali i za nešto šire nacionalno i međunarodno zaleđe. Ostale važnije luke (Pula, Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik) trebaju svoj razvitak prvenstveno temeljiti na odgovarajućoj specijalizaciji.

Duž cjelokupne obale Hrvatskog primorja osigurava se gušća mreža brzih, većih, udobnijih i učestalijih međunarodnih i domaćih trajekata na trajektnim linijama kao veze između hrvatskih i talijanskih luka, ali i drugih mediteranskih luka, zatim luka i trajektnih pristaništa u hrvatskom priobalju te veza između priobalja i otoka ili između pojedinih otoka. Tako bi se prekinula izoliranost nekih otoka i područja te aktivirali njihovi gospodarski i prostorni potencijali.

Polazeći od opredjeljenja jadranskog razvoja Hrvatske, pomorski promet mora značajnije biti prisutan u općim gospodarskim kretanjima zemlje.

Ciljevi i pravci razvitka pomorskog prometa:

- revalorizirati prometnu vrijednost Jadrana i vrednovati izuzetne geoprometne prednosti jadranskoga prometnog pravca, koji nudi priliku da se prostor Hrvatske uvrsti u magistralne prometne tokove te tako unaprijedi hrvatska obalna i trajektna plovidba,
- reorganizirati i tehnološki unaprijediti hrvatske luke, bolje ih povezati sa svijetom/zaobaljem i kontinentom i propagirati korištenje hrvatskih luka kao vrlo povoljnih za ostvarivanje raznih gospodarskih djelatnosti te tako privući što više prometnih tokova (roba) Srednje Europe (u sve hrvatske luke, posebice Rijeku i Ploče). Zahtjevi za novim prostorom značajni su samo u trima lukama : Rijeka, Split i Ploče,

osigurati jednostavnu reprodukciju i zaustaviti daljnje smanjivanje vrijednosti trgovačkog brodogradnje i kvalitativno i njegovo kvantitativno zaostajanje za drugim pomorskim državama i (uz nabavku novih vrsta plovnih sredstava), značajno modernizirati i/ili specijalizirati međunarodnu flotu i servise koji je podržavaju te osposobiti linijsku flotu za

zadovoljenje transportnih potreba prvenstveno hrvatskog gospodarstva,

- poboljšati praćenje tehničkih i tehnoloških promjena u pomorskom prometu (primjena kontejnera, jediničnih tovara, itd),
- poboljšati pravnu regulativu kako bi u luke što prije i primjerenije pristigao svjež kapital za opću gospodarsku djelatnost te kako bi se i mali investicijski sustavi zainteresirali za korištenje pomorskog prometa.

Riječni promet

Riječni promet je u najosjetljivijem položaju među prometnim sustavima u zemlji i zahtijeva vrlo pažljiv pristup u rješavanju složenih problema. Izgradnja potrebne, moguće i dobro tehnički opremljene plovne riječne i kanalske mreže u zemlji i njezino najbolje moguće uključivanje u novi moderni europski riječni i kanalski sustav trebaju osigurati brži razvitak i korištenje poredbenih prednosti ove vrste prometa u zemlji.

Kod izricanja općih smjernica razvoja riječnog prometa u Hrvatskoj treba voditi računa da su bitno promijenjeni uvjeti u odnosu na ranije stanje te da postoje značajna ograničenja:

- budući da se najveći dio unutarnjih plovnih putova nalazi na graničnim rijekama te razvoj, status i način sanacije plovnih vodotoka (državni/ međudržavni/ međunarodni) ovisi o usuglašenosti sa susjednim državama,
- potrebna su istraživanja o efektima ulaganja u infrastrukturu unutarnjih plovnih putova, kako bi se preusmjerile pojedine vrste tereta na riječni promet, prvenstveno masovne robe i za veće udaljenosti te omogućilo turističko plovidbe /riječni yachting i sport/),
- pravnom regulativom omogućiti da se i mali gospodarski sustavi uključe u razvoj i korištenje ove vrste prijevoza (skelarstvo, riječno ribarstvo, šljunčarenje),
- uvođenje novih tehnologija posluživanja i plovidbe na unutarnjim plovnim putovima,
- prostorno-prometno kombinirano i integralno povezivanje s ostalim vrstama prometa (posebno s željezničkim i pomorskim prometom u prijevozu količinskih vrijednih tereta).

Neosporno je da raspoložive prirodne resurse za razvijanje riječnog prometa Hrvatska treba maksimalno koristiti do utvrđenih održivih granica ekološke snošljivosti.

Mogućom regulacijom korita pojedinih rijeka, a osobito ĆDunava, rijeke Save i dijela rijeke Drave prokopanjem plovnog kanala Dunav (Vukovar) - Sava (Slavonski Šamac) i izgradnjom dobro opremljenih glavnih riječnih pristaništa u Vukovaru i Sisku te ostalih u Osijeku, Slavanskom Brodu, (eventualno u Zagrebu) i drugim mjestima, uz uvođenje novih tehnologija posluživanja i plovidbe na unutarnjim plovnim putovima, najbolji je i najkraći način povezivanja Hrvatske s glavnom plovnom riječno-kanalskom mrežom Europe..Vrlo naglašen riječni promet na kopnenom dijelu države ima i svoju obalnu alternaciju, a to je riječna luka Metković, koja uz pravilno uklapanje u sustav luke Ploče može imati vrlo značajnu ulogu u razvoju intermodalnog transporta na TER i TEM prometnom pravcu.

Podizanje značenja ove prometne grane u zemlji, dobiva posebnu stratešku važnost. Zato se razvoj ove grane prijevoza usmjerava na povećanje udjela u ukupnom prometu Države, posebno u koridoru Sava - budući kanal Sava-Dunav s novom lukom Vukovar i dijela Dunava i Drave te pristaništa u Osijeku i Sisku, kao pokretača razvoja riječnog prometa u Republici Hrvatskoj. Od važnosti je prostorno-prometno povezivanje s ostalim vrstama prometa (posebno sa željezničkim i pomorskim prometom, te lučkim sustavom Rijeka) u prijevozu količinski vrijednih tereta. Za izgradnju tih sustava postoji interes susjednih država, i zemalja Srednje Europe, budući da se samo dijelovi ovih plovnih putova mogu odmah uključiti u promet.

Zračni promet

Utvrđivanje koncepcije razvitka zračnog prometa u Hrvatskoj u skladu je s činjenicom da zračni promet u zemlji treba računati na prednosti ovog sustava, osobito na većim udaljenostima. Potrebna je optimalna mreža zrakoplovnih luka nacionalnoga međunarodnog i međukontinentalnog značenja te manjih i drugih specijaliziranih zračnih luka, , prvenstveno u turističkim područjima, na većim otocima, u blizini većih gradskih i razvojnih središta i u nekim drugim područjima, zbog potreba gospodarskih i drugih razloga.

Razvoj zračnih luka Republike Hrvatske temelji se na postavci što boljeg pokrivanja teritorija i stanovništva, osobito turističkog područja. Cijeli sustav zračnog prometa dat će očekivane rezultate ako se postigne sklad u razvoju flote, zrakoplovnih luka, kontrole letenja i vođenja zrakoplova. Predviđena mreža zrakoplovnih luka pokrit će gotovo u potpunosti teritorij i stanovništvo u gravitacijskim zonama.

U Hrvatskoj su izgrađene glavne zrakoplovne luke te sada nema potrebe za novom izgradnjom. Obim i vrsta postojećeg kao i planiranog prometa bit će

osnovni elementi pri donošenju odluke za proširivanje ili rekonstrukciju glavnih zrakoplovnih luka. Predložiti će se prostori za proširenja djelatnosti izgrađenih zračnih luka. Posebno se to odnosi na zrakoplovne luke u Zagrebu i Splitu. Za sada je prioritarno poboljšanje opreme i kvalitete usluga u postojećim zrakoplovnim lukama (ugradnjom opreme za bolje i sigurnije korištenje svakog od postojećih aerodroma te za posluživanje zrakoplova i putnika, odnosno gdje ima tereta izgraditi posebne teretne terminale). U zračnom prometu Hrvatske trenutno nedostaje domaćih zrakoplova koji bi posluživali te luke.

Predviđena je izgradnja još nekih zrakoplovnih luka na priobalju. Razvijenost postojeće mreže i planirane izgradnje novih zrakoplovnih luka uvjetuju da se zrakoplovni promet, mora na razini države, odrediti do koje mjere će država sudjelovati u korištenju i financiranju, a za one za koje neće imati interesa prepustiti financiranje i korištenje zainteresiranima uz zahtjev poštivanja ekoloških i prostornih elemenata, do koje razine će država voditi kontrolu.

Relativno malim dopunama, i interpolacijom pojedinih novih zrakoplovnih luka, može se postići optimum pokrivenosti državnog teritorija. Zbog predviđenog poboljšanja gospodarskih prilika, a osobito zbog pojačanja turističkog prometa, predviđa se izgradnja manjih (tercijalnih) zrakoplovnih luka na većim otocima Hvaru, Korčuli, Visu, Mljetu, Lastovu, Rabu, Pagu, Dugom Otoku, te kod Imotskog, Karlovca i Slavanskog Broda, dok je već izgrađena zračna luka na Braču i Lošinj. Izgradnjom predviđenih zračnih luka dobila bi se pokrivenost zračnim lukama na nivou zapadnih zemalja. Međutim, da bi Hrvatska bila konkurentna mora ih opremiti odgovarajućom navigacijskom sigurnosnom opremom te razviti zračnu flotu.

Važno je planirati povezivanje zračnog prometa Izrakoplovnih luka s ostalim vrstama prometa, posebno s pomorskim na otocima i u priobalju te s cestovnim u ostalim djelovima zemlje.

Telekomunikacijski sustav

Telekomunikacijski sustav (sustav veza) se brzo razvija i raste njegova uloga u razvitku postindustrijskog društva. Treba nastaviti njegovu izgradnju u prostoru Hrvatske. Potrebno je uspostaviti gušći, sigurniji, suvremeniji i raznovrsniji sustav telekomunikacijskih veza (mreže), kao i prema drugim zemljama, kao zahtjev civilizacijskog načina života stanovništva, potreba gospodarstva, ali i dodatnih potreba u gradskim i razvojnim središtima i turističkim područjima. Od posebne strateške važnosti je dobra uspostava telekomunikacijskih sustava u pograničnom području, na i prema otocima, i u ruralnom prostoru, zbog sigurnosnih razloga i podizanja kvalitete života stanovništva.

U svrhu brže i kvalitetnije izgradnje kabela mreže potrebno je redefinirati odnos prometne infrastrukture te osigurati koridore, uz ceste i željezničke pruge, uz koje će se polagati cijevi za uvlačenje TK kabela. Cijevi položene uz ceste i željeznice magistralnoga, regionalnog i lokalnog značaja nužna su infrastruktura koja osigurava budući razvoj telekomunikacija te potrebe signalizacije cesta i željeznica. Prostorni zahtjevi telekomunikacijske mreže vezuju se uz mrežu cesta, prvenstveno za urbane prostore, tako da ih nije potrebno posebno naglašavati, osim za neke magistralne pravce.

Telekomunikacijski promet ima relativno male i prihvatljiv utjecaj/potrebe na prostor. U relativno kratkom vremenu okoliš se sanira, pogotovo ako se koriste sustavi polaganja kabela pod zemlju i bežična komunikacija, odnosno u podmorju za polaganje podmorskih kabela. Telekomunikacijski promet svojim tehnološkim razvojem i značajnim pojeftinjenjem omogućio je da se najlakše inkorporira u prometnu svakidašnjicu zemlje. U ovoj grani prometne djelatnosti u Hrvatskoj postignut je stupanj razvoja koji je skoro isti kao u Europi. Izgrađenost sustava, uz poštivanje svih EUTK normi, je takva da ne zaostaje za srednje razvijenim zemljama zapada.

U svrhu još boljeg povezivanja sa svijetom, treba pojačati telekomunikacijsku mrežu prema zapadnoj Europi (vezama preko Mađarske i Jadranskog mora /dio sustava je izgrađen) te izgraditi zemaljsku satelitsku stanicu (TT i RTV veze).

Na razini države postojeću telekomunikacijsku mrežu treba održavati na dostignutoj zavidnoj razini posluživanja (primjenom najnovijih tehnologija komuniciranja na postojećim mrežama) te je dopuniti na prostorima gdje još nije modernizirana.

Za RTV difuziju potrebno je da se postojeća mreža dopuni na područjima zasjenjenja i oslobođenim područjima (pokrivenost teritorija države signalom u prosjeku je više od 80%). To se prvenstveno odnosi na znatno proširena i osjetljiva pogranična područja te posebno na cijeli otočki pojas i neka gorsko-brdska područja.

4.4.2. Energetski sustav

Kartografski prikaz: 44-10

Elektro-energetski sustav

Proizvodni, transformacijski i prijenosni objekti (400 / 220 / 110 kV) - stanje

Kartografski prikaz: 44-11

Elektro-energetski sustav

Proizvodni, transformacijski i prijenosni objekti (400 / 220 / 110 kV) - planirano

Kartografski prikaz: 44-12

Elektro-energetski sustav: termoelektre/toplane i hidroelektre;

Izgrađeni objekti i program rekonstrukcije i proširenja postojećih kapaciteta

Kartografski prikaz: 44-13

Elektro-energetski sustav: termoenergetski objekti i hidroelektre;

Područja za daljnja istraživanja mogućih lokacija novih energetskih objekata

4.4.2.1. Polazišta i ocjena stanja

Zatečeno stanje

Hrvatska je ograničena primarnim energetskim resursima i nema ni jednog oblika proizvodnje energije koji bi zadovoljio sadašnje potrebe, a još manje potrebe u budućnosti. Bez obzira na tu činjenicu Hrvatska raspolaže skoro sa svim poznatim energentima: voda, ugljen, nafta i plin kao glavnim, odnosno kao dopunskim geotermalnim izvorima u kontinentalnom dijelu te vjetrom i suncem u priobalju.

Danas se ukupne potrebe za energijom, najvećim dijelom zadovoljavaju iz vlastitih izvora, a manjak se podmiruje dobavama s tržišta. Odnos proizvedene i ukupno utrošene energije pokazuje stupanj vlastite opskrbljenosti ili stupanj energetske samostalnosti, koji se u Hrvatskoj kreće na razini 60% s tendencijom smanjenja, što upućuje na energetske ovisnost i na uvoz iz drugih država.

U strukturi proizvedenih prirodnih oblika energije, sirova nafta sudjeluje s oko 45%, zemni plin s oko 30%, kruta goriva s oko 10% i udio vodnih snaga s oko 15%. Struktura ukupne potrošnje, do 1990. je približno sljedeća: neposredna potrošnja oko 60%, gubici u transportu i razdiobi oko 2%, neenergetska potrošnja oko 8%, potrošnja za pogon energetskih postrojenja oko 12% i gubitci transformacija 18 %.

Najznačajniji oblik energije u opskrbi neposrednih potrošača su tekuća goriva, koja sudjeluju u zadovoljenju potrošača s oko 43%, a nakon toga slijedi električna energija s udjelom od oko 18%, kruta

goriva s oko 15% i prirodni plin s oko 12%. Relativno je nisko učešće plina, jer bi on po svojim tehničko-tehnološkim svojstvima morao biti glavni nositelj energetskog zadovoljenja široke potrošnje.

Elektroenergetski sustav Hrvatske mora se sagledavati u svjetlu fizičke podijeljenosti zemlje na dva dijela:

- dio sustava koji čine Središnja, Istočna i Gorska Hrvatska te Sjeverno Hrvatsko Primorje i
- dio sustava koji čini Južno Hrvatsko Primorje (Dalmacija sa spojem na Bosnu i Hercegovinu).

Sjeverni dio sustava može se opskrbljivati iz vlastitih izvora, a manjak energije lako podmiruje uvozom iz susjednih zemalja (određene poteškoće se mogu očekivati u istočnoj Slavoniji radi nedovršenosti/oštećenosti energetskih mreža).

Južni dio sustava ima problema s opskrbom električne energije, (radi neizgrađenosti/nelogičnosti u razvojnom energetskom konceptu bivšeg sustava vođenja energetskog sektora, kao i nepovezanosti mreže). Tijekom Domovinskog rata, izgrađena je otočna energetska poveznica koja je omogućila da se snabdijevanje električnom energijom znatno poboljša.

Proizvodnja nafte (uključujući i koncesije INE u drugim zemljama) je na razini dva milijuna tona godišnje, što zadovoljava oko 60% potreba zemlje. Proizvodnja prirodnog plina kreće se na razini 65% potreba, a ostatak se uvozi.

Ubrzano se smanjuje proizvodnja krutih goriva, radi iscrpljenosti ležišta, a dijelom radi prelaska mnogih potrošača na plinovita i tekuća goriva. Međutim, radi već izgrađenih postrojenja na kruta goriva, kao i strateškog opredjeljenja države da se osigura diverzifikacija energenata, predviđa se, da će učešće krutih fosilnih goriva i dalje biti oko 10% u zadovoljenju energetskih potreba države.

Ratne štete

Ratna razaranja ostavila su velike štete na energetskim postrojenjima. Posljedice su najteže na onim područjima koja i prije nisu bila energetski odgovarajuće povezana i opskrbljena, a to su Dalmacija i najistočniji dijelovi Slavonije. Najveći stupanj oštećenja pretrpjeli su prijenosni sustavi u svim ratom zahvaćenim područjima i oni će kod obnove zahtijevati brz popravak. Proizvodni sustavi oštećeni su osobito u Dalmaciji i to RE Obrovac, HE Peruća i HE Dubrovnik.

Dio postrojenja u Hrvatskom podunavlju je izvan kontrole hrvatskih vlasti i korištenja za potrebe Hrvatske.

Posljedice ovog rata i uništenog dijela energetskih izvora i prijenosnih sustava osobito se odražava na razvitak gospodarstva Hrvatske, jer bez dovoljno energije ne mogu raditi neka industrijska postrojenja.

Proizvodni sustavi

Električna energija proizvodi se u termoelektranama, hidroelektranama, javnim toplanama, a manji dio se proizvodi u industrijskim energanama.

U četiri termoelektrane (Plomin, Rijeka, Sisak i Jertovec) instalirano je 935 MW, a u tri javne toplane-elektrane (TE-TO Zagreb, EL-TO Zagreb i TE-TO Osijek) instalirano je 315 MW električne snage odnosno 1.610 MW toplinske snage.

U jedanaest akumulacijskih hidroelektrana instalirano je 1.684 MW, u sedam protočnih 362 MW i u četiri manje 14 MW snage.

U okviru tzv. *Interventnog programa za Dalmaciju* instalirano je 51 MW diesel elektrana.

Ukupna snaga industrijskih energana je 340 MW. Republika Hrvatska vlasnik je polovice (332 MW) nuklearne elektrane Krško.

Trenutno je nedostupno 650 MW snage instalirane u termoelektranama na ugljen smještenim na teritoriju država nastalih iz bivše Jugoslavije, na koje Republika Hrvatska polaže vlasnička ili druga prava. (Izvor: Godišnji energetske pregled 1991.-1995.)

Prijenosni sustavi

Elektroenergetski prijenosni sustav pretrpio je štete na svim razinama od magistralnih do lokalnih, što znači oštećenja 400 KV, 220 KV, 110 KV, 35 KV i pogotovo 10 KV mreža koja ide do svakog naselja. Gotovo sva 10 KV mreža bila je uništena u privremeno okupiranim dijelovima Hrvatske. Magistralni pravci 110 KV, 220 KV i 400 KV su oštećeni u Dalmaciji i istočnoj Slavoniji. U ostalim dijelovima Hrvatske koristi se postojeća elektro mreža, ali ne punim kapacitetima, osobito kada je u pitanju 400 KV poveznica, radi prekida prema Srbiji i BiH (energetski prsten planiran na razini bivše države).

Cjevovodni sustav (nafta i plin) najmlađi je od svih prijenosnih i prometnih sustava i od velikog je značenja za Hrvatsku i za susjedne zemlje. Cjevovodni plinski sustav koristi se u cijelosti i bez ograničenja, a naftni većim dijelom (van upotrebe je dio naftovoda Opatovac-Vinkovci).

Riječni je prijevoz energenata, prvenstveno nafte iz istočne Slavonije prema Sisku, u prekidu radi neplovnosti rijeke Save izazvanih ratnim djelovanjima.

4.4.2.2.

Ciljevi, smjernice i mjere

Strategija energetskog razvoja je u postupku izrade i sadrži relevantne pokazatelje (potrošnja po stanovniku, potrošnja po jedinici proizvoda, i jedinici puta, energetske zalihe, raznolikost energenata, opterećenost prostora i druge.), a oblikovat će se na temelju scenarija najmanjeg i najvećega mogućega održivoga gospodarskog razvoja države.

U Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske uvaženi su sljedeći ciljevi i smjernice energetskog razvoja:

- zadržati sve postojeće lokacije energetskih objekata kao podlogu za širenje i razvitak energetskog sustava (eksploatacijska polja nafte i plina s pripadajućim naftovodima i plinovodima, rafinerije, Jadranski naftovod, hidroelektrane i termoelektrane, dalekovode i transformatorske stanice itd.),
- postojeće energetske i prijenosne sustave osuvremeniti i (ili) proširiti (osuvremenjavanje /proširenje ne postavlja značajnije nove prostorne zahtjeve),
- zadržati sve do sada istražene i potencijalne lokacije za moguće nove energetske objekte za koje predstoji potrebna daljnja istraživanja,
- zadržati postojeće i osigurati nove lokacije i koridore energetskih objekata koji Hrvatsku povezuju sa susjednim zemljama,
- dosljedno primjenjivati *Kriterije za izbor lokacija termoelektrana i nuklearnih objekata u Republici Hrvatskoj* (Uredba Vlade Republike Hrvatske),
- istražiti s gospodarskog i ekološkog gledišta mogućnosti i opravdanost širenja plinske mreže u Republici Hrvatskoj (kroz nove projekte plinifikacije: Adria LNG, plinifikacija Like i Dalmacije i druge),
- poticati i usmjeravati korištenje dopunskih energetskih izvora na županijskoj ili općinskoj razini,
- osigurati odgovarajuće nadoknade lokalnoj zajednici na čijem se teritoriju objekti grade,
- otvoriti mogućnost sudjelovanja u razvitku energetike različitih vlasničkih subjekata te definirati potrebu za određenom pravnom regulativom koja bi uredila odnose među sudionicima energetskog sustava,

- primjenjivati najrelevantnije kriterije zaštite okoliša kod gradnje energetskih i prijenosnih sustava.

Daljnje korištenje vodnih potencijala je uvjetovano zaštitom okoliša, odnosno interesom očuvanja atraktivnosti vodotoka i krajobraza za druge namjene.

Izgradnjom termoelektrana treba pokriti potrebe pojedinih područja i uravnotežiti prijenosni sustav. U izboru lokacija za termoelektrane nužno se odrediti prema energentu, a sukladno tome i načinu transporta tog energenta. S obzirom na prometne pogodnosti treba računati na transport morem i glavnim riječnim plovnicama.

Opcija korištenja plina smatra se povoljnijom ali je nužno vezana s realizacijom programa opskrbe plinom (vlastiti resursi ili uvoz // npr. LNG i drugim). Uz opskrbu plinom iz Rusije, treba predvidjeti i ostale mogućnosti radi diverzifikacije i neovisnosti o samo jednom dobavljaču i samo jednom plinovodu. Iz tih razloga se podržava projekt Adria LNG (novi plinovod, pristan i terminal). Istovremeno započet će realizacija projekta sjeverni Jadran što daje osnovu za širenje plinske mreže u Istri i Primorju, a zatim i u Dalmaciji, ukoliko se to pokaže gospodarski opravdanim. U međuvremenu plinifikacija se može zasnivati na LPG/LNG (tzv. *satelitska plinska opskrba* - za veća konzumna područja). Radi sezonskih oscilacija potrošnje plina treba predvidjeti nova skladišta za što će poslužiti stara iscrpljena polja.

Za potrebe prostornog uređenja treba razmatrati više *scenarija* kako bi se utvrdile prostorne i razvojne mogućnosti, proizvodnje energije. Osobitu važnost imaju izbor energenata i lokacije novih objekata. Budući da Hrvatska nema dovoljno vlastitih energetskih resursa nužno je odrediti se prema uvoznim energentima za termoelektrane.

Prioriteti sustava proizvodnje energije

Prema prethodnim rezultatima PROHES-a ukupna potrošnja energije u Hrvatskoj u 2010. godini mogla bi iznositi 450 - 535 PJ (u godini 1988. je potrošnja iznosila 459 PJ da bi u godini 1992. pala za 34% ili na 303 PJ te u godini 1995. narasla za 6,6% ili na 323 PJ).

Temeljem navedenog do 2010. godine Hrvatska treba osigurati novih oko 1500 MW snage (do 2020. još 600 MW). Planirane potrebe za energijom treba ostvariti modernizacijom, rekonstrukcijom, proširenjem postojećih objekata (uz uvođenje nove tehnologije, kombiniranje energetskih izvora). Potrebno je smanjiti gubitke u sustavu, posebno racionalizirati korištenje energenata i potrošnju, djelovati fiskalnim mjerama itd. Navedene mjere treba provoditi u svim scenarijima strategije razvoja energetskog sustava.

Prema bilancama postojeće proizvodnje i potreba ocjenjuje se nužnim izraditi i provesti plan modernizacije svih velikih energetskih postrojenja, provodeći maksimalne mjere zaštite i unaprijeđenja okoliša. Istovremeno treba utvrditi mogućnosti i potrebe te gospodarsku opravdanost zgradnje novih energetskih postrojenja sa ciljem uravnoteženja potrošnje, proizvodnje i prijenosa energije u svim dijelovima Republike Hrvatske.

S tim ciljem treba istražiti/ispitati mogućnost i opravdanost utvrđivanja lokacija na područjima :

- Istočna Hrvatska (Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija) - zbog jačanja gospodarske strukture, razvitka podunavskih gradova i povećanja standarda stanovništva,
- Središnja Hrvatska - zbog najveće koncentracije gradova, stanovništva, potreba industrije i povećanja sigurnosti opskrbe,
- Južno Hrvatsko primorje - zbog koncentracije gradova, industrije, stanovništva i kvantitativnog i kvalitativnog povećanja turističke ponude.

Na Sjevernom Hrvatskom primorju potrebe se mogu zadovoljiti modernizacijom/ povećanjem kapaciteta na postojećim lokacijama i primjenom odgovarajućih tehnologija u novim i postojećim objektima (Plomin, Urinj).

Kapaciteti osuvremenjenih i/ili novih energetskih objekata trebali bi, zbog parametara racionalnog opterećenja prostora i zaštite okoliša, imati minimalnu instaliranu snagu 350 MW za termoelektrane, odnosno oko 120-200 MW za hidroelektrane na Savi i Dravi. U daljnjim studijama, kao dugoročiji program, utvrdit će se koji i kakvi energetski objekti bi se gradili kao i kojih snaga bi trebali biti.

Značajniji hidroenergetski potencijali uz državnu granicu (uvažavajući preferentne lokacije) su ograničeni i srednjeročno upitni zbog potrebnih usklađenja i dogovora na međudržavnoj razini (rijeke Sava, Drava, Kupa). Predložene lokacije na Kupi i vodama kupskog sliva krajnje su upitne radi zaštite okoliša i povoljnijih namjena tog prostora. Značajnije mogućnosti postoje na rijeci Savi i Dravi, kao i na nekim dijelovima rijeka jadranskog sliva. Međutim za njih su potrebna dodatna istraživanja kako bi se lokacije mogle točno odrediti (rijeke Cetina, Neretva i Ombla) izuzevši rijeku Liku s već utvrđenim objektima.

Planirana potrošnja energije, predividena Strategijom energetskog razvoja (PROHES), može se zadovoljiti korištenjem konvencionalnih izvora energije do 2015.godine. Do tada treba nastaviti s istraživanjima potrebnim da se donesu odluke o opravdanosti i

podobnosti građenja nuklearnih/alternativnih energana u Hrvatskoj.

Pored konvencionalnih, treba poticati i korištenje alternativnih energetskih izvora (sunce, vjetar, bioenergija i t.d.), kao i male elektrane (hidro, termo i drugih mogućih energenata) i to poglavito za lokalne potrebe i izdvojene prostorno-funkcionalne cjeline.

4.4.3. Vodnogospodarski sustav

Kartografski prikaz: 44-14

Vodoopskrba

Regionalni, grupni i veći vodoopskrbni sustavi

Kartografski prikaz: 44-15

Zaštita voda od zagađenja

Kakvoća vode u vodotocima i uređaji

za pročišćavanje zagađenih voda

4.4.3.1. Korištenje voda

1. Opskrba vodom naselja i industrije

Stanje vodoopskrbe u Republici Hrvatskoj je nezadovoljavajuće i bez posljedica ratnih razaranja vodovoda i izvorišta. Agresijom na Hrvatsku uništeno je i oštećeno oko 10% raspoloživih kapaciteta vodoopskrbe, pa se hitno moraju poduzeti akcije za poboljšanje vodoopskrbe kako bi se mogle zadovoljiti potrebe stanovništva i gospodarstva. Pitanja nedovoljne razvijenosti vodoopskrbe potrebno je rješavati sustavno, određenom zakonskom regulativom.

Stanje izgrađenosti

Neposredno prije agresije na Republiku Hrvatsku sustavima javne vodoopskrbe koristilo se 63% stanovništva. Pri tom stupanj opskrbljenosti vodom nije bio ravnomjeran po pojedinim područjima. Opskrbljenost vodom obalnoga prostora, uključujući i zaleđe i otoke, iznosila je prosječno 75%, a kontinentalnoga dijela Hrvatske oko 56%.

Ukupna potrošnja vode u danima najvećeg konzuma iznosila je 22 m³/s, od čega je 55% ili 12,1 m³/s otpadalo na potrošnju u gospodarstvu a od toga 5m³/s na turizam. Na potrošnju stanovništva otpadalo je 45% ili 9,9 m³/s. Prosječna specifična potrošnja stanovništva, koje je priključeno na javne sustave, bez industrije i turizma, iznosila je oko 170 l/st/dan. Godišnja ukupna

Strategija prostornog urejenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka (Prometni sustav, Energetski sustav i Vodnogospodarski sustav)

potrošnja vode u Republici iz javnih vodoopskrbnih sustava iznosila je 1990.g. oko 500 milijuna m³ vode.

Kritična stanja opskrbe vodom bila su na područjima koja karakterizira siromaštvo stalnih izvorišta vode, kao i na područjima gdje su naselja raspršena i na nepogodnom su reljefu.

U kritična područja, s gledišta vlastitih izvorišta, uvrštavaju se jadranski otoci (izuzetak su otoci Cres, Lošinj, Krk i Rab) i unutrašnje područje udaljenije od obalne linije.

Na kontinentalnom području države stanje u pogledu izvorišta malo je povoljnije, ali ne zadovoljava opća opskrbljenost vodom iz javnih sustava. Uzrok je tome nedovoljna prostorna razgranatost vodoopskrbne mreže, posebno u manjim naseljima. U dosadašnjem pristupu rješavanja vodoopskrbe prednost su imali gradovi, općinska središta i turizam.

Zatečena distributivna mreža vodovoda ne zadovoljava tehničke uvjete. Razlog je tome dotrajalost i nedovoljan tehnički kapacitet. Posljedica su gubici vode iz sustava, koji dosežu do 40%, a u nekim vodovodima i do 60%. Vodoopskrba pojedinih područja osnivala se na iskorištavanju bližih izvorišta voda, a kad su ta bila iscrpljena, došlo je do zastoja u razvoju, te se trebalo orijentirati na udaljenije lokacije. Nije se poklanjala dovoljna pozornost zaštitnim zonama izvorišta.

Za dostizanje potrebnog razvitka vodoopskrbe nedovoljno se ulaže sredstava u rješavanju vodoopskrbnih potreba. Zbirni prikaz vodoopskrbe za 1995. godinu je:

Tablica 1

Vodno područje	Površina km ²	Broj stanovn. u 000	Opskrbljen. vodom iz javnih vodovoda %	Potrošnja vode 000 m ³
Vodno područje sliva Save	24.283	2.307,9	62	161.714
Vodno područje sliva Drave i Dunava	9.336	923,1	61	47.065
Vodno područje primorsko-istarskih slivova	9.840	591,1	83	58.395
Vodno područje dalmatins. slivova	13.080	962,1	82	71.313
Ukupno područje Republike Hrvatske	56.538	4.784,3	68,4	338.487

Strategija obnove

i razvojni planovi vodoopskrbe

Polazni je stav i cilj razvojnog programa vodoopskrbe da svaki stanovnik Republike Hrvatske treba u doglednoj budućnosti biti opskrbljen dovoljnim količinama kvalitetne pitke vode. Osim toga, vodoopskrbni sustavi imaju podmiriti i sve gospodarske potrebe koje proizlaze iz sadašnjih djelatnosti i iz planova razvoja.

Rješavanje vodoopskrbe na ratom razorenim područjima odvija se i traje u ovim fazama:

I. faza,

obnova ratom razrušenih i oštećenih vodoopskrbnih zahvata, kojima se osiguravaju minimalni zahtjevi za mogućnost življenja i sanitarni standard i održavanje rada gospodarstva; cilj je te faze uspostava normalnog režima vodoopskrbe.

II. faza

razvoja vodoopskrbe prema Dugoročnom programu, uz uzimanje u obzir prijelaznih rješenja postavljenih u prvoj fazi.

Kako bi se porast potreba za vodom uspješno rješavao prvenstveno treba otkloniti visoke gubitke vode u postojećim sustavima. Potrebno je uvesti koncept *održivog* gospodarenja vodama, kao i upravljanja sustavom vodoopskrbe. Zaštitnim zonama izvorišta mora se posvetiti puna pozornost kako bi se očuvala kvaliteta vode. Nužno je da komunalna poduzeća, koja upravljaju vodoopskrbnim sustavima, budu osposobljena za pogon i održavanje sustava i da budu kadra dalje razvijati sustave vodoopskrbe.

Glavni cilj Dugoročnog programa vodoopskrbe je osiguranje dovoljne količine kvalitetne vode za stanovništvo i gospodarstvo.

Program razvoja vodoopskrbe sadržava dvije varijante razvoja vodoopskrbe u Hrvatskoj za razdoblje od 1996. do 2000. godine:

1. varijanta razvoja: ima cilj dostizanje 90% opskrbljenosti stanovništva javnim vodoopskrbnim sustavima i podmirenje potreba gospodarstva.

2. optimalna i realna varijanta za razvoj vodoopskrbe kojoj je cilj dostizanje 81% opskrbljenosti vodom.

Stanje 1991.g. m ³ /s	Potrebe u m ³ /s Varijante programa razvoja	
	varijanta I. 90%	varijanta II. 81%
22,70	48,35	38,72

Izvorišta voda

Opskrba vodom rješavat će se iz sljedećih izvorišta vode: podzemnih i nadzemnih (rijeke, jezera, akumulacije, izvori i dr.). Temeljem procjene sveukupnih

količina voda, može se zaključiti, da područje države ima dovoljne količine potencijalnih izvora pitke vode. U prvi plan strategije dolaze pitanja izvorišta vode, kvalitete vode, kvalitete okoliša, i dr.

Na zalihe podzemnih i nadzemnih voda u Republici Hrvatskoj utječu vrlo raznoliki vodonosnici s obzirom na:

- način akumuliranja i kvalitete podzemnih i nadzemnih voda,
- rubne uvjete vodonosnika i
- rezultirajuće pogodnosti za korištenje u vodoopskrbi.

Na pojedinim vodnim područjima s obzirom na korištenje podzemnih i površinskih voda pojavljuju se osjetne različitosti.

Ciljevi i mjere korištenja izvorišnih sustava

Danas raspoložive zalihe podzemnih voda mogu podmiriti sve tražene potrebe dugoročnog razvitka vodoopskrbe s tim da njihovo korištenje u većini iziskuje značajnije zahvate, kako radi uključivanja u vodoopskrbne sustave tako i radi provedbe potrebne zaštite.

Kvaliteta vode i pitanja zaštite okoliša daju novu dimenziju upravljanju vodnim resursima. Zahtjevi za većom količinom vode upozoravaju da je potrebno obratiti pozornost na učinkovitiju upotrebu sadašnjih **izvorišta vode**.

Vodoopskrba je dio upravljanja i gospodarenja vodama. Planovi **gospodarenja vodama** utvrđuju se u više resora, dakle nužan je interdisciplinarni prilaz rješavanju problema. **Opskrba vodom** ima prioritetno značenje u integralnom prilazu gospodarstvenim aktivnostima koje se koriste vodom.

Iako je realno za očekivati da će se vodoopskrba razvijati prema postojećim koncepcijama, ipak treba provesti verifikaciju tih koncepcija - i to prvenstveno u smislu reinterpretacije ulaznih veličina s aktualiziranjem svih dosadašnjih projekata kojima se obrađuje daljnji razvitak. To prvenstveno podrazumijeva neophodnost međusobnog usklađivanja pojedinačnih postavki iz raspoloživih projekata s mjerodavnim dokumentima prostornog uređenja.

Zbog novih spoznaja o raspoloživim izvorištima bit će potrebna djelomična izmjena pojedinačno zacrtanih koncepcija. To je posebno potrebno na vodnom području slivova Drave i Dunava te na vodnom području sliva Save, budući da se mnoga od planiranih rješenja neposredno povezuju uz vodoistražne radove na utvrđivanju optimalnih izvorišta, a koji još do sada nisu provedeni ili se tek nalaze u fazi izvođenja.

Provođenje razvoja vodoopskrbe ostvaruje se izradom planova i programa države.

Kriteriji za izbor prioriteta

Kako bi se omogućila i što brže dostigla ravnomjernost vodoopskrbe, posebnim kriterijima treba riješiti prioritete izgradnje, odnosno istaknuti sve specifičnosti svakoga vodnog područja i pojedinačnoga vodoopskrbnog sustava općenito.

Za utvrđivanje prioriteta izgradnje vodoopskrbnih objekata predlažu se sljedeći kriteriji:

- a) akutna ili stalno prisutna nestašica vode,
- b) racionalno gospodarenje postojećim sustavom,
- c) visina udjela korisnika u rješavanju vodoopskrbe,
- d) stupanj higijensko-zdravstvene ugroženosti područja,
- e) stupanj gospodarske razvijenosti područja,
- f) ekonomičnost ulaganja u vodoopskrbni sustav,
- g) omjer potrebnih ulaganja po vodnim područjima.

U postupku određivanja prioriteta treba vrednovati svaki od navedenih kriterija i tek na temelju sveukupne analize donijeti konačne prijedloge.

Ujedno se ističe da se pod kriterijem racionalno gospodarenje postojećim sustavom vodoopskrbe podrazumijeva: rješenje distribucije u okviru dopuštenih gubitaka vode, svođenje potrošnje vode na stvarne potrebe komunalnog standarda, prihvatljivi utrošak električne energije i slično. Ovo je naročito važno da postojeći vodoopskrbni sustavi koji imaju značajne gubitke vode smanje te gubitke.

Pored kriterija za utvrđivanje prioriteta izgradnje glavnih vodoopskrbnih sustava, potrebno se pridržavati i kriterija za određivanje prioriteta u realizaciji osnovnih mjera i radova za zaštitu voda od zagađivanja, a koji se ogledaju u stupnju ugroženosti izvorišta, važnosti izvorišta u odnosu na vodoopskrbni sustav (međuregionalni, regionalni, grupni) i učinkovitosti zaštite u smislu koristi od uloženi sredstava.

2. Energetsko korištenje voda

Stanje izgrađenosti

Hydroenergetski potencijal vodotoka u Hrvatskoj iznosi oko 20.000 GWh, od čega prema dosadašnjim sagledavanjima tehnički iskoristivih je 12.600 GWh. Od toga je već iskorišteno približno 50% u postojećim hidroelektranama.

Do 1990. godine u Hrvatskoj je izgrađeno dvadeset hidroelektrana s ukupnom instaliranom snagom od 1.714 MW i prosječnom godišnjom proizvodnjom od

6.042 GWh. U 1990. godini udio hidroelektrana u proizvodnji električne energije bio je 25%.

Početno razdoblje izgradnje hidroelektrana karakterizira jednonamjenski pristup. Zahvati su planirani isključivo kao energetski objekti. Danas je takav pristup samo izniman. **Prioritet pri planiranju su višenamjenski sustavi prema suvremenim načelima rješavanja kompleksnih vodnogospodarskih problema na slivovima velikih rijeka.**

U proteklom razdoblju (1988.), izrađena je značajna dokumentacija iz domene vodnog gospodarstva u kojoj su novelirana ili izrađena nova rješenja energetskog korištenja voda.

Prioritetni ciljevi i mjere

Na osnovu dosadašnjih istraživanja na području Hrvatske (bez malih hidroelektrana) prema utvrđenim kriterijima postoje mogućnosti za izgradnju 59 hidroelektrana s instaliranom snagom 1.400 MW i mogućom prosječnom proizvodnjom od 6.100 GWh. **Od toga, dio energije (20%) s pograničnih vodotoka pripada drugim državama. Oko 50% ovih objekata ima višenamjenski značaj.** Tehnički iskoristivi hidroenergetski potencijal malih vodotoka procjenjuje se na cca 400 GWh.

Za daljnju izgradnju hidroelektrana u Hrvatskoj odlučujući su činioci: prostorni i ekološki problemi, te interesi drugih korisnika prostora. Treba imati u vidu da su najizdašniji hrvatski vodotoci glede hidroenergetskog potencijala (Dunav, Drava, Sava, Mura i Kupa) **pogranični vodotoci**, pa treba računati da će zbog različitih međudržavnih interesa doći do odgode ili izostanka ostvarenja korištenja dijela vodnih snaga. **Zbog svega navedenog realno je očekivati da će se još moći iskoristiti svega oko 50% raspoloživog potencijala.** Sa stajališta vodnogospodarskih interesa prioritet u gradnji bi trebali imati višenamjenski objekti. Prioritetni hidroenergetski višenamjenski objekti trebaju se uskladiti s načelima: usuglašavanje s drugim korisnicima prostora te s elementima zaštite prostora.

3. Navodnjavanje zemljišta

Stanje izgrađenosti

Iako su poljodjelske površine u Hrvatskoj ugrožene od suvišnih voda, što se sustavno rješava izgradnjom odvodnih sustava, za stabilnu poljodjelsku proizvodnju potrebno je nadoknaditi deficit vode u ljetnim mjesecima. Problem navodnjavanja posebno je izražen u sušnim godinama, kada su zbog deficita vode pored svih ulaganja uroda slabi, a u pojedinim slučajevima i potpuno uništeni.

Navodnjavaju se zemljišta koja su deficitarna vlagom u vegetacijskom razvoju biljnih kultura. Navodnjavanje zemljišta je mjera koja se može primjenjivati u

slučajevima i na područjima koja nisu ugrožena od suvišnih voda.

Prema pokazateljima razvijenosti navodnjavanja, Hrvatska se nalazi na dnu ljestvice europskih država. Pregled površina s izvedenim sustavima za navodnjavanje

Redni broj	NAZIV VODNOG PODRUČJA	Površine koje se navodnjavaju (ha)
1.	Sava	1.160
2.	Drava-Dunav	2.500
3.	Primorje-Istra	25
4.	Dalmacija	2.274
UKUPNO		5.959

U Hrvatskoj se bitno razlikuju dva područja za koja treba uspostaviti navodnjavanje zemljišta.

U kontinentalnom dijelu manje je izražen deficit voda, a povećava se idući od zapada prema istoku. Zbog toga je problem navodnjavanja izraženiji u istočnoj Slavoniji i Baranji. Na tom su području na više lokacija izgrađeni manji sustavi za navodnjavanje. Gradnja malih sustava je posljedica parcijalnih rješenja.

U priobalnom dijelu nedostatak vode je najizraženiji u krškim poljima. Ovi problemi rješavaju se izgradnjom sustava za navodnjavanje te se tako postižu i veći urodi i ostvaruje se više žetvi u tijeku jedne godine. Ukupna površina koja se navodnjava iznosi 2.274 ha. Na tom su prostoru izgrađeni značajniji sustavi za navodnjavanje u slivu Donje Neretve i na biogradsko - zadarskom području. Postoje planovi i za druga područja (npr. Istra). Jedan od razloga ovako malo izgrađenih sustava za navodnjavanje je i u osiguravanju dovoljnih količina kvalitetne vode potrebne za navodnjavanje.

Prioritetni ciljevi i mjere

S vodnogospodarskog stajališta postoji realna mogućnost navodnjavanja poljodjelskih površina. U izradi su programi navodnjavanja za sljedeća područja: područje Osječko-baranjske županije; područje Vukovarsko-Srijemske županije; područje Virovitičko-podravске županije; dio područja Požeško-slavonske županije i područje Istarske županije, a planira se izrada programa i za dalmatinsko područje.

Stoga se predlaže sustavno, a ne parcijalno navodnjavanje u sklopu višenamjenskih rješenja, jer se kompleksnim i višenamjenskim rješenjima može osigurati dovoljna količina vode za navodnjavanje.

4. Opskrba vodom ribnjaka

Stanje izgrađenosti

Ribnjačarstvo se počelo razvijati početkom ovog stoljeća koristeći se europskim iskustvom. Osnova slatkovodnog ribarstva su šaranski ribnjaci i značajni su korisnici voda. Potrošnja po hektaru ribnjaka iznosi u prosjeku 24.000 m³/ha. Prosječna proizvodnja ribe se kreće oko 1100 kg/ha, a u pojedinim slučajevima postiže se i preko 1700 kg/ha.

U slivu Save do 1990. godine izgrađeno je četrnaest ribnjaka, ukupne površine 9.331 ha, s godišnjom potrošnjom od 214.000.000 m³ vode.

U slivu Drave i Dunava, do 1990. godine izgrađeno je osam ribnjaka, ukupne površine 3.935 ha, s godišnjom potrošnjom od 103.550.000 m³ vode.

Prioritetni ciljevi i mjere

Daljnji razvoj ribnjačarstva bitno ovisi o mogućnosti opskrbe ribnjaka dovoljnim količinama kvalitetne vode. Već danas, na pojedinim ribnjacima, postoji problem raspoloživih količina i kvalitete vode.

Raspoložive količine mogle bi se povećati akumuliranjem voda u slivu, no to iziskuje znatno veća ulaganja. Stoga je, predviđeno povećanje ribnjaka na postojećim površinama, a u granicama raspoloživih vodnih količina. Prema utvrđenim kriterijima moguće je povećanje ribnjačkih površina u slivu Save na oko 6.120 ha za što je potrebno osigurati 149 mil. m³/god. Za predviđeno povećanje ribnjačkih površina u slivu Drave i Dunava od 3100 ha potrebno je osigurati 118 mil. m³/god. vode. U sadašnjim uvjetima realnije je očekivati samo rekonstrukcije ribnjaka uz racionalniju potrošnju vode.

4.4.3.2.

Uređenje režima voda

1. Zaštita od poplava

Zaštita od štetnog djelovanja voda još je uvijek jedna od značajnijih vodno gospodarskih djelatnosti, iako se i danas mnogo ulaže u izgradnju zaštitnih objekata. Zaštita od poplava, obrađena je po slivnim područjima.

Stanje izgrađenosti

1. Zaštita od poplava u slivu Save

U slivu Save okosnicu rješenja zaštite od poplava čini sustav srednje Posavlje, koji se izgrađuje na području uz srednji tok Save od Sutle do Gradiške. Ta nizinska i većim dijelom poplavna područja, svojim retencijskim djelovanjem znatno utječu na režim velikih voda. Ovaj vjekovni proces reguliranja režima velikih voda, u prirodnim retencijskim prostorima, respektiran je i pri koncipiranju rješenja zaštite od poplava.

Vodeći računa o vodnim količinama zaštita od poplava u sustavu srednjeg Posavlja vrši se s tri odteretna kanala, 15 distribucijskih objekata i nizinskim retencijama/ ekspanzijskim površinama. Vrijednost do danas izgrađenih objekata zaštitnog sustava iznosi cca 40% ukupnog iznosa investicije. Izvedenim radovima zaštićeni su bitni dijelovi riječnih dolina, omogućena je određena kontrola režima velikih voda Save i pritoka kao i sigurno korištenje značajnijih poljodjelskih površina.

Izvan sustava Srednjeg Posavlja, u slivu pritoka Save, problemi zaštite od poplava samo su djelomice rješavani, pa su za ta područja izrađene vodnogospodarske osnovice, koje omogućuju usklađenje svih djelatnosti pa su kvalitetna osnovica za planiranje radova i mjera u slivu.

2. Zaštita od poplava u slivu Drave i Dunava

Izvedenim radovima na slivnom području Drave i Dunava, parcijalno su se štitile samo neke površine za koje je postojao posebni interes. Unatoč, djelomice izvedenom sustavu nasipa, poplave su bile česte, a 60-tih godina katastrofalne te se pokazalo da su bili uglavnom nedovoljni izvedeni radovi. Paralelno s izgradnjom sustava za zaštitu od poplava radilo se na regulaciji korita vodotoka i izgradnji objekata za redukciju velikih voda pritoka.

Za vodno područje Drave i Dunava izrađena je Vodnogospodarska osnova. **Predloženi objekti za korištenje i uređenje voda imaju višenamjenski značaj.**

Jedan od načina rješenja zaštite od poplava na Dravi je izgradnja novih višenamjenskih hidroenergetskih objekata uz već postojeće HE (Varaždin, Čakovec i Dubrava). Na Muri je rješenje zaštite zaobalja vezano s planiranim nizom vodnih stepenica i uređenjem pritoka.

Zaštita od poplava u jadranskim slivovima (slivovi Dalmacije, Primorja i Istre)

Vodnogospodarska problematika jadranskih slivova ima neke značajke po kojima se bitno razlikuje od ostalih slivova u Hrvatskoj.

Njihova je značajna karakteristika, odnos, u prosjeku 1:10, između ukupne slivne površine i melioracijskih površina kod velikih vodotoka, a znatno više kod manjih. Stoga su i visoki troškovi zaštitnih sustava. U ovim prostorima troškovi za izgradnju zaštitnih objekata iznose i do 90% troškova odvodnje.

3. Zaštita od poplava na slivovima Dalmacije

Na ovom vodnom području nalaze se specifični krški fenomeni kao što su krška polja, krška erozija, rijeke ponornice i drugo. Ovim su vodnim područjem obuhvaćeni slivovi četiriju najvećih rijeka: Neretve, Cetine, Krke i Zrmanje s pripadajućim krškim poljima te niz manjih slivova i polja priobalnog pojasa i dalmatinskih otoka. **Problematica zaštite od erozije i uređenja bujičnih tokova na ovom vodnom području je naglašenija od problematike zaštite od poplava.**

Koncept zaštite od poplava plodnih riječnih dolina i krških polja zasniva se na izvođenju zaštitnih nasipa uz glavne vodotoke, kao i na uređenju njihovih korita s ciljem da se tim zahvatima poveća protočni kapacitet vodotoka. Taj koncept obuhvaća uređenje ponora, izvedbu prokopa i odvodnih tunela zatvorenih krških polja kao i objekata za redukciju protoka poplavnog vala. **Do sada je zaštićeno oko 50% poplavnih površina.**

4. Zaštita od poplava na slivovima Primorja i Istre

Najvrijednija poljodjelska zemljišta ove regije nalaze se u riječnim dolinama i zatvorenim krškim poljima. Preduvjet za njihovo korištenje je odvodnja. Zbog izrazito nepovoljnih odnosa velikih i malih voda, nužno je planirati objekte za redukciju velikih voda u sklopu zaštitnih radova.

Započeti su i djelomice završeni zaštitni i melioracijski sustavi Raša, Mirna, Čepić, Vrbničko polje, Njivice i Dabarsko polje te oni uglavnom štite zemljište i naselja od velikih voda. Na području Like radovi na uređenju vodotoka Like i Gacke i zaštita od poplava djelomice je riješena u sklopu rješenja HE Senj. Uspješna rješenja zaštite od poplava postignuta su izgradnjom retencija i akumulacija u slivu (Letaj,

Botonega, ukupno 8 objekata), kojima su ujedno stvoreni uvjeti za vodoopskrbu i navodnjavanje. Zbog bujičnog karaktera nekih vodotoka ovog područja, uz regulacijske radove nužno je predvidjeti tehničke i biološke radove na kompleksnom uređenju i regulaciji kompletnog sliva. Danas, gradovi i naselja uglavnom nisu ugroženi uz gravitirajući vodotok. Nepovoljna situacija je na poljodjelskim površinama.

Prioritetni ciljevi i mjere

1. Zaštita od poplava u slivu Save

Prioritet u realizaciji planiranih rješenja su ratom oštećeni objekti, odnosno u sklopu sustava srednjeg Posavlja daje se objektima, čijom će se realizacijom postići visoki stupanj kontrole velikih voda Save i pritoka, zaštita do traženog stupnja, bitni dijelovi riječne doline i omogućiti sigurno iskorištavanje zaobalne cjeline. To se odnosi na: kompletiranje retencije Lonjsko polje i ustava Mokro polje, uz uvažavanje interesa i drugih korisnika; radovi na čvoru Karlovac, VES Brodarci, nasipi uz Kupu i Koranu i prokop Korane s objektima i VES Lučica; rekonstrukcija savskih nasipa i realizacija HE Podsused te izgradnja retencija i akumulacija u slivu pritoka Save i nužne regulacije dijelova riječnih tokova.

2. Zaštita od poplava u slivu Drave i Dunava

Prioritetni radovi na zaštiti zaobalja usko su vezani s izgradnjom vodnih stepenica. Budući sustav za zaštitu od poplava sačinjavaju nasipi akumulacija, zaštitni nasipi uz vodotoke izvan vodnih stepenica te nasipi i objekti za redukciju velikih voda na pritokama.

3. Zaštita od poplava na slivovima Dalmacije

Postojeći koncept zaštite od poplava namjerava se zadržati i u budućnosti uz dopunu intenziviranja radova na zaštiti slivnih površina od erozije i uređenja bujičnih tokova (biološke i tehničke mjere zaštite od erozija). Predviđaju se radovi na regulaciji korita, izgradnji nasipa te objekata za prihvat i redukciju velikih voda.

4. Zaštita od poplava na slivovima Primorja i Istre

Zbog lošeg stanja izgrađenih zaštitnih sustava, koji štite 13.600 ha poljodjelskog zemljišta, naselja i prometnica, nužno ih je rekonstruirati kako bi se postigla adekvatna zaštita tog područja. Daleko više će biti potrebno ulagati u održavanje postojećih sustava kako bi se održali u funkcionalnom stanju. Uspješna rješenja zaštite od poplava postignuta izgradnjom retencija i akumulacija u slivu, planiraju se nastaviti izgradnjom niza objekata za prihvat i redukciju velikih voda te uz nužne regulacijske radove i poštivanje propisanih mjera zaštite okoliša.

2. Bujice i erozija

Stanje izgrađenosti

Republika Hrvatska spada u područja, koja su u europskim relacijama, jako ugrožena erozijom. Ukupno je erozijskim procesima zahvaćeno oko 22.000 km² površine, što čini cca 39% ukupne površine Hrvatske.

Od ukupne površine zahvaćene erozijom u Hrvatskoj na oko 18.000 km² razvijeni su procesi slabe i vrlo slabe erozije, dok su procesi srednjeg, jakog i vrlo jakog intenziteta razvijeni na oko 4.000 km², odnosno na 7% ukupne površine Hrvatske. Procjenjuje se da se u Hrvatskoj godišnje proizvede nanosa oko 12.000.000 m³, a donos nanosa u recipijente procjenjuje se na 4.500.000 m³.

Po svojim klimatskim, morfološkim i geološkim karakteristikama jasno se razlikuju dvije zone.

U slivu koji obuhvaća Istru, Primorje i Dalmaciju, nalaze se znatno veće površine zahvaćene procesima jake erozije. Na tom području postoji veći broj bujica I. i II. kategorije razornosti.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske situacija se razlikuje utoliko, što se čini da u dobro obraslim i kultiviranim predjelima uopće nema erozije ili je ona vrlo slaba. Stalnom obradom poljodjelskih površina i iz razloga još uvijek značajnog potencijala šumskih tala, tu se vanjski tragovi erozijskih procesa brzo maskiraju, premda se i tu odvija proces stalnoga polaganog slabljenja proizvodne sposobnosti tala i smanjenja pedološkog sloja. Dobri rezultati u zaštiti zemljišta od erozije, mogu se postići u prvom redu primjenom gospodarsko-bioloških mjera, a manje izgradnjom građevinskih objekata.

Od dosadašnjih radova na uređenju bujica i saniranju erozije prevladavaju hidrotehnički radovi koji zapravo kratkoročno vrše funkciju zaštite objekata. Malo je cjelovitog sagledavanja slivova i efikasnog sprječavanja uzroka pojave erozija i bujičnih voda. Biološki radovi ne izvode se na vrijeme i cjelovito. Tako se često događa da su akumulacije izložene ubrzanom ispunjenju nanosom. Promjene, koje su proizašle kroz stavove novoizrađenih ili noveliranih dokumenata dale su racionalnija konceptijska rješenja koja su povezana s rješenjima zaštite od štetnog djelovanja voda, korištenja voda i zaštite voda.

Prioritetni ciljevi i mjere

Uređenje bujica i zaštita od erozije je kompleksan zadatak kojeg treba rješavati sustavno s rješavanjem ostalih zadataka vodnogospodarske djelatnosti. Izrada vodnogospodarske osnove je temeljna pretpostavka daljnjeg rada sektora vodnog gospodarstva.

Koncept dugoročnog planiranja i provođenja zaštite od erozije i uređenja bujica obrađen je u dokumentu "Dugoročni plan razvoja vodoprivrede Hrvatske od 1986. do 2005. godine". Prema tom konceptu, na vodnim je područjima predviđeno kompleksno uređenje bujičnih slivova i tokova. Osnovne smjernice za sprječavanje i sanaciju erozije i bujica su:

- izrada vodoprivrednih osnova slivova,
- istraživanje i mjerenje erozijskih pojava na terenu,
- dugoročno planiranje zajedničkog rješavanja zaštite od erozija sa šumarstvom, poljodjelstvom i drugim zainteresiranim institucijama,
- organizirana izrada i vođenje katastra bujica u sklopu vodnogospodarskog katastra, kao i karte bujičnih tokova i erozija,
- pri rješavanju problema zaštite od štetnog djelovanja poplavnih voda, a naročito zaštite područja vodnih akumulacija, treba prethodno izvesti radove na uređenju bujičnih slivova i zaštititi zemljišta od erozije i osigurati redovno održavanje i iskorištavanje izgrađenih erozijskih sistema i objekata,
- inzistirati na suglasnosti organizacija šumarstva, poljodjelstva i vodnog gospodarstva s ciljem zabrane sječe i čišćenja šuma ugroženih područja.

Prioritetni radovi na uređenju bujica i saniranju erozije su oni čija će realizacija omogućiti najveći gospodarski i zaštitni značaj. Tu su prvenstveno višenamjenski objekti (akumulacije) koji služe za vodoopskrbu, obranu od poplava, energetsko korištenje i drugo.

3. Odvodnja melioracijskih površina

Stanje izgrađenosti

Hidrotehničke melioracije obuhvaćaju izgradnju novih, te dogradnju i održavanje postojećih melioracijskih sustava. Prirodna obilježja pojedinih melioracijskih sustava su polazni uvjeti za utvrđivanje mogućnosti i potrebe izgradnje sustava za hidrotehničke melioracije. Melioracijski sustav u pravilu je dio ili podsustav većih vodnogospodarskih sustava.

U zadnje vrijeme odvodnja površinskih voda se rješava sustavno u sklopu ukupnih rješenja slivnih područja. Rješavanje odvodnje uvjetovano je drugim prethodnim aktivnostima koje tek trebaju stvoriti mogućnost provođenja odvodnje kao što su: izgradnja zaštitnih nasipa koji štite melioracijsko područje od poplavnih voda; izvedba lateralnih kanala čija je funkcija da štiti melioracijsko područje od brdskih voda; kanalske mreže i dr.

Za korištenje poljodjelskih površina od presudne je važnosti zaštita površina od poplava i stupnja provedenih hidromelioracijskih radova. Pošto se glavnina poljodjelskih površina u Hrvatskoj nalazi u

dolinama rijeka: Save, Drave i Dunava, značajan dio tih površina nalazi se unutar poplavnih linija navedenih vodotoka (ukupno 964 518 ha), od čega je branjeno oko 400.000 ha.

Odvodnja melioracijskih površina

Današnji stupanj izgrađenosti melioracijskih sustava je višeslojan. Postoji veliki broj ranije izvedenih melioracijskih sustava koji ne zadovoljavaju današnje zahtjeve poljodjelstva pa ih je potrebno dograditi. Hidromelioracijski sustavi izvedeni u zadnjih 10 - 15 godina, koji omogućavaju ugradnju cijevne drenaže zadovoljavaju potrebe suvremene ratarske proizvodnje.

Osnovni podaci o melioracijskim površinama

Ukupne melioracijske površine u ha	1.790.070	100	%
Potpuno izgrađen h.s. površinske odvodnje	600.054	33,5	%
Dijelom izgrađen h.s. površinske odvodnje	518.830	20,0	%
Potrebna izgradnja h.s. površinske odvodnje	670.186	37,5	%

Prioritetni ciljevi i mjere

Na 37,5% melioracijskih površina nema izgrađenih melioracijskih sustava. Planirano je dograditi melioracijski sustav na još 29% površina, što pretpostavlja dugotrajne radove.

Budući da su u poljodjelstvu nastupile značajne promjene (transformacija društvenog sektora), to postavke razvoja i uređenja poljodjelskih površina treba izraditi u suradnji s Ministarstvom poljoprivrede i šumarstva. Posebno valja preispitati tla loših karakteristika (u smislu poljodjelske proizvodnje), koja su planirana za melioracije na većim površinama.

4. Uređenje vodotoka za plovidbu

Stanje izgrađenosti

S vodnogospodarskog aspekta značajno ograničenje proizlazi zbog hidroloških prilika i teškoća u postizanju i održavanju plovnog gabarita.

- Rijeka Dunav, na dijelu svog toka kroz Hrvatsku (140 km), odgovara plovnom putu IV. klase.
- Rijeka Drava od ušća u Dunav do Bilišća (56 km) predstavlja plovni put III. klase, od Bilišća do D. Miholjca (29 km) II. klase i od D. Miholjca do Ždalice (113 km) I. klase. Od Ždalice uzvodna Drava nije plovna.
- Rijeka Sava, od ušća u Dunav do Brčkog (220 km), što je najvećim dijelom izvan Hrvatske, predstavlja plovni put IV. klase, od Brčkog do Slavenskog Broda (144 km) III. klase, a od Sl. Broda do Zagreba (287 km) II. klase. Od Zagreba uzvodno Sava nije plovna.
- Rijeka Neretva na dijelu toka od ušća do Metkovića (20 km) odgovara plovnom putu VI. kategorije.

Kvalitetan plovni put u europskim razmjerima je neovisan o hidrološkim prilikama i barem je IV. klase, što znači da osim Dunava Hrvatska ne raspolaže s plovnim putovima koji ulaze u kategoriju - kvalitetni plovni put.

Prioritetni ciljevi i mjere

Za postizavanje kvalitetnih plovnih putova u Hrvatskoj neophodni su sljedeći radovi:

- kanaliziranje rijeke Drave (predviđeno je izgradnjom vodnih stepenica Osijek, Donji Miholjac i Barč). Nizvodno od Osijeka planirano povećanje klase plovnog puta postići će se regulacijskim radovima na nizvodnom koritu Drave. Predviđenim zahvatima postići će se IV klasa plovnog puta od ušća do Ždalice,
- kanaliziranje rijeke Save (bilo je predviđeno izgradnjom vodnih stepenica Šamac, Jasenovac i Strelečko). Predviđenim objektima postiže se IV. klasa plovnog puta,
- realizacija planiranog kanala Dunav - Sava, omogućuje veće uključivanje u plovni sustav Podunavlja. Kanal je višenamjenski i ima sljedeće funkcije: plovidba, odvodnjavanje, navodnjavanje, opskrba tehnološkom vodom, rasterećenje velikih voda Save u Dunav. Dužina planiranog kanala je cca 60 km, a po gabaritima odgovara IV. klasi plovnog puta.

4.4.3.3.

Zaštita voda i mora od zagađivanja

Stanje izgrađenosti

Zaštita voda prvenstveno zahtijeva optimalan tehnički i financijski način eliminacije ili smanjivanja izvora zagađenja na dozvoljene količine. Dominantan izvor zagađenja su otpadne vode i općenito otpadne tvari, ali ne smiju se zanemariti i drugi izvori zagađenja, kao ispiranje zagađenih površina, prometnica, erozija i ispiranje tla, aplikativnih sredstava u poljodjelstvu, gnojišta, prirodnih zagađenja i slično. Tu su i povremena izvanredna zagađenja i dr.

Pravilno rješavanje otpadnih voda i drugog otpada naselja i gospodarstva s uređajima za pročišćavanje pojedinih naselja, preduvjet je zaštite voda i mora od zagađivanja. U pravilu bitno zaostaje rješavanje tih problema.

S gledišta zaštite voda izgradnja kanalizacijskih sustava ima višestruko značenje i to od zaštite podzemnih voda i kontroliranog skupljanja pojedinačnih izvora zagađenja s dovođenjem na lokaciju središnjeg uređaja za pročišćavanje zagađenih voda do koncentracije zagađenja s direktnim ispuštanjem u vodotoke ili more, ako potrebni uređaji nisu izgrađeni.

Kanalizacija

Kanalizacija je građena prvenstveno u naseljima koja imaju status grada, središtima bivših općina ili za potrebe odvodnje središnjih dijelova naselja s kulturnim, turističkim i administrativnim sadržajem ili za potrebe gospodarskih pogona. Većina manjih naselja seoskog karaktera, do sada nije imala uvjeta za izgradnju kanalizacijskih sustava.

Potrebno je istaći naglašeni problem nekvalitetnog i nedovoljno organiziranog građenja sustava odvodnje, a posebno premalen broj središnjih uređaja za konačno pročišćavanje zagađenih voda. Većina izgrađenih kanalizacija ne daje zadovoljavajuće rješenje, a sama rješenja su najčešće parcijalna s nizom ispusta u vodotoke, more i ponikve te s velikim teškoćama u povezivanju tih parcijalnih rješenja u jedinstveni kanalizacijski sustav s dovođenjem zagađenih voda na prikladnu lokaciju središnjeg uređaja za pročišćavanje prije ispusta otpadnih voda u recipijent.

Prikaz stanja izgrađenih uređaja za pročišćavanje zagađenih voda

Izgrađenim uređajima za pročišćavanje zagađenih voda ukupno se zahvaća cca 35% otpadnih voda, odnosno postiže se redukcija ukupnoga ekvivalentnog opterećenja za cca 25%. Uz niski postotak izgrađenih uređaja i njihovih efekata, svi izgrađeni uređaji trebaju bitno bolje održavanje, rekonstrukcije i dogradnje.

Stanje i ugroženost kvalitete voda

Ocjena kategorije vodotoka izvršena je upoređivanjem usvojene vrijednosti pojedinog parametra s vrijednošću koja pripada pojedinoj kategoriji prema Uredbi o kategorizaciji vodotoka, odnosno prema Uredbi o maksimalno dozvoljenim koncentracijama opasnih tvari u vodama i obalnom moru.

Kod određivanja postojećeg **stanja kvalitete voda**, uz istražne radove nužno je stanje kontrolirati prema postojećim izvorima zagađenja.

Stanje kvalitete mora ocijenjeno je na osnovu sljedećih ispitivanja:

- za nacionalni program praćenja zagađenja Jadranskog mora (UNEP - program UN za okoliš),
- praćenje morske vode za kupanje i rekreaciju prema Pravilniku o kontroli,
- LBS program ispitivanja mora od zagađivanja s kopna,
- oceanografska istraživanja u svrhu utvrđivanja nultog stanja i kapaciteta prijemnika,
- kontrole morske vode u uzgajalištima marikulture.

Dato stanje propisane i stvarne kategorije vodotoka i mora ukazuje na probleme i ugroženost kakvoće voda i mora, a u supoziciji izvora zagađenja po mjestu, veličini i vrsti definiraju se i uzroci stanja. Ugroženost kakvoće voda i mora, uzroci ugroženosti te kapacitet recipijenata za prijem opterećenja, bitni su čimbenici za definiranje strategije rješavanja problematike zaštite voda i mora te konkretnih mjera i zadataka.

Najugroženije dionice vodotoka do sada su bile Sava na cijelom toku, a posebno nizvodno od Zagreba, izvorišno područje Mrežnice, Reka nizvodno od Jastrebarskog, Zelina nizvodno od Zeline, Lonja nizvodno od Vrbovca, Glogovnica nizvodno od Križevaca, Česma nizvodno od Bjelovara, Toplica nizvodno od Daruvara, Ilova nizvodno od Grubišnog Polja, Pakra nizvodno od Lipika, Črnc nizvodno od Sesevskog Kraljevca, Kutinica nizvodno od Kutine, Šumetlica nizvodno od Nove Gradiške, Orljava nizvodno od Požege, Bosut nizvodno od Đakova i Vinkovaca, Krapina nizvodno od Zaboka i drugi manji vodotoci.

Sava na graničnom profilu s Republikom Slovenijom, pored trenda poboljšavanja kakvoće vode, znatno je zagađena iz Slovenije (III kategorije), a zagađenju bitno doprinose još otpadne vode industrije i naselja. Kao ugroženi vodotoci na vodnom području Save mogu se

naznačiti i Korana nizvodno od Cazinske krajine, Kupa nizvodno od Karlovca i Petrinje, Glina, Odra, Sutla, Krapinčica, nizvodno od Krapine, Krapina nizvodno od tvornice kože u Poznanovcu, Toplica nizvodno od Oroslavja, Una nizvodno od utoka Sane i dr.

Kakvoću voda Mure, Drave i Dunava uvjetuje stanje u susjednim zemljama. Prisutan je trend poboljšanja stanja na Dravi i Muri, iako je Mura još uvijek u III. kategoriji. Znatno su ugroženi pritoci Drave i Mure, a kao veće zagađivače na vodnom području Drave i Dunava treba naznačiti otpadne vode naselja: Varaždin, Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Valpovo-Belišće, Osijek, Borovo-Vukovar i dr.

Na vodnom području Primorsko-istarskih slivova posebnu opasnost čine otpadne vode iz unutrašnjosti Istre te na ponornicama Gorskog kotara i Like. Zbog specifičnosti krškog područja imaju utjecaja na izvorišta pitke vode. Naročito se to odnosi na otpadne vode Pazina, Otočca, Gospića i dr.

Otvoreno more je uglavnom nezagađeno, dok je ugroženost kakvoće mora prisutna u obalnom pojasu. Posebno se to odnosi na luke i akvatorij Riječkog zaljeva s industrijskim zonama Martinšćica, Urinj, Bakar i Omišalj, gdje su prisutni procesi zagađivanja mora.

Kakvoća voda dalmatinskih slivova bilježi blagi trend pogoršavanja stanja, kao posljedica uglavnom povećanoga organskog i bakteriološkog onečišćenja iz nepročišćenih otpadnih voda gravitirajućih naselja. Ne radi se o velikim zagađenjima, ali zbog osjetljivosti područja i opasnosti zagađivanja pitkih voda, potrebno je ukazati da su vodotoci s propisanom I. kategorijom narušili kakvoću voda.

Kvaliteta obalnog mora uz naseljena područja, a pogotovo gradove, ima opći trend pogoršanja. Iznimka su područja koja imaju izgrađene sustave za odvodnju otpadnih voda te duge podmorske ispuste. Posebno su ugroženi akvatoriji poluzatvorenih mora, duboke uvale i zatvoreni zaljevi.

Kvaliteta mora akvatorija oko srednjedalmatinskih otoka zadovoljava propisanu kategoriju.

Najugroženiji akvatoriji su svakako u blizini gradova Split, Zadar, Šibenik i Ploče. Dok se na području Zadra i Ploča još uvijek održava propisana III. kategorija kvalitete, a na području Splita i Šibenika propisana kvaliteta je ugrožena.

Stanje kakvoće voda i mora, odnosno iskazana ugroženost, upozorava i traži brže rješavanje tih problema. Za pravilno i efikasnije rješavanje zaštite voda i mora nužno je definirati cjelovitu strategiju rješenja s konkretnim planovima i mjerama zaštite.

Prioritetni ciljevi i mjere

Postojeća iskustva, potreba efikasnijeg i racionalnijeg rješavanja problematike zaštite voda i mora od zagađivanja, nameću potrebu analize, unapređivanja i definiranja strategije djelovanja. Obaveza i nužnost zaštite voda i mora definirana je Zakonom o vodama i pratećim propisima. Ciljevi i mjere zaštite utvrđeni su Republičkim planom za zaštitu voda i obalnog mora od zagađivanja. Bez obzira na potrebu dorade zakonskih odredaba i planova zaštite, isti su bili osnov za brže i osmišljenije provođenje potrebnih mjera zaštite. Potreba bržeg rješavanja zaštite voda i novi društveni odnosi traže novelaciju zakonske regulative i planova zaštite s jasno definiranim ciljevima i strategijom djelovanja uvažavajući materijalne i kadrovske potencijale, ekološke, urbane, gospodarske i druge potrebe razvoja.

Ciljevi zaštite voda i mora

- Sačuvati vode koje su još čiste (gornji tokovi, vodotoci u brdskim predjelima, a posebno podzemne vode) kao jedine rezerve za opskrbu vodom.
- Sanirati ili ukloniti zagađenja uslijed kojih dolazi do ugrožavanja ili zagađivanja vode za piće na postojećim ili planiranim izvorima vode.
- Očuvati kvalitetu voda i mora tamo gdje ona zadovoljava propisane kriterije, provođenjem i održavanjem mjera zaštite te kontrolom rada izgrađenih objekata i uređaja za pročišćavanje zagađenih voda.
- Zaustaviti trend pogoršavanja kvalitete podzemnih i površinskih voda i voda obalnog mora tamo gdje je ona narušena i poboljšati je izgradnjom potrebnih uređaja za prethodno pročišćavanje zagađenih voda i izgradnjom barem mehaničkog dijela centralnih uređaja. Kod nove investicijske izgradnje inzistirati na provođenju potrebnih mjera zaštite.
- Osigurati poboljšavanje ekoloških funkcija vode i mora tamo gdje su narušene i postizavanje propisane kvalitete za određene namjene postupnom realizacijom cjelovitih programa i mjera zaštite.
- Ostvariti skladan i postojan razvoj u kojem neće neracionalno korištenje resursa prostora dovesti do pogoršanja kvalitete voda, zdravlja ljudi i uslijed toga do teškoća ili čak zastoja samog razvoja.

Načela i smjernice zaštite voda i mora

- Osnovno načelo strategije je načelo *održivog* razvitka, koje je definirano kao onaj razvoj koji zadovoljavanjem potreba sadašnje generacije ne ugrožava pravo i mogućnost sljedećih da to ostvare za sebe. Stoga treba ostvariti zajedničku politiku razvoja i gospodarenja vodama, posebno zaštite,

polazeći od vrednovanja ciljeva razvoja i vrednovanja vodnog dobra u ostvarivanju "održivog" razvitka.

- Razvojni planovi i planovi zaštite okoliša, a posebno voda i mora moraju se međusobno prožimati. Zaštita voda i mora, kao sastavni dio upravljanja i gospodarenja vodama, kao dio *integralnog* uređivanja i korištenja prostora mora poštivati načelo *integralnog* planiranja, *integralnog* razvoja i upravljanja okolišem i prostorom. To uvjetuje usklađivanja i novelacije vodnogospodarskih osnova i prostornih planova, uvažavajući ciljeve i načela zaštite voda i mora.
- Zaštitu voda treba primjenjivati globalno i kod svakog zahvata ocijeniti utjecaj, ne samo na dio prostora na koji se on odnosi, nego ocijeniti utjecaj na druge elemente i dijelove prostora.
- Stupanj zaštite koji treba postići utvrđuje se na temelju kapaciteta prijemnika. Međutim, radi usklađivanja hrvatskih propisa s propisima EU-a s područja zaštite voda, potrebno je izvršiti odgovarajuće izmjene i dopune propisa Republike Hrvatske, kao preduvjet za uključenje u EU.
- Izvore ili uzroke zagađivanja treba uklanjati, sprječavati, odnosno zagađivanje smanjivati na mjestu njegova nastajanja.
- Potrebno je osigurati i ostvariti pravilno postupanje i konačnu dispoziciju otpada.
- Spriječiti ili ograničiti izgradnju, odnosno nastajanje zagađenja na postojećim i potencijalnim izvorima voda za opskrbu vodom, odnosno malim vodotokovima, gdje uslijed koncentracije zagađenja i ograničenog kapaciteta prijemnika, potrebne mjere zaštite prelaze tehničke ili ekonomske mogućnosti.
- Definirati propisane zone sanitarne zaštite u izvorišnim područjima i uspostaviti utvrđene mjere zaštite na osnovu neophodnih hidrogeoloških i drugih istraživanja uz puno uvažavanje činjenice da velik dio Republike Hrvatske sačinjava područje krša.
- Težiti izgradnji centralnih uređaja za zajedničko pročišćavanje gradskih (komunalnih) i industrijskih otpadnih voda gdje god je to moguće.
- Inicirati izgradnju individualnih uređaja za zaštitu tamo gdje nema tehničkog ili ekonomskog opravdanja za izgradnju zajedničkog sustava odvodnje s centralnim uređajima za pročišćavanje.
- Planovima gospodarenja vodama osigurati povećanje malih protoka voda, odnosno povećanja kapaciteta prijemnika za prijem opterećenja.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.4. Infrastrukturni sustavi - glavne odrednice razvitka (Prometni sustav, Energetski sustav i Vodnogospodarski sustav)

- Izraditi operativne planove interventnih mjera za slučaj izvanrednih zagađenja i osposobiti se i opremiti za hitno provođenje potrebnih sanacijskih mjera.
- Kvalitetu površinskih i podzemnih voda i mora treba stalno kontrolirati kao i kvalitetu efluenta kojima se u vode unose zagađenja.
- Dati prioritet obnovi ratom oštećenih i uništenih uređaja i poduzimanju mjera sanacije naročito na zaštitnim zonama izvorišta vode za piće i u krškom području.
- Provođenje mjera zaštite kao i izgradnju uređaja za pročišćavanje otpadnih voda provoditi prema prioritetima usklađenim s gospodarskim mogućnostima društva.
- S obzirom na ograničene financijske mogućnosti dati prioritet mjerama zaštite kojima se postižu veći učinci zdravstvene i ekološke koristi.

Mjere zaštite državnog značaja

- Provesti mjere zaštite na osnovu međudržavnih dogovora i međunarodno ratificiranih konvencija.
- Izgradnja zajedničkih uređaja za pročišćavanje zagađenih voda s dovodnim kolektorima i ispustima u recipijent (i dugi podmorski ispusti) čija veličina prelazi 50.000 ES.
- Zbrinjavanje specifičnog, posebno štetnog i posebno opasnog otpada od značaja za Republiku.
- Mjere sanacije i kontrola ispiranja zagađenja s prometnica i tla od republičkog značaja.
- Provođenje planova povećanja malih protoka i sanacija izvanrednih zagađenja II. stupnja.

Mjere zaštite županijskog značaja

- Izgradnja zajedničkih uređaja za pročišćavanje zagađenih voda s dovodnim kolektorom i ispustima u recipijent (i dugi podmorski ispusti) čija veličina iznosi 10.000 do 50.000 ES.
- Zbrinjavanje komunalnog i specifičnog otpada na nivou županija.
- Mjere zaštite voda od ispiranja prometnica, tla, erozija i dr.

Mjere zaštite lokalnog značaja

- Izgradnja uređaja do 10.000 ES i individualnih mjera zaštite.
- Uređenje kontroliranih deponija komunalnog otpada za potrebe općine.

- Sanacije izvanrednih zagađenja I. stupnja.

Definiranjem jedinstvene strategije zaštite voda i mora i unapređenjem zakonske regulative stvaraju se preduvjeti za racionalnije i operativno djelovanje svih subjekata zaduženih za provođenje cjelovitih planova zaštite voda. Razgraničenje prava i odgovornosti pojedinih izvršitelja preduvjet su njihovoga dobrog organiziranja i opremanja, a time i profesionalnog izvršavanja zadataka.

Zaštita voda i mora od zagađivanja ima strateško značenje za razvoj gospodarstva, turizma, ali i za zaštitu ekoloških i prirodnih uvjeta življenja.

Sanacija i očuvanje kakvoće voda i mora treba se provesti radi:

- definiranja cjelovitih planova zaštite prema utvrđenim prioritetima,
- izrade optimalnih tehničkih rješenja na znanstvenim i provjerenim tehničkim principima s postupnom realizacijom i dovođenjem u optimalnu funkcionalnost,
- dopune zakonske regulative s precizno utvrđenim obavezama, odgovornostima i pravima na zaštitu voda i mora,
- razvoja istraživačke djelatnosti od znanstvenih do rutinskih istraživanja i kontrole.

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora

Kartografski prikazi: 45-01

Sustav zbrinjavanja otpada - posebnog i opasnog
Raspodjela po županijama - istraživanjima odrediti razmještaj na
najpodobnijim lokacijama

Kartografski prikazi: 45-02

Zaštita prirodne baštine
Pregled značajnijih zaštićenih
(i predloženih za zaštitu) dijelova prirode

Kartografski prikazi: 45-03

Zaštita prirodne baštine - nacionalni parkovi
Proglašeni nacionalni parkovi

Kartografski prikazi: 45-04

Zaštita graditeljske baštine
Rasprostranjenost arheoloških nalazišta

Kartografski prikazi: 45-05

Zaštita graditeljske baštine
Rasprostranjenost povijesnih graditeljskih cjelina
i sklopova građevina

Kartografski prikazi: 45-06

Zaštita graditeljske baštine
Značajnija dobra graditeljske baštine

Kartografski prikazi: 45-07

Zaštita graditeljske baštine
Rasprostranjenost dobara graditeljske baštine i ratne štete

Kartografski prikazi: 45-08

Zaštita prirodne i graditeljske baštine
Sintezni prikaz

Kartografski prikazi: 45-09

Osnovne krajobrazne jedinice
Krajobrazna regionalizacija Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja

4.5.1. Zaštita okoliša

4.5.1.1. Polazišta i opća načela

Strategiji prostornog uređenja osigurava preduvjete za istovremeno učinkovito korištenje i zaštitu prostora, cilj je ostvarivanja održivog razvoja Republike Hrvatske. Ova složena zadaća je na razmeđu stručnih polazišta i opredjeljenja i različitih investicijskih nakana (i često pritisaka), podređenih prirodnim, materijalnim i tehnološkim uvjetima. Potrebno je razlučiti, utvrditi i objektivizirati stvarno stanje kvalitete i ugroženosti prostora kao resursa, njegove vrijednosti i potrebne prioritete djelovanja na njegovoj zaštiti, sanaciji i unaprijeđenju. Kapitalan značaj u tom procesu ima stručna utemeljenost, demokratičnost donošenja i učinkovitost provođenja ključnih odluka.

Raznovrsnost i relativno visoki stupanj očuvanosti prirodnosti prostora Hrvatske najznačajniji je komparativni resurs razvoja koji se mora takvim vrednovati i pod svaku cijenu očuvati, kao prestižnu vrijednost i u europskim razmjerima. Zbog njegove limitiranosti prostor Republike Hrvatske, umjesto pukog *locusa* za neku aktivnost i korištenje, zaslužuje vrednovanje kao jedan od najvrijednijih, ali istodobno vrlo osjetljiv i krhki resurs.

Polazne teze

- Prostor je nacionalno dobro od posebnog interesa za razvoj.
- Prostor je baština čije vrijedne datosti treba očuvati i održavati.
- Prostor je ograničeno dobro, koje se smije ograničeno koristiti.
- Prostor ima nosive karakteristike (kapacitet prostora), svoje specifičnosti i održivost.
- Prostor Republike Hrvatske je raznolik i u najvećem dijelu očuvan.
- Prostorno planiranje mora početi od ekologijskih karakteristika nosivosti, kapaciteta i održivosti prostora, granica njegove ugroženosti i potencijalne strukture ekologijskih rizika.

Polazna načela

Prostor treba tretirati kao vrijednu datost, a pri tome treba voditi računa o sljedećim činjenicama:

- prostor je resurs koji ima svoje nosive kapacitete,
- prostorno planiranje mora računati s ekološkim rizikom,

- moguća je i potrebna funkcionalno-strukturna podjela prostora.

Glavna ekološkijska načela su:

- načelo prevencije - primjena ekoloških kriterija u prostornom planiranju,
 - načelo cjelovitosti - međutjecaj sa širim prostorom okolišem u cjelini,
- načelo očuvanja i unapređivanja postojećeg stanja,
- načelo ravnomjernosti razvoja - podjednake kvalitete okoliša u svim dijelovima prostora,
 - načelo kooperacije/konsenzusa - povećanje demokratizacije odlučivanja,
 - načelo tržišne regulacije - prostor ima cijenu koju korisnici moraju platiti u skladu s ekološkim parametrima korištenja prostora.

Osnovni ekološkijski kriteriji podjele prostora

Najvažniji ekološkijski kriteriji procjene prostora mogu biti:

- prostorne cjeline u kojima se okoliš treba energično štiti,
- prostori sanacije okoliša,
- prostorne cjeline pogodne za korištenje pod posebnim uvjetima,
- prostori koji predstavljaju elemente daljnjeg razvoja.

Temeljem takvih kriterija prostor Hrvatske daje se podijeliti na sljedeće četiri socio-ekološkijske kategorije:

- prostor primarne zaštite (više kategorije vrijednosti - spomeničke i prirodne zaštite),
- prostori definirani sekundarnim namjenama (urbanizirani prostori),
- devastirani prostori (više ili manje onečišćen ili ratom uništeni prostori),
- prostori specifičnih namjena (u kojima je moguće potaknuti raznolike tipove razvoja).

4.5.1.2.

Glavna usmjerenja zaštite okoliša u međunarodnom okružju

Globalna razina

Saznanja o potrebi neodgodivog djelovanja i učinkovite skrbi o prostoru i okolišu posljednjih su godina pokrenula široku akciju najznačajnijih međunarodnih čimbenika. Uz naglašavanje značaja aktivnosti na nacionalnoj razini razrađeni su i postupci konkretnog povezivanja, suradnje i pomoći među državama i na globalnoj razini.

Konferencija

Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju

Na temelju *Agende 21* i drugih dokumenata usvojenih na Konferenciji UN o okolišu i razvoju (UNCED, Rio de Janeiro, 1992.) potiču se međunarodni i nacionalni programi za unaprijeđenje okoliša koji daju potreban značaj zaštiti prostora i prostornom planiranju. Jedan od ciljeva je uspostavljanje održivog (s okolišem usuglašenog) prostornog planiranja, okolišu prilagođene infrastrukture i razvijanje potrebnih stručnih službi i komunalnih usluga.

Isti pristup je prihvaćen i razrađen na Drugoj konferenciji Ujedinjenih naroda o ljudskim naseljima (Habitat II., Istanbul, 1996.) na kojoj je usvojena Habitat Agenda (Program Habitata).

Agenda 21

Glavna usmjerenja UNCED-a glede prostora mogu se sažeti u sljedećim stavovima:

- pravo na zdravo stanovanje,
- urbana naselja trebaju zadržati svoju proizvodnost uz istovremeno poboljšavanje ekoloških i socijalnih čimbenika kvalitete življenja,
- treba poticati razvoj naselja srednje veličine,
- veliki gradovi trebali bi razviti odgovarajuće programe svog održivog razvoja u čemu ima osobit značaj participacija lokalnih zajednica,
- valja promovirati ekološki prihvatljiv i kulturno osjetljiv turistički razvoj,
- treba poticati i razvijati integralni pristup planiranju, razvoju, održavanju infrastrukture i upravljanja njome,
- valja povećati učinkovitost korištenja energije i poticati korištenje obnovljivih izvora energije,
- prometni sustav treba usmjeriti prema korištenju ekološki prihvatljivih sredstava (javni prijevoz, nemotorizirani oblici prometa i sl.),
- treba poticati razvoj kulture sigurnosti s obzirom na prirodne i tehnološke rizike,
- treba poticati razvoj ekološki održivih građevinskih tehnologija,
- odgovarajućim edukacijskim programima treba unaprijeđivati osposobljavanje pojedinaca i ustanova za djelovanje u pravcu održivog razvoja.

Tijekom UNCED 92 zemljama učesnicama ponuđena je, a Hrvatska je i potpisala Konvenciju o biološkoj raznolikosti. Konvencija treba osigurati očuvanje mnogobrojnih i različitih prirodnih vrsta kojima prijeti izumiranje, kao i uspostavu zaštićenih područja.

Konvencija o bioraznolikosti

Konvencija nalaže zemljama, da u skladu sa svojim posebnim uvjetima i mogućnostima:

- što prije i na što bolji način integriraju, očuvaju i održivo koriste biološke raznolikosti u relevantne

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora (Zaštita okoliša, Zaštita prirode, Zaštita graditeljske baštine, Krajoblik)

sektorske i međusektorske planove, programe i mjere,

- odrede komponente biološke raznolikosti važne za njezino očuvanje i održivo korištenje,
- uspostave monitoring komponenata biološke raznolikosti, osobito onih koje traže hitne mjere zaštite i onima koje nude najveće mogućnosti za održivo korištenje,
- identificiraju djelatnosti koje imaju značajne nepovoljne učinke na biološke raznolikosti,
- uspostave zaštićena područja radi očuvanja biološke raznolikosti,
- rehabilitiraju degradirana područja i potiču oporavak ugroženih vrsta,
- uspostave mehanizme ocjene utjecaja i posljedice pojedinih mjera i programa.

Konferencija

Ujedinjenih naroda o stanovništvu i razvoju

Na konferenciji Ujedinjenih naroda (Kairo, 1994.) utemeljeni su principi koji se oslanjaju na Međunarodnu konvenciju o pravima čovjeka. Ističe se pravo ljudi da žive i rade u harmoniji s prirodom i pravo na odgovarajući standard stanovanja.

Habitat II.

Druga konferencija Ujedinjenih naroda o ljudskim naseljima - Habitat II (Istanbul, 1996.) naglašeno je ukazala na nezaustavljiv globalni proces urbanizacije. Očekuje se da će uskoro većina stanovništva Zemlje živjeti u gradovima. Usvojivši Program Habitata (Habitat Agendu), zemlje su se između ostalog obvezale na uspostavljanje održivih ljudskih naselja. To podrazumijeva unaprjeđenje razvoja ljudskih naselja i učinkovito korištenje dobara ovisno o nosivim mogućnostima ekosustava.

Habitat II je postavio sljedeće ciljeve:

- a) podržavanje i unaprjeđivanje socijalnog integriteta ljudskih naselja,*
- b) iznalaženje i, gdje god je moguće, uključivanje neformalnih potencijala u osiugravanje stanovanja i komunalnih usluga za siromašne,*
- c) primjena i unaprjeđivanje podobnih primjera uspješnog korištenja i zaštite prirodnih resursa u naseljima, a osobito vode, zraka, energije i zemljišta, neophodnih za zdravi životni okoliš,*
- d) unaprjeđivanje primjera organizacije prostora koja smanjuje potrebe transporta, čine ga učinkovitim i usuglašenim s okolišem i čini dostupnijim rad, dobra i usluge,*
- e) očuvanje produktivnog zemljišta u urbanim i ruralnim područjima, kao i zaštita osjetljivih ekosustava od negativnih utjecaja ljudskih naselja,*
- f) zaštita i unaprjeđivanje povijesnog i kulturnog nasljeđa, gdje god je moguće tradicionalnog stanovanja i naselja, kao i krajobraza i gradske flore i faune,*
- g) uspostavljanje naprednog i održivog gospodarskog razvoja privlačnog za investiranje, zapošljavanje i koji donosi prihod ljudskim naseljima,*

h) ublažavanje neželjenih utjecaja strukturnih i ekonomskih promjena (tranzicije) na ljudska naselja,

i) ublažavanje utjecaja prirodnih i po čovjeku izazvanih katastrofa na ljudska naselja.

Za provedbu Habitat Agende na nacionalnim razinama potrebno je:

- izraditi, usvojiti i provoditi nacionalni plan aktivnosti na temelju strategije, koji će se baviti problemima ljudskih naselja, kako na gradskim tako i na ruralnim područjima, vodeći računa o ekološkim pitanjima te koji će obuhvatiti puno sudjelovanje i podršku javnosti,
- jačati sposobnosti institucija na svim razinama za praćenje procesa urbanizacije i uvjeta stanovanja, koristeći minimalni broj u osnovi usklađenih i čvrstih pokazatelja,
- izraditi osnovne urbane pokazatelje, kojima će svaka zemlja utvrditi i pratiti kvalitetu života u gradovima, kao temelj za usmjeravanje razvoja naselja i stanovanja.

Regionalna razina

Globalni procesi, pokrenuti ranih sedamdesetih godina, ubrzo su doživjeli razradu i provedbu na regionalnim razinama. Hrvatska je u te aktivnosti uključena od njihovog početka, a osobito u one koje su u svezi s prostorom Jadrana. Tijekom vremena, učešćem u brojnim međunarodnim programima zaštite okoliša, ukupni prostor Republike Hrvatske obuhvaćen je takvim programskim aktivnostima.

Program Ujedinjenih naroda za zaštitu okoliša (UNEP) se u zemljama Sredozemlja provodi kroz Mediteranski akcijski plan (MAP). Izrađen je "Plavi plan regija Sredozemlja" (1990.) koji predstavlja scenarij predviđanja međoutjecaja mogućeg razvoja i stanja okoliša. Jedan od tri najznačajnija Regionalna centra - "Plan prioriternih aktivnosti" sa sjedištem u Splitu naglašen značaj daje integralnom planiranju obalnih zona.

Sve zemlje Sredozemlja usvojile su "Đenovsku deklaraciju". Njom su, između ostalog, preuzele obvezu ostvarenja deset ciljeva usmjerenih na smanjenje onečišćenja mora i morske obale, kao i unaprjeđivanja zaštite prirodnog i kulturnog nasljeđa. Protokolom o sprječavanju onečišćenja mora s kopna utvrđeni su kriteriji tretmana otpada u odnosu na veličinu obalnih gradova Sredozemlja.

Uz već pokrenute aktivnosti osnaženja zaštite okoliša Europska zajednica iskazuje zanimanje za izradu općeg i sveobuhvatnog dokumenta "Europa 2000: perspektive za razvoj prostora Zajednice". Taj dokument će pomoći vlastima i poduzetnicima u dugoročnom planiranju i u donošenju odluka. On je isključivo usmjeravajućeg značenja, a nikako neće propisivati načela niti smjernice razvoja Zajednice.

Europski integracijski procesi sve značajnije utječu na planiranje i uporabu prostora u pojedinim zemljama i Zajednice u cjelini. Kvaliteta prostora sve više postaje

odlučujući čimbenik u privlačenju novih ulaganja. Kod izbora prostora za lociranje poduzetničkih inicijativa, osim osnovne tehničke infrastrukture i kvalificirane radne snage, sve se veći značaj pridaje kvalitetnom okolišu i strukturama za kvalitetno provođenje slobodnog vremena. Jača uvjerenje da odluke o gospodarskom razvoju moraju u većoj mjeri uzimati u obzir trajnost prirodnih resursa i troškove unapređenja okoliša.

Srednjoeuropska inicijativa (SEI) usmjerena je na suradnju zemalja članica na projektima praktične prirode (promet, energetika, telekomunikacije, zaštita okoliša, pomoć kod prirodnih katastrofa i sl.). Ovi projekti značajni su element prostornog uređenja u zemljama članicama.

Radna zajednica Alpe-Jadran u Komisiji za prostorno uređenje i zaštitu okoliša djeluje u skupinama za zajedničke smjernice prostornog uređenja, prostorno-informacijski sustav, tematsku kartografiju i studije utjecaja na okoliš.

U dokumentu "Zajedničke smjernice prostornog uređenja" (1992.g.) dane su opće smjernice i ciljevi prostornog uređenja za osnovne namjene prostora u zemljama članicama i prijedlog zajedničkih smjernica prostornog uređenja na području Radne zajednice. Nastavak rada usmjeren je na iznalaženje zajedničkih minimalnih pokazatelja prostornog uređenja.

U svim navedenim dokumentima posebno se naglašava neophodno povezivanje i usuglašavanje okoliša, gospodarskog razvoja i demografskih kretanja. Osnovni kriteriji namjene i uporabe prostora usko se povezuju sa zahtjevima zaštite i unapređenja okoliša. Ti stavovi uvažavani su i korišteni tijekom oblikovanja glavnih smjernica i ciljeva unapređenja zaštite okoliša u Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske.

4.5.1.3.

Koncepcija zaštite okoliša u prostornom uređenju Republike Hrvatske - vrednovanje prostora

Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske utvrđuju se polazišta kojima se treba osigurati skladan i jednoličniji razvoj ukupnog prostora države uz vrednovanje i maksimalno očuvanje okoliša kao bitnog činitelja kvalitete života. Podržava se obveza da svaka djelatnost koja utječe na prostorne odnose i okoliš mora troškove uređenja i zaštite tih vrijednosti ugraditi u cijenu svoje investicije, odnosno u troškove proizvodnje.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske razrađuje i primjenjuje diferencirane kriterije vrednovanja prostora i praćenja njegovog stanja.

Procjena stanja u prostoru

U proteklom razdoblju nedovoljno je bila razvijena svijest da je prostor limitirana, teško obnovljiva i krhka prirodna datost. U bivšem političkom sustavu prostor je najčešće imao tretman *sirovine* s minimalnom cijenom. U prostor se zahvaćalo bez većih ograničenja, a uz ostvarivanje oskudnih gospodarskih učinaka.

U Prostornom planu Republike Hrvatske (PPH) iz godine 1988. uočava se nakana za odgovarajućom zaštitom prostora. No, zaštiti prostora i okoliša uglavnom je dana pasivna uloga.

Zbog činjenice da je PPH rađen u takvom političkom sustavu koji zanemaruje privatno vlasništvo u mnogim rješenjima nije dan potrebiti značaj prostoru kao elementu razvoja, ravnopravnom ostalim (ekonomskim) vrijednosnim kategorijama. Prostor se *rezervira za razvoj* do 2015. godine, koji će odrediti *društveni plan* u okviru *jedinstvenog sistema društvenog planiranja*.

Morskim površinama i podmorjem nije se gospodarilo primjereno visokoj vrijednosti toga prirodnog i gospodarskog resursa. Oživljavanjem investiranja i inozemnih ulaganja pojačano je zanimanje usmjereno na hrvatski Jadran. Nedostatna postojeća infrastruktura jedno je od značajnih ograničenja, ili će novo zauzimanje prostora biti povećanje opasnosti za okoliš. Rezerve zdrave vode, plodno tlo neopterećeno kemikalijama i prirodna atraktivnost hrvatskog Jadrana glavne su i značajne komparativne prednosti. One se moraju trajno čuvati i unapređivati. O gospodarenju tim vrijednostima ovisit će budući razvoj Hrvatske.

Posebno su u opasnosti vrijedne šume Gorskog kotara, koje stradavaju zbog štetnih plinova čije je podrijetlo izvan granica Republike Hrvatske.

Vrijednost pojedinih osjetljivih dijelova prostora znatno je smanjena nekontroliranim ili neodgovarajuće riješenim odlaganjem otpada, kao i prekomjernim onečišćenjem.

Opće zanemarivanje vlasništva, a osobito privatnog, u proteklom razdoblju glavni je uzrok nepostojanja ili neažurnosti osnovnih podataka o zemljištu i prostoru u cjelini. Odnos prema vlasništvu nepovoljno se odrazio i na održavanje, izgled i opće stanje najvećeg dijela "slobodnih" površina i "društvenih" građevina. Okoliš naselja, posebno gradova, nagrđen je "divljim" smetlištima. U nekim od urbaniziranih prostora već je prekomjerno ugrožen okoliš u odnosu na postignuti stupanj razvitka. To su pretežno veća industrijska središta i veći lučki gradovi.

Pojava konflikata u prostoru može se očekivati u narednom razdoblju još u većoj mjeri zbog

umnožavanja nositelja investicijskih inicijativa. Ne smije se zanemariti da strane koje mogu stvoriti konflikt u prostoru raspolazu s različitom političkom i socijalnom moći.

Glede korištenja i stanja okoliša temeljne razlikovne osobine prostora Republike Hrvatske su:

- prostor niske razine gospodarske aktivnosti i visokog stupnja prirodne očuvanosti,
- prostor pojačanih gospodarskih aktivnosti uz zadovoljavajuće stanje okoliša,
- prostor pojačanih gospodarskih aktivnosti s rizikom za okoliš,
- prostor intenzivnog korištenja u kojem treba sanirati okoliš.

Naseljeni prostor

U najvećem dijelu prostora postoji naglašena razlika kvaliteta životnih uvjeta. To je jedan od uzroka migracija, pritisaka na veće gradove i pražnjenja šireg područja.

Izgradnjom su angažirane nepotrebno velike površine. Tako se gube znatne površine pogodne za poljodjelstvo, šumske i druge prirodne površine. Obale mora izgrađivane su u neracionalno dugim uskim pojasevima neposredno uz more, a njihovo blisko zaleđe ostalo je najčešće neaktivirano i zapušteno. Intervencije u prostoru često odudaraju od prirodnih i ambijentalnih obilježja u kojima nastaju. Oblikovanje naselja i građevina nije dovoljno usuglašeno s vrijednim tradicijama poznatim u graditeljstvu tih prostora.

Krajolik

Povoljne prirodne osobenosti, kao i relativno niži stupanj industrijalizacije (u odnosu na najrazvijeniji dio Europe), sačuvali su najveći dio nenaseljenog prostora od većih oštećenja. Taj je prostor još uvijek visokog stupnja prirodnosti.

Postojeća onečišćenja krajolika još su uvijek pretežno vizualna i uglavnom su posljedica nemara i nediscipline. Sve više površina onečišćuje se nekontroliranim odlaganjem komunalnog i opasnog otpada što posebice ugrožava stanje podzemnih voda i može imati bitno nepovoljne posljedice na zdravlje ljudi. Odlaganjem rješavanja i sanacije postojećih smetlišta i izgradnje primjerenih i nadziranih odlagališta problem se umnogostručava i postaje teže rješiv.

Zabrinjavajući je gubitak vrijednih tala i šuma zbog različitih prenamjena, uglavnom izgradnje. Povećava se zadiranje u krajolik, a često bez opravdanja ili odgovarajućeg učinka. Ovo je osobito vidljivo u okružju gradova, a i u prirodnim krajolicima u koje zadiru mreže tehničke infrastrukture.

Jadransko more, otoci i obala

Hrvatski jadranski prostor jedna je od najznačajnijih nacionalnih prirodnih i gospodarskih vrijednosti. Zahvaljujući njegovoj ljepoti, visokom stupnju sačuvanosti prirodne i kulturne baštine, kao i položaju u Europi ovaj je prostor vrlo atraktivan i u međunarodnim mjerilima.

Ta atraktivnost i nezaustavljiv svjetski proces litoralizacije upućuju na opravdani zaključak da će hrvatski jadranski prostor biti cilj mnogih investicijskih nakana. Kako su otočni dio i neposredno zaleđe obale istodobno, uglavnom zbog niske gospodarske razvijenosti, jedan od depopulacijskih prostora, jadransko područje očekuje snažniji gospodarski razvitak.

Niži stupanj razvijenosti otoka i zaleđa obale jedan je od glavnih razloga nepovoljnih demografskih kretanja i pritisaka na uski obalni pojas. Obalni prostor neposredno uz more prijeto da bude u kontinuitetu izgrađen i angažiran različitim djelatnostima, od kojih dio može biti smješten i u zaleđu.

Klimatske i geoseizmičke prilike su visoke podobnosti za nastanjivanje, ali treba respektirati utjecaj globalnih klimatskih promjena. One mogu do godine 2025. prouzročiti povišenje razine Sredozemnog mora od 10-20 cm. Taj poremećaj će se posebno odraziti na niži obalni prostor i otoke Jadrana.

Ciljevi zaštite prostora

Glavni cilj zaštite okoliša u strategiji prostornog uređenja je učinkovito očuvanje prostora i postignuće više i ujednačenije razine kakvoće života. Neophodno je da se na svim razinama razvije svijest o potrebi racionalnog gospodarenja prostorom, kako bi se trajno optimalizirali učinci njegovog korištenja. Prostorno planiranje, koje sadrži planiranje zaštite prostora, postat će ključni čimbenik preventive zaštite okoliša. Pri tome jadransko područje u cjelini zaslužuje posebnu zaštitu i skrb.

U ostvarivanju zaštite prostora slijedit će se stav, da se sve nove aktivnosti u prostoru usuglašavaju s naprednim europskim ekološkim kriterijima, a da se postojeće stanje, tamo gdje se utvrdi potreba, postupno i što prije sanira.

Utvrđuje se potreba unaprijeđivanja metoda i saznanja o prostoru i uvodi se praćenje tih promjena. Od velike je koristi razmjena saznanja o stanju u prostoru između znanstvenih i stručnih institucija, kao i tijela državne i lokalne uprave. Zbog toga se, kao jedan od prioritetnih ciljeva, treba uspostaviti sustav podataka o prostoru kao podlogu za pravovremeno i objektivno izvješćivanje o stanju u prostoru te za donošenje odluka o programima njegovog uređenja. Pravo je hrvatskih građana na dostupnost saznanja i mogućnost utjecaja na unaprijeđivanje kvalitete prostora. Postiže se jačanjem uloge korisnika u donošenje ključnih odluka o prostoru u kojem žive. Ta prava trebaju biti razrađena kao dio strateških opredjeljenja prostornog uređenja.

Naseljeni prostor

Glavni cilj ostvarivanja održivog (trajnog, postojanog) razvitka naselja je kvaliteta življenja stanovnika u njima. Treba unaprijediti kvalitetu osnovnih vrijednosti fizičke, gospodarske i socijalne sfere u kojoj ljudi žive. Glavni kriterij odabira temelje se na ocjeni njihove održivosti. Vrednuju se i poštuju brojne različitosti i posebnosti prostornih cjelina i regionalnih obilježja. Vrijednosne kriterije, koji se pretežno oslanjaju na neposredne ekonomske kriterije i efekte, treba se osnažiti prirodnim i kulturnim vrijednostima okoliša.

Krajolik

Prirodne krajolike treba sačuvati, osigurati prirodnu raznolikost i zaštititi biotički potencijal, naročito onaj koji je osobenost područja. Niti jedna djelatnost ne smije trajno poremetiti prirodne režime krajolika, a tamo gdje je oštećen treba izvršiti sanaciju. Treba podizati razinu svijesti o vrednovanju prirodnog prostora kao izuzetno vrijednom bogatstvu, ali i ograničenom resursu.

Jadransko more, otoci i obala

Visoki stupanj prirodnosti treba ostati sačuvan, kako bi ta glavna privlačna značajka ovog prostora omogućila trajan i postojan razvoj. Razvoj jadranskog prostora je neophodan i treba se temeljiti na različitim gospodarskim granama, usklađenim s okolišem. Viši stupanj razvijenosti mora osigurati i viši stupanj očuvanja, zaštite i unaprijeđenja ovog područja.

Područja glavnih programskih aktivnosti

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske predviđa i naglašava potrebu pobliže razrade najznačajnijih čimbenika od značaja za svrhovito planiranje, zaštitu, uređenje i korištenje prostora u smislu ostvarivanja preduvjeta održivog razvoja usuglašenog s prirodnim i antropogenim datostima i uvjetima. To se osobito ostvaruje uvođenjem procjene podobnosti smještaja značajnih sustava i objekata, kao i procjene utjecaja na okoliš u stručni postupak izrade dokumenata prostornog uređenja.

Visokoškolske i stručne institucije trebaju pojačati obrazovne programe kako bi se nadomjestio manjak stručnjaka specijaliziranih za prostorno planiranje, uređenje i upravljanje prostorom i zaštitu okoliša. Kao jedan od prioriteta utvrđuje se potreba educiranja pučanstva o zaštiti okoliša i vrijednosti prostora.

Naseljeni prostor

Ovo područje strategije prostornog uređenja ocjenjuje se ključnim za iznalaženje putova postignuća održivosti (postojanoga, kvalitetnog i trajno sigurnog života stanovništva i razvoja naselja). Kriteriji se temelje na procjeni prirodnih i antropogenih datosti, koje su osnovna podloga nastanka i opstanka naselja, a najvažniji su:

- razina i sigurnost zadovoljavanja ekonomskih uvjeta življenja,
- mogućnosti zadovoljavanja adekvatnog stanovanja,
- razina fizičke sigurnosti naselja i stanovnika,
- kvaliteta prometne mreže i javnog prometa,
- kvaliteta okoliša i prirodnih resursa,
- atraktivnosti ambijenta i mogućnosti korištenja slobodnog vremena.

Potrebno je iznaći i usvojiti postupke i tehnologije za utvrđivanje područja koja su opasna za zdravlje (zračenja, geopatogene zone i sl.). U tim područjima ne može se planirati razvoj naselja, a ako već postoje potrebno je poduzeti mjere sanacije.

Saznanja o negativnim posljedicama klimatskih promjena upozoravaju na potrebu pomnog ispitivanja mogućega osjetnog porasta razine mora u

jadranskom području. Oprez nalaže da se buduće naseljavanje i smještaj djelatnosti uz morsku obalu usmjeri na površine povišene razine. Trebat će istražiti utjecaje i postupke zaštite postojećih obalnih naselja i infrastrukturnih građevina.

Veću skrb treba posvetiti očuvanju i unaprjeđenju urbane i graditeljske baštine. Tipologiju naselja i arhitektonsko oblikovanje usuglašavati će se s kvalitetnom tradicijom područja, a nagrđene dijelove naselja trebat će postupno sanirati.

Krajolik

Korisnike trasa infrastrukture treba usmjeravati u zajedničke koridore, pažljivo trasiranje u prirodno osjetljivim područjima vodeći računa o vizualnom identitetu i vrijednostima krajolika i isključiti iz zona koje su pod režimom zaštite prirode.

Jadransko more, otoci i obala

Korištenje jadranskog prostora usmjerit će se samo na one namjene i sadržaje koji će omogućiti kvalitetan razvoj uz posebnu i pojačanu skrb o okolišu, svim prirodnim datostima i stanovništvu.

U jadranskom morskom i kopnenom području treba usuglašavati sve aktivnosti sa stvarnim mogućnostima prirodnog potencijala, stanjem razvijenosti tehničke i društvene infrastrukture i demografskim mogućnostima.

Planiranje korištenja i zaštite mora i podmorja treba unaprijediti i postati sastavni dio dokumenata prostornog uređenja. Glavna usmjerenja korištenja prostora i razvoja hrvatskog Jadrana su:

- svekoliki prostor hrvatskog dijela Jadrana, a osobito otoci, zaslužuju status zaštićenog područja,
- poticat će se prostorna rješenja kojima će se ujednačavati razvoj uz pojačano očuvanje i unapređivanje stanja u prostoru,
- u korištenju prostora dat će se prednost onima programima koji su lokacijski vezani uz more i morsku obalu, a ne narušavaju kvalitetu okoliša.

Instrumenti i mjere provedbe

Ugradba i primjena u praksi postavki zaštite okoliša iz strategije prostornog uređenja podrazumijeva usporedno i povezano djelovanje svih mnogobrojnih učesnika složenog sustava (financijskoga, zakonodavnoga, edukativnoga, upravnog i drugih područja).

Za uspješno provođenje treba odgovarajuće kadrovski osposobljena i tehnološki unaprijeđena međusobno dobro povezana mreža nadležnih državnih tijela i tijela lokalne uprave s podrškom znanstvenih i stručnih institucija. Oni će trebati razraditi normative, regulativu i poticajne mjere.

Procjena podobnosti smještaja za sve značajne zahvate u prostoru koji mogu štetiti okolišu treba postati sastavni dio dokumenata prostornog uređenja i postupka koji prethode odlukama o investicijskim zahvatima. To znači da procjenu utjecaja treba provoditi sa svrhom izbora lokacije zahvata najpovoljnije za okoliš.

Utvrđuje se potreba trajnog praćenja stanja s mogućnošću njegovog unapređivanja sukladno novim saznanjima.

Naseljeni prostor

Potrebno je istražiti i provoditi poticajne mjere ublažavanja razlika u razvijenosti i opremljenosti s težnjom da se u svim nastanjenim područjima omoguće preduvjeti za ujednačavanje kvalitete življenja.

Za zaštitu i unaprjeđenje stanja okoliša nastanjenih područja, a osobito gradova, od posebnog su značaja učinkovite službe nadležne za gospodarenje prostorom, skrb nad okolišem, kao i učinkovite komunalne službe.

Sva naselja, a osobito gradovi i industrijska područja, prvenstveno će pristupiti iznalaženju prostora i uređaja za rješavanje problema sakupljanja, obrade i odlaganja krutoga, tekućeg i opasnog otpada.

U svrhu procjenjivanja kvalitete življenja potrebno je utvrditi kriterije i pokazatelje kvalitete prostornog uređenja, kao što su na pr.: kvaliteta naselja i stanovanja, razina opremljenosti sadržajima socijalne infrastrukture, prometne dostupnosti, razine opremljenosti i kvaliteta tehničke infrastrukture i sl. Vlastita iskustva obogatit će se i objektivizirati na temelju naprednih svjetskih iskustava i na temelju kriterija i normi usvojenih u Europi. Praćenje tih normi i saznanja treba postati trajan zadatak.

Krajolik

Planiranje krajolika treba dobiti izjednačeni status s planiranjem izgrađenih područja.

Jadransko more, otoci i obala

Provjerit će se svi dokumenti prostornog uređenja, a gdje je potrebno i novelirati, sa stajališta buduće namjene i korištenja podmorja i površina mora. Za sve značajnije promjene postojeće namjene površina i sadržaja, izradit će se procjena podobnosti takvih

promjena, a u skladu s nosivim mogućnostima morskog i obalnog okoliša. Posebni pozor svih koji gospodare prostorom, a osobito lokalne uprave i komunalnih poduzeća mora biti usmjeren na rješavanje problema onečišćenja mora krutim i tekućim otpadom. Postavljanje svih instalacija podmorske infrastrukture temeljit će se na procjeni podobnosti smještaja tih objekata, uz izbjegavanje, gdje god je moguće, morskih uvala, prolaza i prirodno visokovrijednih područja.

4.5.1.4. Prostorna problematika otpada

Brojne vrijedne i osjetljive površine onečišćene su neodgovarajućim ili nekontroliranim odlaganjem različitih vrsta otpada. Procjenjuje se da danas u Hrvatskoj postoji oko 700, uglavnom neuređenih odlagališta, kojima se služe komunalna poduzeća i oko 1.300 manjih *divljih* smetlišta. Za dio njih već je utvrđen rizik za zdravlje ljudi i okoliš. Godišnje količine otpada u Hrvatskoj procjenjuju se na 7,720.000 t (1,4 t po stanovniku). Od toga je 1,350.000 t/god. komunalnog, a 330.600 t/god. opasnog otpada. Procjenjuje se da se 10 % otpada odgovarajuće zbrinjava. Samo Buje, Garešnica, Poreč i Sisak posjeduju odgovarajuća i nadzirana sanitarna odlagališta otpada, a samo u Rijeci (INA-Rafinerija) i Sisku (HERBOS) postoje uređaji za obradu posebnog otpada.

Smanjenje količina i zbrinjavanje otpada treba postati jedna od neodgodivih zadaća u zaštiti i unaprjeđenju stanja okoliša i zaštiti zdravlja ljudi. Unaprjeđivanje odnosa prema problemu otpada na svim razinama, može imati i veliki edukativni značaj u ukupnoj zaštiti okoliša. Izbor lokacija i tehnologija uređaja za trajno odlaganje otpada treba biti u funkciji zaštite i racionalnog korištenja prostora.

4.5.1.5. Ciljevi, smjernice i mjere

Ciljevi u očuvanju i zaštiti prostora

1. Održavanje očuvanog prostora kao prednost pred drugim opcijama.
2. Sustavno saniranje ugroženih područja (revitalizacija ili prenamjena).
3. U novim programima smanjivati devastaciju prostora (kontrola rizičnih aktivnosti).
4. Zadržati postojeći udio antropogenog prostora, a eventualno povećanje uvjetovati saniranjem dijela

postojećeg prostora (osobito važno u planiranju korištenja prostora).

5. Stimulirati razvoj srednjih naselja (radna mjesta, povećanje opće atraktivnosti razvijanjem kulturne infrastrukture).

Smjernice zaštite prostora

Osnovne preporuke s obzirom na socio-ekološkijske kriterije:

1. razvoj u pojedinim prostorima Hrvatske mora biti uvijek specificiran i definiran na nosivim karakteristikama prostora,
2. razvoj prostora mora biti kompatibilan s njegovim ranijim karakteristikama i mora ih unaprjeđivati,
3. razvoj u prostoru mora težiti ostvarivanju civilizacijskih pretpostavki kvalitetnog života poštujući mogućnosti datog prostora,
4. kvaliteta okoliša mora postati osnovni kriterij prostornog planiranja,
5. glavni naglasak u nastojanjima za osiguranje održivog razvoja mora biti usmjeren na gradska područja, osobito velike gradove, jer su to istodobno najvitalnija i najugroženija područja.

Proces donošenja odluka:

1. održati obvezno načelo stručnog konsenzusa oko mjera i instrumenata te njihove provjerljivosti itd.,
2. održati obvezno načelo političkog konsenzusa u višestranačkom sustavu, suradnji s nevladinim organizacijama i udruženjima te s lokalnim zajednicama,
3. konflikte rješavati prvenstveno prevencijom i stimulativnim mjerama,
4. zakonski projekti bi trebali proći i sustavnu kvalifikaciju javnog mnijenja,
5. odluke o razvojnim programima moraju akceptirati i dugoročne ciljeve.

Mjere zaštite prostora

Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske uvodi se u dokumente prostornog uređenja obveza izrade procjene podobnosti smještaja objekata od značaja za Državu. Ovom procjenom će se u postupku izrade planova prostornog uređenja, ili postupcima koji njima prethode, procjenjivati mogućnosti određenog prostora da prihvati određenu novu namjenu ili sadržaj.

Taj postupak će kao pravodobno upozorenje na moguće nepoželjne posljedice određenog zahvata biti najbolja preventiva u zaštiti okoliša. Istovremeno investitori će biti pravodobno upoznati s podobnošću lokacija, kao i upozoreni o čimbenicima koji mogu zakočiti ili znatno opteretiti njihovu nakanu.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora (Zaštita okoliša, Zaštita prirode, Zaštita graditeljske baštine, Krajoblik)

Izrada koncepcije zaštite okoliša u strategiji prostornog uređenja u ovoj fazi temelji se na postojećim raspoloživim saznanjima i iskustvu. Nastoji se koristiti kriterije prihvaćene u naprednom europskom okruženju, a podobne specifičnostima Hrvatske.

Stanje zaštite prostora detaljnije će se razraditi na županijskim razinama u odgovarajućim dokumentima prostornog uređenja, koji će odrediti:

- **osobito vrijedna područja** - naselja, prostorne cjeline, a naročito jadransko područje, koji su vrijedno nasljeđe s podobnostima za siguran razvoj i područja i koja zaslužuju osobitu skrb,
- **konfliktna područja** - gdje je zbog međusobnog suprostavljanja aktivnosti i posebno zbog oštećenja prirode već došlo ili prijete ugrožavanje trajnosti razvoja,
- **ranjiva područja** - osobito osjetljiva i krhka područja u kojima su ljudska naselja i drugi prostori (uključivo podzemlje i podmorje) u opasnosti od posljedica fizičke destrukcije ili drugih opasnosti prirodnog podrijetla (zone podložne štetnim zračenjima, negativnom utjecaju klimatskih promjena, seizmičnih sila, erozije, elementarnih nepogoda; vjetrova, poplava, i sl.), ili drugih opasnosti prouzročenih čovjekovim djelovanjem.

Moguće unaprjeđenje zakonskih i drugih planskih i administrativnih mjera

Očekuje se da će Strategija zaštite okoliša odrediti:

- uvođenje posebnoga ekološkog poreza - prostornog poreza za zaštitu, očuvanje i unaprjeđenje prostora. Ovakav porez bi mogao biti diferencijalan i progresivno opterećivati sve one za koje se utvrdi da onečišćuju okoliš,
- uvođenje specifičnoga ekološkog poreza kojim bi se posebno penaliziralo djelatnosti koje zagađuju prostor. To bi bilo *kupovanje prava na dodatno zagađivanje*. Zbog osjetljivosti to bi bila samo privremena mjera na ograničenom prostoru i s ograničenim vremenom primjene,
- posebnu zaštitu i poljodjelsko zemljište a u cilju održavanja biološke raznolikosti stimulacijske mjere održavanja staništa različitih vrsta flore i faune, kao i stimulacije očuvanja domaćih vrsta.

U postupcima prostornog planiranja će se:

- preispitati postojeći planovi i unjeti neophodne izmjene zbog zastarjelosti polazišta. Nova polazišta treba temeljiti kompatibilno s novoustrojenom socijalnom zbiljom i većom ekološkom valorizacijom prostora,
- izdvojiti prioritetne prostore u koje treba ponajprije intervenirati. To su prostori u kojima se očekuje razvoj najvažnijih gospodarskih djelatnosti (prostori prioritetni za razvoj zemlje), kao i prostori koji zahtijevaju mjere pojačane zaštite ili sanacije stanja,

- propisati odgovarajuće uvjete koji će omogućiti održavanje autohtone arhitekture, uz potrebno strogo poštivanje i kulturnog naslijeđa pojedine regije ili cjelina,
- potaknuti daljnja istraživanja socio-ekološke naravi u područjima odnosa stanovništva prema prostoru i njegovoj kvaliteti.

Instrumenti zaštite prostora

- Za područja kojima se opsežno mijenja namjena, a osobito ona uz obale voda i mora, kao i podmorje i izvorišta pitke vode, utvrđuju se neophodnim izrada procjene utjecaja na okoliš već u fazi izrade dokumenata prostornog uređenja. Izrada koncepta i provođenje strategije zaštite i unaprjeđivanja prostora potiče se i utvrđuje u demokratskom postupku.
- Sadržaj, opseg razrade i posebnosti sastavnih dijelova zaštite prostora i okoliša utvrđuje se posebno na svakoj od razina teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske.
- Utvrđuje se obveznost istraživanja i primjene iskustava autohtonog tradicijskog korištenja prostora i arhitektonskog oblikovanja.
- Nadležna državna tijela neodgodivo će unaprijediti sustav podataka o vlasništvu nad prostorom i pooštriti odgovornost za njegovo održavanje u skladu s normama zaštite prostora.

Prioritetne mjere

sustava zbrinjavanja otpada

Zbrinjavanje opasnog i posebnog otpada ustrojava se na jedinstvenom i cjelovitom funkcionalnom sustavu u Republici Hrvatskoj. Zbrinjavanje komunalnog otpada ustrojava se na županijskoj razini. Oba sustava istodobno uključuju primjenu preventivskih i sanacijskih mjera.

Za postizanje odgovarajuće kvalitete okoliša potrebno je s otpadom postupati na sljedeći način:

1. izbjegavati nastajanje otpada,
2. maksimalno koristiti vrijedna svojstva otpada kada njegov nastanak nije moguće izbjeći,
3. sigurno odlagati otpad koji se ne može iskoristiti.

U sustavu zbrinjavanja posebnog i opasnog otpada uspostaviti će se nova mreža lokacija prikupljališta (100-120), skladišta (20) i trajnih odlagališta otpada (4). Nastojat će se smanjiti broj postojećih odlagališta i gdje je god moguće koristiti postojeća, a uz primjenu prihvatljivih tehnoloških rješenja. Prioritetna zadaća je hitno saniranje sadašnjih neorganiziranih odlagališta na temelju prethodno utvrđenih prioriteta (zaštita voda, poljoprivrede, naselja i sl.).

Otpad će se zbrinjavati na teritorijalnom i granskom pristupu, što znači, ovisno o mjestu nastajanja i vrsti otpada.

Na području svake županije utvrdit će se 4-5 lokacija za prikupljanje i najmanje jedna za skladištenje posebnog i opasnog otpada. Lokacije za trajno odlaganje utvrdit će se na razini četiri makroregije (Osijek, Rijeka, Split i Zagreb).

Izbor lokacija temeljit će se na vrednovanju prostornih, prirodnih geotehničkih, tehnoloških i društvenih značajki uz osiguravanje potrebne ekološke sigurnosti, a u skladu s odgovarajućim Pravilnikom i u javnom postupku, kroz procjenu podobnosti smještaja.

Prednost ostvarivanja u sustavu mreže imat će one lokacije koje su u područjima većeg izvora otpada. Podržavat će se lokacije na kojima su moguća rješenja smještaja različitih razina (prikupljalište, privremeno skladištenje i trajno deponiranje) na istom prostoru.

Sredstva za financiranje programa sanacije i ostvarivanja mreže odlagališta otpada oslanjat će se, prije svega, na subjekte koji su izvor nastanka otpada.

4.5.2. Zaštita prirodne baštine

4.5.2.1. Uvod

Dosadašnjom zaštitom na temelju i u smislu Zakona o zaštiti prirode (NN 30/94) obuhvaćeno je oko 8 % državnog teritorija, odnosno oko 5 % ukupne površine državnog prostora. Spomenuti Zakon određuje 8 kategorija prostorne zaštite (nacionalni park, park prirode, strogi rezervat, posebni rezervat, park-šuma, zaštićeni krajolik, spomenik prirode i spomenik parkovne arhitekture), te pojedine biljne i životinjske vrste. Najveći dio zaštićene površine odnosi se na parkove prirode i nacionalne parkove.

Struktura nacionalnih parkova i parkova prirode, dobro ilustrira bogatstvo i raznolikost hrvatske prirode. Tri nacionalna parka nalaze se na otocima (*Kornati*, *Brijuni* i *Mljet*), uključujući i pripadajuće more, dva ilustriraju zanimljivosti naše krške hidrografije i morfologije (*Plitvička jezera* i *Krka*), a dva su tipično planinski prostori, sa zanimljivom vegetacijom i reljefom (*Risnjak* i *Paklenica*). Među parkovima prirode tri su planinska (*Velebit*, *Biokovo* i *Medvednica*), jedan je otočni (*Telašćica*), a dva su

reprezentanti biološkog bogatstva naših nizinsko-poplavnih područja (*Kopački rit* i *Lonjsko polje*).

Pregled zaštićenih dijelova prirode

Kategorija	Broj	Ukupna površina (ha)
Nacionalni park (NP)	7	88.800*
Park prirode (PP)	6	317.502
Strogi rezervat	2	2.395**
Posebni rezervat	69	30.372**
Park-šuma	23	7.660
Zaštićeni krajolik (ZK)	28	17.544**
Spomenik prirode	72	83**
Spomenik parkovne arhitekture	114	912
Biljne vrste	44	-
Životinjske vrste	380	-
Ukupno		463.268*

Napomena: Ukupna površina zaštićenih dijelova prirode* je okvirna veličina, jer je u tijeku precizno utvrđivanje površina za nedavno proširene NP, a i površine nekih manjih zaštićenih dijelova prirode** se preklapaju s NP, PP, ili ZK. *Plitvička jezera* su uvrštena u UNESCO-ovu Listu svjetske baštine, park prirode *Velebit* je na popisu rezervata biosfere (UNESCO-ov znanstveni program, *Čovjek i biosfera* - MaB), a četiri su područja na popisu Ramsarske konvencije (*Kopački rit*, *Lonjsko polje*, *Delta Neretve* i *Crna Mlaka*). U svezi prijedloga za upis u Listu svjetske baštine, drži se da kriterije ispunjavaju nacionalni parkovi *Krka* i *Kornati*.

Ocjenuje se da bi u perspektivi zaštićena površina, temeljem Zakona o zaštiti prirode, trebala biti udvostručena. Težište ove planirane zaštite površinski bi opet pripalo parkovima prirode, jer za nove nacionalne parkove osim Velebita, s obzirom na strože kriterije i režim zaštite, nema više mogućnosti.

Zakon o zaštiti prirode određuje da zaštićenim područjima upravljaju javne ustanove kao neprofitne organizacije. Javne ustanove za upravljanje nacionalnim parkovima i parkovima prirode osniva Vlada, a za upravljanje ostalim zaštićenim dijelovima prirode, javne ustanove osnivaju županijske skupštine. Svi nacionalni parkovi već imaju tako ustrojene uprave, a od parkova prirode to zasad imaju samo PP *Telašćica* i PP *Lonjsko polje*. Potrebno je što prije ustrojiti takve uprave, kako za ostale parkove prirode, tako i u onim županijama koje imaju više značajnih zaštićenih dijelova prirode.

Prema Zakonu o prostornom uređenju (NN 30/94), za područje nacionalnog parka i parka prirode donosi se obvezno Prostorni plan područja posebnih obilježja.

Za razliku od nacionalnih parkova, parkovi prirode još nemaju izrađene prostorne planove pa taj posao

predstoji kao obveza na državnoj razini (prostorne planove za nacionalne parkove i parkove prirode donosi Sabor). S obzirom na činjenicu da ostali zaštićeni lokaliteti nisu veći prostori, za njih se ne predviđaju posebni prostorni planovi, nego samo mjere zaštite koje donose županijska poglavarstva uz suglasnost Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine.

Revizija prostornih planova nacionalnih parkova je u tijeku jer su pored ostalog, i kriteriji ove kategorije, slijedom Zakona o zaštiti prirode, nešto stroži i precizniji. Posebno se to odnosi na turističku djelatnost, koja je u nekoliko slučajeva došla u koliziju s kriterijima i ostalim funkcijama nacionalnih parkova (osobito u nacionalnim parkovima *Brijuni*, *Kornati* i *Plitvička jezera*).

Jedan od najteže rješivih problema u sferi zaštite prirode je nova situacija u vlasničkim odnosima općenito. Privatno valništvo sada se pojavljuje u daleko ozbiljnijoj dimenziji. Instrument eksproprijacije kao i naknada za ograničeno korištenje, zakonom su predviđeni, ali u postojećoj financijskoj situaciji ne može se očekivati njihova ozbiljnija primjena.

Nacionalni parkovi i parkovi prirode zauzimaju bitno mjesto u međunarodnoj promidžbi Hrvatske. Zakonom o zaštiti prirode priroda je definirana kao značajan dio okoliša kojem Republika Hrvatska osigurava osobitu zaštitu na načelima najbolje svjetske prakse.

Nacionalni parkovi i parkovi prirode su područja vrhunskih vrijednosti i potencijala unutar države, pa ih ne treba tretirati kao poluge lokalnog razvitka.

U središtu pažnje jest održivost njihova korištenja. Prijedlozi za proglašenje novih nacionalnih parkova i parkova prirode trebali bi već sami sadržavati prijedloge u svezi s održivošću njihova korištenja, analizu vlasničko-pravnih odnosa te potrebnih kadrova i sredstava.

4.5.2.2.

Značajniji prostorni objekti zaštite (proglašeni i planirani)

Nacionalni parkovi

U prirodnoj sferi postoje dobra i vrijednosti koje nemaju pragmatični temelj i koja su oslobođena pragmatičnih obveza.

Nacionalni park se osniva da bi se organizirala **zaštita pojedinoga prirodnog dobra zbog njega samog.**

Odluka o tome što će država i društvo proglasiti nacionalnim parkom izravna je posljedica načina na koji društvo određuje vlastiti identitet.

Nacionalni park je ulomak nacionalnog teritorija koji se drži posebno važnim, ne zbog posebnih gospodarskih nego **zbog općih kulturnih obilježja.**

Park se utemeljuje voljom države. Ta činjenica implicira tri posebne odrednice parka:

- park se ustanovljuje "na opću dobrobit naroda",
- parkom se upravlja centralizirano, iz državnog središta,
- park je najorganiziraniji oblik zaštite.

Odlukom o ustanovljenju parka država jamči provedivost te odluke.

Nacionalni parkovi ne mogu biti dijelovi turističko ugostiteljske industrije, ali mogu biti dio kvalitetne turističke ponude šireg prostora.

Nacionalnim parkom upravlja javna ustanova kao neprofitna organizacija.

Prema Zakonu o zaštiti prirode nacionalni park je prostrano, pretežno neizmijenjeno područje iznimnih i višestrukih prirodnih vrijednosti, a obuhvaća jedan ili više sačuvanih ili neznatno izmijenjenih eko-sistema. Ima znanstvenu, kulturnu, odgojno-obrazovnu i rekreativnu namjenu.

Plitvička jezera (1) - Proglašen

Plitvička jezera, kao predjel posebne prirodne vrijednosti, proglašena su 1949. godine nacionalnim parkom, koji je 1979. godine uvršten u UNESCO-ovu Listu svjetske baštine. Nakon proširenja parka na pripadajuće sljevno područje jezera pod zaštitom je ukupno 26.600 ha šuma, vodenih površina, travnjaka i drugih površina.

Posebnost Plitvičkih jezera čine geomorfološki oblici - sedra ili travertin. Živi organizmi (sedrotvorci) stalno izgrađuju i podižu sedrene pragove ili barijere, preko kojih se ruše slapovi. Najopasniji izvori eutrofizacije su: neriješen odvod komunalnih otpadnih voda, gnojenje poljoprivredne površine u slivnoj zoni jezera, nekontrolirani broj turista. Ove procese treba zaustaviti odgovarajućim mjerama.

Paklenica (2) - Proglašen

Nacionalni park *Paklenica* proglašen je 1949. godine zbog geomorfoloških i vegetacijskih osobitosti. U sklopu planine Velebit, *Paklenica* je 1978. godine uvrštena u UNESCO-ovu mrežu rezervata biosfere. Nakon proširenja 1997. godine prostorni obuhvat ovoga nacionalnog parka je oko 9.600 ha.

Glavni problemi zaštite nacionalnog parka *Paklenica* su lov u neposrednoj blizini njegovih granica i nekontrolirane

planinarske aktivnosti. Potrebno je započeti multidisciplinarna istraživanja i kartiranja.

Risnjak (3) - Proglašen

Površine masiva Risnjak u Gorskom kotaru proglašene su nacionalnim parkom 1953. godine. Unutar područja zaštite obuhvaćene su osnovne prirodne vrijednosti ove planine, određene koncentracijom izuzetne vegetacijske raznolikosti, pravilno uslojene shodno nadmorskoj visini, ekspoziciji i klimatskim prilikama.

Nakon proširenja, nacionalni park obuhvaća prostor planinskih masiva Risnjaka i Snježnika, te izvorišno područje Kupe i sljevno područje potoka Krašičevica, kao područja osobitih prirodnih vrijednosti i znanstvenog značaja, u ukupnoj površini od oko 6.400 ha.

Mljet (4) - Proglašen

Zapadna trećina otoka Mljeta, stavljena je pod posebnu zaštitu u kategoriji nacionalnog parka 1960. godine, koji je 1997. godine proširen na dio okolnog mora (do 500 m od obale) kako bi se očuvao cjeloviti ekosistem ovog područja. Time je površina nacionalnog parka povećana na 5.375 ha.

Glavne vrijednosti su specifična obalna razvedenost, bogato šumovito područje, raznovrstan biljni i životinjski svijet, te niz spomenika kulturne baštine. Na području parka prisutno je niz problema osobito u odnosu na naselja unutar granica. Postojeća građevinska područja bi trebala smanjiti uz zadovoljenje nužnih potreba lokalnog stanovništva.

Kornati (5) - Proglašen

Područje *Kornata* je stavljeno pod posebnu zaštitu 1980. godine. Nacionalni park je 1997. godine proširen (pojas mora s 200 na 500 m od obale otoka Kornata) i sada obuhvaća oko 23.400 ha, od čega se tri četvrtine odnosi na morsku površinu.

Glavne su mu vrijednosti bogatstvo i raznovrsnost živog svijeta mora i podmorja te velika slikovitost i razvedenost same otočne skupine. Parku, uz najveći 25 km dugi otok Kornat, pripada ukupno 101 otok, otočić i hrid. U očuvanju nacionalnog parka i njegovih vrijednosti jedan od najvažnijih problema jest očuvanje živog svijeta - životnih zajednica podmorja. Kopneni dio parka ugrožen je divljom gradnjom.

Brijuni (6) - Proglašen

Područje Brijuna je posebno zaštićeno 1983. godine u ukupnoj površini od 3.635 ha. Od toga površina skupine 14 otoka iznosi 734,6 ha.

Glavne su vrijednosti autohtona sredozemna vegetacija, pejzažni parkovi na Velikom Brijunu, živi svijet u okolnom moru, te bogata kulturna baština, posebno rimskog i bizantskog razdoblja. Dosadašnje funkcije upućuju na prisutnu opasnost od neusklađenih i neodgovarajućih planova turističkog korištenja, uključujući i nautičke objekte.

Krka (7) - Proglašen

Nacionalni park *Krka* proglašen je 1985. godine, a nakon promjene granica 1997. godine obuhvaća rijeku Krku s priobalnim područjem, od Knina do Skradina, u površini od oko 10.900 ha.

Krška rijeka sa sedrenim slapištima, dijelom je ujezerena. Dolina je uglavnom kanjonska, mjestimice urezana u vapnenačuk zaravan. Značajna je kulturna baština (Visovac, Arandjelovac, ostaci srednjovjekovnih gradova). Glavnu opasnost predstavljaju otpadne vode Knina i Drniša, kako samih naselja, tako i njihovih industrijskih, odnosno poljoprivrednih aktivnosti.

Sjeverni Velebit (8) - Planiran

Novi nacionalni park obuhvatio bi područje između Zavižana i Štirovače, s postojećim strogim rezervatom *Hajdučki i Rožanski kukovi* u svom središnjem dijelu.

To je u pejzažnom, geomorfološkom i botaničko-šumarskom smislu, najbogatije područje Velebita. Za preciznije određenje granica parka potrebno je usuglašavanje s *Hrvatskim šumama*. Ovdje nema naselja, ali postoji određena opasnost od nelegalne ladanjske izgradnje.

Parkovi prirode

Park prirode se osniva da bi se zaštitilo određeno prirodno područje od izrazitije gospodarske eksploatacije ili izgrađivanja koji su na prostoru već prisutni. Na taj se način prisutnost turizma, ili koje druge djelatnosti, ne isključuje s područja parka nego se dovodi u takve opće uvjete pod kojima se **uklanja opasnost da razvitak turizma ili koje druge djelatnosti uništi glavno dobro koje taj razvitak omogućuje.**

Na području parka prirode nije moguće prakticirati samo jedan tip zaštitnog režima. Budući da su parkovi prirode po površini veća područja, s nizom posebnih prirodnih vrijednosti, unutrašnja diferencijacija zaštitnih režima slijedit će tu raznolikost.

Prema Zakonu o zaštiti prirode, pod kategorijom parka prirode se podrazumijeva prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje s naglašenim estetskim, ekološkim, odgojno-obrazovnim, kulturno-povijesnim i turističko-rekreacijskim vrijednostima.

Kopački rit (1) - Proglašen

Područje Kopačkog rita stavljeno je pod posebnu zaštitu u kategoriji parka prirode 1967. godine. Zauzima područje poplavnih šuma uz tok Dunava i Drave, ukupne površine oko 17.770 ha, što uključuje i područje od 6.700 ha zaštićenog u kategoriji posebnoga zoološkog rezervata.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora (Zaštita okoliša, Zaštita prirode, Zaštita graditeljske baštine, Krajolik)

Cijelo je područje posebno ornitološki značajno, a u rezervatu je osobito značajno Kopačko jezero za zimovanje i selidbu mnogih ptica.

Lonjsko polje (2) - *Proglašen*

Park prirode *Lonjsko polje* proglašen je 1990. godine. u površini od 50.560 ha. To je jedno od najvećih poplavnih područja Europe. U park prirode uključena su i dva ornitološka rezervata.

Selima prevladava tradicijska arhitektura drvenih kuća. Zbog posebne važnosti kao staništa za ptice, prostor parka prirode Lonjsko polje uvršten je od strane International Council for Bird Preservation na listu Important Bird Area. Ekosistemi su ugroženi industrijskim onečišćenjem voda i širenjem intenzivne poljoprivrede.

Telašćica (3) - *Proglašen*

Područje, ukupne površine 6.700 ha, stavljeno je pod posebnu zaštitu 1988. godine, a čini ga uvala duga 8 km koja se usijeca u južni dio Dugog otoka.

Pučini okrenuta strana otoka ima izgled klifa koji na mjestu Grpašćak doseže visinu do 180 m. Glavni su problemi zbrinjavanje otpada te spriječavanje požara i sanacija opečarenih površina.

Velebit (4) - *Proglašen*

Velebit je 1978. godine uvršten u međunarodnu mrežu rezervata biosfere, koju vodi UNESCO, a 1981. godine cijela je planina, oko 2000 km², proglašena parkom prirode.

Po prirodnim vrijednostima Velebit je daleko najznačajnija hrvatska planina. U planu je formiranje novog nacionalnog parka u sjevernom dijelu planine. Glavne negativne tendencije su nelegalna gradnja duž velebitske obale i mjestimično neodgovarajuće konverzije šumskih vrsta nakon provedenih sječa.

Biokovo (5) - *Proglašen*

Biokovo je 1981. godine proglašeno parkom prirode na površini od 19.550 ha.

Ova istaknuta planina koja se na udaljenosti 2-3 km od morske obale strmo uzdiže bijelim kamenim liticama, stvara jedinstven prepoznatljiv krajolik makarske rivijere. Sadrži rezervate šumske vegetacije, bogato je biljnim vrstama, a sadrži i značajne geomorfološke rezervate te brojne speleološke objekte. Ugroženo je protupravnom izgradnjom.

Medvednica (6) - *Proglašen*

Zapadni dio planinskog masiva Medvednice proglašen je parkom prirode 1981. g. s površinom od 22.826 ha.

Unutar područja parka nalazi se pod zaštitom 8 posebnih rezervata šumske vegetacije. Velika je važnost ovog parka

kao rekreacijskog područja grada Zagreba. Na ovom je području prisutan veliki broj korisnika različitih interesa, koje je potrebno međusobno uskladiti.

Učka (7) - *Planiran*

Učka je evidentirana kao budući park prirode ukupne površine 23.730 ha.

Učka predstavlja specifičnost ovog dijela *bijele Istre* geografskim položajem, reljefom, geološkom građom, geomorfologijom, klimom, bujnošću šumske vegetacije, zaštićenim i endemičnim vrstama flore. Zbog reljefa i neposredne blizine mora Učka je uvjetovala razvoj specifične klime, koja je utjecala na bujan razvoj šumske vegetacije od mora do vrha.

Žumberak i Samoborsko gorje (8) - *Planiran*

Za Žumberak i Samoborsko gorje, karakteristična je pretežno prisojna ekspozicija i u vezi s time i brojnost i mozaična raspoređenost naselja.

Veći dio poljodjelskih površina je zapušten te zarasta. Livade i pašnjaci su temeljna značajka krajolika te osiguravaju i izuzetno florističko bogatstvo. Proglašenje parka prirode, uz usklađenje postojećih djelatnosti (šumarstvo, vodno gospodarstvo, poljodjelstvo, lov...), obnavljanje starih obrta uz odgovarajuću fiskalnu politiku, omogućilo bi dovođenje većeg broja posjetitelja. Potrebno je obnoviti i ponovno pokrenuti postupak stavljanja pod zaštitu u kategoriji parka prirode.

Lička Plješevica (9) - *Planiran*

Sjeverni dio planine je gotovo čitav pod šumskim pokrovom te se izdvaja jedino zona stjenovitih vrhova Gole Plješevice. Južni dio je krajobrazno donekle različit, budući da sadrži znatne površine gorskih livada.

Bogatstvo flore ličke Plješevice posljedica je veličine masiva, smjera pružanja, kao i znatnih visina. Prvobitni biljni pokrov južnog dijela ove planine je znatno izmijenjen pod dugotrajnim utjecajima čovjeka. I životinjski svijet ličke Plješevice je vrlo raznolik i bogat.

Bjelolasica / Stijene (10) - *Planiran*

Bjelolasica je homogeni masiv s najvišim vrhom Kapele i Gorskog kotara (1533 m), a Bijele i Samarske stijene su reljefno najzanimljiviji i najbogatiji dio (zaštićene kao strogi rezervat 1985. godine).

I Stijene i vrh Bjelolasice okruženi su poput otoka u moru goranskih šuma, koje su mjestimično očuvala svoju izvornu sliku i strukturu. Skijaška infrastruktura i aktivnosti na istočnim padinama Bjelolasice ne kolidiraju s kategorijom parka prirode. Potrebno je održavati proplanke kao krajobraznu vrijednost.

Papuk (11) - *Planiran*

Papuk je najznačajnija gora Slavenskog gorja. Dominiraju šumske površine (74.600 ha).

Cijela planina ima zaobljene šumovite vrhove, a zahvaljujući geološkoj građi na sjevernoj i južnoj padini izbrazdana je vodotocima. Papuk je vrlo zanimljiv za posjet turista i planinara, lovaca i ribiča.

Hrvatsko zagorje (12) - *Planiran*

Kao park prirode predviđa se reprezentativno područje između Strahinčice, Macelja i Ravne gore.

Hrvatsko zagorje je u cjelini pejzažno zanimljiv kraj. Ovdje su planinski masivi sačuvali određene autohtone šumske komplekse, između kojih dominira brežuljkasti agrarni krajoлик, a područje obuhvaća i značajnu kulturno-povijesnu baštinu. Postojeće degradacije očituju se uglavnom u neodgovarajućoj privatnoj gradnji, kako po lokacijama, tako i arhitekturi.

Mrežnica (13) - *Planiran*

Među vodotocima kupskog porječja Mrežnici pripada posebno mjesto. Jedino su na Mrežnici obilna sedrena slapišta i ujezereni dijelovi iznad tih slapišta.

Mrežnica je nastavak višestrukih ponornica u krškim poljima planinskog zaleđa. Glavnu je opasnost rijeci donosilo povremeno zagađenje iz tvornice celuloze i nekontrolirana ladanjska izgradnja. Daljnju izgradnju treba udaljiti od rijeke, a gradnju hidroelektrana isključiti.

Donji tok Neretve (14) - *Planiran*

Dolina donjeg toka Neretve najveća je mediteranska močvara u Hrvatskoj i jedna od posljednjih riječnih delta u mediteranskom području. Ovaj močvarni prostor površine oko 12.500 ha obrubljen je brdovitim krškim područjem.

Kao jedna od posljednjih većih mediteranskih močvara, a prvenstveno radi svoga ornitološkog značaja, donji tok Neretve uvršten je u popis tzv. *Ramsarske konvencije* kao i u projekt *Important Bird Areas* - Ornitološki značajna područja u Europi, koji provodi Međunarodno vijeće za zaštitu ptica (Bird Life International). Do danas je zaštićeno pet područja u ukupnoj površini od 1.620 ha. Cijeli prostor predviđen je za zaštitu u kategoriji parka prirode. Donja Neretva je izrazito konfliktno područje različitih korisnika prostora: poljodjelstva, vodnog gospodarstva, turizma, lovstva i zaštite prirode. Potrebno je usklađivanje ovih različitih interesa.

Elafiti (15) - *Planiran*

Naziv Elafiti podrazumijeva skupinu manjih otoka između Dubrovnika i Pelješca. Veći i važniji otoci u ovoj skupini su Koločep, Lopud, Šipan, Jakljan i Olipa.

Glavne karakteristike ovog područja su bogata šumovitost (borove šume i visoka makija), razvedena obala s lijepim uvalama, plažama, slikovitim klifovima i drugim abrazionim oblicima, vrijedna zdanja ladanjske arhitekture, kao i vrijedno podmorje, koje bi također trebalo ući u područje

parka prirode. Potrebno je što prije pokrenuti postupak stavljanja pod zaštitu.

Lastovo (16) - *Planiran*

Južnojadranski otok okružen dvjema skupinama manjih otočića - Vrhovnjaci i Kopišta.

Obalna crta vrlo je razvedena, a posebno su slikovite duboke uvale. Otok je pokriven dijelom šumom alepskog bora, dijelom makijom. Recentno je stanište sredozemne medvjedice. Postoji opasnost da se urbanizacijom unište pojedini danas sačuvani dijelovi otoka.

Strogi rezervati

Strogi rezervat je područje s neizmijenjenom ili neznatno izmijenjenom sveukupnom prirodom, a namijenjen je isključivo znanstvenom istraživanju, kojim se ne mijenja biološka raznolikost, izvornost prirode i ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa. Ovakvo strogi kriteriji reduciraju mogućnost većeg broja strogih rezervata, pa su dosad proglašena samo dva:

- Rožanski i Hajdučki kukovi u sjevernom Velebitu - predviđeni kao središnja zona budućega nacionalnog parka *Sjeverni Velebit*,
- Bijele i Samarske stijene u Velikoj Kapeli - ulaze u sastav budućeg parka prirode *Bjelolasica - Stijene*.

Zbog teške pristupačnosti, šume, flora i fauna ovih prostora sačuvali su svoju izvornu sliku i to im daje prvorazrednu znanstvenu funkciju (proučavanje neporemećenih prirodnih procesa). Po karakteru i namjeni, poželjno je da i svaki nacionalni park, unutar svojih granica, ima jedno ovakvo područje.

Posebni rezervati

Prema Zakonu o zaštiti prirode posebni rezervat je područje u kojem je posebno izražen jedan ili više neizmijenjenih sastojaka prirode, a osobitog je znanstvenog značenja i namjene.

Za sada samo jedan rezervat ima organiziranu čuvarsku službu, a u tri slučaja donesene su mjere zaštite i gospodarenja. Za upravljanje rezervatima nadležne su županije, ali one najčešće nemaju odgovarajuća sredstva i kadrove. Nužno je i jasnije regulirati ulogu države u zaštiti, pogotovo kad se radi o rezervatima koji su od državne ili međunarodne vrijednosti, što je slučaj kod velike većine ovih, u prvom redu znanstveno važnih dijelova prirode.

Rezervati šumske vegetacije

U Hrvatskoj su na osnovu Zakona o zaštiti prirode zaštićena 32 posebna rezervata šumske vegetacije ukupne površine 2.853 ha. Do sada zaštićenim

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora (Zaštita okoliša, Zaštita prirode, Zaštita graditeljske baštine, Krajoblik)

rezervatima šumske vegetacije nastojalo se obuhvatiti većinu šumskih zajednica koje se javljaju na području Hrvatske od kontinentalnog do mediteranskog područja.

U kontinentalnom području su kao predstavnici autohtone šumske vegetacije izdvojeni dijelovi ritskih šuma vrba i topola uz Dunav, dijelovi šuma crne johe uz Dravu, u spačvanskom bazenu i Posavini dijelovi šuma hrasta lužnjaka i poljskog jasena, hrasta lužnjaka i običnog graba i drugo. Značajni su rezervati šumske vegetacije koji su izdvojeni na području Medvednice, Papuka, Bilogore i Samoborskog gorja (šume hrasta kitnjaka, šume bukve i jele, brdska šuma bukve i kitnjaka, šuma hrasta medunca i crnog graba).

U dinarskom su području kao tipični predstavnici šumske vegetacije izdvojene površine obrasle bukvom i jelom. U sredozemnom području zaštitom su obuhvaćene i zimzelene šume česmine, šume bjelograba i medunca te kao posebnost poplavna šuma hrasta lužnjaka i poljskog jasena s elementima mediteranske vegetacije u dolini rijeke Mirne.

U budućnosti treba nastojati da se zaštitom obuhvate sve šumske zajednice koje su zastupljene na području Hrvatske. Europa nema ovako očuvane šume kao Hrvatska te su one zanimljive i za znanstvenike cijelog svijeta. U rezervatima šumske vegetacije prati se prirodni razvoj sastojina sa što je moguće manjim utjecajem čovjeka. Rezultati takvih istraživanja su od neprocjenjive vrijednosti za šumarstvo i školovanje stručnjaka.

Floristički rezervati

Do sada su registrirani ovi floristički rezervati: Smerovišće kod Samobora, Đurđevački pijesci, Lun na otoku Pagu, Đon močvar kod Vrginmosta, Dubravice kod Zaprešića, Banski Moravci kod Karlovca, Zavižan-Balinovac-Zavižanska kosa na sjevernom Velebitu, Mali Kalnik i otok Prvić kod Krka.

Izradom *Crvene knjige biljnih vrsta Republike Hrvatske*, u kojoj su navedene i opisane rijetke i ugrožene biljne vrste u Hrvatskoj, javlja se potreba za zaštitu pojedinih staništa:

Mala i Velika Palagruža; Brusnik; Jabuka; područja ornitoloških rezervata na Krku, Cresu, Bobari i Mrkani; vršna područja planina Mosor, Biokovo, Klek, Trovrh ličke Plješevice; Visibaba iznad Babrovače - sjeverni Velebit; Sunger kod Mrkoplja - Gorski kotar; obronak Soline kod Budakovog brda - srednji Velebit; obronci Kruga i Pavelić-plana nad Šugarskom dolinom - južni Velebit.

Zoološki rezervati

Kategorija Zoološki rezervat obuhvaća dio Kopačkog rita (sastavni dio parka prirode Kopački rit) te Varoški lug kod Vrbovca.

Ornitološki rezervati

Do sada je u Hrvatskoj zaštićen 21 ornitološki rezervat, značajan zbog gnježđenja, selidbe i zimovanja ptica.

Na prostoru donjeg toka Neretve zaštićena su tri ornitološka te jedan ihtiološko-ornitološki rezervat. U parku prirode Lonjsko polje nalaze se rezervati Krapje dol i Rakita. U neposrednoj blizini je i rezervat Dražblato. Rezervat Veliki Pažut područje je oko ušća Mure u Dravu, značajno za migracije, zimovanje i gnježđenje ptica. Na prostoru Pokupskog bazena, kojega čine nizinske šume, prvenstveno poplavne šume hrasta lužnjaka, nalaze se tri ornitološki vrijedna ribnjaka, od kojih je Crna Mlaka uvrštena u popis Ramsarske konvencije, a također i u projekt Ornitološki važna područja u Europi - Important Bird Areas - IBA). U neposrednoj blizini Zagreba zaštićeno je zaobalje Save (Zaprešić-Strmec), prostor značajan za selidbu i gnježđenje ptica. Dva su ornitološka rezervata kod Slavenskog Broda - dio ribnjaka Jelas i Bara Dvorina. Od mediteranskih močvara zaštićen je i sjeverozapadni dio Vranskog jezera kod Biograda n/m te močvare na otoku Pagu. Nekoliko rezervata zaštićeno je i radi gnježđenja vrlo ugrožene i rijetke grabljivice - bjeloglavog supa. Takvi su rezervati na otocima Cresu, Krku i Prviću. Otoci Mrkan, Bobara i Supetar kod Dubrovnika zaštićeni su kao gnjezdište galeba.

Ihtiološki rezervati

U Hrvatskoj su zaštićena i dva ihtiološka rezervata kao staništa endemičnih vrsta: izvorišni dio rijeke Vrljičke kod Imotskog i riječica Jadro kod Solina. U prioritetnom planu je zaštita Baćinskih jezera i Zrmanje s Krupom.

Rezervati u moru

Područja izuzetnih oceanografskih i biocenoloških obilježja. Do sada su pod posebnom zaštitom Linski zaljev i Malostonski zaljev. U prioritetnom planu je zaštita mora oko otoka Brusnika, Jabuke i Palagruže.

Park šume

U Zakonu o zaštiti prirode park-šuma definirana je kao prirodna ili sađena šuma veće pejzažne vrijednosti, a namijenjena je odmoru i rekreaciji.

Među 23 park-šume u Hrvatskoj, svojim položajem, veličinom, sadržajima, cjelovitošću i frekventnošću posjećivanja, ističu se: park-šuma Japlenški vrh kod Delnica, Jankovac na Papuku, Trakošćan, Tepec Palačnik-Stražnik iznad Samobora, Golubinjak kod Lokava, Zlatni rt kod Rovinja, Šijana kod Pule, Marjan iznad Splita, Kotar - Stari gaj između Petrinje i Siska. Park šuma Osmoliš i pojas Trsteno-Brsečine kod Dubrovnika su potpuno, odnosno djelomično izgorjele tijekom Domovinskog rata.

Zajednički problem koji se susreće kod ove vrste posebno zaštićenih dijelova prirode je neujednačeni pristup njihovu uređivanju.

Zaštićeni krajolici

Zakonska definicija određuje ovu kategoriju kao prirodni ili kultivirani predjel veće estetske ili kulturnopovijesne vrijednosti, ili krajolik karakterističan za pojedino područje. Motivi zaštite ovdje su pretežno pejzažnog karaktera i u tom pogledu ova kategorija je bliska kategoriji parka prirode. Za razliku od parka prirode, zaštićeni krajolik je u pravilu manji i zbog toga s reduciranom ekološkom dimenzijom.

Od proglašenih zaštićenih krajolika osobito su značajni donji tokovi rijeka Zrmanje i Cetine, a među planiranima su Kupa, Korana i Dobra. Poznati su pejzažno-geomorfološki detalji naše obale, kao Limski zaljev, Zavratnica pod Velebitom, uvala Stiniva na Visu, plaža Zlatni rat na Braču i pješčani otok Susak. Među brdskim masivima (koji nisu obuhvaćeni kategorijama nacionalnog parka ili parka prirode) su Klek, Kalnik i Vidova gora (Brač), a među hidrološko-pejzažnim, pa i geomorfološkim lokalitetima, ističu se imotska jezera (Crveno i Modro jezero su iznimni fenomeni krške hidrografije i morfologije), te Baćinska jezera kod Ploča.

Za ilustraciju zaštićenog krajolika u kojem su podjednako važni i prirodni i kulturnopovijesni razlozi, najbolji primjer daju stari istarski gradovi na povišenim kašteljerskim položajima (Motovun, Gračišće, Pićan i dr.) ili dvorci Hrvatskog zagorja (Trakošćan, Tabor i dr.).

Zakon samo okvirno određuje režim zaštite kroz formulaciju da *u zaštićenom krajoliku nisu dopuštene radnje koje narušavaju obilježja zbog kojih je proglašen*. Detaljnije mjere zaštite, u ovoj kategoriji, propisuju županijska poglavarstva uz suglasnost državnog tijela, nadležnog za zaštitu prirode (čl. 29. Zakona). Te mjere mogu uključivati i izradu posebnih prostornih planova.

Spomenici prirode

Kategorija spomenika prirode, u skladu s njihovom zakonskom definicijom obuhvaća prostorno manje dijelove žive ili nežive prirode koji imaju znanstvene, estetske ili kulturno-povijesne vrijednosti. Do danas je zaštićeno ukupno 72 spomenika prirode (35 geomorfoloških, 9 geoloških, 4 hidrološka i 24 botanička).

U cilju provođenja kvalitetnije zaštite ovih dijelova prirode, potrebno ih je znanstveno valorizirati uz korištenje odgovarajućih kriterija, a zatim ih razvrstati u zakonski određene razrede prema njihovoj međunarodnoj, državnoj ili lokalnoj vrijednosti. Također je potrebno osnovati javne ustanove koje će upravljati ovim zaštićenim dijelovima prirode.

Spomenici parkovne arhitekture

U Hrvatskoj je danas zaštićeno 114 spomenika parkovne arhitekture, od čega 75 perivoja.

Geomorfološka i klimatsko-vegetacijska raznolikost Hrvatske odrazila se i na vrtu umjetnost koja nosi obilježje kraja u kojem je nastala (perivoji Hrvatskog zagorja, Slavonije, Gorskog kotara, Istre s Hrvatskim primorjem, Dalmacije i dubrovačkog područja). U smislu Venecijanske povelje iz 1964.g. povijesni perivoji i vrtovi su i povijesni spomenici.

U skupini pejzažnih perivoja s kraja 18. st. i u prvoj polovini 19. st. ističu se perivoj Maksimir, park *Vilinska poljana* u Stubičkom Golubovcu te perivoji u Našicama i Valpovu. U grupi lječilišnih perivoja poznati su pejzažni perivoj u Varaždinskim toplicama i neobarokni romantičarski park u Lipiku. Po bogatstvu vrsta ističu se botanički vrtovi i arboretumi (botanički vrtovi u Zagrebu i na Velebitu, arboretumi Opeka i Trsteno).

U očuvanju i obnovi evidentiranih i zaštićenih spomenika parkovne arhitekture problemi su manjak stručnih kadrova i organizacija osposobljenih za tu vrstu djelatnosti, prisutnost više imalaca/korisnika pojedinog perivoja i drugo.

Većina je povijesnih perivoja u fazi kada nužno treba pristupiti obnovi. Objekte parkovne arhitekture koji su evidentirani kroz prostorne planove pojedinih općina treba valorizirati i zaštititi kao spomenike kulture i prirode. Nužno bi trebalo vrednovati vrtu baštinu naših otoka, koja je do sada samo djelomično evidentirana.

4.5.2.3.

Korištenje prirodnih dobara

Reljef

Veliki graditeljski i rudarski radovi, u prvom redu površinski kopovi, često korjenito mijenjaju krajolik, biljni i životinjski svijet te je potrebno što više umanjiti štetne posljedice. To je najčešće moguće učiniti biološkom rekultivacijom, a rudarski projekti, odnosno eksploatacija, moraju predvidjeti rekultivaciju na način da se provodi usporedno s rudarskim radovima, ne čekajući završetak svih radova.

Većina prostornih planova ne registrira postojeće stanje površinskih kopova, a najčešće nisu ucrtane ni lokacije novih. Korisno bi bilo utvrditi vrste, kakvoću i količinu mineralnih sirovina po pojedinim regijama i prepoznati najveća potrošačka središta.

Vodotoci

Vodotoci i općenito vode najugroženiji su dio prirode. Regulacija vodotoka, promjena vodnog lica i razna zagađenja donose značajne posljedice ne samo u užem zaobalju nego i u čitavim regijama (npr.

planirana gradnja kanala Sava-Dunav i plan plovnosti Save izazvat će promjene u podzemnim vodama šireg savskog zaobalja, s neposrednim posljedicama na nizinske šume itd.). U takvim zahvatima obično se ocjenjuju samo neposredne i parcijalne ekonomske koristi, a vrlo rijetko i dugoročne štetne posljedice.

Svim značajnijim vodoprivrednim zahvatima trebale bi prethoditi studije ukupne ekonomske opravdanosti, i studije utjecaja na okoliš, s predviđenim mjerama ublažavanja negativnih posljedica.

Biljni svijet

Na prostoru Hrvatske znanost razlikuje oko 50 različitih šumskih zajednica, a 95% naših **šuma** su prirodne, autohtone šume. To ih čini otpornijima na globalna oštećenja (kisele kiše i dr.), ali se ta oštećenja sukcesivno povećavaju, posebno na četinjačama. Hidrotehničkim zahvatima u nizinskom području mijenja se režim i razina podzemnih voda, što mjestimično ugrožava šume hrasta lužnjaka. Oko 40% privatnih šuma (pokrivaju 19% šumskih površina Hrvatske i čine 13% drvne zalihe) još nema programa gospodarenja, a s procesom reprivatizacije ovaj problem će dobiti i veće dimenzije.

S obzirom da znatan dio zaštićenih dijelova prirode pokrivaju šume, potrebno je usklađivanje dvaju zakona (Zakon o šumama i Zakon o zaštiti prirode) i odgovarajućih podzakonskih akata, pretežno u smjeru preciznijih formulacija i ovlaštenja.

U strukturi šumskih rezervata još nisu zastupljene sve šumske zajednice, a kod park-šuma često nedostaju cjeloviti programi i valorizacija.

Floru Hrvatske čini oko 4500 vrsta. Od toga je na popisu rijetkih i ugroženih 226 vrsta (*Crvena knjiga*), a proglašeno zaštićenim 44 vrste.

Flora je ugrožena raznim ljudskim aktivnostima (građevinska djelatnost, industrija, poljoprivreda, hidrotehnički zahvati itd.). Branje cvijeća i ukrasnog zelenila u okolici većih naselja, kao i neumjereno sakupljanje ljekovitog bilja, također izaziva degradaciju i smanjuje raznovrsnost (biodiverzitet) biljnog svijeta.

Proglašeni 8 botaničkih rezervata tek je mali dio onoga što bi, nakon evidencije različitih tipova staništa, trebalo staviti pod zaštitu, imajući na umu i potrebu koridora za povezivanje tih staništa.

Životinjski svijet

Kopno - Temeljem Zakona, u Hrvatskoj je do sada zaštićeno 380 životinjskih vrsta. Osim područja zaštićenih (ili planiranih) u smislu Zakona o zaštiti prirode, postoji čitav niz biotopa od *lokalnog interesa*, ali važnih za preživljavanje mnogih vrsta, čiji način

života zahtijeva veliku pokretljivost (npr. ptice selice), veliki prostor (sve grabežljive vrste) ili različita, međusobno povezana staništa.

Da bi se očuvala raznovrsnost (biodiverzitet) potrebna je što gušća mreža očuvanih biotopa i međusobnih koridora, jer izolirani *otoci* često nisu dovoljni. U gradnji prometnica treba izbjegavati presijecanje ključnih staništa te osigurati prijelaze i prolaze za faunu; u poljoprivredi i vodoprivredi, kod meliorativnih radova, komasacija, regulacija itd. sačuvati dio postojećih živica, šumaraka, prirodnih potoka i drugih vodenih staništa. Nekontrolirana upotreba pesticida jedna je od najvećih opasnosti za živi svijet općenito. U šumarstvu je potrebno očuvati određeni postotak starih šuma, skloništa šumske faune.

Zakon o lovu (1994.g.) uvodi novu koncepciju lovstva, uglavnom na profitnim temeljima, kroz sustav zakupa i koncesija. Rezultati ovih promjena još nisu vidljivi; dosadašnje iskustvo, međutim, pokazuje da je lovačka praksa u većini slučajeva bila u velikom raskoraku s postavkama i odredbama Zakona.

More - Iako su zakoni o morskom ribarstvu razmjerno zadovoljavajući s gledišta zaštite, pa je u posljednjem Zakonu čak eliminirana dvojba oko nadležnosti u akvatorijima koji su pod zaštitom u smislu Zakona o zaštiti prirode, provedba tih zakona je manjkava i neučinkovita.

Temeljem Zakona o zaštiti prirode proglašena su dva rezervata u moru, a određeni zaštitni režim imaju i akvatoriji unutar granica nacionalnih parkova *Kornati*, *Brijuni* i *Mljet*.

Nužno je znanstveno zoniranje mora, u smislu potreba zaštite i korištenja.

4.5.2.4. Preporuke za gospodarenje u zaštićenim područjima i prioritetne smjernice i mjere zaštite

U preporukama IUCN (Svjetske unije za zaštitu prirode) na europskoj razini za gospodarenje u zaštićenim područjima ističe se:

Ključni sektori javne politike

Poljodjelstvo - Vlade zemalja Europske unije moraju donijeti državne mjere sa svrhom unapređenja zaštite okoliša i proširenja zaštićenih područja. Vlade u srednjoj i istočnoj Europi morale bi izbjeći pogreške učinjene u zapadnoeuropskim zemljama.

Šumarstvo - Podupire se apel iz Rija i s *Druge ministarske konferencije o zaštiti šuma u Europi* (Helsinki, 1993.) upućen vladama sa zahtjevom da preispitaju svoje stajalište prema šumama, kako bi se omogućilo njihovo održavanje. Njime se predlaže da upravljači šuma ustanove zaštitne zone i prihvate posebna pravila u zaštićenim područjima.

Održivi turizam valja promicati razradom državnih i lokalnih planova i oglednih projekata. Valja postaviti trajne standarde za postojeće i nove objekte, pazeći da se smanji zagađenje zbog prevelike koncentracije posjetitelja, da se u zaštićenim područjima izbjegava masovni turizam i da tamošnje pučanstvo ima od toga koristi. Valja osuvremeniti zakonodavstvo i razraditi povelju održivog turističkog razvoja.

Promet - Potrebni su novi planovi koji će potaknuti ili prisiliti posjetitelje da svoje automobile ostave izvan zaštićenih područja. Od prometne strategije se traži da smanji zagađivanje i da se što manje koristi zaštićenim područjima. Nove ceste bi uvijek morale izbjegavati zaštitne kategorije I. do IV. (IUCN), a u svim planovima valja procijeniti utjecaj na okoliš. Magistralni prometni pravci morali bi izbjegavati zaštićena područja svih kategorija.

Energetika i industrija - Vlade moraju prihvatiti posebne mjere za industriju u zaštićenim područjima. Valja usvojiti samo ekološki održive industrijske procese. Nasuprot tomu, obrtnički pogoni obično imaju povoljniji odnos prema zaštićenim područjima i mogu biti od koristi.

Određivanje prioriteta na europskoj, međudržavnoj i državnoj razini

Prihvaća se da nije dovoljno štiti samo pojedinačne vrste i lokacije, već se zahtijeva da se od vrsta prijeđe

na staništa, od lokacija na ekosustave, a od državnih mjera na međunarodne. Zaštićena područja pokrivaju oko 8% kopnene površine Europe (5% u svijetu), ali ta mreža je još uvijek nedostatna.

Zaštićena bi područja trebala postati žarištem novih ruralnih strategija spajajući očuvanje prirode s obnovom tradicionalnog seoskog gospodarstva, uključivanjem ekoturizma i prostorno zoniranje.

Planiranje i upravljanje zaštićenim područjem

Predlaže se razmotriti **mogućnost nove konvencije o očuvanju ruralnih pejzaža u Europi**. Ruralni krajolici imaju prirodne, kulturne i gospodarske vrijednosti koje odražavaju prirodnu raznolikost te dugu i kompleksnu povijest. Oni često sadrže veliku bioraznolikost, ali su sada mnogi od njih ugroženi.

Nakon što se proglasi zaštita, iduće zadaće u zaštićenim područjima moraju biti planiranje i upravljanje. Svakoj je zemlji potreban državni plan o sustavu zaštićenih područja.

Nacionalni parkovi trebali bi biti središnje točke očuvanja prirode u Europi, čuvari čitavih ekosustava s prirodnom vegetacijom ili vegetacijom koja se slobodno obnavlja prirodnim slijedom. Tu se isključuju štetne djelatnosti, ali se dopuštaju turistički posjeti sve dok je to u skladu s ciljevima upravljanja.

Za većinu nacionalnih parkova zahtijeva se određena podjela na zone, što bi omogućilo visok stupanj zaštite nekih dijelova i dopustilo neškodljivo korištenje drugih.

Prioritetne smjernice i mjere zaštite

U svezi zaštite određenih dijelova prirode, te u cilju sanacije i povrata u prvobitno stanje tijekom Domovinskog rata oštećenih ili zapuštenih zaštićenih dijelova prirode treba izvršiti sljedeće:

- A/ Nacionalni parkovi:
- proglašenje nacionalnog parka *Sjeverni Velebit*,
 - izrada izmjena i dopuna prostornih planova nacionalnih parkova (u tijeku),
 - vrednovanje dijela prostora nacionalnog parka *Krka* (oko Prokljanskog jezera), koji je Zakonom o izmjenama Zakona o proglašenju Nacionalnog parka *Krka* (NN 13/97) isključen iz nacionalnog parka, te uključivanje pojedinih prostora u primjerenu kategoriju zaštite prirode.
- B/ Parkovi prirode:
- prioritarno proglašenje parkova prirode: *Žumberak - Samoborsko gorje, Mrežnica, Donja Neretva, Lastovo, Elafiti i Hrvatsko zagorje*,
 - u sljedećoj fazi proglašenje parkova prirode: *Učka, Bjelolasica - Stijene, Papuk i Lička Plješevica*,

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

4. Prostorno-razvojna i planska usmjerenja

4.5. Zaštita okoliša, prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora (Zaštita okoliša, Zaštita prirode, Zaštita graditeljske baštine, Krajoлик)

- izrada prostornih planova parkova prirode.
- C/ Ostali zaštićeni (i planirani za zaštitu) dijelovi prirode:
- zaštita Baćinskih jezera i rijeke Zrmanje s Krupom, zaštita mora oko otoka Brusnika, Jabuke i Palagruže,
 - propisati mjere zaštite za zaštićene dijelove prirode u županijskoj nadležnosti,
 - osnovati javne ustanove za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode.
- D/ Tijekom Domovinskog rata oštećeni ili zapušteni zaštićeni dijelovi prirode (Kopački rit, Lonjsko polje i drugi):
- precizno utvrditi oštećenja i pratiti i usmjeravati njihovu dinamiku; kod nekih posebno zaštićenih dijelova prirode može se očekivati i prirodna sanacija stanja,
 - izvršiti neophodne zahvate u cilju ubrzavanja povratnih procesa.

4.5.3. Zaštita graditeljske baštine

4.5.3.1. Uvod

Spomenici kulture kao najvrijedniji dio kulturne baštine čovječanstva sa svojim naročitim kulturno-povijesnim značenjem sastavni su i nerazdvojni dio čovjekova okoliša. Kao dobra od općeg interesa uživaju posebnu zaštitu i koriste se pod uvjetima i na način propisan Ustavom Republike Hrvatske i zakonskim propisima temeljenim na Ustavu, a u skladu s međunarodnim konvencijama.

Po kvaliteti, brojnosti i raznovrsnosti te po svojoj povezanosti s europskom i sredozemnom tradicijom fond spomenika kulture u Hrvatskoj ima izuzetno značenje.

Prema podacima središnje evidencije u Državnoj upravi za zaštitu kulturne i prirodne baštine (stanje potkraj godine 1995.) u Registru nepokretnih spomenika kulture upisano je, odnosno nalazi se pod preventivnom zaštitom 327 povijesnih cjelina i 4.461 pojedinačni nepokretni spomenik kulture. Procjenjuje se, međutim, da u Hrvatskoj (uključujući povijesne ambijentalne građevine u povijesnim urbanim cjelinama) ima oko 16.000 nepokretnih spomenika kulture (dobara graditeljske baštine).

Prema sadašnjem stanju dokumentiranosti, od ukupnoga broja registriranih nepokretnih spomenika kulture, posebno značenje (spomenici kulture nacionalnog značenja) imaju 563 nepokretna spomenika kulture (uključujući i povijesne urbane cjeline), a dvije povijesne urbane cjeline (povijesna jezgra Dubrovnika i Dioklecijanova palača u Splitu) upisane su zbog svojih izuzetnih i univerzalnih vrijednosti u Listu svjetske baštine. Povijesna jezgra Dubrovnika, zbog ratnih razaranja u tijeku Domovinskog rata, upisana je i u Listu ugrožene svjetske baštine.

Na preliminarnoj listi za upis u Listu svjetske baštine vode se povijesna urbana cjelina Trogira, kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču i amfiteatra u Puli. Povijesne urbane cjeline Tvrđe u Osijeku, baroknog Varaždina, episkopalnog kompleksa u Zadru i stonskih zidina te katedrale Sv. Jakova u Šibeniku, pripremaju se za preliminarni popis za upis u Listu svjetske baštine.

Pregled registriranih i preventivno zaštićenih nepokretnih spomenika kulture - stanje 1995. godine

Ž U P A N I J A		REGISTRIRANI SPOMENICI		PREVENTIVNO ZAŠTIĆENI SPOMENICI	
		CJELI NE	GRA ĐEV.	CJELI NE	GRA ĐEV.
01	Zagrebačka	4	45	8	74
02	Krapinsko-zagorska	3	53	5	130
03	Sisačko-moslavačka	14	74	2	178
04	Karlovačka	15	47	6	239
05	Varaždinska	3	30	6	384
06	Koprivničko-križevačka	5	44	1	16
07	Bjelovarsko-bilogorska	6	50	-	44
08	Primorsko-goranska	35	79	10	2
09	Ličko-senjska	8	35	1	113
10	Virovitičko-podravska	4	22	-	7
11	Požeško-slavonska	10	47	-	145
12	Brodsko-posavska	7	36	-	51
13	Zadarska	18	121	6	94
14	Osječko-baranjska	6	107	-	337
15	Šibensko-kninska	12	134	-	42
16	Vukovarsko-srijemska	5	50	75	-
17	Splitsko-dalomatinska	37	456	31	10
18	Istarska	35	90	-	-
19	Dubrovačko-neretvanska	19	247	8	293
20	Međimurska	2	5	0	33
21	Grad Zagreb	9	112	5	310
U k u p n o:		257	1.884	70	2.577

Treba naglasiti da je kategorizacija nepokretnih spomenika kulture uspostavljena godine 1969. bez utvrđenih jedinstvenih kriterija, da je u tijeku vremena više puta dopunjavana i prilagođavana. Nakon novog ustrojstva Službe za zaštitu spomenika kulture u Hrvatskoj će se utvrditi jedinstveni kriteriji valorizacije i kategorizacije i provesti revizija Registra spomenika kulture.

4.5.3.2. Ocjena stanja

Opće stanje graditeljske baštine

Degradacija spomeničkog fonda takvih je razmjera da se može govoriti o krajnjoj ugroženosti mnogih spomeničkih cjelina i pojedinačnih spomenika kulture.

Takvo je stanje posljedica: političko-gospodarstvenih prilika u bliskoj prošlosti; nedovoljne brige proizašle iz pravnoimovinskih odnosa; nedovoljne svijesti o vrijednosti, potrebi održavanja i čuvanja kulturne baštine; nejedinstvenosti kriterija i nedovoljne povezanosti institucija koje skrbe o zaštiti; zaobilaznja zakonskih propisa i neprimjenjivanja sankcija; neodgovarajućega gospodarstvenog vrednovanja; nedovoljne opremljenosti te stručne i znanstvene osposobljenosti za većinu opsežnijih intervencija zaštite.

Ugroženost ukupnog fonda kulturne baštine posebno je izražena kod povijesnih spomeničkih urbanih i

ruralnih cjelina. Zahvati u povijesnim cjelinama često se izvode bez prethodnih studija koje bi upućivale na poštovanje i optimalno korištenje njihovih spomeničkih vrijednosti. Ova se pojava u većoj mjeri zapaža u središtima razvoja i na jadranskoj obali.

U izuzetno su teškom stanju brojne povijesne građevine, ruševine svih grupa i vrsta te arheološki lokaliteti, i pojedinačno i u kompleksima, bez obzira na njihovo značenje i smještaj.

Pojavni oblici, rasprostranjenost i nedostatan stupanj istraženosti svrstava arheološka nalazišta u najugroženiju kategoriju kulturne baštine prilikom svih aktivnosti u prostoru, a u praksi osobito pri realizaciji kapitalnih infrastrukturnih investicija.

Graditeljsku baštinu u otvorenom krajoliku uobičajeno prezentiraju pojedinačne građevine, sklopovi građevina i grupe. Stanje graditeljske baštine izvan naseljenih prostora osobito je teško i stoga zahtijeva posebnu pozornost u stratejskim opredjeljenjima.

Dok su povijesne urbane cjeline kako-tako zaštićene, ruralna povijesna naselja, zbog nepostojanja učinkovitih zaštitnih mehanizama, intenzivno gube svoja povijesna obilježja. Proces preobrazbi koji je zahvatio ruralne prostore nepovratno briše granice kulturnih regija i otežava definiranje prostora (makrocjelina) sličnih tradicijskih oblika.

Stanje graditeljske baštine osjetno je pogoršano potresima (područje Dubrovnika 1979., Hrvatskog zagorja 1982., srednje Dalmacije 1986. godine).

Posljedice ratnih razaranja

Posebno je teško stradala graditeljska baština tijekom Domovinskog rata, jer je agresor sustavno razarao istaknuta dobra kulturnog identiteta Hrvatske, osobito povijesne urbane cjeline i građevine izuzetnih vrijednosti (Grad Dubrovnik - svjetska baština).

U ratom zahvaćenim područjima, naročito u gradovima kao što su: Vukovar, Dubrovnik, Vinkovci, Osijek, Petrinja, Karlovac, Gospić, Otočac i Hrvatska Kostajnica, brojni su spomenici kulture teško oštećeni, a neki i potpuno uništeni. Kako u spomenutim gradovima, tako i izvan njih vrlo su teško oštećene brojne sakralne građevine.

Tijekom popisa i procjene, na područjima Republike Hrvatske, dostupnim do svibnja 1995. godine, stručne komisije su utvrdile ratnu štetu na 1.859 registriranih i preventivno zaštićenih nepokretnih spomenika kulture.

Na tim je područjima oštećeno:

vrsta građevine	ukupno spomenika	površina m ²	iznos 000 HRD*
Povijesno-memorijalne	8	1.130	1,669
Civilne građevine	1.537	1,287.886	1,245.852
Vojne ili obrambene	28	70.120	37,744
Gospodarske	18	14.182	21,041
Sakralne građevine	254	173.944	487,862
Grobne građevine	6	467	1,421
Javna plastika	8	2956	4,246
Ukupno	1.859	1,550.685	1,799.835

* prema Uputi za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete (NN 54/93)

Najviše oštećenih spomenika kulture nalazi se na području Dubrovačko-neretvanske županije (683 spomenika kulture, od čega najveći broj na području povijesne urbane cjeline grada Dubrovnika) i području Osječko-baranjske županije (356 spomenika kulture, od čega najveći dio na području povijesnih urbanih cjelina grada Osijeka: Tvrđa, Gornji i Donji grad).

Ukupan broj oštećenih civilnih građevina najvećim se dijelom i nalazi na području povijesnih urbanih cjelina. Sakralne građevine (crkve i samostani) na drugom su mjestu po broju oštećenih spomenika kulture, a najčešće su oštećivane, s očitom namjerom uništavanja, građevine koje pripadaju rimokatoličkoj vjerskoj zajednici.

4.5.3.3.

Temeljne odrednice zaštite

Osnove suvremene doktrine zaštite graditeljske baštine

- **Neprekinuto vrednovanje kulturne baštine u prostoru** u kontekstu stalno prisutnih društvenih, kulturnih i gospodarskih promjena.
- **Uspostavljanje vrijednosnih odnosa između kulturne i prirodne baštine u prostoru**, kao i odnosa svih oblika kulturne baštine prema kulturnome krajoliku.
- **Planska regulacija ponašanja u prostoru** na svim razinama prostornih i urbanističkih planova, uz utvrđivanje ograničenja i prednosti uvjetovanih poštovanjem i potrebama očuvanja kulturne baštine.
- **Postupna i dosljedna provedba svih oblika pravne zaštite** kulturne baštine, od zaštitnog popisa, preko preventivne zaštite, do registra kulturne baštine u prostoru, uz određivanje režima zaštite, odobravanje intervencija, nadzor i primjerene kaznene mjere za oštećivanje ili uništavanje baštine u prostoru.

- Uz zaštitu vrijednih i izuzetnih arhitektonskih djela, **afirmacija male i skromne arhitekture**, koja gradi ambijente i uspostavljanje suživota između različitih ljestvica vrijednosti pojedinačnih vrijednih spomenika i cjelina koje ih okružuju.
- **Provođenje revitalizacije zapuštene ili zanemarene graditeljske baštine**, uz brižno propitivanje mogućih novih ili izmijenjenih namjena pojedinačnih građevina, sklopova, dijelova i čitavih povijesnih cjelina.
- **Izrada primjerene dokumentacije** u tijeku priprema, istraživanja i provođenja postupaka u zaštiti graditeljske baštine, uz iscrpno i pravodobno izvješćivanje javnosti.
- **Promišljena i selektivna primjena pojedinačnih ili kombiniranih postupaka zaštite i obnove graditeljske baštine**, primjerena značenju i posebnostima dotičnog dijela baštine, uz stupnjevano odlučivanje i odgovornost.
- **Poštovanje svih povijesnih slojeva** u strukturi i oblikovanju građevine ili cjeline graditeljske baštine.
- Dosljedno **razlučivanje novoga dodanog od povijesnog oblikovanja**, uz selektivnu i individualiziranu primjenu novih materijala i konstrukcija.
- **Poštovanje utvrđenih međunarodnih etičkih normi** u postupcima provođenja zaštitnih mjera.
- **Kompetentnost stručnjaka** koji sudjeluju u procesima zaštite graditeljske baštine i njihovo stalno dopunsko obrazovanje.
- **Primjena načela integralne aktivne zaštite** radi izbjegavanja ili pomirivanja mogućih sukoba interesa u procesima zaštite graditeljske baštine, u zaštićenim područjima ili zonama.
- **Održavanje** građevina i cjelina graditeljske baštine i stalni nadzor nad njezinim stanjem.
- Ravnopravno **razmatranje svih društveno-gospodarskih, komunalnih, infrastrukturnih i ekoloških problema** koji utječu na život i funkcioniranje povijesnih građevina i cjelina graditeljske baštine.
- Ravnopravno razmatranje, poštovanje i **cjelovito povezivanje zaštite ostalih dijelova kulturne baštine sa zaštitom graditeljske baštine**.
- Demokratizacija uporabe i omogućavanje prihvaćanja poruka graditeljske baštine svim

slojevima stanovništva te **angažiranje lokalnih vlasti i lokalnog stanovništva** u procesima zaštite graditeljske baštine.

Pretpostavke zaštite

Državni i društveni interes za graditeljsku baštinu, izražen organiziranom brigom države ili tijela lokalne vlasti i samouprave, temeljna je pretpostavka aktivne zaštite. On rezultira određivanjem politike prema povijesnim građevinama i cjelinama, njihovim ugrađivanjem u državne, regionalne i lokalne gospodarske i prostorne planove, kao i osiguravanjem poticajnih mjera i novčanih sredstava za ostvarivanje prihvaćenih planova.

Istraživanje, obrazovanje i informiranje temeljne su stručne pretpostavke za uključivanje graditeljske baštine u život zajednice. Istraživanje omogućuje stvaranje organiziranoga znanja o kulturnoj baštini u prostoru i pretpostavka je za vrednovanje i komuniciranje poruka baštine u društvenu zajednicu. Obrazovanje - priprema stručnjaka za rad na očuvanju graditeljske baštine i obrazovanje stanovništva za razvitak svijesti o kulturnoj baštini i nužnosti humaniziranja života prihvaćanjem poruka baštine. Informiranje o baštini na svim razinama, od stručne i znanstvene, preko obrazovne, uporabne i marketinške, do one kojom se razvija svijest o identitetima baštine, nužna je pretpostavka za njezinu cjelovitu uporabu u životu društvene zajednice i za njezino svjesno očuvanje.

Gospodarski interes upozorava na graditeljsku baštinu kao na gospodarski resurs. Interes za ulaganje u baštinu radi njezine primjerene iskoristivosti, prema primjerenoj uporabi njezinih gospodarskih potencijala, izuzetno je važan. On podliježe ograničenjima koje nalaže posebnost objekata i cjelina baštine i ne može biti nadređen vrijednostima baštine. Usklađivanje interesa najdelikatniji je zadatak.

Organizacija, stručna osposobljenost i ekipiranost kao i usklađeno djelovanje stručnih službi, pretpostavke su uspješnog obavljanja zaštitnih funkcija. Organizacija mora biti postavljena tako da usklađuje raznolike interese, da omogućuje dobru vodoravnu pokrivenost teritorija i vertikalnu strukturu odgovornosti i odlučivanja i da jamči usklađeno djelovanje službe za zaštitu kulturne baštine, urbanističkih službi na državnoj i županijskoj razini i tijela koja se bave odobravanjem intervencija u prostoru, od onih krupne infrastrukture do gradnje pojedinih građevina i uređenja javnih prostora. Stručna osposobljenost i ekipiranost stručnih službi temeljna su pretpostavka za njihov stručni rad. U okviru djelatnosti zaštite kulturne i prirodne baštine nije definiran ni organiziran sustav školovanja stručnjaka, osim djelomice na poslijediplomskoj razini.

Školovanje obrtnika i drugih mogućih izvođača posebnih radova na zaštiti graditeljske baštine uglavnom nije organizirano, osim u nekim segmentima. Školovani stručnjaci svih razina nužna su pretpostavka za primjereno ostvarivanje programa očuvanja baštine u prostoru.

Interdisciplinarni grupni rad temeljna je oznaka integralne aktivne zaštite. On osigurava prožimanje različitih struka i znanstvenih disciplina, humanističkih, društvenih, tehničkih i prirodnih znanosti u svrhu primjerenoga pristupa u rješavanju složenih zadataka u očuvanju baštine u prostoru. Osposobljavanje za grupni rad trebala bi biti jedna od temeljnih postavki školovanja stručnjaka.

Pravna i planska regulativa okvir je unutar kojega društvo i tijela državne vlasti usmjeravaju politiku prema očuvanju baštine u prostoru. Strogo poštivanje zakonitosti i postupanje prema planskim projekcijama jamstvo su uspjeha. Oni ujedno služe za sprječavanje onih radnji koje nepovoljno utječu na očuvanje baštine, pomažu stručnome pravorijeku u sukobu interesa i kaznenim mjerama suzbijaju nepoštovanje pravila i uništavanje baštine.

Osnovni oblici zaštite

- **Identifikacija i dokumentacija** graditeljske baštine stručni je i znanstveni proces utvrđivanja spomeničkih vrijednosti pojedinačnih građevina i cjelina u određenu povijesnome prostoru i organizirano bilježenje njihovih osobina na najprimjereniji način. Identifikacija rezultira izradom inventara graditeljske baštine, a dokumentacija arhivom podataka o toj baštini.
- **Pravna zaštita graditeljske baštine** podrazumijeva cjeloviti pravni sustav zaštite utvrđenih i potencijalnih vrijednosti baštine u prostoru, koji se povezuje s drugim pravnim sustavima organiziranoga društva, kako bi zaštita baštine bila integrirana u državni i društveni sustav pojedine zemlje ili svjetske zajednice.
- **Prostorno-planska zaštita** graditeljske baštine podrazumijeva sustavno uključivanje baštine u sve relevantne prostorne i urbanističke planove, izradu posebnih integralnih planova za zaštićena područja i dosljednu provedbu donesenih planskih dokumenata.
- **Održavanje graditeljske baštine** i integralna briga za njezino očuvanje podrazumijeva provođenje svih redovitih mjera održavanja građevina i javnih površina, koje proizlaze iz njihove uporabe, kao i provedbu mjera koje učvršćuju međuodnose između pojedinih dijelova graditeljske baštine, zaštićuju sliku mjesta ili pridonose boljem komuniciranju poruka baštine.

- **Konzerviranje ili učvršćivanje** povijesnih građevina ili sklopova najjednostavnija je intervencija kojom se nastoji očuvati zatečeni izgled i struktura pojedine građevine ili pak povijesne cjeline.
- **Obnova i rekonstrukcija** složene su intervencije u kojima se nanovo izrađuju dijelovi građevina ili obnavljaju nestale građevine u povijesnim cjelinama na temelju precizne dokumentacije sa svrhom da se očuva povijesni izgled građevine ili cjeline.
- **Revitalizacija** je proces oživljavanja pojedinih građevina ili povijesnih cjelina obnavljanjem povijesnih namjena ili unošenjem primjerenih novih namjena koje neće štetiti povijesnoj strukturi, a pomoći će joj da aktivno sudjeluje u životu određene zajednice.

4.5.3.4. Ciljevi i smjernice zaštite graditeljske baštine

Osnovni strateški ciljevi

Polazeći od utvrđena stanja i opredjeljenja međunarodnih konvencija, preporuka i drugih dokumenata u zaštiti kulturne baštine, a osobito onih iz Rezolucije o obnovi hrvatske kulturne baštine (NN 34/1992.), *Nacionalnim programom zaštite, očuvanja i obnove kulturnih dobara* utvrđuju se osnovni strateški ciljevi:

- uspostavljanje koherentnoga pravnog sustava zaštite kulturne i prirodne baštine, kompatibilnog sa sukladnim propisima u srodnim i drugim djelatnostima koje s raznih gledišta (prostorno uređenje, graditeljstvo, turizam, financiranje, porezi, carine, obrazovanje i dr.) utječu ili mogu utjecati na ispravan odnos države, društva i pojedinih korisnika prema kulturnoj i prirodnoj baštini,
- operacionalizacija stručnih opredjeljenja zaštite graditeljske baštine i načina rješavanja problematike integracije zaštite graditeljske baštine u planove društvenog razvoja i prostorne planove,
- stalna suradnja stručnih organizacija za zaštitu kulturne baštine s nosiocima izrade društvenih i prostornih planova,
- povezanost i komplementarnost istraživanja pojedinih znanstvenoistraživačkih i obrazovnih institucija u projektima koji obrađuju problematiku zaštite kulturne baštine;

- izgradnja informatičke osnove koju treba povezati s informacijskim sustavom prostornog i društvenog planiranja,
- težnja potpunoj i sveobuhvatnoj obnovi i sanaciji spomenika kulture koji su uništeni ili oštećeni tijekom Domovinskog rata.

Prioritetne zadaće u sklopu prostornog planiranja

- intenzivna inventarizacija, ponovno vrednovanje i kategorizacija dobara graditeljske baštine na temelju uspostavljenih jedinstvenih osnova,
- definiranje metodologije planiranja u području zaštite graditeljske baštine temeljene na jedinstvenim osnovama vrednovanja, kategorizacije i režima zaštite graditeljske baštine,
- usklađivanje i donošenje odgovarajućih propisa u području zaštite graditeljske baštine,
- poticanje istraživanja graditeljske baštine, a osobito arheoloških zona i lokaliteta na područjima koja se namjenjuju intenzivnom razvoju infrastrukture ili određenih djelatnosti,
- poticanje izrade studija područja značajnih povijesnih urbanih i ruralnih cjelina te prostora izrazitih krajobraznih, kulturnopovijesnih i estetskih vrijednosti radi njihova optimalnog uključivanja u razvojne programe,
- uspostavljanje uravnoteženog odnosa osnovnih izvornih povijesnih oblika graditeljske baštine i suvremenih pojava, osobito na području povijesnih urbanih i ruralnih cjelina, radi njihova korištenja za stambenu i turističko-rekreacijsku, znanstveno-istraživačku, kulturnu, odgojno - obrazovnu djelatnost i radi očuvanja njihovih sačuvanih povijesnih vrijednosti koje svjedoče o identitetu područja i naroda kojemu pripadaju.

Obnova graditeljske baštine oštećene tijekom Domovinskog rata

Služba za zaštitu kulturne baštine je u tijeku Domovinskog rata donijela obvezatnu Uputu o zoniranju zaštićenih povijesnih cjelina gradova i ostalih naselja te o preventivnoj zaštiti oštećenih i ugroženih spomenika kulture radi popisa i procjene ratne štete. Tom je uputom bilo predviđeno zoniranje zaštićenih povijesnih cjelina na sljedeći način:

- I. zona potpune zaštite strukture

obuhvaća osobito vrijedna područja strukture sa znatnom koncentracijom kulturnopovijesnih vrijednosti,

- II. zona djelomične zaštite strukture obuhvaća vrijedna područja koncentracije kulturno povijesnih elemenata koji čine skladnu cjelinu,
- III. kontaktna zona, odnosno zona zaštite ekspozicije, obuhvaća preostalo područje naselja s rijetkim kulturnopovijesnim elementima,
- IV. zona zaštite krajolika predstavlja neposredan uređeni ili prirodni okoliš zaštićenih vrijednosti pojedinih prostora u naselju, odnosno samoga naselja u otvorenom krajoliku,
- V. zona istraživanja, odnosno arheološka zona obuhvaća utvrđeno ili potencijalno područje arheoloških nalaza znanstvene ili stručne vrijednosti.

Prioriteti za program i operativni plan obnove, tijekom Domovinskog rata oštećene graditeljske baštine, utvrdit će se ovisno o značenju i funkciji povijesnih cjelina i građevina, karakteru, opsegu i stupnju oštećenja, mogućnosti pravodobnog osiguravanja neophodnih konzervatorskih podloga i ostale dokumentacije te mogućnostima osiguravanja sredstava za obnovu, pri čemu će važnu ulogu imati ulaganja koja će osiguravati vlasnici (imaoci) spomenika kulture.

Prioritet u poduzimanju mjera zaštite i obnovi oštećenih, odnosno razorenih spomenika kulture trebaju imati teško stradale regije, općine i naselja.

Glede sanacije graditeljske baštine oštećene tijekom Domovinskog rata osobito će se:

- primjenjujući metodološke postupke uobičajene u konzervatorskoj praksi **težiti obnovi povijesnih oblika u svakom pojedinačnom slučaju**, a u slučajevima u kojima to, zbog težine razaranja i nedostatka dokumentacije o izvornom/prethodnom stanju neće biti moguće, suvremenim interpolacijama, pri čemu će isključivi kriterij za prihvaćanje takve intervencije biti kvaliteta i kreativnost predloženog zahvata,
- obnovi ratom oštećenih **povijesnih urbanih cjelina** pristupiti revizijom postojećih konzervatorskih studija za razvojne i provedbene planove područja i cjelina. U postupku revizije za svaku pojedinu urbanu cjelinu studijskim i analitičkim radom treba utvrditi stupnjevani režim zaštite koji će, sukladno utvrđenom režimu, odrediti obvezujuće uvjete, kao i uvjete uređenja i korištenja prostora za svaku zonu i njezino neposredno okružje,
- obnovi ratom oštećenih i razorenih **povijesnih ruralnih naselja** pristupiti definiranjem tipologije

njihova prostornoga tradicijskog identiteta te utvrđivanjem odgovarajućeg režima, smjernica i uvjeta u perspektivi razvoja,

- zaštitu **arheoloških lokaliteta** i spomenika provesti u skladu s načelima arheološke struke i konzervatorske djelatnosti, sanacijom, konzervacijom i prezentacijom vidljivih ostataka građevina važnih za povijesni i kulturni identitet prostora, odnosno odgovarajućom obradom dokumentiranjem, prikupljanjem ostataka i deponiranjem u muzejske ustanove predmeta s onih lokaliteta, koje se, s obzirom na njihov karakter, ne može prezentirati.

4.5.4. Krajolik

4.5.4.1. Pojam krajolika

Pojam krajolik ili krajobraz u prostornoplanskom kontekstu označava cjelovitu prostornu, biofizičku i antropogenu strukturu, u rasponu od potpuno prirodne do pretežito ili gotovo potpuno antropogene (visokourbanizirani ili tehničko-tehnološki prostori). Bezbrojne kombinacije biofizičkih i antropogenih značajki stvaraju jedinstvenu cjelinu i daju određenom prostoru osebujnu fizionomiju.

S obzirom na postanak, stupanj antropogenih promjena i način korištenja prostora, krajolik se, općenito, može razvrstati u tri karakteristična oblika: prirodni krajolik, kultivirani krajolik i izgrađeni /antropogeni (urbani, industrijski, itd.) krajolik.

- **Prirodni krajolik** ili biofizička struktura oblikuje se u pojedinačne tipove unutar kojih među elementima vlada određeni strukturni red i određene zakonitosti razvitka. Tako se, unatoč lokalnim posebnostima, mogu razlučiti prostrane prirodne regije sa skupnim općim obilježjima, u okviru kojih se razvijaju relativno stabilni ekosustavi.
- **Kultivirani krajolik** ili pretežito ruralna struktura pokazuje još gotovo sve značajke prirodnog krajolika, ali se pod utjecajem antropogenih promjena raščlanjuje u manje cjeline s karakterističnim načinom korištenja i specifičnim kulturnim identitetom. Načelno se može izjednačiti pojam kultiviranog krajolika s *ruralnim* ili *poljodjelskim krajolikom*, u kojem prevladava poljodjelstvo, manja gustoća naseljenosti i opsegom manja naselja, koja se stapaju s prirodnim okruženjem.
- **Izgrađeni krajolik** ili pretežito urbana struktura (i tehničko-tehnološka) je čovjekovim zahvatima posve izmijenjen prirodni ili kultivirani krajolik. U urbanom su krajoliku nestali prvotni mikroelementi i cjeloviti prirodni sustavi, koje nadomješta novi, od izvornoga ekosustava gotovo posve neovisni svijet, što se oslanja na stečevine suvremenoga tehnološkog i društveno-gospodarskog razvitka. Prirodni je krajolik do te mjere izmijenjen, da se i prestankom čovjekova utjecaja, vrlo polako vraća u prvotno stanje.

Kultivirane i izgrađene krajolike, stvarane u dugom vremenskom slijedu čovjekovim nastojanjem da životni prostor oplemeni i prilagodi svojim potrebama, nazivamo **kulturnopovijesnim krajolicima**.

4.5.4.2. Krajobrazna regionalizacija Hrvatske s obzirom na prirodna obilježja

Vrednovanje krajolika jedno je od neophodnih polazišta u vrednovanju prostora u cjelini. Svaki krajolik, kad je riječ o većim prostorima, sadrži četiri osnovne komponente: reljef (nizine, planine, itd.), vegetaciju, vode (ovdje se podrazumijeva i more) i djela ljudskih ruku.

Verificirane i svuda primjenjive metodologije u krajobraznoj regionalizaciji nema, ali postoje neprijeporne krajobrazne vrijednosti na koje treba svuda i uvijek ukazivati i što više ih očuvati. Raznolikost se danas u svijetu sve više uzima kao vrijednost i bogatstvo neke zemlje ("landscape diversity"). Hrvatska to bogatstvo dakako ima.

Za potrebe *Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske* regionalizacija krajolika temelji se na prirodnim obilježjima, ali uključuje i prisustvo čovjeka u slučajevima kada to prisustvo poprima značajniju pejzažnu dimenziju. Izdvojeno je 16 osnovnih krajobraznih jedinica (koje se mogu raščlanjivati u manje prostorne cjeline), uz naznaku osnovnih problema.

1. Nizinska područja sjeverne Hrvatske

- Mjestimični manjak šume u istočnoj Slavoniji,
- Nestanak živica u agromeliorativnim zahvatima,
- Geometrijska regulacija vodotoka i nestanak tipičnih i doživljajno bogatih fluvijalnih lokaliteta.

2. Panonska gorja

- Neprikladna gradnja na kontaktu šume i nižih brežuljaka,
- Manjak proplanaka i vidikovaca.

3. Bilogorsko-moslavački prostor

- Geometrijske regulacije vodotoka, s gubitkom potočnih šumaraka,
- Gradnja na pejzažno ekspaniranim lokacijama.

4. Sjeverozapadna Hrvatska

- Neprikladna gradnja stambenih objekata (lokacijom i arhitekturom),
- Manjak proplanaka na planinama,
- Geometrijska regulacija potoka.

5. Žumberak i Samoborsko gorje

- Depopulacija uvjetuje napuštanje poljodjelskih površina, pa mnoge livade i pašnjaci postupno zarastaju šumskom vegetacijom,
- Lokacijom i arhitekturom neprimjereni vikend-objekti.

6. Kordunska zaravan

- Zagađenja riječnih tokova i dolina,
- Hidroenergetski zahvati,
- Mjestimični manjak kvalitetnih, visokih šuma.

7. Gorski kotar

- Prestanak košnje mnogih proplanaka i njihovo zarastanje,
- Krupni građevinski zahvati u izgradnji prometnica,
- Planovi potapanja dijela gornjo-kupske doline,
- *Kisele kiše* ugrožavaju strukturu goranskih šuma (najviše strada jela).

8. Lika

- Jugoistočni dio Like ima degradirane šume i veće je učešće goleti.

9. Istra

- Koncentrirana turistička gradnja na uskom obalnom pojasu,
- Propadanje starih urbanih cjelina u unutrašnjosti,
- Erozivni procesi u flišnom dijelu Istre.

10. Kvarnersko-velebitski prostor

- Neplanska gradnja duž obalnih linija i narušena fizionomija starih naselja,
- Degradiran šumski pokrov.

11. Vršni pojas Velebita

- Nedostatak šume u vršnom pojasu južnog dijela Velebita (inače je na primorskoj strani Velebita posljednjih desetljeća uznapredovao proces prirodne obnove šuma).

12. Sjeverno-dalmatinska zaravan

- Cijeli prostor oskudijeva šumom,
- Na Zrmanji i Krupi predviđene hidroelektrane,
- Moguća zagađenja riječnih tokova (osobito Krke).

13. Zadarsko-šibenski arhipelag

- Novijom gradnjom često je narušena fizionomija starih naselja.

14. Dalmatinska zagora

- Krajolik oskudijeva kvalitetnom šumom,
- Gradnja kuća u naseljima je stihijska i bez dovoljno elemenata tradicijske arhitekture.

15. Obalno područje srednje i južne Dalmacije

- Česti šumski požari,
- Neplanska gradnja duž obalnih linija i narušavanje fizionomije starih naselja.

16. Donja Neretva

- Dosadašnja odvodnja za potrebe poljoprivrede nije dala svuda očekivane rezultate, a nepotrebno je ugrozila ornitološke rezervate. Neophodna je

sveobuhvatna višenamjenska valorizacija ovog prostora.

4.5.4.3.

Zaštita identiteta i estetskih vrijednosti krajolika

Relativno maleni prostor Republike Hrvatske ističe se, i u svjetskim mjerilima, raznolikošću i ljepotom svojih prirodnih i antropogenih, kulturnopovijesnih krajolika. Brojna raznovrsna i iznimno vrijedna dobra prirodne i graditeljske baštine, isprepletena u jedinstvenim krajobraznim strukturama, dio su resursne osnove gospodarstvenog razvitka (posebice u turizmu), ali i temelj očuvanja identiteta zavičaja današnje i budućih generacija.

U Ustavu Republike Hrvatske ističe se da je očuvanje prirodnog i kulturnog bogatstva i zaštita okoliša najviša vrednota ustavnog poretka. More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobitog kulturnog, povijesnog, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku, imaju njezinu osobitu zaštitu.

Ukupni razvitak Hrvatske, odnosno kompleksni hrvatski nacionalni program, mora prije svega kretati od senzibiliteta na prostorna ograničenja, odnosno od senzibiliteta na zavičajni diskurs i raznolikosti u hrvatskom prostoru; taj senzibilitet treba uklopiti, kao specifični hrvatski doprinos, teoriji i praksi održivog razvitka.

Prirodni krajolici

Obilježja su hrvatskog prostora velika raznolikost, maleno mjerilo i relativno osjetljiva struktura krajolika (osobito u području krša), koji je vrlo ranjiv na zahvate i građevine većih mjerila. Zbog toga se svi značajniji planirani zahvati u prostoru, a osobito oni koji se odnose na građevine od važnosti za državu (prema Uredbi za određivanje građevina od važnosti za Republiku Hrvatsku - prometnih, energetskih, vodnogospodarskih, proizvodnih, turističkih, ugostiteljskih i drugih građevina) moraju razmatrati i sa stanovišta njihova uklapanja u krajolik, te u tom smislu odabrati rješenja sukladna i estetskim vrijednostima krajolika.

Prirodne krajolike treba očuvati u što većoj mjeri, a tamo gdje su narušene prirodne i estetske vrijednosti sanirati odgovarajućim mjerama osmišljenim na temelju preporuka iz krajobraznih osnova pojedinih županija (pažljivi i vrijednostima krajolika ograničeni hidroenergetski i agromeliorativni zahvati, usmjeravanje korisnika trasa infrastrukturnih sustava

u zajedničke koridore, sprječavanje bespravne izgradnje i nekontroliranog odlaganja otpada, sanacija površinskih rudokopa biološkom rekultivacijom usporedno s iskorištavanjem i drugo).

Kultivirani / ruralni krajolik

Koncept razvitka uz uvažavanje zatečenih vrijednosti i prihvatnih mogućnosti prostora/okoliša uključuje i zaštitu identiteta krajolika (uključujući naselja) i lokalnih društvenih zajednica. U okviru preispitivanja odnosa prema uporabi obalnih resursa, zanemarenih otoka, zaobalja i brdsko-gorskih krajeva, osobito ruralnih prostora, treba provjeriti koncept daljnega krajobraznoga, rurističkog i arhitektonskog oblikovanja, ponovo *otkriti* i primjereno vrednovati zanemarenu graditeljsku baštinu i u najvećoj mogućoj mjeri poštovati povijesnost prostora, lokalne osobitosti, mjerilo, tradiciju i vrijedna iskustva u korištenju, organizaciji i oblikovanju prostora.

Krajolici gradova i naselja s gradskim obilježjima

Zbog *internacionalizacije* pretežitog dijela novije izgradnje, stare i većinom zanemarene povijesne jezgre gotovo jedine čuvaju identitet naših gradova i naselja.

Posebnost i individualnost svakoga (povijesnog) grada određuje mnoštvo elemenata: ponajprije njegov topografski smještaj i odnos prema okolini, način oblikovanja gradske strukture (organički ili planirani grad), osnovna tlocrtna matrica (obično uvjetovana konfiguracijom terena), gradska tekstura (stambene kuće i parcele, njihovi blokovi i ulice), urbani akcenti (trgovi, javne zgrade, i sl.), prevladavajuće stilsko obilježje, materijali i konstrukcije i drugi. Svi ti elementi integriraju se u strukturiranu cjelinu, koja je više od njihova zbroja i koja predstavlja svojstvenu sliku grada.

Treba poštivati jedinstvenost svakog grada, njegovu povijesnu slojevitost te slijediti logiku njegova rasta i preobražaja. U tom smislu interdisciplinarno razmatrati sliku grada, njegove najznačajnije strukture, odrediti koje je prostore nužno potpuno zaštititi (sukladno uvjetima službi zaštite graditeljske i prirodne baštine), gdje su mogući a gdje nužni zahvati u cilju poboljšanja te vrednovati prirodni i kultivirani krajolik u njegovoj okolini.

Krajobrazna osnova Hrvatske

U duhu novijih spoznaja o potrebi odgovarajućeg vrednovanja i obzirnog korištenja čitavog (državnog) prostora, a ne samo pojedinih iznimnih predjela, uspostaviti će se *Krajobrazna osnova Hrvatske*, kao

prostornoplanska podloga integralne zaštite prirodnih i kulturnopovijesnih vrijednosti prostora / identiteta krajolika.

Krajobraznu osnovu treba uspostaviti i održavati na državnoj, županijskoj i gradskoj /općinskoj razini, pri nadležnim službama prostornog uređenja, uz multidisciplinarnu suradnju službi zaštite prirodne i graditeljske baštine, zaštite okoliša te nositelja relevantnih znanstvenih i stručnih projekata.

Krajobrazna osnova objedinjava odgovarajuće podatke o prirodnim, ekološkim, kulturnim, povijesnim, estetskim, rekreacijskim i gospodarstvenim vrijednostima prostora i trajno se dopunjava sukladno novim znanstvenim i stručnim spoznajama.

Takva podloga omogućava određivanje područja zajedničkih obilježja i njihovo sintezno vrednovanje koje pruža uvid u pogodnost, osjetljivost ili ugroženost određenih cjelina /krajolika s obzirom na moguće namjene i zahvate u prostoru te oblikovanje preporuka, smjernica i mjera za integralnu zaštitu krajolika kroz stupnjevane i diferencirane režime uređenja i korištenja prostora.

Krajobrazne osnove koristit će se pri izradi dokumenata prostornog uređenja (države, županija i gradova /općina) kao i za prethodne informacije prilikom izrade studija podobnosti smještaja i/ili utjecaja na okoliš, za značajnije objekte ili veće graditeljske zahvate u prostoru.

Krajobrazne osnove u obliku *Atlasa Prirodnih i kulturnopovijesnih krajolika Hrvatske* (po županijama) bile bi u funkciji općeg podizanja svijesti sredine i svih korisnika prostora o značenju, ugroženosti i osnovnim smjernicama zaštite kroz primjereno korištenje baštine.

5. Program prioriternih mjera i aktivnosti za provođenje Strategije

5.1. Funkcija Strategije prostornog uređenja

Na temelju opće ocjene stanja i značenja prostora i okoliša Države, njenog međunarodnog okruženja kao posljedice stvaranja Hrvatske samostalne države, primjenom suvremenih načela prostornog uređenja i na temelju ustavnih i zakonskih propisa, Strategija prostornog uređenja (u daljnjem tekstu Strategija) ima slijedeće temeljne funkcije:

■ (1)
Strategija je dokument kojim se postavljaju osnove uređenja prostora i okoliša Države i usmjeruje izgradnja svih elemenata djelatnosti koje se pojavljuju na prostoru Države.

■ (2)
Strategija je okvir, polazište i mjesto za usklađenje interesa svih korisnika u prostoru (resora, sektora, službi) kao globalni okvir za postavljanje programa, plana i strategije cjelokupnog, osobito gospodarskog razvitka Države i njenih dijelova.

■ (3)
Strategija je podloga za donošenje konačnih odluka Vlade i njenih organa u korištenju prostora i okoliša nakon postupka međusobnog usklađenja razvojnih djelatnosti uz sagledavanje osnovnih smjernica prostornog uređenja utvrđenih u Strategiji.

■ (4)

Strategija, pored osnovnih postavki prostornog uređenja, za pojedine elemente omogućava da se u slučaju potrebe izrade prijedlozi u obliku alternativa, različitih scenarija i modela koje treba razmotriti prije donošenja konačnih odluka i prioriteta.

■ (5)
Strategija sadrži i put i mehanizam upravljanja prostorom i okolišem kako bi se racionalno i ekonomično mogli ostvariti krajnji ciljevi razvitka i zaštite u prioritetima i etapama. Etape i prioriteti moraju biti određeni tako da ne sprječavaju postizanje konačnih ciljeva.

■ (6)
U pomanjkanju cjelovitog programa, odnosno strategije gospodarskog razvitka, Strategija postavlja osnove korištenja prostora i okoliša tako da se omogući postizanje razvitka na razini zapadno europskih država.

■ (7)
Obnova zemlje od ratnih razaranja i posebni programi razvoja pojedinih užih područja uskladit će svoje djelovanje sa Strategijom na isti način kao i ostale djelatnosti i resori.

■ (8)
Pri izradi programa, projekata i planova razvitka i izgradnje potrebno je u polazištu ravnopravno razmotriti ciljeve razvitka i izgradnje s ciljevima zaštite prostora i okoliša. U slučaju neizbježnih kompromisa potrebno je predvidjeti mjere koje će se poduzeti u svrhu ispravljanja šteta i restituiranja prostora u ekološki prihvatljivo stanje.

■ (9)
Strategija predstavlja osnovu i polazište kod izrade prostornih planova županija, gradova, općina i užih prostornih jedinica i predstavlja obvezni instrument za usklađenje županijskih i svih drugih planova prostornog uređenja.

■ (10)
Strategija osobito predlaže usmjerenje izgradnje sustava naselja, osnove prometne i druge infrastrukture, zaštitu prirode i okoliša.

■ (11)
Strategija razrađuje mehanizme upravljanja prostorom i okolišem za usklađenje interesa svih korisnika prostora te trajnog praćenja stanja i promjena u prostoru.

5.2. Obuhvat i ciljevi programa prioriternih mjera

Program mjera obuhvaća pregled aktivnosti koje će se provoditi u okviru sustava uređenja prostora radi ostvarivanja prioriternih ciljeva i dugoročnih usmjerenja prostornog razvoja te unaprijeđenja stanja u prostoru utvrđenih Strategijom prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Opći i dugoročni ciljevi:

- **unutarnja konsolidacija prostora Države** koja će se ostvariti osnaživanjem prostorno razvojne strukture (funkcije naselja, gospodarska dinamika, uravnotežen razvoj na svim područjima, povezanost infrastrukturnim mrežama na siguran, kvalitetan i dovoljno fleksibilan način),
- **povećanje vrijednosti i kvalitete prostora i okoliša** koja će se ostvariti očuvanjem osobito vrijednih resursa, kulturnog i prostornog identiteta, unaprijeđenjem stanja okoliša, racionalnim i svrhovitim korištenjem prostora,
- **europska integracija** koja će se ostvariti dobrim povezivanjem i uključivanjem u europske gospodarske, prometne i ekološke sustave, te suradnjom na međudržavnoj razini.

Prioritetni ciljevi unaprijeđenja stanja u prostoru:

- **obnova ratom zahvaćenih područja** (kompleksna obnova i povratak stanovništva, pokretanje gospodarstva),
- **zaustavljanje negativnih procesa** na depopulacijskim područjima (osobito graničnim),
- **pokretanje gospodarske dinamike** na lokacijama i kapacitetima koji mogu bez većih ulaganja dati brze, kvalitetne i višeznačne učinke,
- **otklanjanje nedostataka i modernizacija postojećih infrastrukturnih sustava** (tehnološki, sigurnosni),
- **izvedba ključnih novih sustava i segmenata prometne i ostale infrastrukture** važnih za

uključivanje u međunarodnu razmjenu dobara i ravnomjerniji razvoj područja unutar Države,

- **sanacija kritičnih mjesta ugrožavanja prostora i okoliša** (zaštićena baština, poljodjelske površine, šume, vode i more).

Prioritetni ciljevi sustava prostornog uređenja:

Sustav prostornog uređenja treba prilagoditi ukupnim društvenim i geopolitičkim promjenama te osigurati kontinuitet djelovanja i poboljšanje učinkovitosti kroz prioritete:

- pratiti stanje u prostoru i procese, identificirati i upozoriti na probleme,
- izraditi temeljne dokumente prostornog uređenja na državnoj i lokalnoj razini,
- uspostaviti mehanizam i instrumente usklađenja i koordinacije svih subjekata prostornog razvoja,
- inicirati izradu multidisciplinarnih znanstveno-stručnih analiza, studija i podloga za određene probleme i područja.

Pri postavljanju operativnih ciljeva i provođenju mjera treba uzeti u obzir okolnosti: posljedice rata, stanje postojeće dokumentacije, organiziranost službi, neravnotežu prostornog razvoja, nejednak položaj segmenata, međunarodno okruženje i uvjetovanost.

Interes je osigurati međunarodnu suradnju i potporu za planiranje i realizaciju složenih i osobito važnih segmenata i sustava, pa programi i drugi dokumenti moraju biti postavljeni i izrađeni u skladu s međunarodnim standardima.

Sve aktivnosti i mjere koje će poduzeti resori moraju biti određene etapno, prema stvarnim i potencijalnim mogućnostima. Stoga treba odvojiti one mjere i zahvate koji se provode na temelju postojeće verificirane dokumentacije ili započetih radova, one za koje postoje svi uvjeti za provođenje i one za koje treba započeti pripremne radove (istraživanja, studije) te izradu nove dokumentacije.

Radi učinkovitog praćenja procesa i planiranja specifičnih problema uređenja gradova, treba ostvariti uvjete za djelovanje odgovarajućih službi i ureda za izgradnju i uređenje grada, i to, uz Zagreb, prioritarno i u drugim velikim gradovima Split, Rijeka, Osijek te gradovima u kojima se ukaže takva potreba, osobito s gledišta obnove i razvoja grada.

5.3. Mjere za unaprjeđenje sustava prostornog uređenja

○ (1)

Zakoni i propisi

U svrhu stvaranja temeljnih uvjeta potrebnih da se prostorno uređenje može svrhovito planirati, a osobito provoditi, treba izraditi i donijeti sljedeće zakone i podzakonske akte:

- zakon o urbanoj i ruralnoj komasaciji,
 - zakon o eksproprijaciji,
 - pravilnik o sadržaju prostornih planova,
- te propise o obalnom području, području uz državnu granicu i zaštićenim kulturnopovijesnim cjelinama prema članku 45. Zakona o prostornom uređenju.

○ (2)

Planovi prostornog uređenja

U skladu s novim zakonima i propisima i člankom 13. Zakona o prostornom uređenju treba odmah započeti s izradom i donošenjem novih planova prostornog uređenja, temeljenih na strateškim odrednicama razvitka, obnove i uređenja cjelovitog prostora Republike Hrvatske i to:

- prostorni planovi županija,
- prostorni planovi uređenja gradova i općina,
- generalni planovi uređenja gradova,
- izmjene i dopune prostornih planova nacionalnih parkova,
- prostorni planovi parkova prirode.

Do izrade i donošenja prostornih planova županija, gradova i općina, prema novom političko-teritorijalnom ustrojstvu Države, treba izvršiti nužne izmjene i dopune postojećih planova u segmentima infrastrukture, racionalnog korištenja već zauzetog prostora, zaštite vrijednosti prostora, a prema usmjerenjima Strategije.

○ (3)

Drugi dokumenti prostornog uređenja

Uspostaviti organizacijsko ustrojstvo i programe rada te izraditi dokumente prostornog uređenja i razvoja za područja i sustave od strateškog značenja:

a) stručne i znanstvene osnove za racionalno i svrhovito korištenje i zaštitu resursa kao nacionalnih bogatstava (na razini Države i po cjelinama),

b) nacionalni programi za problemska područja (otoci, ruralna područja, osobito brdsko-gorska područja, granična i ratom zahvaćena područja),

c) programi, stručne podloge i osnove za složene prometno-gospodarske i infrastrukturne sustave i sklopove od važnosti za Državu.

d) kontinuirano prikupljanje i sistematizacija podataka za dvogodišnje izvješće o stanju u prostoru i Program mjera za unaprjeđenje stanja u prostoru Države prema članku 10. i 11. Zakona o prostornom uređenju.

Stručne i znanstvene osnove i Programe za složene problemske ili prostorne cjeline treba postaviti organizacijski i radno po fazama:

- u prvoj fazi identifikacija problema, strateška usmjerenja i prioritetni zahvati,
- u drugoj kompleksno ustrojstvo s potprogramima,

Dokumenti prve faze moraju sadržavati konstataciju o primjenjivosti postojeće dokumentacije i planova uređenja prostora s potrebnim izmjenama i dopunama te usmjerenja za izradu novih planova prema Zakonu o prostornom uređenju.

○ (4)

Stvaranje uvjeta za učinkovitost sustava i provedbu Strategije

Radi učinkovitosti sustava prostornog uređenja i provođenja Strategije osobito je važno osigurati:

- međuresorsku koordinaciju i usklađivanje interesa u prostoru,
- kadrovsku i organizacijsku osposobljenost županijskih zavoda za prostorno uređenje,
- uspostavu informatičkog sustava,
- nove kartografske podloga za prostorne planove županija i cjelina određenih Strategijom,
- sistematiziranje podataka o prostoru po županijama i prostornim cjelinama utvrđenih Strategijom.

Temeljem članka 6. Zakona o prostornom uređenju,

stručne poslove prostornog uređenja za Državu obavlja Zavod za prostorno planiranje u sastavu Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja.

Zavod za prostorno planiranje u sastavu Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja izrađivat će stručne podloge za izdavanje lokacijskih dozvola za građevine od važnosti za Državu.

5.4. Posebne mjere i aktivnosti

Mjere za ostvarivanje racionalnog korištenja i zaštite prostora te posebnih interesa razvoja u prostoru

○ (1)

Osigurati provedbu postojećih zakona i propisa kojima se štiti prostor, resursi i nacionalna dobra te uređuje prostor u svrhu razvoja, osobito u odnosu na:

- bespravnu izgradnju,
- gospodarenje šumama, poljodjelskim zemljištem, vodama (osobito posebno vrijednim i rijetkim),
- zaštitu graditeljske i prirodne baštine (provedba postojećih i dodatne nove mjere).

○ (2)

Izraditi stručne podloge i donijeti odgovarajuće propise za područja od posebnog interesa za Državu:

- **o uređenju i zaštiti obalnog područja hrvatskog Jadrana:** za izradu stručne podloge uzeti u obzir obalno područje uz morsku obalu kao pojas od najmanje 3 km zračne udaljenosti ili 100 m. n. v., a uz obale ostalih voda (rijeka i jezera) to je pojas od 500 m zračne udaljenosti i 30 m visine nad vodenom plohom,
- **za uređenje područja uz državnu granicu:** za izradu stručne podloge uzeti u obzir pojas u koji je uključen prostor svih općina i gradova koji na svom području imaju državnu granicu te taj pojas korigirati prema posebnim okolnostima za određena područja.

○ (3)

Postojeća građevinska područja treba racionalno koristiti te u tu svrhu ispitati prostorne rezerve i izvršiti izmjene i dopune važećih prostornih planova bivših općina i planova naselja (generalnih urbanističkih planova).

Proširivanje postojećih građevinskih područja i formiranje novih u pravilu se može vršiti u novim prostornim planovima uređenja općina i gradova na temelju kriterija određenih u prostornim planovima županija.

○ (4)

Za građenje objekata izvan građevinskog područja predviđenih člankom 42. Zakona o prostornom uređenju potrebno je postaviti odgovarajuće kriterije. Smjernice i kriterije za uređivanje prostora izvan građevinskih područja treba utvrditi na temelju stručnih osnova i uputa resora poljodjelstva, vodnog

gospodarstva, šumarstva te zaštite prirodne i graditeljske baštine.

Osobitu pažnju posvetiti planiranju infrastrukturnih koridora i objekata s prioritetom korištenja postojećih trasa i manje vrijednih prostora.

○ (5)

U planiranju uređenja prostora naselja (osobito gradova) i prilagođavanju tih planova novim potrebama i inicijativama, treba utvrditi prostorne rezerve formiranih struktura i optimalne mogućnosti razvoja:

- utvrditi granične kapacitete postojeće infrastrukture preko kojih opterećenje zahtijeva velika ulaganja te izgradnju usmjeriti na područja koja jesu i koja mogu biti opremljena infrastrukturnim mrežama dovoljnog kapaciteta,
- utvrditi mogućnost korištenja radnih zona na način unutarnje transformacije, modernizacije i boljeg iskorištenja prostora i uređaja, postupno ukidati i izmještati nečiste djelatnosti iz naselja (osobito u gradovima turističkih i rekreativnih vrijednosti-jadranski gradovi),
- poticati i stvoriti uvjete za lociranje malih gospodarskih jedinica u manje gradove i naselja a osobito obiteljskih gospodarstava na rijetko naseljenim područjima,
- turističke sadržaje i marine, planirati koordinirano i usklađeno sa smjernicama Strategije i to obvezno izvan područja očuvanih vrijednosti prirode i zaštićenih dijelova prirode,
- planirati revitalizaciju povijesnih cjelina unošenjem primjerenih sadržaja i zaštitom vrijednosti (provjeriti prostorne planove s tih gledišta).

Mjere za provođenje kompleksnih razvojnih programa i projekata

Prostorne cjeline i sustavi koji nadilaze lokalnu razinu ili zbog višeznačnih razvojnih i prostornih učinaka, zahtijevaju šire problemsko sagledavanje, nužno je obraditi primjenom prostorno - programskim dokumentima.

○ (6)

Prostorno planski pristup obnovi ratom zahvaćenih područja

U sklopu Nacionalnog programa obnove izraditi i provoditi donesene dokumente prostornog uređenja za obnovu ratom zahvaćenih područja i povratak stanovništva.

Temeljni dokument prostornog uređenja je **Prostorni program obnove i razvitka naselja**. Tim dokumentom odrediti pragmatične mjere i intervencije u postojećim prostornim planovima naselja (osobito gradova) i postaviti operativnu osnovu po cjelinama i

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

5. Program prioritetnih mjera i aktivnosti za provođenje Strategije

5.1.Funkcija Strategije; 5.2.Obuhvat i ciljevi programa prioritet. mjera; 5.3.Mjere za unapred. sustava prostornog uređenja; 5.4.Posebne mjere

segmentima obnove kao podloge za prijem programa, inicijativa i donacija, uključivši i natječaje.

Organizacijskim ustrojstvom vođenja projekata osigurati međuresorsku suradnju (na razini kompleksnih mjera). Na razini obnove pojedinih naselja, područja i građevina nužno je odabrati oblike obnove i prostore u kojima će se zadržavati, odnosno izmještati dosadašnje funkcije - ovisno o stanju razorenosti, pristupačnosti i razvojnoj perspektivnosti.

○ (7)

Programi i mjere za područja s posebnim ograničenjima i uvjetima razvoja

Izraditi i provesti izrađene kompleksne nacionalne programe za revitalizaciju te gospodarski, društveni i prostorni razvoj problemskih i osobito vrijednih područja (obuhvat na razini zajedničkih mjera i po područjima osobitih obilježja) za:

- brdsko - gorska ruralna područja (Gorski kotar, Lika, Banovina, Kordun, Dalmatinska Zagora.),
- otoke hrvatskog Jadrana,
- područja uz državnu granicu.

Na područjima s ograničenjima u razvoju provesti hitne mjere zaustavljanja iseljavanja i degradacije resursa, primijeniti fleksibilne i prostoru primjerene oblike djelatnosti i infrastrukturnih mreža koje će ostvariti sigurnost života i djelovanja na takvim područjima.

Sustavno obraditi uvjete korištenja prostora koji će poticajno djelovati na interes za formiranje gospodarskih i stambenih jedinica u posebnim uvjetima. Ove i slične mjere treba postaviti u prvim fazama programa.

○ (8)

Planiranje prostornog razvoja i uređenja područja velikih gradova

U planiranju razvoja velikih gradova uključiti u obuhvat šire područje radi sagledavanja složenosti i uvjetovanosti razvoja, usporavanja i kontroliranja rasta i sanacije rubnih zona. Osobito posvetiti pažnju gospodarskim promjenama, velikoj infrastrukturi, državnim i međunarodnim funkcijama gradova, prirodnom okruženju te poboljšanju stanja okoliša.

○ (9)

Zaštita i razvoj na područjima očuvane biosfere i osobito vrijednih prostora

Postaviti i provesti Nacionalni program zaštite i obnove kulturne i prirodne baštine, a posebno znanstveno i stručno obraditi velika područja očuvane

biosfere i posebnih vrijednosti prostora s prijedlogom oblika i stupnja zaštite za:

- prostor hrvatskog Jadrana u cjelini (a posebno akvatorij, obala, otoci) - vezano za *Integralni plan gospodarenja obalnim područjem*,
- za Gorski kotar i Liku, središnju Slavonija, Istru, Žumberak, Hrvatsko zagorje, šire područje Dubrovnika, Split s Kaštelanskim zaljevom i drugo, kao programi poglavito ekološke sanacije, revitalizacije, obnove i zaštite prirodne i graditeljske baštine.

Izraditi izmjenju i dopunu prostornih planova nacionalnih parkova Mljet, Kornati, Brijuni, Krka, Paklenica, Risnjak - usklađenje sa Zakonima i propisima, s novom političko teritorijalnom podjelom, proširenjem i smanjenjem granica, novim i suvremenim kriterijima posjećivanja te mjerama zaštite.

Izraditi prostorne planove parkova prirode.

○ (10)

Planiranje većih i složenih infrastrukturno - gospodarskih sustava

Izraditi stručne osnove i programe za realizaciju ključnih infrastrukturnih pravaca i gospodarskih kompleksa od važnosti za uključivanje u međunarodne sustave i pokretanje gospodarske dinamike područja:

- prometni pravci povezivanja Hrvatske sa Srednjom i Zapadnom Europom, Europe i Hrvatske s Istokom te povezivanje sjevernog i sjeveroistočnog sa središnjim i južnim područjem Hrvatske (cestovna i željeznička infrastruktura),
- sustav luka Rijeka (šire područje) i luke Ploče,
- luka Vukovar s osposobljavanjem željezničkih pravaca za kombinirani promet kao prioritetima te priprema realizacije riječnoga plovno i višenamjenskog sustava kanala Dunav- Sava, rekonstrukcija i proširenje postojećih kapaciteta elektrana (uz ekološku sanaciju) te priprema za izgradnju prioritetnih novih energetske objekata po kriteriju uravnoteženja sustava na razini Države i na razini potreba i potrošnje područja, uz primjenu kriterija zaštite okoliša i očuvanja prirodnih i stvorenih vrijednosti prostora,
- modernizacija postojećih i izgradnja novih produktovoda s pratećim uređajima državnog i međunarodnog značenja (plinovodi, LNG, naftovodi,),
- kompleksno uređenje područja korištenja voda i zaštite od voda s melioracijama i komasacijama, u pravilu u sklopu hidroenergetskih sustava,
- uređenje velikih i složenih gospodarsko-prometnih i industrijskih kompleksa (slobodne zone, luke, željezare, rafinerije nafte i druge).

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

5. Program prioriteta mjera i aktivnosti za provođenje Strategije

5.1.Funkcija Strategije; 5.2.Obuhvat i ciljevi programa prioriteta; 5.3.Mjere za unapređ. sustava prostornog uređenja; 5.4.Posebne mjere

Mjere za usmjeravanje i usklađivanje prostornog razvoja na državnoj razini

O (11)

Svi zahvati u prostoru moraju se uskladiti sa smjernicama Strategije prostornog uređenja Države.

Svi značajniji zahvati u prostoru, a osobito oni koji se odnose na planiranje i izgradnju:

- velikih državnih infrastruktura (ceste, željeznice, zračni promet, telekomunikacije),
- većih sustava energetike, energovoda i većih sustava vodnog gospodarenja,
- građevina od važnosti za državu (prema Uredbi o određivanju građevina od važnosti za Republiku Hrvatsku - N.N. 96/94.),
- većih kapaciteta turističke ponude, a osobito onih koji nisu predviđeni u važećim prostornim planovima,
- većih gospodarskih kompleksa (industrija, terminali, luke) i onih koji se odnose na veće koncentracije,
- kapaciteta korištenja prirodnih dobara i resursa (veće komasacije, prenamjena prostora).

Moraju se pripremiti i organizirati tako da na vrijeme omoguće međuresorsku koordinaciju i usklađenje s odredbama i smjernicama Strategije.

O (12)

U svrhu što učinkovitijeg praćenja stanja u prostoru kroz informacijski sustav za upravljanje i gospodarenje prostorom i okolišem Republike Hrvatske, koji Odlukom Vlade Republike Hrvatske uspostavlja i koordinira Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja (Zavod za prostorno planiranje), sva ministarstva, državne uprave i županije dužni su dostaviti Ministarstvu sve relevantne podatke o bitnim prihvaćenim, planiranim, a osobito započetim zahvatima u prostoru.

Mjere za djelovanje sustava na županijskoj i lokalnoj razini

O (13)

U Izvješćima o stanju u prostoru i Programu mjera za unaprijeđenje stanja u prostoru za područje županija treba osobito iskazati sljedeće elemente uređenja i korištenja prostora:

- upotrebljivost postojećih prostornih planova jedinica lokalne uprave i samouprave,
- racionalnost korištenja i zaštita prostora (opravdanost veličine građevinskih područja, kriteriji za gradnju izvan građevinskih područja, bespravna izgradnja),
- primjerenost uvjeta za razvoj gospodarstva u prostoru (mogućnost i potrebe prilagodbe

prostornih planova novim inicijativama i promjenama interesa),

- posebni problemi uređenja i načina zaštite obalnog područja te podaci i problemi o uređenju područja uz državnu granicu,
- primjena postojećih i potrebne nove mjere za oživljavanje slabo razvijenih i depopulacijskih područja,
- posebno naglašeni problemi ugrožavanja okoliša te kritična područja s gledišta infrastrukturne pokrivenosti količinama i kvalitetom.

Županije su dužne svake dvije godine dostaviti Ministarstvu ažurirano stanje u prostoru županije i Program mjera za unaprijeđenje stanja u prostoru.

O (14)

Izraditi Prostorne planove županija.

U izradi primjenjivati odredbe i smjernice Strategije te koristiti Osnove korištenja i zaštite prostora bivših općina. Podatke o prostoru treba sistematizirati za područje županije i to osobito za:

- državne i regionalne sustave,
- osobito vrijedna područja, dijelove prostora i resurse,

Plansko određivanje većih prostornih sustava, cjelina i područja zajedničkih prostornih i razvojnih obilježja koji nadilaze lokalnu razinu i nalaze se na području dvije ili više županija, treba vršiti uz međužupanijsku koordinaciju na temelju smjernica utvrđenih Strategijom i mjerama za provođenje Strategije.

O (16)

Izmjene i dopune ili izrada novih prostornih planova uređenja gradova i općina, kao i generalnih planova uređenja za naselja i gradove određene programom mjera, izrađuju se uz prethodnu konzultaciju i u suradnji s županijskim zavodom za prostorno uređenje.

Ispitati i korigirati dosadašnje planske postavke razvoja i uređenja naselja (osobito gradova) u segmentu neprimjerenog rasta, veličine novih radnih i stambenih zona te učinkovitije unutarnje funkcionalne organizacije.

O (17)

Prilikom pripreme prostornih zahvata, izrade novih i izmjene važećih prostornih planova, potrebno je uvažiti i primijeniti Smjernice za uređenje prostora utvrđene Strategijom i ovim mjerama, te u dokumentu prostornog uređenja za takav zahvat navesti način primjene odredbi članaka 1., 2., i 3. Zakona o prostornom uređenju, koji se odnose na **racionalno korištenje nacionalnih dobara, zaštitu integralnih vrijednosti prostora i zaštitu i unaprijeđenje stanja okoliša, usuglašenost interesa korisnika prostora**

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske

5. Program prioritetnih mjera i aktivnosti za provođenje Strategije

5.1.Funkcija Strategije; 5.2.Obuhvat i ciljevi programa prioritet. mjera; 5.3.Mjere za unapred. sustava prostornog uređenja; 5.4.Posebne mjere

te njegovanje i razvijanje regionalnih prostornih osobitosti.

Zaključno

○ (18)

Nakon prihvatanja Strategije izradit će se **Program prostornog uređenja države.**

Programom prostornog uređenja države odredit će se mjere i aktivnosti za provođenje Strategije prema članku 15. Zakona o prostornom uređenju.